

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ
ՖՐԻԴՐԻԽ ԷԲԵՐՏ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ՍԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՑՈՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ԿԵՆՍԱԳՈՐԾՄԱՆ ՆԵՐԿԱ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ
ՀԵՏԱԳԱ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ԽՆԴԻՐԸ
(Գիտագործնական մեկնաբանություններ)

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ
ՖՐԻԴՐԻԽ ԷԲԵՐՏ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

**ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՑՈՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԵՆՍԱԳՈՐԾՄԱՆ
ՆԵՐԿԱ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ՀԵՏԱԳԱ
ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ԽՆԴԻՐԸ**

(գիտագործնական մեկնաբանություններ)

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

2017

ՀՏԴ 342
ԳՄԴ 67.400
Հ 247

Ժողովածուի նախապատրաստումը և հրատարակումն իրականացրել է

Միջազգային իրավունքի հայկական ասոցիացիան

Ֆրիդրիխ Էբերտ հիմնադրամի հետ համատեղ:

The preparation and publication of the digest was implemented by the Armenian Association of International Law in the cooperation with the Friedrich Ebert Stiftung
Երաշխավորված է տպագրության ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի գիտական խորհրդի կողմից

**Սույն վերլուծական նյութը նախապարաստվել և
հրատարակության են ներկայացրել.**

Ղազինյանը Գագիկ Սերգեյի, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս:

Մկրտչյան Մանուկ Աշոտի, մանկավարժական գիտ. դոկտոր:

Պեդրոսյան Արևիկ Համլեդի, իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ:

Վաղարշյան Արթուր Գրիշայի, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր:

Դիլբանդյան Սամվել Աղվանի, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր:

Խաչիկյան Հարություն Մարտինի, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր:

Հակոբյան Լուսինե Սերյոժայի, իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ:

Գևորգյան Կարինե Դերենիկի:

Խմբագիր՝ **Վ. Հովհաննիսյան** – իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր
Editor V. Hovhannissyan – Doctor of Law, Professor

Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների
Հ 247 սահմանադրական կենսագործման ներկա վիճակը և հետագա
բարելավման խնդիրը– Եր: Տիգրան Մեծ, 2017., 304 էջ

“The present stand and the matters of further development of practical exercise of the basic rights and freedoms of the human being and the citizen stipulated by Chapter 2 of the Constitution of the Republic of Armenia” – Yerevan, “Tigran Mets” Publishing House 2017, 304 pages

Ժողովածույում ներկայացված հոդվածներում տեղ գտած վերլուծությունները և եզրահանգումները հանդիսանում են հեղինակների գիտահետազոտական գործունեության արդյունք, որոնք պարտադիր չէ, որ համընկնեն Ֆրիդրիխ Էբերտ Հիմնադրամի դիրքորոշման հետ:

The analysis and conclusions mentioned in the articles of the given digest are the result of the authors' scientific research that not necessarily comply with the position of the Friedrich Ebert Stiftung

Սույն հրատարակության նպատակն է օգնել բոլոր այն անձանց, ովքեր հետաքրքրվում են մարդու սահմանադրական իրավունքների և դրանց պաշտպանության տեսական և գործնական հարցերով:

The objective of the given publication is in providing assistance to the respective individuals who are interested in the theoretical and practical matters related to the constitutional rights of the human being and its protection.

ՀՏԴ 342

ԳՄԴ 67.400

ISBN 978-99941-0-825-1

© Միջազգային իրավունքի հայկական ասոցիացիա, 2017
© Ֆրիդրիխ Էբերտ հիմնադրամ, 2017

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

25 - Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը	5
27 - Անձանական ազատության իրավունք.....	12
29 - Խտրականության արգելքը.....	18
35 - Ամուսնանալու ազատությունը.....	21
36 - Ծնողների իրավունքները և պարտականությունները	35
37 - Երեխայի իրավունքները	48
38 - Կրթության իրավունքը.....	61
39 - Մարդու ազատ գործելու իրավունքը	81
40 - Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը	85
41 - Մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը.....	91
42 - Կարծիքի արտահայտման ազատությունը.....	94
44 - Հավաքների ազատությունը.....	100
45 - Միավորումների ազատությունը.....	104
47 - ՀՀ քաղաքացիության իրավունքը.....	108
49 - Հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը	134
50 - Պատշաճ վարչարարության իրավունքը	162
51 - Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը	166
52- Մարդու իրավունքների պաշտպանին դիմելու իրավունք	172
53 - Հանրագիր ներկայացնելու իրավունքը.....	174
56 - Ազգային և էթնիկ ինքնությունը պահպանելու իրավունքը....	177
57 - Աշխատանքի ընտրության ազատությունը և աշխատանքային իրավունքները.....	184
61 - Դատական պաշտպանության իրավունքը և մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունքը	192
61- Մարդու դատական /սահմանադրական/ պաշտպանության իրավունքը	200
62 - Վնասի հատուցման իրավունքը.....	212
63 - Արդար դատաքնության իրավունքը	217
64 - Իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը	221
65 - Ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու իրավունքը.....	242
66 - Անմեղության կանխավարկածի իրավունք	245
68 - Կրկին դատվելու արգելքը	250

70 - Ներման խնդրանքի իրավունքը	253
71 - Մեղքի սկզբունքը և պատժի համաչափության սկզբունքը..	260
72 - Հանցագործություններ սահմանելիս և պատիժներ նշանակելիս օրինականության սկզբունքը.....	265
73 - Օրենքների և այլ իրավական ակտերի հետադարձ ուժը	270
74 - Հիմնական իրավունքների և ազատությունների կիրառելիությունն իրավաբանական անձանց նկատմամբ...	276
75 - Հիմնական իրավունքների և ազատությունների իրականացման կազմակերպական կառուցակարգերը և ընթացակարգերը.....	283
76 - Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումներն արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ	288
77 - Հիմնական իրավունքների և ազատությունների չարաշահման սրգելքը.....	292
78, 79 - Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համաչափության և որոշակիության սկզբունքները	296
84 - Արժանապատիվ գոյությունը և նվազագույն աշխատավարձը	300

ՀՈԴԿԱԾ 25.

ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԵՎ ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՆԾԵՆՈՒՄԻՆԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 25-րդ հոդվածի՝

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունք:

2. Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

3. Բժշկության և կենսաբանության ոլորտներում մասնավորապես արգելվում են եվգենիկական փորձերը, մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները շահույթի աղբյուր դարձնելը, մարդու վերարտադրողական կլոնավորումը:

4. Ոչ ոք չի կարող առանց իր ազատ և հստակ արտահայտած համաձայնության ենթարկվել գիտական, բժշկական կամ այլ փորձերի: Մարդը նախապես տեղեկացվում է նման փորձերի հնարավոր հետևանքների մասին:

Ինչ են ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքները և ո՞րն է դրանց կարգավորման առարկան:

Մարդու բնական ազատությունն ամենից առաջ վերաբերում է նրա անձին: Ազատության այդ կողմն անվանում են անձնական ազատություն: Մարդն ի ծնե ազատ է, ազատ ստրկությունից, ճորտությունից, խտրականությունից, ունի ներքին հոգևոր ինքնավարություն: Քանի որ մարդը միաժամանակ և՛ կենսաբանական (ֆիզիկական), և՛ հոգևոր էակ է, ապա անձնական ազատությունը ենթադրում է մարդու արտաքին՝ ֆիզիկական և ներքին՝ հոգևոր ազատությունն ու ինքնավարությունը: Հետևաբար, անձնական իրավունքները վերաբերում են մարդու ֆիզիկականին և ներքին՝ բարոյահոգեբանական աշխարհին:

Արտաքին՝ ֆիզիկական ազատությունն ունի երկու կողմ. մարդու, որպես հասարկության անդամի անձի (կամ անձնական) ազատությունը և մարդու, որպես ֆիզիոլոգիական էակի, օրգանիզմի անձեռնմխելիությունը: Անձնական ազատության իրավունքը մարդու, անձի ֆիզիկական ազատությունն է, որը մարդու էությունն է, ծննդյան պահից

ունեցած բնական իրավունքը: Դա նշանակում է՝ ոչ ոք չի կարող ենթարկվել կամայական ձերբակալման, կալանքի կամ արտաքսման, ազատության այլ սահմանափակման: Այս իրավունքը ամրագրված և երաշխավորված է ՀՀ Սահմանադրության 27 հոդվածով:

ՀՀ Սահմանադրության իմաստով ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը վերաբերում է մարդու անձի՝ որպես օրգանիզմի մարմնական-ֆիզիկական ամբողջականությանը, ենթադրում է նրա մարմնի և դրա ամբողջականության՝ որպես կյանքի ու առողջության հիմքի անձեռնմխելիություն:

Սակայն, լայն իմաստով անձնական ազատությունը ենթադրում է մարդու ոչ միայն ֆիզիկական, այլև բարոյահոգեբանական կողմը: Հետևաբար, անհատի անձնական ազատությունը, որը երաշխավորվում է նրա անձնական (քաղաքացիական) իրավունքներով, ենթադրում է երեք տեսակի անձեռնմխելիություն՝

ա) ֆիզիկական (կյանք, մարմնական ամբողջություն, առողջություն),

բ) բարոյական (պատիվ, արժանապատվություն),

գ) հոգեկան (հնարավորությունը կամքի ազատ արտահայտմամբ տնօրինել սեփական արարքները, չենթարկվել անօրինական հոգեբանական և այլ հարկադրանքի):

ՀՀ Սահմանադրության 25-րդ հոդվածը ամրագրում է անձնական ազատության վերջին՝ երրորդ տարրը, հոգեական անձեռնմխելիություն ձևակերպմամբ: Դրանով անձնական իրավունքների շրջանակում անձնական ազատության, ֆիզիկական անձեռնմխելիության, ինչպես նաև արժանապատվության իրավունքի կողքին անհրաժեշտաբար ի հայտ եկավ հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը: Այս իրավունքի սահմանադրական ճանաչումը առաջիններից մեկն է, և պայմանավորված է տեխնիկայի, հոգեբանական տեխնոլոգիաների, դեղանյութերի մշակման զարգացմամբ, որոնց օգտագործումը կարող է ազդել մարդու հոգեկան անձեռնմխելիության վրա:

Ինչ է հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը:

Արդի աշխարհում մարդու իրավունքների ոլորտում նկատվում է դրանց շրջանակի անընդհատ ընդլայնման միտում, որպես արձագանք 21-րդ դարի մարտահրավերներին: Անձի պաշտպանության իրավական հասկացության մեջ, բացի ֆիզիկականից, պետք է ներառվի նաև

հոգեկան ամբողջականությունը: Ազատությունը ենթադրում է անհատի ինքնիշխման կամքի արտահայտություն: Մարդը, լինելով բանական էակ, իրավունք ունի ազատ մտածելու, գնահատելու, վերլուծելու և կանխատեսելու: Հետևաբար, իրավական կարգավորման նորմատիվ համակարգը պետք է արգելի ստի դեդեկտորների, թմրամիջոցների, ճշմարտության հաբերի և ճշմարտության բացահայտման այլ միջոցների (օրինակ, հիպնոսի) կիրառումը, քանի որ դրանով իսկ անձը հարկադրվում է գործողությունների և հայտարարությունների, որոնք իր կամքով չեն (կամ հակառակ են իր կամքին):

Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իրադրությունն իր սեփական բանականությամբ ազատորեն գնահատելու և այդ գնահատականին համապատասխան գործելու: Աշխարհում հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքն առաջմ կարգավորվում է կամ ընթացիկ օրենսդրական, կամ միայն նախադեպային իրավակարգավորումների մակարդակում: Օրինակ, Շվեյցարիայի դաշնային դատարանը կալանքի տակ պահելու կանոնների հարցով որոշումներից մեկում սահմանել է, որ անթույլատրելի են այն միջոցները, որոնք հանգեցնում են ազատագրկվածի անհատականության վերացմանը կամ կարող են նրա մոտ առաջ բերել ծանր հոգեբանական խախտումներ: Մեկ այլ գործով, որն ավտովթարի հետ կապված քրեական գործ էր, վարորդը ենթարկվել էր հոգեբանական փորձաքննության. նրան առաջարկվել էր խմել նույնքան ալկոհոլ, որքան նա խմել էր մինչև պատահարը: Վարորդը հրաժարվել էր դա անել: Դաշնային դատարանը բավարարել էր նրա գանգատը և գտել, որ անհատի ազատությունը մարդուն պաշտպանում է նաև այնպիսի միջոցներից, որոնք փոխում կամ ճնշում են նրա ընդունակությունը՝ գնահատել իրադրությունը և ձեռնարկել դրանից հետո ինչ-որ գործողություններ¹:

Հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը հատուկ նշանակություն է ձեռք բերում այն իրավիճակներում, երբ անձը գտնվում է պետությունից հատուկ կախվածության մեջ, օրինակ, ծերբակալում, կալանք ազատագրկման վայրում, նույնիսկ դպրոցում, բանակում, պետական հիվանդանոցում և այլն:

1 Տե՛ս К. Экштайн Основние права и свободы. По российской Конституции и европейской конвенции. М., 2004, էջ 84:

Ինչ խնդիրներ են առաջացնում կենսապոլիտոգիայի և բժշկության նոր հայտնագործությունները մարդու իրավունքների ոլորտում:

Արդի հասարակությունում ծագել և արագ տեմպերով զարգանում է նոր գիտատեխնիկական ուղղություն՝ կենսատեխնոլոգիան: Նոր տեխնոլոգիան առաջ է բերում նոր հիմնախնդիրներ, որոնք հակասության մեջ են մտնում ավանդական էթիկական պատկերացումների և կարծիքների հետ: Կենսատեխնոլոգիայի և բժշկության նոր հայտնագործությունները դառնում են մարդկային կյանքի կառավարման միջոց (օրինակ, գենային ինժեներիան և մարդու գենետիկ առանձնահատկությունների փոփոխումը, դոնորության թույլտվությունն առանց համաձայնության և այլն): Ըստ էության, արդի բժշկությունն իրական հնարավորություններ ունի կյանք շնորհել (արհեստական բեղմնավորում), որոշել և փոխել դրա որակական կողմերը (գենային ինժեներիան, տրանսսեքսուալ վիրաբուժություն), հետաձգել մահը (վերակենդանացում, տրանսպլանտացիա, հերոնտոլոգիա): Էվթանազիայի, աբորտի, մարդու մարմնի մասերի և հյուսվածքների հետ կապված հիմնահարցերն աշխարհի շատ երկրներում իրավական կարգավորման են ենթարկված: Այս համատեքստում առաջ է գալիս մարդու անձնական նոր իրավունք՝ սեփական գենոտիպի իրավունքը և կլոնավորման արգելքը, ինչպես կենդանության օրոք, այնպես էլ մահվանից հետո: Բիոտեխնոլոգիայի զարգացման պայմաններում առաջ եկող անձնական նոր իրավունքներից է մարդու իրավունքը՝ տնօրինելու սեփական մարմինը, ինչպես կենդանության օրոք, այնպես էլ մահվանից հետո:

Այս համատեքստում ՀՀ Սահմանադրությունը բժշկության և կենսաբանության ոլորտներում արգելում է եվգենիկական փորձերը, մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները շահույթի աղբյուր դարձնելը, մարդու վերարտադրողական կլոնավորումը:

Ինչ է մարդու կենդանության օրոք և մահվանից հետո սեփական մարմինը տնօրինելու իրավունքը:

Այս իրավունքը հրատապ է դառնում տրանսպլանտացիայի լայն կիրառման հետևանքով: Անհատի պաշտպանությունը ենթադրում է նրա իրավունքը՝ ինքնուրույն տնօրինելու իր մարմինը: Մարդու մարմնից տարբեր օրգաններ վերցնելն ու դրանք այլ մարդու մարմնում տրասպլանտացիա անելը ընդհանուր առմամբ թույլատրելի է, սակայն այդ ընթացքում պետք է նկատի ունենալ հետևյալ դրույթները.

- այդ իրավունքը գործում է երկու պարագայում՝ մարդու կենդանության օրոք և մարդու մահվանից հետո,

- մարդու կենդանության օրոք մարմնի մասի կամ հյուսվածքի վերցնումը թույլատրելի է միայն նրա բացահայտ ձևով արտահայտված համաձայնությամբ,

- կենդանության օրոք կենսական մարմինների վերցնումը, որ կարող են հանգեցնել դոնորի մահվան կամ վտանգել նրա կյանքը, արգելվում է բոլոր պարագաներում: Այդ դեպքում դոնորի համաձայնությունն առոչինչ է,

- մահացած անձի մարմնից նրա որևէ մասի վերցնումը հնարավոր է միայն նրա համաձայնությամբ, որը պետք է արտահայտվի նրա կտակում կամ դոնորական կարգադրությունում,

- եթե մահացածի կամքը հնարավոր չէ պարզել, ապա մահացածի մարմնի վերցնումը հնարավոր է միայն նրա հարազատների համաձայնությամբ:

Ո՞ր կլոնավորումն է արգելում Սահմանադրությունը:

Արդի միջազգային իրավունքում սեփական գենոտիպի բացարձակ իրավունքը և կլոնավորման արգելքը կարգավորվում է միայն եվրոպական տարածաշրջանում: Կլոնավորման արգելքն ապահովվում է եվրոպական միջազգային մակարդակով, ԵՄ-ի իրավունքով և եվրոպական երկրների ազգային օրենսդրության մակարդակով: Եվրոպայում ներկայումս գործում է ԵԽ-ի «Կենսաբժշկության ոլորտում մարդու իրավունքների» 1996թ. կոնվենցիայի լրացուցիչ արձանագրությունը «Մարդու կլոնավորման արգելման մասին» (1998թ.): Արգելքի հիմնավորման հիմքում դրված են էթիկական հիմնավորումներ: Սակայն, որպես լրացուցիչ արձանագրության թերություն՝ ա) այն չի տարբերում վերարտադրող և թերապևտիկ կլոնավորումը, բ) այն չեն ստորագրել Եվրոպայի միայն 19 պետությունները²: ԵՄ «Հիմնական իրավունքների մասին խարտիան» ելնելով մարդու ամբողջականության հայեցակարգից սահմանում է վերարտադրող կլոնավորման արգելքը (Նիցցա, 2000 թ.): Եվրոպական միության անդամ պետությունների օրենսդրությունը չի տարբերում վերատադրող և թերապևտիկ կլոնավորումը,

2 Ապագայի խնդիրն է այս արգելքը համընդհանուր դարձնելը, հատկապես որ կան տեսակետներ, որ հիմնավորում են հակառակ մոտեցումը, այսինքն՝ կլոնավորման թույլտվությունը և իր գենոտիպը կլոնավորման միջոցով վերարտադրելու սուբյեկտիվ իրավունքը:

արգելելով երկուսն էլ: Ներկայումս այն արգելված է Գերմանիայում, Իսպանիայում, Դանիայում, Իտալիայում, Հոլանդիայում, Շվեդիայում, Ֆրանսիայում, Բելգիայում, Մեծ Բրիտանիայում: Ապագայի խնդիրն է այս արգելքը համընդհանուր դարձնելը, հատկապես որ կան տեսակետներ, որ հիմնավորում են հակառակ մոտեցումը, այսինքն՝ կլոնավորման թույլտվությունը և իր գենոտիպը կլոնավորման միջոցով վերարտադրելու սուբյեկտիվ իրավունքը:

ՀՀ Սահմանադրությունը բժշկության և կենսաբանության ոլորտներում արգելում է միայն մարդու վերարտադրողական կլոնավորումը: Ստացվում է, որ թերապևտիկ կանավորումը արգելված չէ:

Բնչ է առանց մարդու համաձայնության գիտական, բժշկական և այլ փորձերի ենթարկելու արգելքը:

Ոչ ոք չի կարող առանց իր ազատ և հստակ արտահայտած համաձայնության ենթարկվել գիտական, բժշկական կամ այլ փորձերի: Այլ փորձերից են տնտեսական, իրավական, սոցիալական և բոլոր այն փորձերը, որոնք կարող են կրել անմարդկային բնույթ, վնասել մարդու առողջությանը կամ պարունակել այդպիսի վտանգ, նվաստացնել նրա պատիվն ու արժանապատվությունը: Մարդը նախապես տեղեկացվում է նման փորձերի հնարավոր հետևանքների մասին:

ՀՀ զանազան օրենքներով սահմանվում են վերը նշված փորձերի կիրառման կարգը: Մասնավորապես՝ «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է, որ մարդկանց բուժման նպատակով նոր դեղերի, մեթոդների, ձևերի, միջոցների կիրառումը, ցանկացած կենսաբժշկական հետազոտություն իրականացվի միայն նրանց իրազեկված գրավոր համաձայնության դեպքում: Համաձայնությունը պետք է լինի կոնկրետ և հստակ ձևակերպված: Մարդը իրավունք ունի հրաժարվել հետազոտությանը մասնակցելուց դրա ցանկացած փուլում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 127 հոդվ. քրեական պատասխանատվություն է սահմանում անձին՝ առանց իր ազատ կամարտահայտության և իրազեկված ու պատշաճ ձևակերպված համաձայնության բժշկական կամ գիտական փորձերի ենթարկելու համար: Պատասխանատվությունը ավելի խիստ է, եթե այդ արարքը կատարվել է անօգնական վիճակում գտնվող անձի, հանցավորից նյութական կամ այլ կախվածության մեջ գտնվող անձի, անչափահասի նկատմամբ:

Բացարձակ է արդյո՞ք ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը:

ՀՀ Սահմանադրությունը սահմանում է, որ ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով: Ֆիզիկական անձեռնմխելիության սահմանափակման օրինակ է անձնական խուզարկությունը, զննումը, հետազոտման համար նմուշներ ստանալը և այլն:

Խնչ է անձնական խուզարկությունը և հրն է դրա իրականացման կարգը:

Անձնական խուզարկությունը, որպես խուզարկության առանձին տեսակ, անձի հագուստի մեջ, իրերում կամ մարմնի վրա գտնվող առարկաները և փաստաթղթերը որոնելուն և վերցնելուն ուղղված գործողությունն է: Քրեական դատավարության օրենսգրքի դրույթների համեմատական վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնել անձնական խուզարկության երեք տարատեսակ.

ա) անձնական խուզարկություն, որ կատարվում է քննիչի առանձին որոշման հիման վրա, երբ առկա են օրենքով սահմանված բավարար հիմքերը,

բ) անձնական խուզարկություն, որ կատարվում է շինությունում խուզարկություն կատարելիս, այնտեղ գտնվող անձանց նկատմամբ, առանց առանձին որոշման կայացման,

գ) անձնական խուզարկություն, առանց այդ մասին որոշում կայացնելու, օրենքով սահմանված հատուկ հիմքերի առկայության դեպքում:

Անձնական խուզարկություն, առանց այդ մասին որոշում կայացնելու, կարող է կատարվել՝

1. կասկածյալին ձերբակալելիս և ոստիկանություն կամ այլ իրավապահ մարմին բերելիս,

2. կասկածյալի և մեղադրյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանքը կիրառելիս,

3. երբ բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ այն շինությունում գտնվող անձը, որտեղ խուզարկություն է կատարվում, իր մոտ կարող

է թաքցնել փաստաթղթեր կամ այլ առարկաներ, որոնք գործով կարող են ունենալ ապացուցողական նշանակություն:

Անձնական խուզարկությունը կարող է կատարվել քննիչի կողմից՝ խուզարկվողի հետ նույն սեռի ընթերականների և մասնագետի մասնակցությամբ: Խուզարկություն կատարելիս արգելվում են արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը, անձի ստորացումը, մարդու կյանքին և առողջությանը վտանգ ներկայացնող միջոցների կիրառումը:

Խուզարկությունն ավարտելիս քննիչը կազմում է արձանագրություն: Խուզարկության արդյունքում վերցվածի մասին պետք է նշվի քննչական գործողության արձանագրության մեջ՝ ճշգրիտ նշելով դրանց քանակը, չափը, քաշը, անհատական հատկանիշները և այլ առանձնահատկությունները: Քննիչը պարտավոր է արձանագրությանը ծանոթացնել քննչական գործողության բոլոր մասնակիցներին, որոնք ծանոթանալուց հետո ստորագրում են արձանագրությունը և իրավունք ունեն պահանջել արձանագրության մեջ ներառելու իրենց դիտողությունները:

ՀՈՂՎԱԾ 27.

ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի՝

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի անձնական ազատության իրավունք: Ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով՝

1) անձին իրավասու դատարանը դատապարտել է հանցանք կատարելու համար.

2) դատարանի իրավաչափ կարգադրությանը չենթարկվելու համար.

3) օրենքով սահմանված որոշակի պարտականության կատարումն ապահովելու նպատակով.

4) անձին իրավասու մարմին ներկայացնելու նպատակով, երբ առկա է նրա կողմից հանցանք կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, կամ երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է հանցանքի կատարումը կամ դա կատարելուց հետո անձի փախուստը կանխելու նպատակով.

5) անչափահասին դաստիարակչական հսկողության հանձնելու կամ իրավասու մարմին ներկայացնելու նպատակով.

6) հանրության համար վրանգավոր վարակիչ հիվանդությունների տարածումը, ինչպես նաև հոգեկան խանգարում ունեցող, հարբեցող կամ թմրամոլ անձանցից բխող վրանգը կանխելու նպատակով:

7) անձի անօրինական մուտքը Հայաստանի Հանրապետություն կանխելու կամ անձին արտաքսելու կամ այլ պետության հանձնելու նպատակով:

2. Անձնական ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր ոք իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ տեղեկացվում է ազատությունից զրկվելու պատճառների, իսկ քրեական մեղադրանք ներկայացվելու դեպքում՝ նաև մեղադրանքի մասին:

3. Անձնական ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի, որ այդ մասին անհապաղ տեղեկացվի իր ընտրած անձը: Այս իրավունքի իրականացումը կարող է հետաձգվել միայն օրենքով սահմանված դեպքերում, կարգով և ժամկետով՝ հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման նպատակով:

4. Եթե սույն հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի հիմքով ազատությունից զրկված անձի վերաբերյալ ազատությունից զրկվելու պահից ողջամիտ ժամկետում, սակայն ոչ ուշ, քան յոթանասուններկու ժամվա ընթացքում դատարանը որոշում չի կայացնում անազատության մեջ նրան հետագա պահելը թույլատրելու մասին, ապա նա անհապաղ ազատ է արձակվում:

5. Անձնական ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի վիճարկելու իրեն ազատությունից զրկելու իրավաչափությունը, որի վերաբերյալ դատարանը սեղմ ժամկետում որոշում է կայացնում և կարգադրում է նրան ազատ արձակել, եթե ազատությունից զրկելը ոչ իրավաչափ է:

6. Ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել միայն այն պատճառով, որ ի վիճակի չէ կատարելու քաղաքացիական պարտավորություններ:

Ինչ է անձնական ազատությունը:

Սահմանադրության 27 հոդվածի 1-ին մասի առաջին դրույթն ամրագրում է, որ «Յուրաքանչյուր ոք ունի անձնական ազատության իրավունք»: Այս իրավունքը բխում է մարդու բնական ազատությունից և ամենից առաջ վերաբերում է նրա անձին: Քանի որ մարդը նախ կենսաբանական (կամ ֆիզիկական) էակ է, ապա անձնական ազատու-

թյունը ենթադրում է մարդու արտաքին ֆիզիկական ազատություն: Հետևաբար, անձնական ազատության իրավունքը մարդու անձի ֆիզիկական ազատությունն է, որը մարդու էությունն է, ծննդյան պահից ունեցած բնական իրավունքը: Մարդն ի ծնե ազատ է, ազատ ստրկությունից, ճորտությունից, խտրականությունից: Հետևաբար, ոչ ոք չի կարող ենթարկվել կամայական ձեռքալվման, կալանքի կամ արտաքսման, ազատության այլ սահմանափակման:

Որո՞նք են ազատության սահմանափակման հիմքերը և կարգը:

Որպես մարդու այս բնական իրավունքի երաշխիք Սահմանադրությունը սահմանում է, որ անձին կարելի է զրկել անձնական ազատությունից միայն Սահմանադրությամբ սահմանված դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով: Դա նշանակում է, որ ազատությունից զրկելու կամ այն սահմանափակելու հիմքերը սպառնիչ թվարկված են Սահմանադրության 27 հոդվածի 1-ին մասում և օրենքները չեն կարող սահմանել ազատությունից զրկելու այլ դեպքեր (հիմքեր): Օրենքը սահմանում է միայն ազատությունից զրկելու Սահմանադրությամբ թվարկված դեպքերի իրականացման կարգը (ընթացակարգը):

Որո՞նք են ազատությունից զրկելու Սահմանադրությամբ նախատեսված դեպքերը:

Պատմական փորձը ցույց է տվել, որ օրենքը ևս կարող է լինել իրավախախտ, այսինքն՝ օրենքով կարող են անհիմն ընդարձակվել ազատությունից զրկելու դեպքերը: Որպեսզի կանխի նման օրենքի ընդունումը և կիրառումը, Սահմանադրությունը փակ շրջանակով թվարկում է այն դեպքերը, որոնցով օրենքը կարող է նախատեսել ազատությունից զրկում: Հիմքերի սպառնիչ շրջանակը և հստակ իրավական ձևակերպումները բացառում են դրանց տարածական մեկնաբանությունը:

1. Անձին ազատությունից զրկելու հիմք է հանցանք կատարելը, որի համար իրավասու դատարանը նրան դատապարտել է ազատազրկման: Սահմանադրությամբ ամրագրված անձնական ազատությունից զրկելու այս դեպքում փաստական հիմքն օրենքով արգելված հանրորեն վտանգավոր արարքի (հանցանքի) կատարումն է, իսկ իրավաբանական հիմքն իրավասու դատարանի մեղադրական դատավճիռը, որով անձը ճանաչվել է հանցանքի կատարման մեջ մեղավոր և նրա նկատմամբ նշանակվել է օրենքով նախատեսված ազատությունից զրկելու հետ կապված քրեական պատիժ:

Ազատությունից զրկելու այս հիմքի հաջորդ պայմանը դատարանի իրավասու լինելն է, որ նշանակում է. դատարանը պետք է լինի Սահմանադրության իմաստով իրավագոր և պատշաճ՝ անձին ազատությունից զրկելու հարցում:

2. Անձը կարող է զրկվել անձնական ազատությունից դատարանի իրավաչափ կարգադրությանը չենթարկվելու համար: Դատարանը կարող է արձակել իրավաչափ կարգադրություններ, որոնք ուղղված են դատավարության պատշաճ և անկանգառ ընթացակարգի ապահովման: Օրինակ, դատարան կանչված վկան չի ներկայանում դատական նիստին և դատարանը կարգադրում է նրան ենթարկել հարկադիր բերման: Բերման կարող են ենթարկվել առանց հարգելի պատճառների կանչով չներկայացած կասկածյալը, մեղադրյալը, վկան, տուժողը՝ քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմնի պատճառաբանված որոշմամբ:

Ազատության այս սահմանափակումը ոչ թե պատասխանատվություն է, այլ ընդամենը կոչված է ապահովել արդարադատության պատշաճ իրականացումը:

3. Անձը կարող է զրկվել անձնական ազատությունից օրենքով նախատեսված որոշակի պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակով: Որոշակի պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակով ազատությունից զրկելու լիազորություն ունեն հետաքննության և նախաքննության մարմինները: Օրինակ, գործով վկային բերման ենթարկելու ձևով ազատությունից զրկելը ապահովում է ցուցմունք տալու պարտականության կատարումը:

4. Անձին անձնական ազատությունից կարող են զրկել՝ նրան իրավասու մարմին ներկայացնելու նպատակով, երբ առկա է նրա կողմից հանցանք կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, կամ երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է հանցանքի կատարումը կամ դա կատարելուց հետո անձի փախուստը կանխելու նպատակով: Հիմնավոր կասկած ձևակերպումը նշանակում է, որ կան բավարար հիմքեր ենթադրելու, որ հանցավոր արարքը կատարվել է տվյալ անձի կողմից: Կասկածը պետք է հիմնվի հստակ և կոնկրետ փաստարկների վրա, այլ ոչ թե ինտուիցիայից: Եթե այս հիմքով ազատությունից զրկված անձի վերաբերյալ ազատությունից զրկվելու պահից ողջամիտ ժամկետում, սակայն ոչ ուշ քան 72 ժամվա ընթացքում ընթաց-

քում դատարանը որոշում չի կայացնում անազատության մեջ նրան հետագա պահելը թույլատրելու մասին, ապա նա անհապաղ ազատ է արձակվում: Այսպիսով, առաջին 72 ժամվա ընթացքում անձը համարվում է ձերբակալված:

Ձերբակալումն անձին արգելանքի վերցնելն է, նրան վարույթն իրականացնող մարմին բերելը, համապատասխան վայրում և պայմաններում արգելանքի տակ կարճաժամկետ պահելու համար: Ձերբակալվածին բերելուց հետո կազմվում է արձանագրություն և այդ մասին հայտարարվում է ձերբակալվածին:

72 ժամը լրանալուց հետո անձը կարող է ազատ արձակվել: Բայց հնարավոր է նաև նրա նկատմամբ նոր խափանման միջոց՝ կալանքի (կալանավորման) կիրառումը: Կալանավորումն անձին օրենքով նախատեսված տեղերում և պայմաններում կալանքի տակ պահելն է: Կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու որոշումն ընդունում է դատարանը՝ համապատասխան միջնորդության հիման վրա:

Դատարանը կիրառում է կալանք հետևյալ հիմքերից մեկի առկայության դեպքում՝

- ա) առկա է վտանգ, որ անձը կարող է թաքնվել քննությունից,
- բ) առկա է քննությանը ապօրինի միջամտելու վտանգ,
- գ) հնարավոր է նոր հանցանքի կատարում և անհրաժեշտ է դա կանխել,
- դ) անհրաժեշտ է պահպանել հասարակական կարգը, օրինակ, հնարավոր է վրեժխնդրություն հանցագործի նկատմամբ:

5. Անչափահաս անձին ազատությունից կարող են զրկել նրան դաստիարակչական հսկողության հանձնելու կամ իրավասու մարմին ներկայացնելու նպատակով: Անչափահաս է համարվում 18 տարին չլրացած անձը: Դաստիարակչական հսկողություն իրականացնելու համար գոյություն ունեն հատուկ հիմնարկներ: Անչափահասների դեպքում իրավասու մարմին են դատարանները, խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները, որոնք որոշ դեպքերում իրավազոր են լուծելու անչափահասին դաստիարակչական հսկողության հանձնելու հարց:

6. Անձին անձնական ազատությունից կարող են զրկել հանրության համար վտանգավոր վարակիչ հիվանդությունների տարածումը, ինչպես նաև հոգեկան խանգարում ունեցող, հարբեցող կամ թմրամոլ անձանցից բխող վտանգը կանխելու նպատակով:

7. Անձին անձանական ազատությունից կարող են զրկել նրա անօրինական մուտքը ՀՀ-ն կանխելու կամ անձին արտաքսելու կամ այլ պետության հանձնելու նպատակով:

Ինչ իրավունքներ ունի անձնական ազատությունից զրկված անձը: Սահմանադրությունը անձնական ազատությունից զրկված անձի համար սահմանում է մի շարք իրավունք-երաշխիքներ, որոնք կոչված են ապահովելու նրա ապօրինի ազատազրկումից պաշտպանության իրավունք: Այդ իրավունքներն են՝

ա) անձնական ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր ոք իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ տեղեկացվում է ազատությունից զրկելու պատճառների, իսկ քրեական մեղադրանք ներկայացվելու դեպքում՝ նաև մեղադրանքի մասին: Անձնական ազատությունից զրկման պատճառների մասին տեղեկացումը՝ որպես պետության պարտականություն, պետք է կատարվի ազատությունից զրկման բոլոր տեսակների դեպքում: Օրենքները պետք է պարտավորեցնեն համապատասխան սուբյեկտներին կատարելու այդ պարտականությունը: Իրազեկումը ազատությունից զրկված անձի համար պետք է լինի հասկանալի, սպառիչ,

բ) անձնական ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի, որ այդ մասին անհապաղ տեղեկացվի իր ընտրած անձը: Այս իրավունքի իրականացումը կարող է հետաձգվել միայն օրենքով սահմանված դեպքերում, կարգով և ժամկետով՝ հանցագործությունների կանխման կամ բացահատման նպատակով: Այս իրավունքը կոչված է ապահովելու ազատությունից զրկելու հրապարակայնությունը և երաշխիք է անձի արտադատական կամ դատական կարգով պաշտպանության համար,

գ) անձնական ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի վիճարկելու իրեն ազատությունից զրկելու իրավաչափությունը, որի վերաբերյալ դատարանը սեղմ ժամկետում որոշում է կայացնում և կարգադրում է նրան ազատ արձակել, եթե ազատությունից զրկումը ոչ իրավաչափ է:

Արդյոք կարող է մարդը զրկվել անձնական ազատությունից պայմանագրային պարտավորությունները չկատարելու պատճառով:

Ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել միայն այն պատճառով, որ ի վիճակի չէ կատարելու պայմանագրային պարտա-

վորությունները: Օրինակ, եթե դուք փող եք պարտք և չեք կարողանում վերադարձնել, ապա դրա համար Ձեզ չեն կարող զրկել ազատությունից: Քաղաքացիաիրավական պարտավորությունը չկատարելու համար օրենքները կարող են սահմանել միայն ազատազրկման հետ չկապված պատասխանատվության միջոցներ:

ՀՈԴՎԱԾ 29.

ԽՏՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԳԵԼՔԸ

Ըստ ՀՀ Սահմանադրության՝ 29-րդ հոդվածի՝ Խտրականությունը, կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկ կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, փարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական ընտելի այլ հանգամանքներից, արգելվում է:

Ի՞նչ է խտրականությունը:

Խտրականությունը որոշակի անձանց, կազմակերպությունների կամ պետությունների իրավունքների սահմանափակումն է կամ դրանցից զրկելը՝ հիմք ընդունելով ռասայական, ազգային, սեռային, պետական պատկանելությունը, ինչպես նաև գույքային դրությունը, քաղաքական և կրոնական համոզմունքները և այլն: Այսպես, քաղաքական խտրականության տարածված տեսակներից է ընտրական իրավունքներից զրկելը: Շատ ավելի տարածված է ռասայական խտրականությունը:

Ո՞րոնք են խտրականության պատճառները:

Խտրականության պատճառներից է անհանդուրժողականությունը: Կախված մարդու կենսագործունեության ոլորտներից՝ անհանդուրժողականությունը կարող է դրսևորվել ընտանիքում, կենցաղում, աշխատանքային հարաբերություններում, քաղաքական-պետական, մշակութային-կրոնական և այլ ոլորտներում: Օրինակ, քաղաքական-պետական ոլորտում անհանդուրժողականությունն առկա է, երբ պետությունն անհանդուրժողականությունն առկա է, երբ պետությունն անհանդուրժող և խտրական վերաբերմունք է դրսևորում իր քաղաքացիների նկատմամբ, որոնք համաձայն չեն կառավարող վերնախավի հայացքների կամ քաղաքականության հետ:

Մարդիկ բնականից տարբերվում են իրենց արտաքին տեսքով, դիրքով, խոսքով, վարքագծով ու արժեքներով: Այդ տարբերությունների նկատմամբ հանդուրժողականությունը նշանակում է, որ նրանք իրավունք ունեն ապրել խաղաղ ու պահպանել իրենց անհատականությունը:

Ինչ դեր է խաղում իրավական կարգավորումը անհանդուրժողականության հաղթահարման գործում:

Իրավական կարգավորումը, մարդկանց և խմբերին հարկադրանքի կիրառման սպառնալիքով պարտադրելով նորմատիվ, օրինահպատակ վարքագիծ, դրանով իսկ հասարակական կյանքում հաստատում է կայուն, քաղաքակիրթ կարգ՝ դուրս մղելով անհանդուրժողականության բոլոր դրսևորումները: Քաղաքակրթության համընդհանուր սկզբունքների շրջանակներում կիրառվող հարկադրանքը կանխում է հասարակական խմբերի փոխոչնչացումը: Որպես ընդհանուր նախադրյալ, այն իր հերթին տարանջատված է երկու առանձին նախադրյալների՝ միջազգային իրավական և ներպետական (ազգային) իրավական: Ինչպես միջազգային իրավունքը, այնպես էլ յուրաքանչյուր պետության օրենսդրությունը պետք է ամրագրի և կիրառի մարդու իրավունքների, դրանց պաշտպանության վերաբերյալ համընդհանուր ճանաչում գտած նորմերը: Եվ միջազգային հանրությունը և պետությունները պարտավոր են ընդունել այնպիսի նորմեր, որոնք կնպաստեն հասարակական կյանքում հանդուրժողականության հաստատմանը, հնարավորություններ կստեղծեն անհանդուրժողականության հաղթահարման, դրա դրսևորման ձևերի վերացման համար՝ սահմանելով իրավական պատասխանատվություն:

Ո՞րն է հանդուրժողականության, իրավահավասարության և խորականության արգելքի կապը:

Հանդուրժողականությունն առկա է այնտեղ, որտեղ կա իրավահավասարություն հասարակության բոլոր անդամների միջև: Յուրաքանչյուր ոք ունի սոցիալական բարիքներից օգտվելու, ինչպես նաև պետական կամ հասարակական գործերին մասնակցելու հնարավորություն՝ անկախ սեռից, ռասայական, ազգային, կրոնական, սոցիալական պատկանելությունից և այլն: Իրավահավասարությունը ենթադրում է բոլոր քաղաքացիների իրավունքների և պարտականությունների, սոցիալական ազատության հավասար չափ: Իրավահավասարությունը,

որպես հանդուրժողականության ցուցանիշ ենթադրում է նաև անձանց օրենքի առջև պատասխանատվության հավասար աստիճան, բացառելով նրանց փաստական տարբերությունները, օրինակ՝ մաշկի գույնը, լեզուն և այլն: Իրավահավասարությունը բացառում է նաև օրենքով վերապահված արտոնությունները, առավելություններն իրավական վեճերի մասնակիցների միջև:

Այս մեկնակետերից ելնելով ՀՀ Սահմանադրության 29 հոդվածը արգելում է խտրականությունը՝ կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից:

Խտրականության ինչ դրսևորումներ կարող են լինել:

Խտրականությունը կարող է լինել ռասայական: **Ռասայական խտրականությունը** մարդու իրավունքների սահմանափակումը կամ դրանցից զրկելն է ռասայական պատկանելության հիմքով: Ռասայական խտրականության ձևերն են ապարտհեյդը, սեգրեգացիան և այլն: **Ապարտհեյդը** ռասայական խտրականության և սեգրեգացիայի քաղաքականություն է, որն ուղղված է որևէ ռասայական խմբի կողմից մյուս խմբի նկատմամբ գերիշխանություն հաստատելուն և նրան ճնշելուն ու շահագործելուն: **Սեգրեգացիան** ռասայական խտրականության ծայրահեղ ձևերից մեկն է, երբ սևամորթ կամ մաշկի այլ գույն ունեցող բնակչությունն առանձնացվում է սպիտակամորթներից: Այն կիրառվում է հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում զուգահեռ՝ սևամորթների համար առանձին, սպիտակամորթների համար առանձին հիմնարկություններ կամ բաժանմունքներ ստեղծելու ճանապարհով: Օրինակ, սրճարանը նախատեսված է միայն սպիտակամորթների համար: Երբեմն կիրառվում է նաև բնակավայրն ազատորեն ընտրելու արգելքը:

Սեռային խտրականությունն արտահայտվում է տղամարդու համեմատ կնոջ իրավունքների սահմանափակմամբ, հասարակական և պետական կյանքին կնոջ մասնակցության արգելմամբ կամ սահմանափակմամբ:

Խտրականության տարածված դրսևորումներից է **ագրեսիվ ազ-**

գայնամոլությունը, որը ենթադրում է առանձին ազգերի առավելությունը, գերակայությունը մյուս ազգերի նկատմամբ: Դրա հետևանքը կարող է լինել **բռնի ասիմիլացիան**: Այն գերիշխող ազգի կողմից վարվող հատուկ քաղաքականություն է, որի նպատակն է ծուլել որևէ էթնիկական խումբ: Արդյունքում վերջինս վերանում է կամ էլ կորցնում է իր ազգային առանձնահատկությունները: Ազգային խտրականությունը կարող է հանգեցնել նաև **ցեղասպանության**: Վերջինը դրսևորվում է այնպիսի գործողություններում, որոնք ուղղված են որևէ ազգային, ռասայական, էթնիկական կամ կրոնական խմբի լրիվ կամ մասնակի վերացմանը (այդ խմբերի անդամների սպանություն, նրանց ծանր մարմնական վնասվածքների կամ մտավոր խանգարումների պատճառում, մանկածնության կանխում և այլն):

Կրոնական խտրականությունը որպես կրոնական մոլեռանդության հետևանք արտահայտվում է որոշակի դավանանքի պարտադրմամբ և դրա հետ կապված ծիսակատարություններին հասարակության բոլոր անդամներին հարկադրաբար մասնակից դարձնելով, կրոնական խտրականություն սահմանելու և այլ ձևերով:

ՀՈԴՎԱԾ 35.

ԱՄՈՒՍՆԱՆԱԼՈՒ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ամուսնանալու ազատությունն ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 35-րդ հոդվածով, համաձայն որի՝ «1. Ամուսնական տարիքի հասած կինը և տղամարդը միմյանց հետ իրենց կամքի ազատ արտահայտությամբ ամուսնանալու և ընտանիք կազմելու իրավունք ունեն: Ամուսնության տարիքը, ամուսնության և ամուսնալուծության կարգը սահմանվում են օրենքով: 2. Ամուսնանալիս, ամուսնության ընթացքում, ամուսնալուծվելիս կինը և տղամարդն ունեն հավասար իրավունքներ: 3. Ամուսնանալու ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ առողջության և բարոյականության պաշտպանության նպատակով»:

• Ինչ կարգով է կնքվում ամուսնությունը:

Ամուսնությունը կնքվում է քաղաքացիական կացության ակտերի պետական գրանցում իրականացնող (ՔԿԱԳ) մարմիններում՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով՝ ամուսնացող անձանց պարտադիր ներկայությամբ:

• Ո՞ր ՔԿԱԳ մարմինն է կադարում ամուսնության պետական գրանցումը:

Ամուսնության պետական գրանցումը կատարում է ամուսնացողներին հանձնող քաղաքացիական վարչի ՔԿԱԳ մարմինը:

• Ի՞նչ ժամկետում է իրականացվում ամուսնության պետական գրանցումը:

Ամուսնության պետական գրանցումն իրականացվում է ՔԿԱԳ մարմին ամուսնացող անձանց ներկայացրած համատեղ դիմումում նշված օրը, սակայն ոչ շուտ, քան դիմումը ներկայացնելու օրվան հաջորդող 10-րդ օրը և ոչ ուշ, քան երեք ամիսը: Ամուսնացող անձանց համատեղ դիմումի հիման վրա ամուսնության պետական գրանցման 10-օրյա ժամկետը կարող է կրճատվել հարգելի պատճառների առկայության դեպքում:

• Որո՞նք են ամուսնության գրանցման ժամկետը կրճատելու համար հիմք համարվող հարգելի պատճառները:

Ամուսնության գրանցման ժամկետը կրճատելու համար հիմք համարվող հարգելի պատճառներ են՝

- 1) ամուսնացող անձանց համատեղ երեխա (ներ) ունենալը.
- 2) ամուսնացող կնոջ հղիությունը (առնվազն 12 շաբաթական).
- 3) ամուսնացող անձի զորակոչվելը ժամկետային զինվորական ծառայության.
- 4) ամուսնացող անձի՝ ՀՀ զինված ուժերում ծառայության կամ ժամկետային զինվորական ծառայության մեջ գտնվելը.
- 5) ՀՀ-ում ամուսնացող օտարերկրյա քաղաքացիների, քաղաքացիություն չունեցող անձանց, օտարերկրյա պետությունում մշտապես բնակվող ՀՀ քաղաքացիների՝ միմյանց կամ օտարերկրյա քաղաքացիների, քաղաքացիություն չունեցող անձանց, ՀՀ քաղաքացիների հետ ամուսնության դեպքում ամուսնացողների կամ նրանցից մեկի՝ ՀՀ տարածքից երկարատև ժամանակով մեկնելու (բացակայելու) դեպքում.
- 6) ամուսնացող անձի ծանր հիվանդությունը:

Ամուսնության պետական գրանցման ժամկետը, ելնելով կոնկրետ հանգամանքներից, կարող է կրճատվել նաև ՀՀ արդարադատության նախարարության քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման գործակալության պետի թույլտվությամբ:

• Ե՞րբ են ծագում ամուսինների իրավունքներն ու պարտականությունները:

Ամուսինների իրավունքներն ու պարտականությունները ծագում են ՔԿԱԳ մարմիններում ամուսնության պետական գրանցման պահից:

• Որո՞նք են ամուսնության կնքման պայմանները:

Ամուսնության կնքման համար անհրաժեշտ են ամուսնացող տղամարդու և կնոջ փոխադարձ կամավոր համաձայնությունը և նրանց ամուսնական՝ 18 տարեկան տարիքի հասնելը:

• Կարո՞ղ է, արդյոք, ամուսնություն կնքվել մինչև անձի 18 տարին լրանալը:

Այո: Անձը կարող է ամուսնանալ նաև 17 տարեկանում, եթե առկա է նրա ծնողների, որդեգրողների կամ հոգաբարձուի համաձայնությունը: Անձը կարող է ամուսնանալ նաև 16 տարեկանում, եթե առկա է նրա ծնողների, որդեգրողների կամ հոգաբարձուի համաձայնությունը, և ամուսնացող մյուս անձը առնվազն 18 տարեկան է:

• Ե՞րբ է արգելվում ամուսնության կնքումը:

Արգելվում է ամուսնություն կնքել՝

ա) այն անձանց միջև, որոնցից թեկուզև մեկը գտնվում է օրենքով սահմանված կարգով գրանցված մեկ այլ ամուսնության մեջ.

բ) մերձավոր ազգականների (ուղիղ վերընթաց ու վայրընթաց ազգականների՝ ծնողների ու զավակների, պապի, տատի ու թոռների, ինչպես նաև հարազատ և համահայր կամ համամայր եղբայրների ու քույրերի, մորաքրոջ, հորաքրոջ, հորեղբոր և մորեղբոր զավակների) միջև.

գ) որդեգրողների և որդեգրվածների միջև.

դ) այն անձանց միջև, որոնցից թեկուզև մեկին դատարանը ճանաչել է անգործունակ:

• Պարտադիր է արդյոք, ամուսնացող անձանց բժշկական հետազոտությունը:

Ամուսնացող անձանց բժշկական հետազոտությունը, ինչպես նաև բժշկագետների կական և ընտանիքի պլանավորման հարցերով խորհրդատվությունն անցկացվում են ամուսնացող անձանց ցանկությամբ:

• Հրապարակման ենթակա՞ են, արդյոք, ամուսնացող անձի բժշկական հետազոտության արդյունքները:

Ամուսնացող անձի հետազոտության արդյունքները համարվում են բժշկական գաղտնիք: Այդ արդյունքները հետազոտություն անցած անձի համաձայնությամբ կարող են հաղորդվել այն անձին, ում հետ նա մտադիր է ամուսնանալ:

• Որո՞նք են ամուսնության դադարման հիմքերը:

Ամուսնությունը դադարում է ամուսիններից մեկի մահվան կամ նրան դատարանի կողմից մահացած ճանաչելու հետևանքով:

Ամուսնությունը կարող է դադարել ամուսնալուծության միջոցով՝ ամուսինների կամ ամուսիններից մեկի դիմումի հիման վրա, ինչպես նաև դատարանի կողմից անգործունակ ճանաչված ամուսնու խնամակալի դիմումի հիման վրա:

• Երբ ամուսինն իրավունք չունի առանց կնոջ համաձայնության ամուսնալուծության դիմում ներկայացնել:

Ամուսինը, առանց կնոջ համաձայնության, իրավունք չունի ամուսնալուծության դիմում ներկայացնելու կնոջ հղիության ընթացքում:

• Ի՞նչ կարգով է իրականացվում ամուսնալուծությունը:

Ամուսնալուծությունը կատարվում է ՔԿԱԳ մարմիններում՝ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում և օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, ինչպես նաև դատական կարգով:

• Ո՞ր դեպքերում է ամուսնալուծությունը կատարվում ՔԿԱԳ մարմիններում:

Ամուսինների միջև ամուսնալուծվելու վերաբերյալ փոխադարձ համաձայնության առկայության դեպքում նրանց ամուսնալուծությունը կատարվում է ՔԿԱԳ մարմիններում:

Ամուսիններից մեկի դիմումի հիման վրա ամուսնալուծությունը կատարվում է ՔԿԱԳ մարմիններում, եթե մյուս ամուսինը՝

ա) դատարանի կողմից ճանաչվել է անհայտ բացակայող.

բ) դատարանի կողմից ճանաչվել է անգործունակ.

գ) դատապարտվել է ազատազրկման՝ երեք տարուց ոչ պակաս ժամկետով:

Ամուսինների ընդհանուր գույքի բաժանման, անաշխատունակ անապահով ամուսնու ապրուստի միջոցը հոգալու վերաբերյալ վեճե-

րը, ինչպես նաև երեխաների պատճառով ամուսինների միջև ծագող վեճերը քննարկվում են դատական կարգով՝ անկախ ՔԿԱԳ մարմիններում ամուսնությունը լուծելուց ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի սահմանված կարգով:

• Ո՞ր ՔԿԱԳ մարմինն է կատարում ամուսնալուծության պետական գրանցումը:

Ամուսնալուծության պետական գրանցումը կատարում է ամուսինների (ամուսիններից մեկի) բնակության վայրի կամ ամուսնության պետական գրանցման վայրի ՔԿԱԳ մարմինը:

• Ի՞նչ ժամկետում է կատարվում ամուսնալուծության պետական գրանցումն ամուսինների փոխադարձ համաձայնության դեպքում:

Ամուսնալուծության պետական գրանցումն իրականացվում է ամուսնալուծության մասին դիմում տալու օրվանից մեկ ամիս անցնելուց հետո, բայց երեք ամսից ոչ ուշ, երկու ամուսինների ներկայությամբ կամ ամուսիններից մեկի պարտադիր ներկայությամբ և մյուսի՝ սահմանված կարգով վավերացված համաձայնությամբ:

• Ո՞ր դեպքերում է ամուսնալուծություն կատարվում դատական կարգով:

Ամուսնալուծությունը կատարվում է դատական կարգով, եթե՝

ա) բացակայում է ամուսնալուծության մասին ամուսիններից մեկի համաձայնությունը.

բ) ամուսիններից մեկը, չնայած առարկության բացակայության, խուսափում է ամուսնալուծությունը ՔԿԱԳ մարմիններում կատարելուց.

գ) ամուսինները ցանկանում են փոխադարձ համաձայնությամբ ամուսնալուծվել դատական կարգով:

Ամուսիններից մեկի դիմումով ամուսնալուծության գործեր քննելիս դատարանը իրավունք ունի միջոցներ ձեռնարկելու ամուսիններին հաշտեցնելու համար և իրավունք ունի գործի քննությունը հետաձգելու՝ հաշտվելու համար ամուսիններին տրամադրելով մինչև երեքամսյա ժամկետ: Դատարանն իրավունք ունի նաև կողմերին առաջարկելու ամուսնալուծության, ինչպես նաև ամուսնալուծվելիս ամուսինների միջև ծագող վեճերով գործը լուծել հաշտարարության միջոցով՝ պարզաբանելով վերջինիս էությունը, ինչպես նաև քայլեր ձեռնարկելու ամուսիններին հաշտեցնելու համար:

Այս դեպքում ամուսնալուծությունը կատարվում է, եթե ամուսինները (նրանցից մեկը) պնդում են ամուսնալուծվելու համար:

Ամուսնալուծության համար ամուսինների փոխադարձ համաձայնության առկայության դեպքում դատարանը լուծում է ամուսնությունը ամուսինների կողմից ամուսնալուծության մասին դիմում տալու օրվանից ոչ ուշ՝ մեկամսյա ժամկետում:

● *Ինչ կարգով է քննարկվում ամուսնալուծվելիս ամուսինների միջև ծագող վեճերը:*

Դատական կարգով ամուսնալուծվելիս, ինչպես նաև անկախ ՔԿԱԳ մարմիններում ամուսնալուծվելիս ամուսինները կարող են դատարան ներկայացնել համաձայնություն այն մասին, թե նրանցից ում հետ են ապրելու երեխաները, երեխաներին և (կամ) անաշխատունակ անապահով ամուսնուն պահելու համար ապրուստի միջոցները հոգալու կարգի, այդ միջոցների չափերի կամ ամուսինների ընդհանուր գույքի բաժանման մասին:

Ամուսինների միջև համաձայնության բացակայության դեպքում դատարանը պարտավոր է՝

ա) որոշել, թե ամուսնալուծությունից հետո ծնողներից ում հետ պետք է ապրեն երեխաները.

բ) որոշել, թե որ ծնողից և ինչ չափով պետք է ալիմենտ (ապրուստավճար) բռնագանձվի.

գ) ամուսինների (ամուսիններից մեկի) պահանջով կատարել նրանց ընդհանուր սեփականությունը համարվող գույքի բաժանումը.

դ) ամուսնուց ապրուստի միջոց ստանալու իրավունք ունեցող մյուս ամուսնու պահանջով որոշել այդ միջոցների չափը:

Եթե գույքի բաժանումը շոշափում է երրորդ անձանց շահերը, ապա դատարանը կարող է գույքի բաժանման մասին պահանջն առանձնացնել որպես առանձին վարույթ:

Եթե ամուսինների ընդհանուր գույքի բաժանումը չի շոշափում երրորդ անձանց շահերը, ապա ամուսիններն իրենց ընդհանուր գույքը բաժանելու հետ կապված վեճը փոխադարձ համաձայնությամբ կարող են հանձնել արբիտրաժային տրիբունալի լուծմանը՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի և «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներին համապատասխան: Արբիտրաժային համաձայնությունը չի սահմանափակում ամուսնու գույքը բաժանելու

հետ կապված վեճը դատարան հանձնելու իրավունքը, բացառությամբ եթե արբիտրաժային համաձայնությունը կնքվել է վեճը ծագելուց հետո, և կողմերն անվերապահորեն համաձայնել են վեճը հանձնել արբիտրաժային տրիբունալի լուծմանը:

● ***Երբ է համարվում ամուսնության դադարման պահը ամուսնալուծության դեպքում:***

Ամուսնությունը, որը լուծվում է ՔԿԱԳ մարմնում, համարվում է դադարած ամուսնալուծության պետական գրանցման պահից:

Ամուսնությունը, որը լուծվում է դատական կարգով, համարվում է դադարած դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից:

● ***Ենթակա՞ է, արդյոք, դատական կարգով կատարված ամուսնալուծությունը պետական գրանցման:***

Այո: Դատարանն ամուսնալուծության մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից երեք օրվա ընթացքում պարտավոր է այդ վճռի քաղվածքն ուղարկել ամուսնության պետական գրանցման վայրի ՔԿԱԳ մարմին:

Դատական կարգով կատարված ամուսնալուծությունը ենթակա է պետական գրանցման՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

Ամուսնալուծված ամուսինների նոր ամուսնության պետական գրանցում չի կատարվում առանց ամուսնալուծության վկայականի առկայության:

● ***Ենթակա՞ է, արդյոք, ամուսնությունը վերականգնման մահացած կամ անհայտ բացակայող ճանաչված ամուսնու ներկայանալու դեպքում:***

Դատարանի կողմից մահացած կամ անհայտ բացակայող ճանաչված ամուսնու ներկայանալու և դատարանի համապատասխան վճռի վերանայման դեպքում ամուսինների համատեղ դիմումի հիման վրա ամուսնությունը կարող է վերականգնել ՔԿԱԳ մարմինը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ մյուս ամուսինը սահմանված կարգով նոր ամուսնություն է կնքել:

● ***Երբ կարող է ամուսնությունն անվավեր ճանաչվել:***

Ամուսնությունն անվավեր է ճանաչվում, եթե այն կնքվել է ամուսնության կնքման պայմանների և ամուսնության կնքմանն արգելք հանդիսացող հանգամանքների առկայությամբ, ինչպես նաև եթե ամուս-

նացած անձը մյուս ամուսնուց թաքցրել է ամուսնության պետական գրանցման պահին իր մոտ սեռավարակի (ընդ որում՝ մարդու իմունային անբավարարության վիրուսի), ինչպես նաև հոգեկան հիվանդության և թմրամոլության, թունամոլության առկայության փաստը: Անվավեր է ճանաչվում նաև այն ամուսնությունը, երբ ամուսինները կամ նրանցից մեկը ամուսնությունը գրանցել են առանց ընտանիք ստեղծելու մտադրության (կեղծ ամուսնություն):

● Ո՞ր մարմինն է ամուսնությունն անվավեր ճանաչում:

Ամուսնությունն անվավեր է ճանաչում դատարանը: Դատարանն ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից երեք օրվա ընթացքում պարտավոր է այդ վճռի քաղվածքն ուղարկել ամուսնության պետական գրանցման վայրի ՔԿԱԳ մարմին:

● Ո՞ր պահից է ամուսնությունն անվավեր ճանաչվում:

Ամուսնությունն անվավեր է ճանաչվում դրա պետական գրանցման պահից:

● Ո՞վ իրավունք ունի ներկայացնելու ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու պահանջ:

Ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու պահանջ ներկայացնելու իրավունք ունեն՝

ա) անչափահաս ամուսինը, նրա ծնողները (օրինական ներկայացուցիչները), խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը, եթե ամուսնությունը կնքվել է ամուսնական տարիքի չհասած անձի հետ: Անչափահաս ամուսնու տասնութ տարին լրանալուց հետո ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու պահանջ ներկայացնելու իրավունք ունի միայն այդ ամուսինը:

բ) ամուսինը, ում իրավունքները ամուսնության կնքմամբ խախտվել են, եթե ամուսնությունը կատարվել է ամուսիններից մեկի կամավոր համաձայնության բացակայության դեպքում՝ հարկադրանքի, խաբեության, մոլորության կամ ամուսնության պետական գրանցման պահին իր գործողությունները գիտակցելու և դրանք ղեկավարելու անհնարինության արդյունքով:

գ) ամուսինը, որը չի իմացել ամուսնության կնքմանն արգելք հանդիսացող հանգամանքների առկայության մասին, դատարանի կողմից

անգործունակ ճանաչված ամուսնու խնամակալը, նախորդ չամուսնալուծված ամուսնության մեջ գտնվող ամուսինը, այլ անձինք, որոնց իրավունքները խախտվել են օրենքի պահանջների խախտումով կատարված ամուսնության կնքմամբ, ինչպես նաև խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը.

դ) ամուսնության կեղծ լինելու մասին չիմացող ամուսինը.

ե) ամուսինը, ում իրավունքները խախտվել են այն պատճառով, որ ամուսնացած անձը մյուս ամուսնուց թաքցրել է ամուսնության պետական գրանցման պահին իր մոտ սեռավարակի (ընդ որում՝ մարդու իմունային անբավարարության վիրուսի), ինչպես նաև հոգեկան հիվանդության և թմրամոլության, թունամոլության առկայության փաստը:

● ***Որո՞նք են ամուսնության անվավերությունը բացառող հանգամանքները:***

Դատարանը կարող է ամուսնությունը վավերական ճանաչել, եթե ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու մասին գործի քննության պահին վերացել են դրա կնքմանն արգելք հանդիսացող հանգամանքները:

Կնոջ հղիության կամ երեխա ծնվելու դեպքում, կամ եթե դա են պահանջում անչափափաս ամուսնու շահերը, ինչպես նաև ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու մասին անչափափաս ամուսնու համաձայնության բացակայության դեպքում դատարանը կարող է մերժել ամուսնացող անձի հետ կնքված ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու մասին հայցը:

Դատարանը չի կարող ամուսնությունը ճանաչել կեղծ, եթե նման ամուսնություն գրանցած անձինք մինչև դատարանի կողմից գործի քննությունը, փաստորեն, ընտանիք են կազմել:

Ամուսնության դադարումից հետո ամուսնությունը չի կարող անվավեր ճանաչվել, բացառությամբ ամուսինների միջև օրենքով արգելված ազգակցական կապի առկայության կամ ամուսնության պետական գրանցման պահին ամուսիններից մեկի կողմից այլ չլուծված ամուսնության մեջ գտնվելու դեպքերի:

● ***Ի՞նչ հետևանքներ է առաջացնում ամուսնության անվավերությունը:***

Ամուսնության անվավերությունը, մասնավորապես, առաջացնում է հետևյալ հետևանքները.

- ամուսնությունն անվավեր ճանաչած անձանց կնքած ամուսնական պայմանագիրը, որպես կանոն, ճանաչվում է անվավեր,

- ամուսնությունն անվավեր ճանաչելը չի ազդում այդպիսի ամուսնությունից ծնված կամ ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու պահից հետո՝ երեք հարյուր օրվա ընթացքում, ծնված երեխաների իրավունքների վրա,

- ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու մասին վճիռ կայացնելիս դատարանը կարող է ճանաչել ամուսնուց ապրուստի միջոց ստանալու՝ մյուս ամուսնու (բարեխիղճ ամուսնու) իրավունքը, ում իրավունքները խախտվել են նման ամուսնության կնքմամբ,

- ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու դեպքում բարեխիղճ ամուսինն իրավունք ունի պահպանելու ամուսնության պետական գրանցման ժամանակ ընտրված ազգանունը և այլն:

● *Ինչ է ներառում ամուսինների իրավահավասարության սկզբունքը:*

Ամուսիններից յուրաքանչյուրն ազատ է աշխատանք, զբաղմունք, մասնագիտություն, բնակության վայր ընտրելու հարցում:

Մայրության, հայրության, երեխաների դաստիարակության և կրթության, ինչպես նաև ընտանեկան կյանքի այլ հարցեր ամուսինները համատեղ լուծում են՝ ելնելով ամուսինների իրավահավասարության սկզբունքից:

Ամուսիններն ընտանիքում պարտավոր են իրենց հարաբերությունները կառուցել փոխադարձ օգնության և հարգանքի վրա, նպաստել ընտանիքի ամրությանը, հոգ տանել իրենց երեխաների բարեկեցության ու զարգացման համար:

● *Ինչպե՞ս են ամուսիններն ամուսնանալիս ընտրում ազգանուն:*

Ամուսնանալիս ամուսինները, ըստ իրենց ցանկության, կարող են ամուսիններից մեկի ազգանունն ընտրել որպես ընդհանուր ազգանուն կամ պահպանել մինչամուսնական ազգանունը:

Ամուսինների ընդհանուր ազգանունը կարող է լինել ամուսիններից մեկի ազգանունը կամ այնպիսի ազգանուն, որը ներառում է ամուսինների ազգանունները միաժամանակ: Ընդհանուր ազգանունը չի կարող լինել երկու ազգանունից ավելի:

Ամուսիններից մեկի ազգանվան փոփոխությունը մյուս ամուսնու ազգանվան փոփոխություն չի առաջացնում:

Ամուսնալուծվելիս ամուսիններն իրավունք ունեն պահպանելու ընդհանուր ազգանունը կամ վերականգնելու իրենց մինչամուսնական ազգանունը:

• Ինչ է ամուսնական պայմանագիրը:

Ամուսնական պայմանագիրը ամուսնացող անձանց համաձայնությունն է կամ ամուսինների համաձայնությունը, որով որոշվում են ամուսինների գույքային իրավունքներն ու պարտականությունները ամուսնության և (կամ) այն լուծվելու ընթացքում:

• Երբ կարող է կնքվել ամուսնական պայմանագիր:

Ամուսնական պայմանագիրը կարող է կնքվել ինչպես մինչև ամուսնության պետական գրանցումը, այնպես էլ ամուսնության ցանկացած ժամանակահատվածում:

Ամուսնության պետական գրանցումից առաջ կնքված ամուսնական պայմանագիրն ուժի մեջ է մտնում ամուսնության պետական գրանցման պահից:

• Ինչ կարգով է կնքվում ամուսնական պայմանագիրը:

Ամուսնական պայմանագիրը կնքվում է գրավոր և ենթակա է նոտարական վավերացման:

• Ինչ բովանդակություն կարող է ունենալ ամուսնական պայմանագիրը:

Ամուսնական պայմանագրով ամուսինները կարող են փոփոխել ընդհանուր սեփականության շրջանակը, սահմանել համատեղ, բաժնային կամ յուրաքանչյուրի սեփականություն՝ ամուսինների ողջ գույքի, դրա առանձին տեսակների կամ ամուսիններից յուրաքանչյուրի գույքի նկատմամբ:

Ամուսնական պայմանագիրը կարող է կնքվել ինչպես ամուսիններ ի առկա, այնպես էլ հետագայում ձեռք բերվելիք գույքի նկատմամբ:

Ամուսիններն իրավունք ունեն ամուսնական պայմանագրով որոշելու միմյանց ապրուստը հոգալու իրենց փոխադարձ իրավունքներն ու պարտականությունները, միմյանց եկամուտներին մասնակցելու եղանակները, իրենցից յուրաքանչյուրի կողմից ընտանեկան ծախսեր կատարելու կարգը, այն գույքը, որ պետք է հանձնվի իրենցից յուրաքանչյուրին ամուսնալուծվելիս, ինչպես նաև իրավունք ունեն ամուսնական պայմանագրով նախատեսելու իրենց գույքային հարաբերություննե-

րին վերաբերող ցանկացած այլ նորմեր: Ամուսնական պայմանագրով ամուսինները կարող են նախատեսել ընդհանուր գույքը բաժանելու հետ կապված վեճն առևտրային արբիտրաժի միջոցով լուծելու հնարավորություն:

Ամուսնական պայմանագրով նախատեսված իրավունքներն ու պարտականությունները կարող են սահմանափակվել որոշակի ժամկետով կամ կախման մեջ դրվել որոշակի պայմանների վրա հասնելուց կամ հակառակը:

● ***Ինչ չի կարող սահմանափակվել ամուսնական պայմանագրով:***

Ամուսնական պայմանագիրը չի կարող՝

- սահմանափակել ամուսինների իրավունակությունը կամ գործունակությունը,

- սահմանափակել ամուսինների իրավունքների պաշտպանության համար դատարան դիմելու նրանց իրավունքը,

- կարգավորել ամուսինների միջև անձնական ոչ գույքային հարաբերությունները,

- սահմանափակել երեխաների նկատմամբ ամուսինների իրավունքներն ու պարտականությունները,

- նախատեսել անաշխատունակ անապահով ամուսնու ապրուստի միջոց պահանջելու իրավունքը սահմանափակող նորմ,

- ներառել այլ պայմաններ, որոնք ամուսիններից մեկին դնում են անբարենպաստ իրավիճակի մեջ կամ հակասում են ընտանեկան օրենսդրության հիմնական սկզբունքներին:

● ***Կարող է, արդյոք, փոփոխվել և լուծվել ամուսնական պայմանագիրը:***

Ամուսնական պայմանագիրն ամուսինների համաձայնությամբ կարող է փոփոխվել կամ լուծվել ցանկացած ժամանակ: Ամուսնական պայմանագիրը փոփոխվում և լուծվում է ամուսնական պայմանագիր կնքելու համար սահմանված կարգով:

Ամուսնական պայմանագրի կատարումից միակողմանի հրաժարում չի թույլատրվում:

Ամուսիններից մեկի պահանջով ամուսնական պայմանագիրը կարող է փոփոխվել կամ լուծվել դատական կարգով՝ պայմանագրերի փոփոխման և լուծման համար ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված հիմքերով ու կարգով:

Ամուսնական պայմանագրի գործողությունը դադարում է ամուսնության դադարման պահից, բացառությամբ այն պարտավորությունների, որոնք ամուսնական պայմանագրով նախատեսված են ամուսնությունը դադարելուց հետո ընկած ժամանակաշրջանի համար:

• Որո՞նք են ամուսնական պայմանագիր կնքելիս, փոփոխելիս և լուծելիս պարտադրերի իրավունքների երաշխիքները:

Ամուսինը պարտավոր է ծանուցել իր պարտատիրոջը (պարտատերերին) ամուսնական պայմանագրի կնքման, դրա փոփոխման կամ լուծման մասին: Այդ պարտականությունը չկատարելու դեպքում ամուսինը պատասխանատու է իր պարտավորություններով՝ անկախ ամուսնական պայմանագրի բովանդակությունից:

Պարտապան ամուսնու պարտատերը (պարտատերերը) իրավունք ունի պահանջելու փոփոխել իրենց միջև կնքված պայմանագրի պայմանները կամ լուծել պայմանագիրը՝ հանգամանքների էական փոփոխությունների պատճառով՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

• Ե՞րբ կարող է ամուսնական պայմանագիրն անվավեր ճանաչվել:

Դատարանը կարող է ամուսնական պայմանագիրն անվավեր ճանաչել ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն՝ գործարքների անվավերության մասին ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված հիմքերով:

Դատարանը կարող է նաև ամուսնական պայմանագիրն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն անվավեր ճանաչել ամուսիններից մեկի պահանջով, եթե այդ պայմանագրի պայմանները տվյալ ամուսնունդնում են ծայրահեղ անբարենպաստ իրավիճակի մեջ: Ամուսնական պայմանագրի՝ այնպիսի պահանջները խախտող պայմանները, համաձայն որոնց՝ սահմանափակվել են ամուսինների իրավունակությունը կամ գործունակությունը, իրենց իրավունքների պաշտպանության համար դատարան դիմելու նրանց իրավունքը, կարգավորվել են ամուսինների միջև անձնական ոչ գույքային հարաբերությունները, երեխաների նկատմամբ ամուսինների իրավունքներն ու պարտականությունները, նախատեսվել են անաշխատունակ անապահով ամուսնու ապրուստի միջոց պահանջելու իրավունքը սահմանափակող նորմ, ներառվել են այլ պայմաններ, որոնք հակասում են ընտանեկան օրենսդրության հիմնական սկզբունքներին, առ ոչինչ են:

• Ե՞րբ կարող է ամուսինների գույքի վրա բռնագանձում տարածվել:

Ամուսիններից մեկի պարտավորություններով բռնագանձում կարող է տարածվել միայն այդ ամուսնու գույքի նկատմամբ: Այդ գույքն անբավարար լինելու դեպքում պարտատերն իրավունք ունի պահանջելու ամուսինների ընդհանուր սեփականության մեջ պարտապան ամուսնու հասանելիք բաժնի առանձնացումը՝ դրա նկատմամբ բռնագանձում տարածելու համար:

Ամուսինների ընդհանուր գույքի նկատմամբ բռնագանձումը տարածվում է ամուսինների ընդհանուր պարտավորություններով: Եթե դատավճռով հաստատվել է, որ ամուսինների ընդհանուր գույքը ձեռք է բերվել կամ ավելացել է ամուսիններից մեկի կողմից հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված միջոցների հաշվին, ապա բռնագանձումը կարող է տարածվել համապատասխանաբար ամուսինների ընդհանուր համատեղ գույքի կամ դրա մի մասի վրա:

Հիշյալ կարգով է կատարվում նաև ամուսինների գույքի նկատմամբ բռնագանձում՝ իրենց երեխաներին պատճառած վնասի համար:

ՀՈԴԱԾ 36.

ԾՆՈՂՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ՊԱՐՏԱԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ծնողների իրավունքները և պարտականություններն ամրագրված են ՀՀ Սահմանադրության 36-րդ հոդվածով, համաձայն որի՝ «1. Ծնողներն իրավունք ունեն և պարտավոր են հոգ տանել իրենց երեխաների դաստիարակության, կրթության, առողջության, լիարժեք ու ներդաշնակ զարգացման մասին: 2. Ծնողական իրավունքներից զրկելը կամ դրանց սահմանափակումը կարող է կատարվել միայն օրենքով, դատարանի որոշմամբ՝ երեխայի կենսական շահերն ապահովելու նպատակով: 3. Չափահաս աշխարհունակ անձինք պարտավոր են հոգ տանել իրենց անաշխարհունակ և կարիքավոր ծնողների մասին: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով»:

• Հավասար են, արդյոք, երեխաների նկատմամբ ծնողների իրավունքներն ու պարտականությունները:

Այո: Ծնողներն ունեն հավասար իրավունքներ և կրում են հավասար պարտականություններ իրենց երեխաների նկատմամբ (ծնողական իրավունքներ):

• Ե՞րբ են դադարում ծնողական իրավունքները:

Ծնողական իրավունքները դադարում են երեխաների 18 տարեկանը լրանալով, ինչպես նաև սահմանված կարգով երեխաների ամուսնանալու, օրենքով նախատեսված կարգով մինչև չափահաս դառնալը երեխաների կողմից լրիվ գործունակություն ձեռք բերելու դեպքերում:

• Ի՞նչ իրավունքներ ունեն ամուսնության մեջ չգտնվող անչափահաս ծնողները:

Ամուսնության մեջ չգտնվող անչափահաս ծնողներն ունեն իրենց երեխայի հետ համատեղ ապրելու և նրա դաստիարակությանը մասնակցելու իրավունքներ:

Ամուսնության մեջ չգտնվող անչափահաս ծնողներից երեխա ծնվելու դեպքում, ինչպես նաև նրանց մայրությունը և (կամ) հայրությունը որոշելիս ծնողները ամուսնության տարիքը լրանալուց հետո կարող են ինքնուրույն իրականացնել ծնողական իրավունքները:

Մինչև անչափահաս ծնողների ամուսնության տարիքը լրանալը նրանց երեխայի համար կարող է նշանակվել խնամակալ, որը անչափահաս ծնողների հետ համատեղ կիրականացնի այդ երեխայի դաստիարակությունը: Երեխայի խնամակալի և անչափահաս ծնողների միջև առաջացած տարաձայնությունները կարգավորում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը:

Ամուսնության մեջ չգտնվող անչափահաս ծնողներն իրավունք ունեն ընդհանուր սկզբունքներով ընդունելու կամ վիճարկելու իրենց հայրությունը և մայրությունը:

• Ի՞նչ են ներառում երեխաներին դաստիարակելու՝ ծնողների իրավունքներն ու պարտականությունները:

Ծնողներն իրավունք ունեն և պարտավոր են դաստիարակելու իրենց երեխաներին:

Ծնողները պատասխանատվություն են կրում իրենց երեխաների դաստիարակության և զարգացման համար: Նրանք պարտավոր են հոգ տանել իրենց երեխաների առողջության, ֆիզիկական, հոգեկան, հոգևոր և բարոյական զարգացման մասին:

Ծնողները բոլոր այլ անձանց հանդեպ ունեն իրենց երեխաներին դաստիարակելու նախապատվության իրավունք:

• Պարտավոր են, արդյոք, ծնողներն ապահովելու երեխաների կրթություն ստանալը:

Այո, ծնողները պարտավոր են ապահովել երեխաների կրթություն ստանալը:

Ծնողները, երեխաների կարծիքը հաշվի առնելով հանդերձ, ունեն կրթական հաստատության և երեխաների ուսուցման ձևի ընտրության իրավունք մինչև երեխաների հիմնական ընդհանուր կրթությունն ստանալը:

• Ինչ են ներառում երեխաների իրավունքները և շահերը պաշտպանելու՝ ծնողների իրավունքներն ու պարտականությունները:

Երեխաների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը դրվում է նրանց ծնողների վրա:

Ծնողները համարվում են իրենց երեխաների օրինական ներկայացուցիչները և նրանց իրավունքների ու շահերի պաշտպանությամբ առանց լիազորագրի հանդես են գալիս ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց հետ ցանկացած հարաբերություններում, ինչպես նաև դատարանում:

• Ինչ սահմանափակումներ են առկա ծնողական իրավունքներն իրականացնելիս:

Ծնողական իրավունքները չեն կարող իրականացվել երեխաների շահերին հակառակ: Երեխաների շահերի ապահովումը պետք է լինի ծնողների հիմնական հոգածության առարկան:

Ծնողական իրավունքներն իրականացնելիս ծնողներն իրավունք չունեն վնաս պատճառելու երեխաների ֆիզիկական և հոգեկան առողջությանը, նրանց բարոյական զարգացմանը: Երեխաների դաստիարակության եղանակները պետք է բացառեն նրանց նկատմամբ քամահրական, դաժան, կոպիտ, մարդկային արժանապատվությունը նսեմացնող վերաբերմունքը, վիրավորանքը կամ շահագործումը:

Ծնողական իրավունքներն ի վնաս երեխաների իրավունքների և շահերի իրականացնող ծնողները պատասխանատվություն են կրում օրենքով սահմանված կարգով:

• Ինչպե՞ս են լուծում ծնողները երեխաների դաստիարակությանն ու կրթությանը վերաբերող հարցերը

Երեխաների դաստիարակությանն ու կրթությանը վերաբերող բոլոր

հարցերը ծնողները լուծում են փոխադարձ համաձայնությամբ՝ ելնելով երեխաների շահերից և հաշվի առնելով տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը: Ծնողները (նրանցից մեկը) փոխադարձ համաձայնություն ձեռք չբերելու դեպքում կարող են առկա տարաձայնությունները լուծելու համար դիմել խնամակալության և հոգաբարձության մարմին կամ դատարան:

• Ինչպե՞ս է որոշվում երեխաների բնակության վայրի հարցը ծնողների՝ միմյանցից առանձին ապրելու դեպքում:

Ծնողների՝ միմյանցից առանձին ապրելու դեպքում երեխաների բնակության վայրը որոշվում է ծնողների համաձայնությամբ: Համաձայնության բացակայության դեպքում ծնողների միջև վեճը լուծում է դատարանը՝ ելնելով երեխաների շահերից և հաշվի առնելով տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը: Ընդ որում, դատարանը հաշվի է առնում երեխայի կապվածությունը ծնողներից յուրաքանչյուրի, քույրերի ու եղբայրների հետ, երեխայի տարիքը, ծնողների բարոյական և անձնական այլ հատկանիշներ, ծնողներից յուրաքանչյուրի և երեխայի միջև գոյություն ունեցող հարաբերությունները, երեխայի դաստիարակության ու զարգացման համար պայմաններ ստեղծելու հնարավորությունը (ծնողների գործունեության (աշխատանքի) բնույթը, նրանց գույքային ու ընտանեկան դրությունը և այլն):

• Ի՞նչ իրավունքներ ունի երեխայից առանձին ապրող ծնողը:

Երեխայից առանձին ապրող ծնողը իրավունք ունի երեխայի հետ շփվելու, նրա դաստիարակությանը մասնակցելու, երեխայի կրթություն ստանալու հարցերը լուծելու:

Ծնողը, ում հետ ապրում է երեխան, չպետք է խոչընդոտի մյուս ծնողի հետ երեխայի շփմանը, եթե նման շփումը վնաս չի պատճառում երեխայի ֆիզիկական ու հոգեկան առողջությանը, նրա բարոյական զարգացմանը:

Ծնողներն իրավունք ունեն գրավոր համաձայնություն կնքելու երեխայից առանձին ապրող ծնողի կողմից ծնողական իրավունքների իրականացման մասին:

Եթե ծնողները չեն կարող համաձայնության գալ, ապա նրանց կամ նրանցից մեկի պահանջով խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի պարտադիր մասնակցությամբ վեճը լուծում է դատարանը:

Դատարանի վճիռը չարամտորեն չկատարելու դեպքում երեխայից

առանձին ապրող ծնողի պահանջով դատարանը կարող է որոշում կայացնել երեխան նրան հանձնելու մասին՝ ելնելով երեխայի շահերից և հաշվի առնելով տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը:

Երեխայից առանձին ապրող ծնողն իրավունք ունի իր երեխայի մասին տեղեկատվություն ստանալու դաստիարակչական ու բժշկական, ազգաբնակչության սոցիալական պաշտպանության կամ նմանատիպ այլ կազմակերպություններից, ինչպես նաև ծնողից, ում մոտ ապրում է երեխան: Տեղեկատվություն տրամադրելը կարող է մերժվել միայն ծնողի կողմից երեխայի կյանքին և առողջությանն սպառնացող վտանգի առկայության դեպքում: Տեղեկատվություն տրամադրելու մերժումը կարող է վիճարկվել դատական կարգով:

● *Ինչ պարտականություն ունեն խորթ երեխաներին դաստիարակելու և խնամելու հարցում խորթ ծնողները:*

Խորթ ծնողները պարտավոր են դաստիարակել և խնամել իրենց ամուսնու՝ նախկին ամուսնությունից ծնված և իրենց հետ համատեղ ապրող երեխաներին (խորթ երեխաներին):

● *Ինչ հեղինակներն են առաջացնում մերձավոր ազգականների հետ երեխային շփվելու հնարավորություն փախուց ծնողների կամ նրանցից մեկի մերժումը:*

Երեխայի պապերը, տատերը, եղբայրները, քույրերը և այլ ազգականներն իրավունք ունեն շփվելու երեխայի հետ:

Մերձավոր ազգականների հետ երեխային շփվելու հնարավորություն տալուց ծնողների կամ նրանցից մեկի մերժման դեպքում խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը կարող է պարտավորեցնել ծնողներին կամ նրանցից մեկին՝ չխանգարելու այդ շփմանը:

Եթե ծնողները կամ նրանցից մեկը չեն կատարում խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի որոշումը, երեխայի մերձավոր ազգականները կարող են երեխայի հետ շփվելու արգելքները վերացնելու հայցով դիմել դատարան: Դատարանը վեճը լուծում է՝ ելնելով երեխայի շահերից և հաշվի առնելով տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը:

● *Ինչպե՞ս է ապահովվում ծնողական իրավունքների պաշտպանությունը:*

Ծնողները կարող են պահանջել վերադարձնել իրենց երեխային

այն անձից, ով նրան իր մոտ է պահում առանց օրինական հիմքի կամ առանց դատարանի որոշման: Վեճի առկայության դեպքում ծնողներն իրենց ծնողական իրավունքները պաշտպանելու համար կարող են դիմել դատարան:

Հաշվի առնելով տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը՝ դատարանը կարող է մերժել ծնողների հայցի բավարարումը, եթե հանգի այն եզրակացության, որ ծնողներին վերադարձնելը չի բխում երեխայի շահերից:

Եթե դատական կարգով հաստատվում է, որ ո՛չ ծնողները, ո՛չ էլ այն անձը, ում մոտ գտնվում է երեխան, ի վիճակի չեն ապահովելու նրա դաստիարակությունն ու զարգացումը, ապա դատարանը երեխային հանձնում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի խնամքին:

• Երբ և ինչ կարգով է երեխան վերցվում ծնողից:

Երեխայի կյանքը կամ առողջությունը վտանգող անմիջական սպառնալիքի դեպքում խնամակալության և հոգաբարձության մարմինն իրավասու է անմիջապես երեխային վերցնելու ծնողներից (նրանցից մեկից) կամ այն անձանցից, որոնց խնամքին է հանձնված երեխան:

Երեխային վերցնելիս խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը պարտավոր է անհապաղ ապահովել երեխայի ժամանակավոր տեղավորումը և յոթ օրվա ժամկետում դիմել դատարան՝ ծնողներին (նրանցից մեկին) ծնողական իրավունքներից զրկելու կամ նրանց ծնողական իրավունքները սահմանափակելու հայցով:

• Երբ է ծնողը զրկվում ծնողական իրավունքներից:

Ծնողները կամ նրանցից մեկը կարող են զրկվել ծնողական իրավունքներից, եթե նրանք՝

ա) չարամտորեն խուսափում են ծնողական պարտականությունները կատարելուց, ընդ որում՝ ալիմենտ վճարելուց.

բ) առանց հարգելի պատճառների հրաժարվում են վերցնել իրենց երեխային ծննդատնից կամ բժշկական այլ կազմակերպությունից, ինչպես նաև դաստիարակչական, ազգաբնակչության սոցիալական պաշտպանության կամ նմանատիպ այլ կազմակերպություններից.

գ) չարաշահում են իրենց ծնողական իրավունքները, ընդ որում՝ իրենց հակաբարոյական վարքագծով վնասակար ազդեցություն են գործում երեխաների վրա.

դ) դաժանաբար են վարվում երեխաների հետ, ընդ որում՝ ֆիզիկական կամ հոգեկան բռնություն են գործադրում նրանց նկատմամբ, ոտնձգում են նրանց սեռական անձեռնմխելիությունը.

ե) տառապում են քրոնիկ ալկոհոլամոլությամբ կամ թմրամոլությամբ, թունամոլությամբ.

զ) կատարել են իրենց երեխաների դեմ դիտավորյալ հանցագործություն:

● *Ինչ կարգով է իրականացվում ծնողական իրավունքներից զրկումը:*

Ծնողական իրավունքներից զրկելը կատարվում է դատական կարգով:

Ծնողական իրավունքներից զրկելու վերաբերյալ գործերը քննվում են ծնողներից մեկի (օրինական ներկայացուցչի), ինչպես նաև այն մարմինների ու կազմակերպությունների (խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների, որք երեխաների և առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների համար նախատեսված կազմակերպությունների և այլնի) դիմումի հիման վրա, որոնց վրա դրված են երեխաների իրավունքների պաշտպանության պարտականությունները:

Ծնողական իրավունքներից զրկելու մասին գործերը քննվում են խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի պարտադիր մասնակցությամբ:

Եթե դատարանը ծնողական իրավունքներից զրկելու գործը քննելիս ծնողների կամ նրանցից մեկի գործողություններում հայտնաբերում է քրեորեն պատժելի արարքի հատկանիշներ, ապա այդ մասին պարտավոր է տեղեկացնել համապատասխան իրավասու մարմիններին:

Ծնողական իրավունքներից զրկելու մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից երեք օրվա ընթացքում դատարանը պարտավոր է այդ վճռի քաղվածքն ուղարկել երեխայի ծննդի պետական գրանցման վայրի քաղաքացիական կացության ակտերի պետական գրանցում իրականացնող մարմին:

● *Որո՞նք են ծնողական իրավունքներից զրկելու հետևանքները:*

Ծնողական իրավունքներից զրկված ծնողները կորցնում են այն երեխայի հետ ազգակցության փաստի վրա հիմնված բոլոր իրավունքները, որի նկատմամբ ծնողական իրավունքներից նրանք զրկվել են (ընդ որում՝ նրանցից ապրուստի միջոց ստանալու, ինչպես նաև երե-

խաներ ունեցող քաղաքացիների համար սահմանված արտոնությունների ու պետական նպաստների իրավունքները):

Ծնողական իրավունքներից զրկելը ծնողներին չի ազատում իրենց երեխայի ապրուստը հոգալու պարտականությունից:

Երեխայի և ծնողական իրավունքներից զրկված ծնողների կամ նրանցից մեկի հետագայում համատեղ ապրելու մասին հարցը լուծվում է դատական կարգով:

Ծնողներին կամ նրանցից մեկին ծնողական իրավունքներից զրկելու դեպքում երեխան պահպանում է բնակելի տարածության սեփականության կամ բնակելի տարածության օգտագործման իր իրավունքը, իսկ բնակելի տարածության բացակայության դեպքում՝ բնակարանային օրենսդրությանը համապատասխան՝ բնակելի տարածություն ստանալու իրավունքը, ինչպես նաև ծնողների և այլ ազգականների հետ ազգակցականության կապի վրա հիմնված գույքային իրավունքները (ընդ որում՝ ժառանգություն ստանալու իրավունքը):

Եթե անհնարին է երեխային հանձնել մյուս ծնողին, կամ երկու ծնողներն էլ ծնողական իրավունքներից զրկվել են, ապա նա հանձնվում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի խնամքին:

Ծնողներին կամ նրանցից մեկին ծնողական իրավունքներից զրկելու դեպքում երեխային որդեգրել թույլատրվում է ոչ շուտ, քան ծնողական իրավունքներից զրկելու մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից վեց ամիս հետո:

• Երբ կարող են վերականգնվել ծնողական իրավունքները:

Ծնողական իրավունքները կարող են վերականգնվել, եթե ծնողները կամ նրանցից մեկը փոխել են իրենց վարքագիծը, կենսաձևը և (կամ) երեխայի դաստիարակության նկատմամբ վերաբերմունքը:

• Ինչ կարգով են վերականգնվում ծնողական իրավունքները:

Ծնողական իրավունքները վերականգնվում են դատական կարգով՝ ծնողական իրավունքներից զրկված ծնողի դիմումի հիման վրա: Ծնողական իրավունքների վերականգնման մասին գործերը քննվում են խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի պարտադիր մասնակցությամբ:

Ծնողական իրավունքների վերականգնման մասին դիմումի հետ միաժամանակ կարող է քննության առնվել նաև երեխային ծնողներին կամ նրանցից մեկին վերադարձնելու մասին պահանջը:

Տասը տարին լրացած երեխայի նկատմամբ ծնողական իրավունքների վերականգնումը կատարվում է՝ հաշվի առնելով նրա կարծիքը:

● **Երբ կարող է մերժվել ծնողական իրավունքների վերականգնումը:**

Դատարանը, հաշվի առնելով տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը, իրավունք ունի մերժելու ծնողական իրավունքների վերականգնման հայցը, եթե ծնողական իրավունքների վերականգնումը հակասում է երեխայի շահերին:

Ծնողական իրավունքների վերականգնում չի թույլատրվում, եթե երեխան որդեգրված է, և որդեգրումը սահմանված կարգով չի վերացվել:

● **Ինչ է ներառում ծնողական իրավունքների սահմանափակումը:**

Ելնելով երեխայի շահերից՝ դատարանը կարող է վճիռ կայացնել ծնողներից (ծնողներից մեկից) երեխային վերցնելու մասին (ծնողական իրավունքների սահմանափակում)՝ առանց ծնողական իրավունքներից զրկելու:

Ծնողական իրավունքների սահմանափակում թույլատրվում է, եթե երեխային ծնողների կամ նրանցից մեկի հետ թողնելը նրա համար վտանգավոր է ծնողներից կամ նրանցից մեկից անկախ հանգամանքներից (հոգեկան կամ այլ քրոնիկ հիվանդություն, ծանր հանգամանքների առկայություն և այլն):

Ծնողական իրավունքների սահմանափակում թույլատրվում է նաև այն դեպքերում, երբ թեև երեխային ծնողների կամ նրանցից մեկի մոտ թողնելը վերջիններիս վարքագծի հետևանքով վտանգավոր է երեխայի համար, սակայն բավարար հիմքեր չկան ծնողներին կամ նրանցից մեկին ծնողական իրավունքներից զրկելու համար: Եթե ծնողները կամ նրանցից մեկը չփոխեն իրենց վարքագիծը, խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը ծնողական իրավունքների սահմանափակման մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց վեց ամիս հետո պարտավոր է հայց ներկայացնել ծնողական իրավունքներից զրկելու մասին: Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը կարող է ծնողներին կամ նրանցից մեկին ծնողական իրավունքներից զրկելու մասին հայց ներկայացնել մինչև այդ ժամկետը լրանալը՝ ելնելով երեխայի շահերից:

• Ինչ կարգով է կադարվում ծնողական իրավունքների սահմանափակումը:

Ծնողական իրավունքների սահմանափակման մասին հայց կարող են ներկայացնել երեխայի մերձավոր ազգականները, այն մարմիններն ու կազմակերպությունները, որոնց վրա օրենքով դրված են երեխաների իրավունքների պաշտպանման պարտականություններ, նախադպրոցական, հանրակրթական և այլ կազմակերպություններ:

Ծնողական իրավունքների սահմանափակման մասին գործերը քննվում են խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի պարտադիր մասնակցությամբ:

Ծնողների կամ նրանցից մեկի ծնողական իրավունքների սահմանափակման մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից երեք օրվա ընթացքում դատարանը պարտավոր է վճռի քաղվածքն ուղարկել երեխայի ծննդի պետական գրանցման քաղաքացիական կացության ակտերի պետական գրանցում իրականացնող մարմին:

• Որո՞նք են ծնողական իրավունքների սահմանափակման հետևանքները:

Ծնողները, որոնց ծնողական իրավունքները սահմանված կարգով սահմանափակվել են, կորցնում են երեխային անձամբ դաստիարակելու իրավունքը, ինչպես նաև երեխաներ ունեցող քաղաքացիների համար սահմանված արտոնություններ ու պետական նպաստներ ստանալու իրավունքը:

Ծնողական իրավունքների սահմանափակումը ծնողներին չի ազատում երեխայի ապրուստը հոգալու պարտականությունից:

Ծնողների կամ նրանցից մեկի ծնողական իրավունքների սահմանափակման դեպքում երեխան պահպանում է բնակելի տարածության սեփականության կամ բնակելի տարածության օգտագործման իր իրավունքը, իսկ բնակելի տարածության բացակայության դեպքում՝ բնակարանային օրենսդրությանը համապատասխան՝ բնակելի տարածություն ստանալու իրավունքը, ինչպես նաև ծնողների և այլ ազգականների հետ ազգակցականության կապի վրա հիմնված գույքային իրավունքները (ընդ որում՝ ժառանգություն ստանալու իրավունքը):

Ծնողների ծնողական իրավունքների սահմանափակման դեպքում

երեխան հանձնվում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների խնամքին:

• *Ինչ կարգով կարող է երեխան շփվել ծնողական սահմանափակ իրավունքներով ծնողների հետ:*

Ծնողներին, որոնց ծնողական իրավունքները սահմանված կարգով սահմանափակվել են, կարող է թույլատրվել կապ ունենալ երեխայի հետ, եթե դա երեխայի վրա բացասական ազդեցություն չի ունենա: Երեխայի հետ ծնողների շփումը թույլատրվում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի, խնամատար ծնողների կամ երեխայի խնամակալի (հոգաբարձուի) կամ այն կազմակերպության ղեկավարի կամ նրան փոխարինողի համաձայնությամբ, որտեղ գտնվում է երեխան:

• *Երբ է վերացվում ծնողական իրավունքների սահմանափակումը:*

Եթե վերացել են այն հանգամանքները, որոնց հիման վրա սահմանափակվել են ծնողների կամ նրանցից մեկի ծնողական իրավունքները, ապա դատարանը ծնողների կամ նրանցից մեկի հայցի հիման վրա կարող է վճիռ կայացնել երեխային իր ծնողներին կամ նրանցից մեկին վերադարձնելու և ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով նախատեսված սահմանափակումները վերացնելու մասին:

Հաշվի առնելով տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը՝ դատարանը կարող է մերժել հայցի բավարարումը, եթե երեխային իր ծնողներին կամ նրանցից մեկին վերադարձնելը հակասում է նրա շահերին:

• *Որո՞նք են երեխաների ապրուստը հոգալու՝ ծնողների պարտականությունները:*

Ծնողները պարտավոր են պահել իրենց երեխաներին:

Երեխաներին ապրուստի միջոց տրամադրելու կարգն ու պայմանները ծնողները որոշում են ինքնուրույն:

Ծնողները կարող են համաձայնություն կնքել իրենց երեխաներին պահելու մասին (ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ համաձայնություն):

Եթե ծնողները ապրուստի միջոց չեն տրամադրում իրենց երեխաներին, ապա վերջիններիս պահելու համար միջոցները (ալիմենտը) ծնողներից բռնագանձվում են դատական կարգով:

• Որքան է կազմում երեխաների համար դատական կարգով բռնագանձվող ալիմենտի չափը:

Երեխաների համար ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ նրա ծնողների միջև համաձայնության բացակայության դեպքում ծնողներից ալիմենտի բռնագանձումը կատարվում է դատական կարգով՝ հետևյալ չափերով ամենամսյա վճարումներ կատարելու միջոցով՝

ա) մեկ երեխայի համար ծնողների վաստակի և (կամ) այլ եկամտի մեկ քառորդը.

բ) երկու երեխաների համար՝ մեկ երրորդը.

գ) երեք և ավելի երեխաների համար՝ կեսը:

Հիշյալ ամենամսյա վճարումների չափը յուրաքանչյուր երեխայի համար չպետք է պակաս լինի սահմանված նվազագույն աշխատավարձի տասնապատիկի չափից, իսկ գործազրկության նպաստ ստացող ծնողներից ալիմենտ բռնագանձելիս՝ գործազրկության նպաստի 20 տոկոսից:

Նշված չափերը կարող են դատարանով նվազեցվել կամ ավելացվել՝ հաշվի առնելով կողմերի գույքային ու ընտանեկան դրությունը և ուշադրության արժանի շահերը:

• Ո՞ր դեպքում է երեխաների համար ալիմենտի բռնագանձումը կատարվում կայուն դրամական գումարով:

Ծնողների միջև երեխաների համար ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ համաձայնության բացակայության դեպքում դատարանն իրավունք ունի բռնագանձվող ալիմենտի ամենամսյա չափը սահմանելու կայուն դրամական գումարով կամ միաժամանակ և՛ դրամական կայուն գումարով, և՛ բաժիններով: Այս կանոնը կիրառվում է, եթե այդ ծնողների վաստակից և (կամ) այլ եկամտից բաժնային հարաբերակցությամբ ալիմենտի բռնագանձումն անհնար կամ դժվար է կամ էլ էականորեն վնասում է ստացողներից որևէ մեկի շահերին, ինչպես նաև այն դեպքերում, երբ երեխաների համար ալիմենտ վճարելու պարտականությունն ունեցող ծնողը՝

ա) ստանում է ոչ կանոնավոր կամ փոփոխվող վաստակ և (կամ) այլ եկամուտ.

բ) վաստակ և (կամ) այլ եկամուտ է ստանում բնամթերքի տեսքով կամ արտարժույթով.

գ) վաստակ և (կամ) այլ եկամուտ չի ստանում կամ չունի:

Կայուն դրամական գումարի չափը որոշում է դատարանը՝ ելնելով երեխայի նախկին կենսապահովման մակարդակի առավելագույն պահպանման հնարավորությունից՝ հաշվի առնելով կողմերի գույքային ու ընտանեկան դրությունը և ուշադրության արժանի շահերը:

Եթե ծնողներից յուրաքանչյուրի մոտ երեխաներ են ապրում, ավելի պակաս ապահովված ծնողի հետ բնակվող երեխայի օգտին մյուս ծնողից բռնագանձվելիք ալիմենտի չափը դատարանը որոշում է ամենամյա բռնագանձման ենթակա կայուն դրամական գումարով:

● **Ո՞ր դեպքում չափահաս զավակներն ունեն ալիմենտի իրավունք:**

Ծնողները պարտավոր են ապրուստի միջոցներ տրամադրել իրենց օգնության կարիքն ունեցող անաշխատունակ չափահաս զավակների:

Ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ համաձայնության բացակայության դեպքում անաշխատունակ չափահաս զավակների համար ալիմենտի չափը՝ կայուն դրամական գումարով, որոշում է դատարանը: Դա ենթակա է վճարման յուրաքանչյուր ամիս՝ ելնելով կողմերի գույքային ու ընտանեկան դրությունից և ուշադրության արժանի շահերից:

● **Ի՞նչ մասնակցություն ունեն ծնողները երեխաների համար կապարվող լրացուցիչ ծախսերին:**

Համաձայնության բացակայության և բացառիկ հանգամանքների առկայության (ծանր հիվանդություն, երեխաների կամ անաշխատունակ չափահաս անապահով զավակների խեղում, նրանց նկատմամբ հատուկ խնամքի համար վճարելու անհրաժեշտություն և այլն) դեպքում ծնողներից յուրաքանչյուրը կարող է դատարանի վճռով ներգրավվել այդ հանգամանքներից բխող լրացուցիչ ծախսեր կրելու գործին:

Լրացուցիչ ծախսերը կրելուն ծնողների մասնակցության կարգը և այդ ծախսերի չափը՝ կայուն դրամական գումարով, որոշում է դատարանը՝ ելնելով ծնողների և զավակների գույքային ու ընտանեկան դրությունից և ուշադրության արժանի շահերից: Դա ենթակա է վճարման յուրաքանչյուր ամիս:

Դատարանը կարող է պարտավորեցնել ծնողներին՝ մասնակցելու ինչպես փաստացի կատարվող լրացուցիչ ծախսերին, այնպես էլ ապագայում կատարվելիք անհրաժեշտ լրացուցիչ ծախսերին:

● **Որո՞նք են ծնողների ապրուստը հոգալու՝ չափահաս զավակների պարտականությունները:**

Աշխատունակ չափահաս զավակները պարտավոր են պահել իրենց անաշխատունակ և օգնության կարիք ունեցող ծնողներին և հոգ տանել նրանց մասին:

Ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ համաձայնության բացակայության դեպքում օգնության կարիք ունեցող ծնողների համար նրանց չափահաս աշխատունակ զավակներից ալիմենտը բռնագանձվում է դատական կարգով:

Զավակներից յուրաքանչյուրից բռնագանձվող ալիմենտի չափը՝ կայուն դրամական գումարով, որոշում է դատարանը՝ ելնելով ծնողների և զավակների գույքային ու ընտանեկան դրությունից և ուշադրության արժանի շահերից: Դա ենթակա է վճարման յուրաքանչյուր ամիս:

Չափահաս զավակներից յուրաքանչյուրի առնչությամբ ալիմենտի չափը որոշելիս դատարանը կարող է հաշվի առնել տվյալ ծնողի չափահաս աշխատունակ բոլոր զավակներին, անկախ նրանից, թե պահանջը ներկայացվել է նրանցից մեկի, մի քանիսի, թե բոլորի դեմ:

• Երբ կարող են զավակներն ազատվել ծնողների ապրուստը հոգալու պարտականություններից:

Զավակները կարող են ազատվել իրենց անաշխատունակ և օգնության կարիք ունեցող ծնողների ապրուստը հոգալու պարտականությունից, եթե դատարանի վճռով կհաստատվի, որ ծնողները ժամանակին խուսափել են իրենց ծնողական պարտականությունները կատարելուց:

Զավակներն ազատվում են ծնողական իրավունքներից զրկված ծնողներին ալիմենտ վճարելու պարտականությունից:

• Երբ են չափահաս աշխատունակ զավակները մասնակցում անաշխատունակ ծնողների նկատմամբ կատարվող լրացուցիչ ծախսերին:

Անաշխատունակ ծնողների հանդեպ չափահաս աշխատունակ զավակների կողմից հոգատարության բացակայության և բացառիկ հանգամանքների (ծնողի ծանր հիվանդություն, խեղում ստանալ, նրանց կողմնակի խնամքի համար վճարելու անհրաժեշտություն և այլն) առկայության դեպքում նրանք կարող են դատարանի վճռով մասնակից դարձվել այդ հանգամանքներից բխող լրացուցիչ ծախսերը կրելու գործին:

Չափահաս աշխատունակ զավակներից յուրաքանչյուրի կողմից լրացուցիչ ծախսերը կրելու կարգը և այդ ծախսերի չափը որոշում է դատարանը՝ հաշվի առնելով ծնողների և զավակների գույքային ու ընտանեկան դրությունը և ուշադրության արժանի շահերը:

Լրացուցիչ ծախսերը կրելու կարգը և այդ ծախսերի չափը կարող են որոշվել կողմերի համաձայնությամբ:

ՀՈԴԱԾ 37. ԵՐԵՒԱՅԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ

Երեխայի իրավունքներն ամրագրված են ՀՀ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածով, համաձայն որի՝ «1. Երեխան իրավունք ունի ազատ արտահայտելու իր կարծիքը, որը, երեխայի տարիքին և հասունության մակարդակին համապատասխան, հաշվի է առնվում իրեն վերաբերող հարցերում: 2. Երեխային վերաբերող հարցերում երեխայի շահերը պետք է առաջնահերթ ուշադրության արժանանան: 3. Յուրաքանչյուր երեխա ունի իր ծնողների հետ կանոնավոր անձնական փոխհարաբերություններ և անմիջական շփումներ պահպանելու իրավունք, բացառությամբ այն դեպքի, երբ դա, դատարանի որոշման համաձայն, հակասում է երեխայի շահերին: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով: 4. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաները պետության հոգածության և պաշտպանության ներքո են»:

● Ո՞ր անձն է համարվում երեխա:

Երեխա է համարվում 18 տարին չլրացած անձը:

● Ինչպե՞ս է հաստատվում երեխայի մայրությունը:

Երեխայի մայրությունը հաստատվում է երեխայի՝ բժշկական կազմակերպությունում տվյալ մորից ծնված լինելու փաստը հավաստող փաստաթղթերի, իսկ եթե երեխան ծնվել է բժշկական կազմակերպությունից դուրս՝ համապատասխան բժշկական փաստաթղթերի, վկաների հայտարարությունների կամ այլ ապացույցների հիման վրա:

● Ինչպե՞ս է ճանաչվում երեխայի հայրությունը:

Միմյանց հետ ամուսնության մեջ գտնվող անձանցից, ինչպես նաև ամուսնալուծությունից կամ ամուսնությունն անվավեր ճանաչելուց հետո կամ երեխայի մոր ամուսնու մահվան պահից երեք հարյուր օրվա

ընթացքում երեխա ծնվելու դեպքում երեխայի հայր է ճանաչվում երեխայի մոր ամուսինը (նախկին ամուսինը), եթե այլ բան չի ապացուցվել: Երեխայի մոր ամուսնու (նախկին ամուսնու) հայրությունը հավաստվում է նրանց ամուսնության պետական գրանցումով:

Երեխայի մոր հետ ամուսնության մեջ չգտնվող անձի հայրությունը որոշվում է քաղաքացիական կացության ակտերի պետական գրանցում իրականացնող (ՔԿԱԳ) մարմիններում՝ երեխայի հոր և մոր համատեղ դիմումի հիման վրա: Մոր մահվան կամ դատարանի կողմից վերջինիս անգործունակ ճանաչվելու կամ բնակության վայրը որոշելու անհնարինության կամ ծնողական իրավունքներից զրկվելու դեպքում երեխայի հայրությունը որոշվում է երեխայի հոր դիմումի հիման վրա՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի համաձայնությամբ, իսկ համաձայնության բացակայության դեպքում՝ դատարանի վճռով:

Այնպիսի հանգամանքների առկայության դեպքում, որոնք հիմք են տալիս ենթադրելու, որ երեխայի ծնվելուց հետո հայրությունը որոշելու մասին համատեղ դիմում ներկայացնելը կարող է դառնալ անհնար կամ դժվարանալ, ապագա երեխայի ծնողները, որոնք ամուսնության մեջ չեն գտնվում, ՔԿԱԳ մարմին նման դիմում կարող են ներկայացնել մոր հղիության ընթացքում: Այդ դեպքում երեխայի ծնողների մասին գրառումը կատարվում է երեխայի ծնվելուց հետո:

Չափահաս անձի նկատմամբ հայրության որոշում թույլատրվում է միայն իր համաձայնությամբ, իսկ եթե նա դատարանի կողմից ճանաչվել է անգործունակ՝ նրա խնամակալի (հոգաբարձուի) կամ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի համաձայնությամբ:

• Երբ և ինչ կարգով է տրվում երեխայի ծննդյան մասին հայտարարությունը:

Երեխայի ծննդյան մասին գրավոր հայտարարությունը ՔԿԱԳ մարմինն տրվում է ոչ ուշ, քան երեխայի ծննդի օրվանից հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում:

Երեխայի ծննդյան մասին հայտարարության հետ պետք է ներկայացվի երեխայի ծնունդը հաստատող փաստաթուղթ, ինչպես նաև ծնողների (ծնողներից մեկի) կամ դիմողի անձը հաստատող, երեխայի ծննդի ակտի գրառման մեջ հոր մասին տեղեկություններ լրացնելու համար հիմք համարվող փաստաթղթեր:

Ծննդյան դիմումը (հայտարարությունը) գրավոր ներկայացվում է ՔԿԱԳ մարմին, դիմումում պետք է նշել հետևյալ տեղեկությունները.

ա) երեխայի անունը, հայրանունը և ազգանունը.

բ) ծննդյան վայրը, ժամանակը և սեռը.

գ) անհրաժեշտ այլ տեղեկություններ:

Եթե երեխայի ծննդի պետական գրանցումը կատարվում է ամուսնության մեջ գտնվող անձանց, ամուսնության մեջ չգտնվող տղամարդու կամ կնոջ հայտարարությամբ, որոնք օգտվել են օրենքով նախատեսված վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից, ապա ծննդյան մասին սահմանված ձևի փաստաթղթի հետ ներկայացվում է նաև փոխնակ մոր հետ օրենքով սահմանված կարգով կնքված այլամասագրի մեկ օրինակը:

Երեխայի ծննդյան մասին հայտարարություն տալու անհնարինության դեպքում երեխայի ծննդի պետական գրանցման գրավոր հայտարարությունը տալիս է երեխայի գտնվելու վայրի համայնքի ղեկավարը (Երևան քաղաքում՝ վարչական շրջանի ղեկավարը) կամ լիազորված անձը:

• Ո՞ր ՔԿԱԳ մարմնում է իրականացվում երեխայի ծննդի պետական գրանցումը:

Երեխայի ծննդի պետական գրանցումն իրականացնում է երեխայի ծննդի կամ ծնողների (ծնողներից մեկի) բնակության վայրի, գտնված (ընկեցիկ) երեխաներին՝ գտնվելու վայրի կամ երեխայի բնակության վայրի, իսկ կյանքի 4 շաբաթվա ընթացքում մահացած երեխայի ծնունդը՝ նաև մահվան վայրի ՔԿԱԳ մարմինը:

Եթե երեխան ծնվել է տրանսպորտային միջոցում՝ ուղերթի ընթացքում, ապա ծննդի պետական գրանցումն իրականացնում է ծնողների (ծնողներից մեկի) բնակության վայրի կամ տրանսպորտային միջոցի ուղերթի տարածքում գտնվող ՔԿԱԳ որևէ մարմին:

Ծննդի ակտի գրառման մեջ, որպես երեխայի ծննդյան վայր, ի՞նչ վայր է նշվում:

Ծննդի ակտի գրառման մեջ, որպես երեխայի ծննդյան վայր, նշվում է երեխայի փաստացի ծննդյան վայրը կամ այն վայրը, որտեղ գտնվել է երեխան (վարչատարածքային միավորի, քաղաքային կամ գյուղական համայնքի անվանումը):

Եթե երեխան ծնվել է տրանսպորտային միջոցում՝ ուղերթի ընթացքում, որպես երեխայի ծննդյան վայր, նշվում է երեխայի ծննդի պետական գրանցման վայրը:

• *Ինչ կարգով է երեխային տրվում անուն, հայրանուն, ազգանուն:*

Երեխային անուն տրվում է ծնողների համաձայնությամբ, իսկ հայրանուն տրվում է հոր անունով՝ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով նախատեսված կարգով:

Երեխայի ազգանունը որոշվում է ծնողների ազգանունով: Եթե ծնողները կրում են տարբեր ազգանուններ, ապա երեխային ծնողների համաձայնությամբ տրվում է հոր կամ մոր ազգանունը:

Ծնողների միջև երեխայի անվան, ազգանվան վերաբերյալ համաձայնության բացակայության հետևանքով առաջացած տարաձայնությունները լուծում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը:

Եթե երեխայի հայրությունը չի որոշվել, ապա նրան անուն է տրվում մոր ցուցումով, հայրանուն՝ որպես երեխայի հայր գրառված անձի անունով, ազգանուն՝ մոր ազգանունով:

• *Ինչ կարգով կարող է փոխվել երեխայի անունը և ազգանունը:*

Մինչև երեխայի տասը տարին լրանալը նրա ծնողների համատեղ դիմումի հիման վրա ՔԿԱԳ մարմինները փոխում են երեխայի անունը, ինչպես նաև նրան տրված ազգանունը՝ մյուս ծնողի ազգանունով:

Եթե ծնողները ապրում են առանձին, և ծնողը, ում մոտ ապրում է երեխան, ցանկանում է նրան տալ իր ազգանունը, այդ հարցը լուծվում է՝ հաշվի առնելով մյուս ծնողի կարծիքը:

Մյուս ծնողի կարծիքը հաշվի առնելը պարտադիր չէ, եթե՝

- 1) հնարավոր չէ պարզել նրա բնակության վայրը.
- 2) նա զրկված է ծնողական իրավունքներից.
- 3) նա դատարանի կողմից ճանաչված է անգործունակ.
- 4) նա, առանց հարգելի պատճառների, խուսափում է երեխային դաստիարակելուց ու պահելուց:

Տասը տարին լրացած երեխայի անվան փոխումը կարող է կատարվել երեխայի համաձայնությամբ, իսկ ազգանվան փոխումը՝ հաշվի առնելով երեխայի կարծիքը:

• *Ինչ իրավունքներ ունեն երեխաները:*

Երեխաներն ունեն՝

- կյանքի իրավունք.
- անվան և քաղաքացիության իրավունք.
- առողջության պահպանման և ամրապնդման իրավունք.

- ֆիզիկական, մտավոր և հոգևոր լիարժեք զարգացման համար անհրաժեշտ կենսապայմանների իրավունք.
- ամեն տեսակի (ֆիզիկական, հոգեկան և այլ) բռնությունից պաշտպանության իրավունք.
- մտքի, խղճի և դավանանքի ազատության իրավունք.
- կրթություն ստանալու և ուսումնական հաստատություն ընտրելու իրավունք.
- ծնողներին ճանաչելու և նրանց հետ համատեղ ապրելու իրավունք.
- ժառանգություն ստանալու իրավունք.
- իր ժողովրդի պատմությանը, ավանդույթներին, հոգևոր արժեքներին և համաշխարհային մշակույթին հաղորդակցվելու իրավունք.
- գեղարվեստական, գիտական և տեխնիկական ստեղծագործության ազատության, մշակութային կյանքին մասնակցելու, իր ունակություններն ու հետաքրքրությունները դրսևորելու իրավունք.
- իր տարիքային հնարավորություններին, զարգացման առանձնահատկություններին և ունակություններին համապատասխան մասնագիտություն ստանալու, օրենքով չարգելված աշխատանքային գործունեություն ծավալելու իրավունք.
- աշխատանքի արտոնյալ պայմանների իրավունք.
- հանգստի և ժամանցի, իր տարիքին համապատասխան խաղերին և միջոցառումներին ազատորեն մասնակցելու իրավունք.
- քաղաքացիների միավորումներին, այդ թվում՝ հասարակական, մանկապատանեկան կազմակերպություններին անդամակցելու, խաղաղ հավաքներին մասնակցելու իրավունք.
- պատվի և արժանապատվության իրավունք.
- ծնողների (ծնողի) հետ համատեղ չբնակվող երեխան՝ նրանց (նրա) հետ անձնական կանոնավոր փոխհարաբերությունների և ուղղակի կապերի պահպանման իրավունք.
- բնակելի տարածության վարձակալի կամ սեփականատիրոջ ընտանիքի անդամ հանդիսացող երեխան՝ այդ վարձակալի կամ սեփականատիրոջ զբաղեցրած բնակելի տարածությունում ապրելու իրավունք.
- երկկողմանի ծնողազուրկ երեխան՝ արտահերթ բնակելի տարածություն ստանալու իրավունք և այլն:

• Ե՞րբ պետք է ուշադրություն դարձնել երեխայի լավագույն շահերին:

Երեխաների նկատմամբ բոլոր գործողություններում, անկախ այն բանից, թե դրանք ձեռնարկվում են սոցիալական ապահովության հարցերով զբաղվող պետական կամ մասնավոր հիմնարկների, դատարանների, վարչական կամ օրենսդրական մարմինների կողմից, առաջնահերթ ուշադրություն է դարձվում երեխայի լավագույն շահերին:

• Ի՞նչ է ներառում սեփական կարծիքն արտահայտելու երեխայի իրավունքը:

Երեխան իրավունք ունի իր շահերը շոշափող ցանկացած հարց լուծելիս ունկնդիր լինելու հարցի քննությանը և արտահայտելու սեփական կարծիքը ընտանիքում, դատական և այլ մարմիններում:

Տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը հաշվի առնելը պարտադիր է՝ կապված խղճի ազատության հետ, որոշակի միջոցառումներին մասնակցելու, արտադպրոցական կրթություն ստանալուց իրաժարվելու, ծնողներից որևէ մեկի հետ ապրելու, հարազատների հետ շփվելու, օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում տասը տարին լրացած երեխայի վերաբերյալ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը կամ դատարանը կարող են որոշում ընդունել միայն նրա համաձայնությամբ:

• Կարո՞ղ է, արդյոք, սահմանափակվել երեխայի սեփական կարծիքն արտահայտելու իրավունքը:

Երեխայի սեփական կարծիքն ազատորեն արտահայտելու իրավունքը կարող է ենթարկվել որոշակի սահմանափակումների, սակայն այդ սահմանափակումները կարող են լինել միայն այնպիսիք, որոնք նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են այլ անձանց իրավունքները և հեղինակությունը հարգելու, կամ պետական անվտանգությունը կամ հասարակական կարգը, կամ բնակչության առողջությունը, կամ բարոյականությունը պաշտպանելու համար:

• Ի՞նչ է ներառում ծնողների հետ շփվելու երեխայի իրավունքը:

Յուրաքանչյուր երեխա ունի ծնողներին ճանաչելու և նրանց հետ համատեղ ապրելու իրավունք՝ բացառությամբ ՀՀ օրենսդրությամբ

սահմանված այն դեպքերի, երբ դատարանի որոշմամբ ծնողներից կամ ծնողից երեխայի բաժանումը համարվում է անհրաժեշտություն՝ ելնելով երեխայի շահերից:

Ծնողների ամուսնության դադարեցումը, այն անվավեր ճանաչվելը կամ նրանց առանձին ապրելը չեն ազդում երեխայի իրավունքների վրա:

Ծնողների առանձին (ընդ որում՝ տարբեր պետություններում) ապրելու դեպքում երեխան նրանցից յուրաքանչյուրի հետ շփվելու իրավունք ունի:

Արտակարգ իրադրության մեջ գտնվող (ծերբակալված, կալանավորված, բժշկական կազմակերպությունում գտնվելու և այլ դեպքերում) երեխան իր ծնողների և մերձավոր ազգականների, ինչպես նաև արտակարգ իրադրության մեջ գտնվող ծնողն իր երեխայի հետ շփվելու իրավունք ունեն օրենքով սահմանված կարգով:

● *Ինչպե՞ս է իրականացվում առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի իրավունքների պաշտպանությունը:*

Պետությունն ու նրա համապատասխան մարմիններն ապահովում են առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների խնամքը և դաստիարակությունը՝ որդեգրման, խնամակալություն կամ հոգաբարձություն սահմանելու և խնամատար ընտանիքում տեղավորելու, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ համապատասխան մանկատներում տեղավորելու միջոցով:

Խնամքի ձևն ընտրելիս հաշվի են առնվում երեխայի դաստիարակության հաջորդականության ապահովումը, մայրենի լեզուն, տարիքը, սեռը և այլն:

● *Ի՞նչ է որդեգրումը:*

Որդեգրումը իրավաբանական այն ակտն է, որի համաձայն որդեգրողները և որդեգրվածները ծեռք են բերում ծնողների և զավակների համար օրենքով նախատեսված իրավունքներ և պարտականություններ:

Չի թույլատրվում եղբայրների ու քույրերի որդեգրումը տարբեր անձանց կողմից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այդ որդեգրումը ելնում է երեխաների շահերից:

Երեխայի որդեգրման գաղտնիքը պահպանվում է օրենքով:

• Ինչ կարգով է կատարվում որդեգրումը:

Որդեգրումը կատարում է դատարանը՝ երեխային որդեգրել ցանկացող անձի (անձանց) դիմումով:

Երեխաների որդեգրումը հաստատելու մասին գործերը դատարանը քննում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի և որդեգրել ցանկացող անձի պարտադիր մասնակցությամբ:

• Ովքեր կարող են լինել որդեգրողներ:

Որդեգրողներ կարող են լինել չափահաս անձինք, բացառությամբ՝
ա) դատարանի կողմից անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ ճանաչված անձանց.

բ) ամուսինների, որոնցից մեկը դատարանի կողմից ճանաչվել է անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ.

գ) դատական կարգով ծնողական իրավունքներից զրկված կամ ծնողական իրավունքները սահմանափակված անձանց.

դ) օրենքով իրենց վրա դրված պարտականությունները ոչ պատշաճ կատարելու համար խնամակալի (հոգաբարձուի) պարտականություններից հեռացված անձանց.

ե) նախկին որդեգրողների, եթե որդեգրումը դատարանով վերացվել է նրանց մեղքով.

զ) այն անձանց, ովքեր առողջական վիճակով չեն կարող իրականացնել ծնողական իրավունքներ.

է) այն անձանց, ովքեր որդեգրման պահին չունեն այնպիսի եկամուտ, որը կապահովի որդեգրվող երեխայի նվազագույն կենսապայմանները.

ը) այն անձանց, ովքեր չունեն մշտական բնակության վայր, ինչպես նաև այնպիսի բնակելի տարածություն, որը համապատասխանում է սանիտարական և տեխնիկական սահմանված պահանջներին.

թ) որդեգրման պահին մարդու դեմ ուղղված կամ հասարակական կարգի և բարոյականության դեմ ուղղված ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար դատվածություն ունեցող անձանց:

Ամուսնության մեջ չգտնվող անձինք չեն կարող համատեղ որդեգրել միևնույն երեխային:

• Որքան պետք է լինի ամուսնության մեջ չգտնվող որդեգրողի և որդեգրվող երեխայի փարիքային փարբերությունը:

Ամուսնության մեջ չգտնվող որդեգրողի և որդեգրվող երեխայի

տարիքային տարբերությունը պետք է լինի տասնութ տարուց ոչ պակաս: Հիշյալ տարիքային տարբերության սահմանափակում չի նախատեսվում երեխային խորթ հոր (խորթ մոր) կողմից որդեգրելիս:

• Անհրաժեշտ է, արդյոք, որդեգրելու համար երեխայի ծնողների համաձայնությունը:

Երեխային որդեգրելու համար անհրաժեշտ է նրա ծնողների գրավոր համաձայնությունը: Անչափահաս ծնողների երեխային որդեգրելիս անհրաժեշտ է նաև նրանց ծնողների կամ խնամակալների (հոգաբարձուների) համաձայնությունը, իսկ ծնողների կամ խնամակալի (հոգաբարձուի) բացակայության դեպքում՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի համաձայնությունը:

Ծնողները կարող են հետ վերցնել երեխային որդեգրելու համար իրենց տված համաձայնությունը մինչև նրան որդեգրելու մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելը:

Ծնողները կարող են համաձայնություն տալ երեխային որդեգրելու որոշակի անձի կողմից կամ առանց նշելու որոշակի անձի: Երեխա որդեգրելու համար համաձայնությունը կարող է տրվել միայն երեխայի ծնվելուց հետո:

• Ո՞ր դեպքում չի պահանջվում որդեգրելու համար երեխայի ծնողների համաձայնությունը:

Երեխային որդեգրելու համար նրա ծնողների համաձայնությունը չի պահանջվում այն դեպքերում, երբ՝

ա) նրանք անհայտ են, կամ դատարանը ճանաչել է անհայտ բացակայող.

բ) դատարանը նրանց ճանաչել է անգործունակ.

գ) դատարանը նրանց զրկել է ծնողական իրավունքներից.

դ) նրանք դատարանով անհարգելի ճանաչված պատճառներով մեկ տարուց ավելի երեխայի հետ համատեղ չեն ապրում և խուսափում են նրան դաստիարակելուց ու պահելուց:

Անհրաժեշտ է, արդյոք, որդեգրելու համար երեխայի համաձայնությունը:

Տասը տարին լրացած երեխայի որդեգրման համար անհրաժեշտ է նրա համաձայնությունը:

Եթե մինչև որդեգրման համար դիմում տալը երեխան ապրել է որդեգրողի ընտանիքում և նրան համարում է իր ծնողը, ապա որդեգրու-

մը բացառության կարգով կարող է կատարվել առանց որդեգրվող երեխայի համաձայնությունն ստանալու:

• Պահանջվում է, արդյոք, որդեգրելու համար որդեգրողի ամուսնու համաձայնությունը:

Երեխան ամուսիններից մեկի կողմից որդեգրվելու դեպքում որդեգրման համար պահանջվում է մյուս ամուսնու գրավոր համաձայնությունը, եթե երեխան չի որդեգրվում երկու ամուսինների կողմից:

Երեխայի որդեգրման համար մյուս ամուսնու համաձայնությունը չի պահանջվում, եթե ամուսինները դադարեցրել են ամուսնական հարաբերությունները, մեկ տարուց ավելի համատեղ չեն ապրում, և մյուս ամուսնու բնակության վայրը անհայտ է:

• Պահպանվում է, արդյոք, որդեգրված երեխայի անունը, հայրանունը և ազգանունը:

Որդեգրված երեխայի համար կարող է պահպանվել նրա անունը, հայրանունը և ազգանունը:

Որդեգրված երեխայի հայրանունը որոշվում է որդեգրողի անունով, եթե որդեգրողը տղամարդ է, իսկ երեխան կնոջ կողմից որդեգրվելիս՝ նրա կողմից որպես որդեգրված երեխայի հայր նշված անձի անունով:

Որդեգրողի խնդրանքով որդեգրված երեխային տրվում է որդեգրողի ազգանունը, ինչպես նաև նրա նշած անունը:

Եթե որդեգրող ամուսինների ազգանունները տարբեր են, որդեգրող ամուսինների համաձայնությամբ որդեգրված երեխային տրվում է նրանցից մեկի ազգանունը:

Ամուսնության մեջ չգտնվող անձի կողմից երեխա որդեգրելիս նրա խնդրանքով որդեգրված երեխայի հոր (մոր) ազգանունը, անունը և հայրանունը ծննդի պետական գրանցման գրքում գրառվում են այդ անձի (որդեգրողի) ցուցումով:

Տասը տարին լրացած որդեգրված երեխայի անվան, հայրանվան և ազգանվան փոփոխում կարող է կատարվել միայն նրա համաձայնությամբ, բացի այն դեպքից, եթե մինչև որդեգրման համար դիմում տալը երեխան ապրել է որդեգրողի ընտանիքում և նրան համարում է իր ծնողը:

• Կարո՞ղ է, արդյոք, փոփոխվել որդեգրվող երեխայի ծննդյան ժամանակը:

Որդեգրման գաղտնիքն ապահովելու համար որդեգրողի խնդրանքով կարող են փոփոխվել որդեգրվող երեխայի ծննդյան ժամանակը, բայց ոչ ավելի, քան երեք ամիս, ինչպես նաև նրա ծննդյան վայրը:

Որդեգրված երեխայի ծննդյան ժամանակի փոփոխում թույլատրվում է միայն մինչև մեկ տարեկան երեխայի որդեգրելիս:

• Ե՞րբ կարող է վերացվել որդեգրումը:

Երեխայի որդեգրումը կարող է վերացվել այն դեպքերում, երբ որդեգրողները խուսափում են իրենց վրա դրված ծնողական պարտականությունները կատարելուց, չարաշահում են ծնողական իրավունքները, դաժանաբար են վարվում որդեգրված երեխայի հետ, համարվում են քրոնիկ ալկոհոլամոլությամբ կամ թմրամոլությամբ, թունամոլությամբ տառապող հիվանդներ, ինչպես նաև դատարանի կողմից մահացած կամ անհայտ բացակայող ճանաչված ծնողի ներկայանալու, դատարանի համապատասխան վճռի վերանայման, անգործունակ ճանաչված ծնողի գործունակության վերականգնման դեպքերում՝ այդ ծնողների պահանջով:

Երեխայի որդեգրումը կարող է վերացվել նաև այլ հիմքերով՝ ելնելով երեխայի շահերից և հաշվի առնելով տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը:

Երեխայի որդեգրումը վերացվում է դատական կարգով:

• Ե՞րբ չի թույլատրվում վերացնել որդեգրումը:

Երեխայի որդեգրման վերացում չի թույլատրվում, եթե որդեգրումը վերացնելու մասին պահանջ ներկայացնելու պահին որդեգրված երեխան դարձել է չափահաս, բացի այն դեպքերից, երբ նման վերացման համար առկա են որդեգրողի և որդեգրված երեխայի, ինչպես նաև որդեգրված երեխայի ծնողների փոխադարձ համաձայնությունը, եթե ծնողները ողջ են, զրկված չեն ծնողական իրավունքներից, կամ դատարանը նրանց անգործունակ չի ճանաչել:

• Ո՞ր դեպքերում է երեխաների իրավունքների և շահերի պաշտպանությունը դրվում խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների վրա:

Երեխաների իրավունքների և շահերի պաշտպանությունը դրվում

է խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների վրա՝ երեխաների ծնողների մահվան, նրանց ծնողական իրավունքներից զրկելու, ծնողական իրավունքները սահմանափակելու, ծնողներին անգործունակ ճանաչելու, երեխաների դաստիարակությունից կամ նրանց իրավունքների և շահերի պաշտպանությունից ծնողների խուսափելու (այդ թվում՝ դաստիարակչական, բժշկական, ազգաբնակչության սոցիալական պաշտպանության կամ նմանատիպ այլ կազմակերպություններից իրենց երեխաներին վերցնելուց ծնողների հրաժարվելու դեպքերում), ինչպես նաև ծնողական խնամքի բացակայության այլ դեպքերում:

• Որո՞նք են խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները:

Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները տեղական ինքնակառավարման մարմիններն են:

Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները բացահայտում են առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին, վարում են նման երեխաների հաշվառումը և, ելնելով ծնողական խնամքից զրկվելու որոշակի հանգամանքներից, ընտրում են այդ երեխաներին տեղավորելու ձևերը:

• Ի՞նչ կարգով է իրականացվում երեխայի դաստիարակությունը խնամատար ընտանիքում:

Երեխայի (երեխաների) դաստիարակությունը կարող է իրականացվել խնամատար ընտանիքում՝ երեխային (երեխաներին) ընտանիք դաստիարակության հանձնելու մասին պայմանագրի հիման վրա:

Երեխային (երեխաներին) ընտանիք հանձնելու մասին պայմանագիրը կնքվում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի ու խնամատար ծնողների (ամուսինների կամ առանձին քաղաքացիների, ովքեր ցանկանում են դաստիարակության նպատակով երեխաներին վերցնել իրենց ընտանիք) միջև:

• Ի՞նչ են համարվում երեխայի դաստիարակությունը խնամատար ընտանիքում իրականացնող անձինք:

Քաղաքացիները (ամուսինները կամ առանձին անձինք), որոնք ցանկություն են հայտնել դաստիարակության վերցնել առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխա (երեխաներ), համարվում են խնամատար ծնողներ:

• Ինչ է համարվում խնամատար ընտանիք դաստիարակության հանձնված երեխան:

Խնամատար ընտանիք դաստիարակության համար հանձնվող երեխան (երեխաները) համարվում է հոգեզավակ:

• Ե՞րբ կարող է երեխան դաստիարակության նպատակով հանձնվել խնամատար ընտանիք:

Երեխային (երեխաներին) խնամատար ընտանիքում դաստիարակվելու նպատակով հանձնում են մինչև նրա չափահաս դառնալը՝ պայմանագրով նախատեսված ժամկետով:

• Ե՞րբ կարող է վաղաժամկետ լուծվել երեխային ընտանիք դաստիարակության հանձնելու մասին պայմանագիրը:

Դաստիարակության համար երեխային (երեխաներին) ընտանիք հանձնելու մասին պայմանագիրը կարող է վաղաժամկետ լուծվել խնամատար ծնողների նախաձեռնությամբ, հարգելի պատճառների (հիվանդություն, ընտանեկան կամ գույքային դրության փոփոխում, երեխայի (երեխաների) հետ փոխըմբռնման բացակայություն, երեխաների միջև բախումներ և այլն) առկայության դեպքում, ինչպես նաև խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի նախաձեռնությամբ՝ խնամատար ընտանիքում երեխային (երեխաներին) պահելու, դաստիարակելու և կրթության համար անբարենպաստ պայմաններ առաջանալու կամ երեխային (երեխաներին) ծնողներին վերադարձնելու կամ երեխային (երեխաներին) որդեգրելու դեպքերում:

• Ովքե՞ր կարող են լինել խնամատար ծնողներ:

Խնամատար ծնողներ կարող են լինել ՀՀ տարածքում բնակվող ՀՀ չափահաս քաղաքացիները, բացառությամբ՝

ա) դատարանի կողմից անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ ճանաչված անձանց.

բ) ամուսինների, որոնցից մեկին դատարանը ճանաչել է անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ.

գ) դատական կարգով ծնողական իրավունքներից զրկված կամ ծնողական սահմանափակ իրավունքներով անձանց.

դ) օրենքով իրենց վրա դրված պարտականությունները ոչ պատշաճ կատարելու պատճառով խնամակալի (հոգաբարձուի) պարտականություններից հեռացված անձանց.

ե) նախկին որդեգրողների, եթե որդեգրումը դատարանով վերացվել է նրանց մեղքով.

զ) այն անձանց, ովքեր առողջական վիճակի պատճառով չեն կարող իրականացնել ծնողական իրավունքներ.

է) այն անձանց, ովքեր չունեն մշտական բնակության վայր, ինչպես նաև այնպիսի բնակելի տարածություն, որը համապատասխանում է սանիտարական և տեխնիկական սահմանված պահանջներին.

ը) այն անձանց, ովքեր այդ պահին ունեն դատվածություն մարդու դեմ ուղղված կամ հասարակական կարգի և բարոյականության դեմ ուղղված ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար:

• Հաշվի առնվում է, արդյոք, խնամատար ընտանիք հանձնելիս երեխայի կարծիքը:

Երեխային (երեխաներին) խնամատար ընտանիք հանձնելն իրականացվում է՝ հաշվի առնելով տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը:

• Ո՞ր երեխաները չեն կարող հանձնվել խնամատար ընտանիքի դաստիարակությանը:

Խնամատար ընտանիքին դաստիարակության չեն կարող հանձնվել սուր կամ քրոնիկ վարակիչ հիվանդությամբ տառապող երեխաները, եթե խնամատար ընտանիքը հակառակը չի պնդում:

Արգելվում է եղբայրներին ու քույրերին առանձին խնամատար ընտանիքներ հանձնելը, բացառությամբ այն դեպքերի, եթե դա բխում է նրանց շահերից:

ՀՈԴՎԱԾ 38.

ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Մարդու կրթության իրավունքը և դրա իրականացման կարգը ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 38-րդ հոդվածում և ՀՀ օրենքներում: Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 38-րդ հոդվածի՝

“1. Յուրաքանչյուր ոք ունի կրթության իրավունք: Պարտադիր կրթության ծրագրերը և տևողությունը սահմանվում են օրենքով: Պետական ուսումնական հաստատություններում միջնակարգ կրթությունն անվճար է:

2. Յուրաքանչյուր ոք օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով

ունի մրցութային հիմունքներով պետական բարձրագույն և այլ մասնագիտական կրթական հաստատություններում անվճար կրթություն ստանալու իրավունք:

3. Բարձրագույն ուսումնական հաստատություններն օրենքով սահմանված շրջանակներում ունեն ինքնակառավարման իրավունք, ներառյալ ակադեմիական և հետազոտությունների ազատությունը³:

Հանրակրթությունը, որպես հասարակական երևույթ, մարդկության զարգացման շատ ավելի ուշ շրջանի իրողություն է³:

Բարոյադաստիարակչական գործընթացները մարդկային գործունեության մեջ միշտ էլ ներկայացված են եղել, դեռևս անտիկ շրջանում արդեն կարևորվում էին հատուկ կազմակերպված ուսումնական խնդիրների ու գործընթացների հարցերը: Պետք է նկատել, որ Հին աշխարհում արդեն ուսուցումը անհատական բնույթ ուներ, այն որպես կանոն, իրագործվում էր ուսուցիչ-աշակերտ, վարպետ-ենթավարպետ տարբերակով:

Միջնադարից սկսած ավելի ու ավելի է կարևորվում հասարակության կրթական մակարդակի բարձրացման խնդիրը, ինչը առաջին հերթին ենթադրում էր կրթության զանգվածայնացում: Հենց այս ժամանակաշրջանում է հստակ դրսևորվում հասարակության հասունացման հերթական փուլի մի շատ կարևոր հայտանիշ. աշխարհայացքային պատկերացումները ոչ թե առաջանում են էմպիրիկ ընդհանրացումներից ու առողջ դատողություններից, այլ ձևավորվում են որպես գիտահետազոտական փորձարկումների ու տեսական ընդհանրացումների արդյունք:

Մտածողության տեսական մակարդակի յուրացմամբ սկիզբ դրվեց գիտության և գիտական առարկաների առաջացմանն ու զարգացմանը: Աստիճանաբար գիտությունը և գիտական մտածելակերպը դառնում են գերակայող հասարակության զարգացման, հասարակական կյանքի կազմակերպման, հասարակական իրադարձությունների կանխատեսման, բնության ու հասարակության երևույթների վերափոխման ու կառավարման հարցերում: Սակայն գիտական մտածելակերպը

3 Ֆրասիայում 1880-ական թվականներին ընդունվեց օրենք համընդհանուր տարրական կրթության մասին: Այն, որը հայտնի է «Ֆերիի օրենքներ» անունով, փաստորեն տարրական կրթությունը հայտարարեց պարտադիր, իսկ դպրոցը անջատեց եկեղեցուց (տե՛ս Дзуринский А. Н. Условия развития общего образования во Франции на рубеже XIX-XXвв. // ж. Советская педагогика N 2, 1986, стр. 119-124):

ավելի արդյունավետ ու նպաստավոր գտնվեց բնության երևույթների ուսումնասիրման և բնության օրենքների ու օրինաչափությունների բացահայտման, պարզաբանման ու մեկնաբանման համար: Արդյունքը եղավ այն, որ մարդկության պատմության այդ ժամանակաշրջանը նշանավորվեց բնության աներևակայելի գաղտնիքների բացահայտմամբ և խոշորագույն գիտատեխնիկական նվաճումներով:

Այս ամենը խիստ անդրադարձավ նաև կրթության նպատակների ու բովանդակության որոշման և ընդհանրապես կրթության կազմակերպման հարցերի վրա: Կրթությունը նպատակաուղղվեց գիտական աշխարհայացքի ձևավորման և գիտելիքների յուրացման խնդիրներին, իսկ ուսուցման բովանդակության հիմնական միավորը դարձավ գիտելիքը:

Բովանդակային առումով վերաիմաստավորված և կողմնորոշված կրթությունը ուսուցման կազմակերպման ձևերի առումով աստիճանաբար վերափոխվեց ու ներկայացավ որպես ուսուցման կազմակերպման խմբային եղանակ՝ դաս-դասարանային (դպրոցներում) և դասախոսություն-սեմինարային (բուհերում) տարատեսակներով: Կրթության բովանդակության հիմնական միավորը դարձավ գիտելիքը, իսկ ուսուցման կազմակերպման հիմնական ձևը՝ խմբային ուսուցումը (ուսուցիչ-աշակերտական խումբ փոխազդեցության սխեմայով): Փաստորեն, կրթությունը վերաիմաստավորվեց որպես հանրակրթություն:

Հարկ է ընդգծել, որ գիտելիքը՝ որպես կրթության բովանդակության հիմնական միավոր և «գիտական աշխարհայացք» հասկացությունը խիստ անբավարար են հանրակրթական նպատակների ու խնդիրների սահմանման ու ձևակերպման համար: Հասարակական հարաբերությունների զարգացման արդյունքում առաջին պլան մղվեցին արժեքային համակարգը, մտածողության որակը, մտահաղորդակցական ընդհանուր ունակությունները, գործունեական կարողությունները և այլ որականիշներ: Ընդ որում, խոսքը վերաբերում է և՛ հասարակության ընդհանուր որակին, և՛ հասարակության յուրաքանչյուր անդամի որակին:

Աստիճանաբար հանրակրթությունը հաստատվեց որպես հասարակական կեցության անխուսափելի երևույթ, **պետական պատասխանատվության կարևորագույն խնդիր** և հասարակության հասունացման հետագա մակարդակների անցման որոշիչ գործոն:

Սակայն հենց հանրակրթական իմաստով վերաձևակերպված կր-

թական խնդիրները մարդկության համար դրսևորվեցին որպես պետական ու հասարակական կյանքի կազմակերպման դժվարագույն հիմնահարցեր: Այսօր, փաստորեն, չկա մի երկիր, որն ընդհանուր առմամբ բավարարված լինելով իր կրթական համակարգի վիճակով՝ չկարևորի այդ համակարգի բարեփոխման հարցը: Ամենուրեք առաջնահերթ են **հատկապես պետական հանրակրթական քաղաքականության**, հանրակրթության զարգացման ծրագրերի և պետական հանրակրթական չափորոշիչների մշակման հիմնահարցերը: Ասվածի վառ ապացույցը, կրթության կազմակերպման հետ կապված մեր հանրապետությունում տեղի ունեցող բարեփոխումների գործընթացն է:

Ինչու՞մ է կայանում կրթության կազմակերպման եղանակների առանձնահատկությունը:

Ուսումնադաստիարակչական գործընթացների կազմակերպումը միշտ էլ եղել է մարդկության կարևորագույն ու դժվար լուծելի խնդիրներից մեկը: Հին ժամանակներում հասարակության կրթական պահանջները բավական համեստ էին. կրթական հատուկ մակարդակ ունեցող փոքրաթիվ անհատների առկայությունը բավարար էր հասարակության գոյատևման ու հետագա զարգացման գործընթացների ապահովման համար⁴:

Սակայն, արդեն միջինադարում առաջադեմ ազգերը առնչվեցին այն իրողության հետ, որ հատուկ կրթական մակարդակ ունեցող փոքրաթիվ անհատների առկայությունն դեռևս բավարար պայման չէ հասարակության հետագա զարգացման համար: Անհրաժեշտ էր ապահովել ոչ թե անհատական, **այլ հասարակական կրթական մակարդակ**: Այս խնդիրը ենթադրում էր անցում զանգվածային կրթության կազմակերպման, ինչը հնարավոր կլիներ միայն կրթության կազմակերպման ընդունված ձևից հարկադրաբար հրաժարվելու և ավելի նպաստավոր ձևեր ստեղծելու ու տարածելու միջոցով: Այս ժամանակաշրջանում գործում էր ուսուցման անհատական ձևը՝ վարպետ-ենթավարպետ,

4 2000 տարի առաջ Հին Հռոմում տեղի ունեցավ մի արտակարգ երևույթ: Սենատը կայսրության միջոցների հաշվին աշխատավարձ նշանակեց մարկոս Կվինտիլիանին, որը, չնայած երիտասարդ տարիքին, արդեն ծեռք էր բերել մեծ մանկավարժի համբավ: Փաստորեն հասարակությունը սկսում էր շահագրգիռ վերաբերմունք դրսևորել կրթության խնդիրների նկատմամբ (տե՛ս Կумарин В. Какая педагогика – такая школа // ж. «Народное образование», N9, 1999 г., стр 77-91):

դաստիարակ-սան կառուցվածքով: Պետք է ընդգծել, որ այս ձևը, լինելով արդյունավետ, այդուհանդերձ, ուներ խիստ սահմանափակ հնարավորություններ սովորողների բազմաթիվությունն ապահովելու առումով: Իհարկե, կիրառվում էին նաև խմբային քննարկումների ձևերը՝ որևէ հեղինակավոր իմաստունի ու փիլիսոփայի առաջնորդությամբ, սակայն դա վերաբերում էր արդեն հասուն տարիքի հասած և իմաստասիրությունը որպես կյանքի ուղի ընտրած անհատներին:

XV-XVII դարերում, մանկավարժության ոլորտում նորամուծություններն ու հայտնագործությունները, հանգեցրեցին մանկավարժական հեղաշրջման, ինչպես մարդկանց գիտակցական պատկերացումներում, այնպես էլ հասարակության ապրելակերպում: Այս ժամանակաշրջանում էր, որ բացահայտվեցին ու ցուցադրվեցին խմբերով ուսուցում կազմակերպելու հնարավորություններն ու առանձնահատկությունները:

Աստիճանաբար ձևավորվեց ու ամենուրեք գերիշխեց կրթության կազմակերպման խմբային եղանակը, իր այնպիսի անբաժանելի ատրիբուտներով, ինչպիսիք են դասարանները, դասերը, ուսումնական առարկաները, ուսումնական պլանները, առարկայական մասնագիտացված ուսուցիչները և այլն: Հասարակությունը հնարավորություն ստացավ ապահովելու իր ավելի մեծ թվով անդամների անհրաժեշտ կրթական մակարդակը:

Մինչ օրս հասարակության գրեթե բոլոր շերտերում մարդկային միտքը չի դադարում պրպտել ու որոնել կրթության ոլորտի կատարելագործմանն ու զարգացմանը նպաստող ձևեր ու մոտեցումներ:

Այսօր, քաղաքական ու պետական գործիչների համար հանրակրթությունը դարձել է ծրագրային նպատակների ենթակետ և գաղափարախոսական պայքարի կարևորագույն ոլորտ:

Գիտության ու մշակույթի առաջավոր դեմքերը առիթը չեն կորցնում ներկայացնելու կրթության կազմակերպման հարցերի վերաբերյալ իրենց դիտողություններն ու դատողությունները:

Փիլիսոփայական ու հոգեբանական բազմաթիվ հետազոտություններ են կատարվում հանրակրթության նպատակների ու բովանդակության վերանայման ուղղությամբ:

Այս բոլորը լրացվում ու ամրապնդվում են մանկավարժական պրակտիկայի նորարարների ու ստեղծագործողների տեսական նոր մոտեցումներով, որոնք վաղուց արդեն հավակնում են համատեղվե-

լու, համակարգվելու և վերածվելու կրթության կազմակերպման նոր, հաջորդ եղանակի հիմնաքարերի:

Արդյո՞ք պետության ներսում ժողովրդավարության առկայությունը կամ բացակայությունը որևէ կերպ ազդում է կրթության կազմակերպման գործընթացի վրա:

Հասարակական կյանքի կազմակերպման, համակեցությանին խնդիրների հաղթահարման, մարդկանց ու մարդկային միավորումների բարեկեցիկ գոյատևման ապահովման հարցերը բոլոր դարաշրջաններում էլ եղել են փիլիսոփայական և քաղաքական մտածողության կարևորագույն հարցերից մեկը: Պատմական զարգացման ընթացքը հանգեցրել է **ժողովրդավարական արժեքների գերակայությանն ու ժողովրդավարական կացութաձևի կառուցմանը**: Այս հանգամանքը, փաստորեն, հիմք է հանդիսանում հանրակրթության իմաստի ու նշանակության հարցերում կարևորելու ժողովրդավարական հասարակարգի քաղաքացի ձևավորելու խնդիրը:

Ժողովրդավարական հասարակարգի քաղաքացի լինելու ամենանահրաժեշտ պայմանը հասարակական կյանքի կազմակերպմանն ու կառավարմանը գործուն մասնակից լինելն է, որը ենթադրում է հասարակական **երևույթների վերլուծության**, հասարակական **գործընթացների կառավարման**, հասարակական **իրադարձություններում կողմնորոշվելու** և հասարակական **իրադարձությունների վրա ազդելու** յուրահատուկ գիտելիքների ու կարողությունների ձեռքբերում:

Դա պայմանավորված է նրանով, որ մարդկային գործունեությունը, ըստ էության կառուցողական է, և հաշվի առնելով նրա հասարակական բնույթը՝ այն միշտ ներկայանում է որպես, այսպես կոչված, «ապագայի կառուցում»: Ակնհայտ է, որ գործունեության տարբեր տեսակները ունեն ինքնուրույն նշանակություն ու արժեք, սակայն վերջին հաշվով նրանք ներառվում են մեկ ամբողջական գործունեության կազմում, որն ավելի ու ավելի նշմարելի է դրսևորվում իր կառուցողական բնույթով ու առանձնահատկություններով:

Սրանով է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ հասարակագիտության մեջ հետզհետե ավելի արժևորվում ու կարևորվում են մեթոդական գիտելիքներն ու մեթոդաբանական միջոցները: «Ի՞նչ է», «ինչպիսին է» և «ինչո՞ւ է այդպես» հարցադրումները կորցնում են իրենց

ինքնուրույն արժեքը և դառնում են «ինչ անել» և «ինչպե՞ս անել» հարցերին ենթակա:

Այս ամենը խիստ առնչվում է հանրակրթության խնդիրների ձևակերպման ու հանրակրթության բովանդակության վերակառուցման հարցերին: Գիտելիքների ձեռքբերման խնդիրը ենթակա է դառնում նոր գիտելիքների ստացման մեթոդների ու միջոցների յուրացման խնդրին, բնական ու հասարակական երևույթների ճանաչման խնդիրը ենթակա է դառնում բնական ու հասարակական երևույթների վերափոխման մեթոդների ու միջոցների յուրացման խնդրին:

Որքան արդյունավետ է, արդյոք, Հայաստանի Հանրապետության կողմից կրթության բնագավառում իրականացվող պետական քաղաքականությունը:

Հայաստանի Հանրապետությունը հռչակում և երաշխավորում է կրթության բնագավառի առաջանցիկ զարգացումը՝ որպես պետականության ամրապնդման կարևորագույն գործոն: Կրթության բնագավառում պետական քաղաքականության հենքն ազգային դպրոցն է, որի գլխավոր նպատակը մասնագիտական պատշաճ պատրաստվածություն ունեցող և համակողմանիորեն զարգացած, հայրենասիրության, պետականության և մարդասիրության ոգով դաստիարակված անձի ձևավորումն է: Հայաստանի Հանրապետության կրթական համակարգը նպատակաուղղված է հայ ժողովրդի հոգևոր և մտավոր ներուժի ամրապնդմանը, ազգային և համամարդկային արժեքների պահպանմանն ու զարգացմանը: Այդ գործին իր նպաստն է բերում նաև Հայ Եկեղեցին: Կրթության բնագավառում պետական քաղաքականության կազմակերպական հիմքը կրթության զարգացման պետական ծրագիրն է, որը Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ներկայացմամբ հաստատում է Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովը: Պետությունը բյուջետային նպատակային ֆինանսավորման միջոցով ապահովում է կրթության բնագավառի պահպանումը և զարգացումը, որի ծավալները որոշվում են կրթության զարգացման պետական ծրագրին համապատասխան: Նշված քաղաքականությունը իրավաբանորեն ամրագրված է կրթության մասին ՀՀ օրենսդրությունում:

Արդյո՞ք Հայաստանի Հանրապետությունում ապահովված է կրթության իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ իրավական և նյութական երաշխիքները:

Անհատի կողմից իր կրթության իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ են ինչպես իրավական, այնպես էլ նյութական երաշխիքներ: Ինչ խոսք, յուրաքանչյուր պետություն կրթական գործունեության կազմակերպման համար կարող է տրամադրել այնքան ֆինանսներ և նյութատնտեսական միջոցներ, որքան ներում է իր բյուջետային հնարավորությունը, սակայն կրթության իրավական երաշխիքների հարցում պետությունները պարտավոր են խստորեն ղեկավարվել մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային չափորոշիչներով: Հայաստանի Հանրապետությունը, հիմք ընդունելով իր միջազգային պայմանագրային պարտավորությունները, իր Սահմանադրության 38-րդ հոդվածում արձանագրել է, որ «Յուրաքանչյուր ոք ունի կրթության իրավունք»: Այս իրավադրույթի սահմանադրաիրավական բովանդակությունից բխում է, որ մեր հանրապետությունն ապահովում է կրթության իրավունք՝ անկախ ազգությունից, ռասայից, սեռից, լեզվից, դավանանքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային դրությունից կամ այլ հանգամանքներից: Իսկ մասնագիտական կրթության իրավունքի սահմանափակումները նախատեսվում են օրենքով:

Ինչ վերաբերում է կրթության իրավունքի նյութական երաշխիքների ապահովմանը, ապա դրանք կարելի է դասակարգել հետևյալ կերպ.

- կրթության համակարգի բնականոն գործառնությամբ և կրթություն ստանալու համար սոցիալ-տնտեսական պայմանների ստեղծում,

- մասնագիտական կրթության և ուսուցման համակարգի զարգացման ապահովում,

- պետական ուսումնական հաստատություններում անվճար ընդհանուր միջնակարգ և մրցութային կարգով՝ անվճար նախնական (արհեստագործական), միջին, բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության ապահովում:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ քաղաքացիների համար երաշխավորվում է պետական ուսումնական հաստատություններում անվճար ընդհանուր միջնակարգ և մրցութային կարգով՝ անվճար նախնական (արհեստագործական), միջին, բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական

կրթություն: Իսկ ՀՀ երկքաղաքացիները նախնական մասնագիտական (արհեստագործական), միջին մասնագիտական և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ ընդունվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների կամ օտարերկրացիների համար Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով՝ իրենց ընտրությամբ:

Ինչպիսի՞ իրավունքներ ունեն երկքաղաքացիները, օտարերկրացիները, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության և Վրաստանի Սամցխե-Ջավախք ու Քվեմո-Քարթլի նահանգներում գրանցված և բնակվող հայազգի քաղաքացիները եթե ցանկանում են կրթություն ստանալ ՀՀ-ում:

Արգելվում է ուսումնական հաստատությունների վճարովի համակարգում սովորող, ուսումնառող՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության և Վրաստանի Սամցխե-Ջավախք ու Քվեմո-Քարթլի նահանգներում գրանցված և բնակվող հայազգի քաղաքացիների նկատմամբ կիրառել ուսման վարձավճարի ավելի բարձր չափ, քան սահմանված է տվյալ ուսումնական հաստատության համանման պայմաններում սովորող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների նկատմամբ:

Արդյո՞ք գործում է մեր հանրապետությունում նպատակային ուսուցում, և եթե այո՝ ապա ի՞նչ պայմաններով:

Այո թույլատրվում է, սակայն միայն ՀՀ քաղաքացիներին: Այս կատեգորիայի անձինք կարող են պետական ուսումնական հաստատություններում մրցութային կարգով անվճար նախնական (արհեստագործական), միջին, բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթություն ստանալ: Այս դեպքում մրցութային ընդունելությունն իրականացվում է ընդհանուր մրցութից առանձնացված՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով: Ընդ որում, նպատակային ուսուցմամբ ընդունված ուսանողի հետ կնքված պայմանագրում պարտադիր ամրագրվում է նաև հետևյալ պայմանը. ուսանողն ավարտելուց հետո առնվազն 3 տարի ժամկետով ՀՀ կառավարության սահմանած կարգով գործուղվում է աշխատելու ուղեգրող կազմակերպության նախատեսած վայրերում: Այս պայմանը չկատարելու դեպքում չջանալարտը ՀՀ կառավարության սահմանած կարգով և ժամկետներում պարտավոր է փոխհատուցել ուսումնառության տարիների համար պետական բյուջեից տրամադրված ուսանողական նպաստի ձևով ուս-

ման վճարի լրիվ փոխհատուցման չափի և պետական կրթաթոշակի չափի հանրագումարի կրկնապատիկը: Փոխհատուցված գումարի 70 տոկոսը բարձրագույն ուսումնական հաստատությունը վերադարձնում է ՀՀ պետական բյուջե, իսկ 30 տոկոսը տնօրինում է ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

Արդյո՞ք ծնողները պարտավոր են վճարել իրենց երեխաների տարրական կրթության համար:

Ոչ, պարտավոր չեն, ավելին, պետական հանրակրթական դպրոցների առաջինից չորրորդ դասարանների աշակերտներին պետությունը պետական բյուջեի միջոցների հաշվին անվճար ապահովում է տարրական ընդհանուր կրթական ծրագրերով նախատեսված դասագրքերով:

Մեր հանրապետությունում ինչպիսի՞ արտոնություններից են օգտվում արտակարգ ընդունակություններ դրսևորած սովորողները:

Արտակարգ ընդունակություններ դրսևորած սովորողներին պետությունն աջակցում է՝ ստանալու համապատասխան մակարդակի կրթություն՝ ՀՀ կառավարության սահմանած կարգով:

Ի՞նչ իրավունքներ ունեն կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող քաղաքացիները:

Այս կատեգորիայի մեջ մտնող անձանց համար պետությունը անհրաժեշտ պայմաններ է ստեղծում իրենց զարգացման առանձնահատկություններին համապատասխան կրթություն ստանալու և սոցիալական հարմարվածությունն ապահովելու նպատակով:

Արդյո՞ք հանրակրթության բնագավառում մեր հանրապետությունը ունի հստակ ձևավորված քաղաքականություն և որոնք են դրա հիմնադրույթները:

Իհարկե ունի, իսկ դրա հիմնադրույթները կամ բաղադրիչները ամրագրված են Կրթության մասին ՀՀ օրենքում: Դրանք են՝

- հանրակրթության բնագավառի զարգացումը հռչակվում և երաշխավորվում է, որպես անհատի և հասարակության անվտանգության և կայուն զարգացման ապահովման, հայ ինքնության պահպանման կարևոր երաշխիք,

- հանրակրթության բնագավառում պետական քաղաքականության հենքն ազգային դպրոցն է, որի գլխավոր նպատակը համակողմանի-

որեն զարգացած, հայրենասիրության, պետականության և մարդասիրության ոգով դաստիարակված և մասնագիտական կողմնորոշում ունեցող անձի ձևավորումն է,

- համընդհանուր ներառական կրթությունը հռչակվում է որպես յուրաքանչյուր երեխայի կրթության իրավունքի ապահովման երաշխիք: Ներառական կրթության քաղաքականությունը նպատակաուղղված է յուրաքանչյուր երեխայի կրթության մատչելիության, հավասար մասնակցության հնարավորության և որակի ապահովմանը,

- հանրապետությունում ապահովվում է կրթության ժողովրդավարական և աշխարհիկ բնույթը,

- հիմնական ընդհանուր կրթությունը պարտադիր է, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

- միջնակարգ կրթությունը պետական ուսումնական հաստատություններում անվճար է,

- Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվում է 12-ամյա միջնակարգ կրթություն,

- հանրակրթության բնագավառում պետական քաղաքականության կազմակերպական հիմքը կրթության զարգացման պետական ծրագիրն է,

- ուսումնական հաստատություններում արգելվում է իրականացնել քաղաքական գործունեություն կամ քարոզչություն,

- կրոնական գործունեությունը և քարոզչությունն ուսումնական հաստատություններում արգելվում են, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի,

- հանրապետությունում հանրակրթությունն իրականացվում է գրական հայերենով՝ «Լեզվի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի պահանջներին համապատասխան, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի,

- Հայաստանի Հանրապետության ազգային փոքրամասնությունների հանրակրթությունը կարող է կազմակերպվել իրենց մայրենի կամ ազգային լեզվով՝ հայերենի պարտադիր ուսուցմամբ:

Ինչպիսի՞ պետական չափորոշիչներ են գործում հանրակրթության ոլորտում:

Հանրակրթության պետական չափորոշիչը ներառում է՝ հանրակրթական հիմնական ծրագրերի ուսումնական բնագավառները. դրանց

բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները. շրջանավարտներին ներկայացվող որակական պահանջները՝ ըստ կրթական աստիճանների. հենքային ուսումնական պլանը և առարկայացանկերի ձևավորման հիմնական սկզբունքները. սովորողների գնահատման ձևերը, սանդղակը, հաշվառման կարգը:

Հանրակրթության պետական չափորոշչի պահանջները պարտադիր են կրթական ծրագրերի և ուսումնական հաստատությունների համար: Հանրակրթության պետական չափորոշիչը հաստատում է ՀՀ կառավարությունը:

Հենքային ուսումնական պլանը սահմանում է հանրակրթական հիմնական ծրագրերի նորմատիվային ծավալը՝ ըստ ուսումնական տարիների՝ արտահայտված ուսումնական պարապմունքների ժամաքանակով (դասաժամերով), ներառյալ՝ ուսումնական բնագավառներին հատկացվող պարտադիր նվազագույն ժամաքանակները:

Ուսումնական բնագավառներին հատկացվող պարտադիր նվազագույն ժամաքանակը հիմնական դպրոցում չի կարող լինել ընդհանուր նորմատիվային ժամաքանակի կեսից պակաս, իսկ ավագ դպրոցում՝ 30 տոկոսից պակաս:

Ի՞նչ տեսակի ուսումնական հաստատություններ են գործում մեր հանրապետությունում:

Ուսումնական հաստատությունները, ըստ դրանցում իրականացվող հանրակրթական հիմնական ծրագրերի, դասակարգվում են հետևյալ տեսակների.

- հանրակրթական դպրոց.
- մասնագիտացված հանրակրթական դպրոց.
- հատուկ հանրակրթական դպրոց:

ՀՀ կառավարությունը, այլընտրանքային հանրակրթական ծրագրերին համապատասխան, կարող է ստեղծել այլ տեսակի ուսումնական հաստատություն: Այլ տեսակի ոչ պետական ուսումնական հաստատությունը կարող է ստեղծվել հիմնադրի որոշմամբ՝ օրենքով սահմանված կարգով:

Ուսումնական հաստատությունը, ըստ իրականացվող կրթական ծրագրերի աստիճանի, լինում է՝

- տարրական դպրոց (1-4-րդ դասարաններ).

- միջին դպրոց (5-9-րդ դասարաններ).
- հիմնական դպրոց (1-9-րդ դասարաններ).
- ավագ դպրոց (10-12-րդ դասարաններ).
- վարժարան (5-12-րդ դասարաններ).
- միջնակարգ դպրոց (1-12-րդ դասարաններ):

Պետական քաղաքականության ինչպիսի՞ սկզբունքներ են գործում բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության բնագավառում և որո՞նք են բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության բնագավառում պետական քաղաքականության խնդիրները:

Բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության բնագավառում պետական քաղաքականության սկզբունքներն են՝

- մարդու և քաղաքացու՝ բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթություն ստանալու իրավունքի ապահովումը և պաշտպանությունը.

- բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության մատչելիությունը.

- կրթական գործընթացի անընդհատությունը, հաջորդայնությունը և շարունակականությունը.

- մրցութայնությունը, թափանցիկությունը և հրապարակայնությունը.

- եվրոպական և օտարերկրյա այլ պետություններում Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն և հետբուհական կրթության որակավորման աստիճանների համեմատելիությունը և դիպլոմների, դրանց ներդիրների ճանաչելիությունն ապահովելը.

- ուսանողների միջազգային շարժունությամբ նպաստելը.

- բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ակադեմիական ազատությունները և ինքնավարությունը խթանելն ու զարգացնելը.

- հայկական սփյուռքի համար, ինչպես նաև հայագիտության զարգացման նպատակով մասնագետների պատրաստումը և որակավորման բարձրացումը:

Բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության բնագավառում պետական քաղաքականության խնդիրներն են՝

- բարձրագույն և հետբուհական կրթության որակի ապահովումը.

- պետության համար առաջնային և կարևորություն ներկայացնող

ընագավառներում, ինչպես նաև սահմանամերձ կամ բարձրլեռնային ընակավայրերում մասնագետների պատրաստման աջակցելը.

- միջազգային գիտակրթական համագործակցության զարգացմանը և դրա ինտեգրմանը նպաստելը.

- բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության համակարգի զարգացումը և մրցունակության բարձրացումը միջազգային ասպարեզում.

- Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության համակարգում ուսուցման որակի ներքին (ներբուհական) ու արտաքին գնահատման և հավատարմագրման միջազգային (եվրոպական) չափորոշիչների ներդրումը.

- հավատարմագրված բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների իրավահավասարության ապահովումը՝ անկախ սեփականության ձևից:

Ինչպե՞ս է պետությունն ապահովում է բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության զարգացումը:

Պետությունը բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության զարգացումը ապահովում է հետևյալ ձևերով.

- անցում բարձրագույն կրթության որակավորման երկաստիճան համակարգի.

- հետբուհական կրթության համակարգի կատարելագործում.

- կրթության զարգացման պետական ծրագրերի մշակում և իրականացում.

- կրթական ծրագրերի համապատասխանեցում աշխատանքային շուկայի պահանջներին.

- պետության պահանջներին համապատասխան՝ բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթական ծրագրեր իրականացնող ուսումնական հաստատություններին և դրանցում սովորողներին ֆինանսական աջակցության ապահովում.

- օրենքով սահմանված կարգով բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության համակարգի ուսանողներին և ասպիրանտներին պետական ֆինանսական օժանդակություն (կրթաթոշակներ, ուսման վարձի փոխհատուցում (լրիվ և մասնակի (զեղչ), կրթական դրամաշնորհներ, վարկեր).

- բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության հա-

մակարգում գիտելիքների ստուգման և որակի գնահատման, ուսուցման կազմակերպման նոր ձևերի, ներառյալ՝ կրեդիտային համակարգի ներդրում.

- կրթական նոր հայեցակարգերի և տեխնոլոգիաների ներդրում՝ զարգացում ապահովելու նպատակով.

- բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում գիտության և կրթության ինտեգրման ապահովում, գիտահետազոտական ստորաբաժանումների կազմակերպում:

Ինչ է իրենից ներկայացնում ներառական կրթությունը:

ՀՀ Ազգային ժողովը 2014 թվականի դեկտեմբերի 1-ին ընդունեց «Հանրակրթության մասին ՀՀ օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքը (ՀՕ-200-Ն), որով նախատեսվում է հանրակրթության համակարգում անցում կատարել համընդհանուր ներառական կրթության: Համաձայն օրենքի, մինչև 2025 թվականի օգոստոսի 1-ը, հանրապետությունում կներդրվի համընդհանուր ներառական կրթության համակարգը: ***ներառական կրթությունը՝** յուրաքանչյուր երեխայի համար, այդ թվում՝ կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող, զարգացման առանձնահատկություններին համապատասխան, անհրաժեշտ պայմանների և հարմարեցված միջավայրի ապահովման միջոցով կրթական գործընթացին **առավելագույն մասնակցության** և հանրակրթության պետական չափորոշիչով սահմանված արդյունքի ապահովումն է:

Օրենքի կիրարկման արդյունքում կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաները մանկավարժահոգեբանական աջակցություն կստանան 3 մակարդակում՝ հանրակրթական դպրոցում, տարածքային և հանրապետական մանկավարժահոգեբանական աջակցության կենտրոնների կողմից:

Մինչև 2022 թվականի օգոստոսի 1-ը՝ Հայաստանի Հանրապետության յուրաքանչյուր մարզում գործող առնվազն մեկ, Երևան քաղաքում՝ առնվազն չորս հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատություն վերակազմակերպվելու է տարածքային մանկավարժահոգեբանական աջակցության կենտրոնի:

Եթե տվյալ մարզում առկա չէ հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատություն, ապա, որպես մանկավարժահոգեբանական

աջակցության կենտրոնի կարող է վերականգնակերպվել կամ պատվիրակվել այնպիսի կազմակերպության, որում առկա են ծառայությունների մատուցման համար անհրաժեշտ պայմաններ:

Հայաստանի Հանրապետության պետական հանրակրթական ուսումնական հաստատություններում կներդրվեն ուսուցչի օգնականի հաստիքներ, որոնց թիվը որոշվելու է տվյալ դպրոցում սովորողների միջին տարեկան թվի 10 տոկոսի հաշվարկի հարաբերակցությունից, համաձայն ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված կարգի (*ՀՀ կառավարության 16 փետրվարի 2017 թվականի «Կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաների համար սահմանված ֆինանսավորման բարձրացված չափաքանակի սանդղակը՝ ըստ երեխայի կարիքի ծանրության աստիճանի սահմանելու, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2005 թվականի օգոստոսի 25-ի N 1365-Ն որոշման մեջ փոփոխություններ կատարելու եվ 2011 թվականի հունվարի 27-ի N 46-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N 141 – Ն որոշում*):

Մինչև 2025 թվականի օգոստոսի 1-ը կներդրվի համընդհանուր ներառական կրթության համակարգը՝ համաձայն Հայաստանի Հանրապետության կառավարության հաստատած գործողությունների պլանի և Ժամանակացույցի (*ՀՀ կառավարության 2016 թվականի փետրվարի 18-ի արձանագրային որոշում՝ “Համընդհանուր ներառական կրթության համակարգի ներդրման գործողությունների պլանին եվ Ժամանակացույցին հավանություն տալու մասին”*):

2015թ. փետրվարի 17-ի ՀՀ վարչապետի N108-Ա որոշմամբ հաստատվել է «Հանրակրթության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2014 թվականի դեկտեմբերի 1-ի ՀՕ-200-Ն օրենքի կիրարկումն ապահովող միջոցառումների ցանկը»:

Նոր ձևավորված համակարգը հնարավորություն կընձեռի կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաների կրթությունն ու դաստիարակությունը կազմակերպել առանց երեխային ընտանիքից անջատելու՝ ապահովելով նրա համակողմանի հասարակական զարգացումը և ներառելով նրան հանրակրթական ուսումնական հաստատություն: Ոլորտում իրականացվող քաղաքականության արդյունքում նախատեսվում է ընդլայնել կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաների որակյալ կրթություն ստա-

Նալու հնարավորությունները՝ ստեղծելով ներառական կրթության համակարգ բոլոր հանրակրթական դպրոցներում:

Արդյո՞ք ազային գաղափարախոսությունը և հանրակրթությունը փոխկապակցված են:

Անշուշտ, ազգային գաղափարախոսությունը ազդեցություն կարող է ունենալ ցանկացած պետության հանրակրթական քաղաքականության վրա: Մեր հանրապետությունում, որպես կրթության համար գաղափարախոսության ելակետային հիմքեր կարող են հանդիսանալ.

- քրիստոնեությունը և Հայ առաքելական սուրբ եկեղեցու վարդապետությունը,

- ազգային մշակութային արժեքների, ավանդույթների ու սովորույթների պահպանումը,

- ցեղակրոնությունը,

- ժողովրդավարական արժեքների յուրացումն ու ինտեգրումը արևմտյան քաղաքակրթական հանրությանը:

Արդյո՞ք ներկա աշխարաքաղաքական զարգացումները ազդում են պետությունների հանրակրթական քաղաքականության վրա:

Կարծում ենք ազդում են: Երրորդ հազարամյակի առանձնահատկությունն այն է, որ համամարդկային համակեցության սուբյեկտները միմյանց հասանելի են անմիջական փոխազդեցության և փոխգործունեության համար, այլ կերպ ասած՝ բոլորը բոլորին հարևան են:

Այս իրավիճակում յուրաքանչյուր սուբյեկտի հիմնական խնդիրը նրա հետագա գոյատևումն է որպես պատմա-հասարակական զարգացման կարևոր սուբյեկտի: Հայ ժողովրդի համար այդ մարտահրավերը կոնկրետանում է յուրահատուկ հիմնահարցով. ապահովել հետագա գոյատևումն այնպես, որ մի կողմից այն չհանգեցնի ձուլվելու առավել հզոր էթնոմշակութային հասարակարգերին, մյուս կողմից՝ հայությունը աննկատելիորեն չվերածվի «ֆոլկլորային» հանրույթի՝ իր յուրահատուկ պատմական անցյալով:

Այդ խնդրի գոյությունը պարտադրում է գրավել սեփական ապագան կերտողի կոշտ դիրք՝ համաշխարհայնացման գործընթացների սուբյեկտի ինքնագիտակցությամբ:

Ինչ է նշանակում սեփական ապագան կերպողի կոշտ դիրքորոշում:

Դա նշանակում է հետևողականորեն կառուցել պետական ու հասարակական կյանքի կազմակերպման սեփական տարբերակը՝ համարձակվելով հանդես գալ որպես ինքնուրույն քաղաքակրթական կենտրոն:

Ինչ է նշանակում համաշխարհայնացման գործընթացների սուբյեկտի ինքնագիտակցում:

Դա նշանակում է գիտակցել ու համարել հնարավոր, որ սեփական նվաճումները կարող են արժեք ներկայացնել այլոց համար և փոխառվել այլոց կողմից:

Հետևաբար, սեփական ապագան կառուցողի գործունեությունը ենթադրում է նորարարական ոգու անընդհատ ներշնչում ու ամրապնդում, սոցիալական իրողության նոր դրվագների և ապագա կենսակերպի նախատիպերի ստեղծման արժևորում:

Նման գաղափարի իրականացումը պետք է լինի համազգային խնդիր, այլ ոչ առանձին անհատների ապրելակերպ: Դրա համար պետք է ապահովել ներքին կյանքի կազմակերպման յուրահատուկ ձևեր՝ հետևյալ անհրաժեշտ առանձնահատկություններով.

- արարչագործության, նորարարության, ստեղծագործության համընդհանուր գերակայություն,

- կարևորագույն պրոբլեմների լուծման և կառավարման գործընթացներում բարձր արդյունավետությամբ օժտված կոլեկտիվ մտագործունեական միջոցառումների գերակայություն,

- համակարգային բարեփոխումներ իրականացնող սուբյեկտների քանակական գերիազեցվածության ապահովում:

Որոնք են հանրակրթության խնդիրները ազգային գաղափարախոսության համարեքսպում:

Որևէ գաղափարախոսություն ազգային առանձնահատկություն դարձնելու խնդրում առաջնային դերը հանրակրթությանն է պատկանում: Հանրակրթական հաստատություններն իրենց ներքին կառուցվածքով ու գործունեության կազմակերպման ձևերով պետք է լինեն ազգային գաղափարախոսությունն իրականացնող և մարդկային ռեսուրսներ պատրաստող սկզբնական ու առաջանցիկ տարածքներ:

Նշված խնդիրները լուծելու համար, նախ կրթության բովանդակու-

թյան կարևորագույն բաղադրիչ պետք է դարձնել համամարդկային մշակույթը: Առանց յուրացնելու այն, անհնար է արժեք ներկայացնող որևէ նորարարություն: Հաջորդ կարևորագույն բաղադրիչը պետք է լինեն ստեղծագործական ունակություններն ու կարողությունները: Ստեղծագործական ունակություններն ու կարողությունները՝ հանրակրթության բովանդակային բաղադրիչ դարձնելը, փաստորեն, նշանակում է հանրության յուրաքանչյուր անդամին դարձնել ստեղծագործող ու արարող: Սակայն նշենք շատ կարևոր մի հանգամանք. ինքնուրույն քաղաքակրթություն կառուցելը ենթադրում է կոլեկտիվ մտածողություն և կոլեկտիվ գործելակերպ: Հետևաբար, կոլեկտիվ մտածողության տեխնոլոգիաներն ու համագործակցային աշխատաձևի նորմերը անհրաժեշտաբար պետք է ներառվեն հանրակրթության բովանդակության բաղադրիչների ցանկում:

Հասարակության կենսակերպի շինարարները տարբերվել են փիլիսոփաներից հենց նրանով, որ եղել են ազատության ու համակեցության դիալեկտիկայի կենդանի կրողները: Նրանք կարողացել են մարդու ազատ էությունը հաշտեցնել հասարակության համակեցության բնույթի հետ: Քսաներորդ դարը նշանավոր ու արժեքավոր է հենց նրանով, որ հանրակրթության հոգսն ու պարտականությունը և հանրության ընդհանուր կրթական մակարդակի պատասխանատվությունը ստանձնեցին պետական ու հասարակական գործիչները:

Ասվածի հետ պետք է նաև նշել, որ երրորդ հազարամյակ թևակոխած մարդկության և յուրաքանչյուր մարդու մանկավարժական աշխարհայացքը այնքան խիստ է կաղապարված դաս, դասարան, դասացուցակ, դասամատյան, դասագիրք, ուսումնական առարկա, ուսուցիչ, դպրոց, բուհ, դասախոս և նման այլ հասկացություններով, որ կրթության կազմակերպումն այս ձևերից դուրս ոչ միայն չի պատկերացվում, այլև նույնիսկ այդ մասին քննարկումները համարվում են անհեթեթ:

Անհնար է չնկատել, որ մանկավարժական պրակտիկայի նորարարների և ստեղծագործ ուսուցիչների հնարամտություններն ու հայտնագործությունները քիչ թե շատ արդյունավետ են դառնում միայն այն դեպքում, երբ ինչ-որ չափով վերափոխվում է ներկայիս դաս-դասարանային համակարգի անքակտելի համարվող այս կամ այն սկզբունքը:

Սա պատահական չէ: Թեպետ ներկայումս գործող ուսուցման գործընթացում ենթադրվում է աշակերտների ազատ մրցակցային փոխ-

հարաբերություններ, իրականում նրանք հայտնվում են շահերի հակադրման իրավիճակում: Հանրակրթության պայմաններում սա ոչ այնքան նպաստում է յուրաքանչյուրի զարգացմանը, որքան պատճառ է դառնում ուսուցման նկատմամբ համընդհանուր անտարբերության ձևավորմանը:

Համագործակցային հարաբերությունների վրա կառուցվող ուսումնադաստիարակչական գործընթացները վաղ թե ուշ հանգեցնելու են կրթության կազմակերպման ավանդական ձևերի վերանայմանը:

Ակնհայտ է, որ կլինեն ուսումնական պարապմունքներ, բայց դրանք չեն լինի դասերի ձևով և, այսպես կոչված, ընդհանուր ճակատով կազմակերպված:

Անշուշտ, կլինեն կրթական հաստատություններ, բայց անհնար կլինի դրանք տարանջատելը միջնակարգ, միջին մասնագիտական կամ բարձրագույն տեսակների:

Ակներև է, որ կլինեն հատուկ կազմակերպված ուսումնադաստիարակչական գործընթացներ, բայց դրանք ոչ թե կմեկուսացվեն այս կամ այն կրթօջախում, այլ կհամատեղվեն ու կգուգակցվեն գիտահետազոտական, արտադրական և այլ տեսակի գործընթացների հետ:

Իհարկե, կտրվեն մասնագիտական որակավորման վկայականներ, բայց դրանք կարձանագրեն ոչ թե որևէ կրթական հաստատության ծրագրի յուրացման, այլ շարունակական բնույթի **անհատականացված** կրթական ծրագրի հերթական աստիճանի նվաճման փաստը:

Կրթության կառավարման վերադաս մարմինների փոխարեն երևան կգան տարածքային և միջտարածքային տեղեկատվական, վերլուծական, նախագծային, փորձագիտական, ինչպես նաև անընդհատ գործող մտահաղորդակցական կենտրոններ:

Կրկնենք, որ հասարակական կյանքի կազմակերպման այսպիսի արմատական վերափոխությունները ենթադրում են կրթության ոլորտի վերաիմաստավորման և կրթության կազմակերպման նորագույն ձևերի կառուցման հիմնախնդիրներ, որոնք պահանջում են ոչ այնքան լուրջ ֆինանսական, որքան ինտելեկտուալ ներդրումներ: Եվ, անկասկած, մարդկության ապագան կոնսորիոն են հենց այն երկրներն ու ազգերը, որոնց կիաջողվի հատկապես այս տիրույթում մասնակցել համամարդկային ստեղծագործության գործընթացներին և ունենալ որոշակի նվաճումներ անկախ իրենց ներկա կարգավիճակից:

Իսկ ինչ կասեք ոչ պետական ուումնական հասարակությունների իրավունքների և պարտականությունների մասին:

Ըստ մասնագիտությունների հավատարմագրված կրթական ծրագրեր ունեցող ոչ պետական բարձրագույն ուումնական հաստատություններում մրցութային հիմունքներով կարող է իրականացվել բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական անվճար կրթություն՝ պետության կողմից ուսանողական նպաստների ձևով ուսման վճարի լրիվ փոխհատուցմամբ:

ՀՈԴՎԱԾ 39.

ՄԱՐԴՈՒ ԱԶԱՏ ԳՈՐԾԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ըստ ՀՀ Սահմանադրության 39-րդ հոդվածի՝ Մարդն ազատ է անելու այն ամենը, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքները և չի հակասում Սահմանադրությանը և օրենքներին: Ոչ ոք չի կարող կրել պարտականություններ, որոնք սահմանված չեն օրենքով:

Ինչ է ազատ գործելու իրավունքը:

Սահմանադրական այս իրավունքն արտահայտում է մարդու բնական ազատության և ինքնակենսագործունեության իրավական բովանդակությունը: Ազատ մարդը քաղաքացիական հասարակության բարձրագույն արժեքն է: Ցանկացած հասարակություն և պետություն կարող է հավակնել կոչվելու ժողովրդավարական և իրավական միայն այն դեպքում, երբ դրանցում մարդը, նրա բնական իրավունքներն ու ազատությունները ճանաչվել են բարձրագույն արժեք և երաշխավորված են իրականում: Դրան համապատասխան հասարակության ազատ անդամները կարող են ինքնուրույն և ինքնավար որոշելու իրենց կյանքի բոլոր կողմերը՝ տնտեսական, քաղաքական, անձնական, հոգևոր-մշակութային ոլորտներում:

Ազատ գործել, առաջին հերթին, նշանակում է անել այն ամենը, ինչն ուղղակիորեն չի արգելված Սահմանադրությամբ և օրենքներով կամ չի հակասում դրանց: Ազատ գործել նշանակում է, որ ոչ ոք չի կարող մարդուն ստիպել և հարկադրել հրաժարվել իր իրավունքներից: Ինքն, անհատն է որոշում դրանց իրականացման հերթականությունը և կարգը: Օրինակ, մարդը՝ որպես բանական և հասարակական կյանքով ապրող էակ, իրավունք ունի ինքնուրույն և ազատորեն

գործելու քաղաքական գործընթացներում, ունենալ և արտահայտել իր քաղաքական տեսակետները, լինել որևէ քաղաքական կազմակերպության անդամ: Ինքն՝ անհատն է կայացնում այդ որոշումը և նա կարող է նույնիսկ որոշել չմասնակցել դրանց, չլինել կուսակցության անդամ: Այսպիսով, ազատ գործելու իրավունքը ենթադրում է բազում հնարավորություններ, որոնցից նա կարող է օգտվել ինքնուրույն, սեփական ինքնավար որոշումների հիման վրա:

Ունի՞ արդյոք սահմաններ մարդու ազատ գործելու իրավունքը:

Ազատ գործելու իրավունքը, որպես մարդու ազատ կենսագործունեության երաշխիք, չի նշանակում, որ այդ ազատությունը բացարձակ և անսահման է: Անհատի ազատության և ազատ գործելու չափը մարդու իրավունքներն են: Սակայն ամեն մեկի ազատությունը պետք է ներդաշնակորեն զուգահեռվի այլոց ազատության հետ: Ազատությունը ենթադրում է հնարավոր վարքագծի տարբերակներ, որոնք ունեն իրականացման սահմաններ: Առանց այդ սահմանների ազատությունը կվերածվի կամայականության, իսկ հասարակական կյանքը՝ «բոլորի պատերազմ ընդդեմ բոլորի»:

Այս անհրաժեշտությունից ելնելով Սահմանադրությունը 39 հոդվածում սահմանում է ազատ գործելու իրավունքի իրականացման սահմանները՝

ա) մարդն ազատ է անելու այն ամենը, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքները,

բ) մարդն ազատ է անելու այն ամենն, ինչը չի հակասում Սահմանադրությանը և օրենքներին:

Ո՞րն է ազատ գործելու իրավունքի առաջին սահմանը:

Այս սահմանի ոսկե կանոնը, ելնելով Ավետարանից, ձևակերպել է ուշ միջնադարյան բնական իրավունքի տեսությունը. «Մի՛ արա այն ինչը չես ուզում, որ քո նկատմամբ անեն ուրիշները»: Մարդու իրավունքների իրականացման այդ ընդհանուր սահմանի սկզբունքը ՀՀ Սահմանադրությունը ամրագրել է հետևյալ կերպ. «Մարդն ազատ է անելու այն ամենը, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքները»: Բոլոր այն իրավունքները, որ ունեք դուք, միաժամանակ իրավունքներ են ուրիշների համար, հետևաբար՝ ձեր պարտականությունն է հարգել դրանք, ապահովել ուրիշների իրավունքները, ձեռնպահ մնալ դրանք ոտնձգող գործողությունների կատարումից: Այդպիսով, ձեր իրավունքների

երաշխիքը ուրիշների պարտականությունն է և հակառակը՝ ձեր պարտականությունը՝ այլոց իրավունքների երաշխիքը: Ուստի դուք ազատ եք մինչև այնտեղ, որտեղ սկսվում են ուրիշների իրավունքները:

Ո՞րն է ազապ գործելու իրավունքի երկրորդ սահմանը:

ՀՀ Սահմանադրությունը երաշխավորում է, որ «Մարդն ազատ է անելու այն ամենն, ինչը չի հակասում Սահմանադրությանը և օրենքներին»: Այդպիսով ազատությունն իրավունք է անելու այն ամենն, ինչը չի հակասում Սահմանադրությանը և օրենքներին: *«Եթե քաղաքացին կարողանար անել այն, ինչն օրենքներով արգելված է, ապա նա չէր ունենա ազապություն, քանի որ նույնը կարող են անել նաև մյուս քաղաքացիները»* (Շ.Լ. Մոնտեսքիո):

Մարդու յուրաքանչյուր իրավունքի իրավական բովանդակության շրջանակները սահմանված են Սահմանադրությամբ և օրենքներով: Ուստի, մարդու ամեն մի իրավունք ունի նաև իրականացման կոնկրետ իրավական սահմաններ: Օրինակ, համաձայն ՀՀ Սահմանադրության «Յուրաքանչյուր ոք օրենքին համապատասխան ունի մայրության, բազմազավակության, հիվանդության, հաշմանդամության, աշխատավայրում դժբախտ պատահարների, խնամքի կարիք ունենալու, կերակրողին կորցնելու, ծերության, գործազրկության, աշխատանքը կորցնելու և այլ դեպքերում սոցիալական ապահովության իրավունք»: Ինչպես տեսնում ենք, սոցիալական ապահովության իրավունքի իրավական բովանդակությունը, մասնավորապես՝ հիմքերն անսահման չեն: Այդ հիմքերի շրջանակը սահմանվում է Սահմանադրությամբ և օրենքներով:

Ազապ գործելիս արգելվում է իրավունքների չարաշահումը:

Մարդն ազատ է անելու այն ամենն, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքները և չի հակասում Սահմանադրությանը և օրենքներին: Այսպիսով, ազատ գործելու իրավունքը ենթադրում է բազում հնարավորություններ: Այդ հնարավորությունների իրացման գործընթացում արգելվում է իրավունքների չարաշահումը: Իրավունքի չարաշահումն իրավունքի օգտագործումն է դրա նշանակությանը բացահայտ հակասելով, այդ իրավունքն ի չար գործադրելով: Օրինակ, դուք ունեք մտքի, խոսքի ազատության և ձեր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք: Սակայն դա չի նշանակում, որ դուք կարող եք ասել և պնդել ամեն ինչ, որովհետև կան այդ իրավունքների ինչպես բարոյա-

կան, այնպես էլ իրավական սահմաններ: Եթե դուք օգտագործեք այդ իրավունքը սահմանադրական կարգը բռնի տապալելու, ազգային, ռասայական, կրոնական ատելություն բորբոքելու, բռնություն կամ պատերազմ քարոզելու նպատակով, ապա դա կլինի իրավունքի չափազանցում, ինչն արգելված է:

Ո՞րն է ազատության և պարտականության կապը:

Անհատի հասարակական ազատության իրավական ձևը մարդու իրավունքներն են: Մարդու իրավունքներն օրենքով երաշխավորված հնարավորություններ են: Դա նշանակում է, որ մարդն իր վարքագծում ունի անձնական հայեցողություն, այսինքն՝ իրավունք-հնարավորություն, որը ցանկության դեպքում կենսագործում է: Մինչդեռ կյանքը, բացի հնարավորություններից, ենթադրում է նաև անհրաժեշտություն: Հենց իրենք՝ մարդու իրավունքներն ազատության չափն են, քանզի դրանք ենթադրում են հայեցողության սահմանափակում, այսինքն՝ պարտականություն: Պարտականությունները հասարակական անհրաժեշտության արտահայտման իրավական ձևն են և կոչված են մարդու իրավունքների հետ միասին կյանքում ապահովել կարգուկանոնը, հավասարակշռությունը, կայունությունը, խաղաղությունը:

Իրավական պարտականությունը պետության կողմից անձի համար սահմանված իրավական անհրաժեշտությունն է, նրա վարքագծի պարտադիր չափն ու տեսակը: Մարդն այստեղ չունի ընտրելու հնարավորություն, այլ պարտադիր պետք է դրսևորի այն վարքագիծը, որը նրանից պահանջում է օրենքը: Չկատարելու դեպքում նրա նկատմամբ կկիրառվի պետական հարկադրանք:

Ազատությունը միայն այն ժամանակ է իրական, երբ վերածվում է օրենքի վրա հիմնված կարգուկանոնի: Իսկ կարգուկանոնը հենց իրավունքների և պարտականությունների միասնությունն է:

Ո՞րն է իրավունքների ու պարտականությունների փոխկապվածությունը:

Հասարակության մեջ մարդիկ գտնվում են որոշակի փոխադարձ կապերի մեջ: Մարդու իրավունքներ-հնարավորությունները կարող են իրականացվել միայն, եթե մյուսները կրում են այլոց հնարավորությունների ապահովման պարտականություն: Հետևաբար, յուրաքանչյուրն առանձին վերցրած պարտավոր է ապահովել և պահպանել ուրիշի իրավունքները: Իրավունքը և պարտականությունը միասնական են:

Մարդու իրավունքներից բխում են մարդու պարտականությունները: Մարդը միաժամանակ և՛ իրավունքի, և՛ պարտականության սուբյեկտ է: Ամեն մի իրավունք անխուսափելիորեն ծնում է պարտականություն, իսկ պարտականությունները շարժառիթավորված են իրավունքով: Չէ որ պարտականություններն իրավունքների ապահովման եղանակն են: Իրավունքը ներառված է պարտականությամբ, իսկ պարտականությունը՝ իրավունքով: Դրանց միասնությունն անխզելի է: Չկա իրավունք առանց պարտականության և պարտականություն՝ առանց իրավունքի: Առանց պարտականության իրավունքները դատարկ հնչյուն են: Պարտականությունների բարեխիղճ կատարումը մարդու իրավունքների բարոյաիրավական նախադրյալն է:

Ո՞րն է մարդու իրավական պարտականությունների աղբյուրը:

Ազատությունը ենթադրում է, ոչ միայն հնարավորություններ ու իրավունքներ, այլ նաև պարտականություններ ու պատասխանատվություն: Ազատությունը և կարգուկանոնն իրական են, երբ դրանք վերածվում են օրենքի վրա հիմնված կարգուկանոնի: Ազատ գործելու իրավունքի համատեքստում Սահմանադրությունը սահմանում է կարևոր երաշխիք. Ոչ ոք չի կարող կրել պարտականություններ, որոնք սահմանված չեն օրենքով: Պարտականությունները, որպես ազատության սահմանափակման ձև, կարող են սահմանվել միայն օրենքով:

ՀՈԴՎԱԾ 40.

ԱԶԱՏ ՏԵՂԱՇԱՐԺՎԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 40-րդ հոդվածի՝

1. Հայաստանի Հանրապետության փարածքում օրինական հիմքերով գործող յուրաքանչյուր ոք ունի ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունք:

2. Յուրաքանչյուր ոք ունի Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս գալու իրավունք:

3. Յուրաքանչյուր քաղաքացի և Հայաստանի Հանրապետությունում օրինական հիմքերով բնակվելու իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր ոք ունի Հայաստանի Հանրապետություն մուտք գործելու իրավունք:

4. Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության

և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով: Քաղաքացու՝ Հայաստանի Հանրապետություն մուտք գործելու իրավունքը սահմանափակման ենթակա չէ:

Ո՞րն է ազատ տեղաշարժվելու նշանակությունը և որո՞նք են այդ իրավունքի բովանդակային տարրերը:

Մարդու անձնական ազատությունը ենթադրում է ոչ միայն իր անձի անձեռնմխելիություն, այլև ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունք: Այդպիսի հնարավորությունից զուրկ մարդը նման է ճորտի:

Ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունքն արդի պայմաններում կենսական պահանջմունք է, քանի որ առանց տարածության մեջ տեղաշարժման ազատության մարդը չի կարող իրականացնել իր իրավունքների հիմնական մասը, օրինակ, կրթության, ընտանիք ստեղծելու և այլ իրավունքները: Ազատ տեղաշարժվելու հիմնական իրավունքը համարվում է մարդու քաղաքացիական (անձնական) իրավունքներից:

Ազատ տեղաշարժվելու սահմանադրական իրավունքը ենթադրում է՝

- ա) հանրապետության տարածքում ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունք,
- բ) հանրապետությունից դուրս գալու իրավունք,
- գ) հանրապետություն մուտք գործելու իրավունք:

Ի՞նչ հիմքերով և ինչպե՞ս կարող է սահմանափակվել ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը:

Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահատման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով: Օրինակ, պետական անվտանգության շահերից ելնելով պետական սահմանային գոտում կամ այն տարածքում, որտեղ հայտարարվել է արտակարգ կամ ռազմական դրություն, կարող են մտցվել սահմանափակումներ: Սահմանափակումները սահմանվում են միայն օրենքով, իսկ դրանք իրականացնում են իրավակիրառ պետական մարմինները:

Սահմանադրության ուժով քաղաքացու՝ ՀՀ-ն մուտք գործելու իրավունքը սահմանափակման ենթակա չէ:

Ինչ է ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունքը և ովքեր են այդ իրավունքի կրողները:

Սահմանադրության 40 հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունքը գործում է ՀՀ տարածքում: Այդ իրավունքի կրող է համարվում առաջին հերթին ՀՀ քաղաքացին, իսկ այնուհետև ՀՀ տարածքում օրինական հիմքերով գտնվող յուրաքանչյուր ոք:

Քաղաքացին իրավունք ունի ազատորեն տեղաշարժվել ՀՀ տարածքում, առանց որևէ արգելքի, ինչպես նաև ընտրել բնակության վայր: Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի հետ կապված առաջանում է քաղաքացիների հաշվառման և բնակության վայրի ձևակերպման անհրաժեշտությունը, որն առաջին հերթին կարևոր է հենց անհատի համար, որովհետև դա նախադրյալ է նրա որոշ իրավունքների (օրինակ, ընտրելու) իրականացման համար: Սակայն այստեղ առկա է նաև հանրային շահը՝ կապված մի շարք սահմանադրական պարտականությունների կատարման հետ, օրինակ, հարկերի վճարման, զինվորական հաշվառման կանգնելու և այլն: Հնարավոր է, որ անձն ունենա բնակության մշտական վայր և փաստական բնակության վայր: Իրավական ձևակերպում ունեցող բնակության վայրը, որի հետ անձն ունի մշտական իրավաբանական կապ, համարվում է նրա բնակության վայր: Բնակության վայրը կարող է տարբերվել փաստացի գտնվելու վայրերից: Փաստացի գտնվելու վայրում անձը կարող է բնակվել ժամանակավորապես կամ մշտապես, սակայն առանց իրավաբանորեն ձևակերպված բնակարան (կացարան) ունենալու, հետևաբար՝ առանց իրավունքների ու պարտականությունների իրացնելու մտադրության: Այս դեպքում անձն ազատ է ընտրելու իր բնակության վայրը, սակայն հանրային շահը պահանջում է, որ նա դրանցից մեկն ամրագրի որպես իր բնակության վայր: Պետությունը չի միջամտում կամ արգելում ազատ տեղաշարժվելուն և բնակության վայր ընտրելուն. նա ընդամենը իրավասու է պահանջելու դրանցից մեկն՝ անձի ընտրությամբ իրավաբանորեն ձևակերպելու որպես բնակության վայր:

Արդյո՞ք ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունքը վերաբերում է ոչ քաղաքացիներին:

ՀՀ տարածքում օրինական հիմքերով գտնվող յուրաքանչյուր ոք համարվում է այս իրավունքի կրողը: Հիմնական պայմանը ՀՀ տարածքում օրինական հիմքերով գտնվել է: «Օտարերկրացիների մասին» ՀՀ օրենքով ոչ քաղաքացիները իրավունք ունեն Հանրապետության տարածքում գտնվել մուտքի վիզայի հիման վրա և դրա ժամկետով: Նրանք ՀՀ-ում օրինական բնակվելու համար պետք է սահմանված կարգով ձեռք բերեն կացության կարգավիճակ: Այդ կարգավիճակները լինում է ժամանակավոր, մշտական և հատուկ (տե՛ս «Օտարերկրացիների մասին» ՀՀ օրենքը):

«Բնակչության պետական ռեգիստրի մասին» օրենքը սահմանում բնակչի ազատ տեղաշարժվելու, բնակության վայր ընտրելու և բնակչի՝ ըստ բնակության վայրի հաշվառվելու իրավունքի իրացումը: Ռեգիստրը բնակչության վերաբերյալ օրենքով սահմանված անհատական հաշվառման տվյալների տեղեկատվական համակարգ է, որը ստեղծվել է ՀՀ-ում բնակվող անձանց (անկախ քաղաքացիությունից), ինչպես և օտարերկրյա պետություններում բնակվող ՀՀ քաղաքացիների՝ ըստ բնակության վայրի հաշվառման նպատակով: Հաշվառման այդ համակարգին բնորոշ է իրազեկման ռեժիմը: Ռեգիստրը վարող մարմինը լիազորված է միայն հավաստելու բնակչի ազատ կամարտահայտությունը՝ բնակության վայր ընտրելիս: Ռեգիստրում ընդգրկվելու համար ՀՀ բնակիչը պարտավոր է օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում համապատասխան տեղական ռեգիստրին տրամադրել իր մշտական բնակության վայրի (կացարանի) հասցեն, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ անհատական տվյալներ: Մշտական բնակության վայրը (կացարանը) փոխելիս անձը պարտավոր է 7 օրյա ժամկետում այդ մասին գրավոր տեղեկացնել այն համայնքի տեղական ռեգիստրին, որտեղ գտնվում է իր նոր կացարանը: Բնակիչը կարող է հաշվառվել միայն մեկ կացարանում:

ՀՀ տարածքից դուրս վեց ամսից ավելի ժամկետով բնակության մեկնող կամ վեց ամսից ավելի ժամկետով բնակվող ՀՀ քաղաքացիներն պարտավոր է այդ մասին գրավոր տեղեկացնել ՀՀ համապատասխան հյուպատոսական ծառայությանը կամ դիվանագիտական ներկայացուցչությանը: Վերջինները պարտավոր են յոթնօրյա ժամկետում այդ մասին պաշտոնապես տեղեկացնել ռեգիստր վարող մարմնին:

Ինչ է Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս գալու իրավունքը:

Դուրս գալու իրավունքը պատկանում է բոլորին: Քաղաքացիների Հանրապետությունից դուրս գալու իրավունքն իրականացվում է վիզային ընթացակարգով: Պետությունները կարող են սահմանել հետաացված կարգ՝ մեկ պետությունից մյուսն անցնելու և բնակվելու համար: Օրինակ, ՀՀ քաղաքացիները կարող են անարգել, առանց վիզայի մեկնել ՌԴ: Քաղաքացիների դուրս գալու, ինչպես նաև մուտք գործելու իրավունքը հատուկ օրենսդրական կարգավորման չի ենթարկված: Նրանց այդ իրավունքները կարգավորող հիմնական աղբյուրը ՀՀ Սահմանադրությունն է:

Ոչ քաղաքացիների մուտքի և ելքի հարաբերությունները կարգավորում է «Օտարերկրացիների մասին» ՀՀ օրենքը: Համաձայն այդ օրենքի, նրանք ՀՀ-ից կարող են դուրս գալ վավերական անձնագրի և մինչև դուրս գալու պահը ՀՀ տարածքում նրա օրինական գտնվելը կամ բնակվելը հավաստող վավերական փաստաթղթի առկայության դեպքում, եթե այլ կարգ նախատեսված չէ օրենքով կամ միջազգային պայմանագրերով:

ՀՀ-ից օտարերկրացու ելքն արգելվում է, եթե օրենքով սահմանված կարգով՝

ա) նրա նկատմամբ որոշում է կայացված որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին՝ մինչև գործի վարույթի ավարտը կամ այդ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդման դադարեցումը.

բ) նրա նկատմամբ նշանակվել է այնպիսի պատիժ, որի կրումը հնարավոր է միայն ՀՀ-ում, մինչև պատիժը կրելու ժամկետի ավարտը կամ պատիժը կրելուց օրենքով սահմանված կարգով ազատվելը:

Ինչ է Հայաստանի Հանրապետություն մուտք գործելու իրավունքը:

Յուրաքանչյուր քաղաքացի և ՀՀ-ում օրինական հիմքերով բնակվելու իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր ոք ունի ՀՀ մուտք գործելու իրավունք: Քաղաքացու՝ ՀՀ մուտք գործելու իրավունքը սահմանափակման ենթակա չէ:

Ոչ քաղաքացու մուտքը ՀՀ իրականացվում է օրենքով կամ միջազգային պայմանագրերով սահմանված կարգով: Եթե որևէ երկրի քաղաքացիների ՀՀ մուտք գործելու համար սահմանված է վիզային ընթացակարգ, ապա մուտքը հնարավոր է միայն վիզայի առկայության

դեպքում: Օտարերկրացուն մուտքի վիզայի տրամադրումը (ժամկետի երկարաձգումը) կարող է մերժվել, տրամադրված մուտքի վիզան ուժը կորցրած ճանաչվել կամ մուտքը ՀՀ արգելվել, եթե նա դատապարտվել է ՀՀ-ում ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք կատարելու համար, և դատվաժուրյունը սահմանված կարգով չի հանվել կամ մարվել: Այս սահմանափակումը չի տարածվում այն օտարերկրացիների վրա, ովքեր ՀՀ-ում ունեն մերձավոր ազգականներ (ամուսին, երեխա, հայր, մայր, հարազատ քույր, եղբայր, տատ, պապ):

Ոչ քաղաքացու մուտքը ՀՀ արգելվում է օրենքով սահմանված մի շարք դեպքերում: Օրինակ, եթե գոյություն ունեն հավաստի տվյալներ, որ ոչ քաղաքացին իրականացնում է այնպիսի գործունեություն, մասնակցում, կազմակերպում կամ հանդիսանում է այնպիսի կազմակերպության անդամ, որի նպատակն է՝ վնաս պատճառել ՀՀ պետական անվտանգությանը, տապալել սահմանադրական կարգը, թուլացնել պաշտպանունակությունը, իրականացնել ահաբեկչական գործունեություն, սահմանով առանց համապատասխան թույլտվության տեղափոխել զենք, ռազմամթերք, պայթուցիկ նյութեր, ռադիոակտիվ նյութեր, թմրանյութեր, հոգեներգործուն նյութեր կամ իրականացնել մարդկանց առևտուր (թրաֆիքինգ) և (կամ) անօրինական սահմանափակումներ:

Ո՞ր դեպքում կարող է արտաքսվել ոչ քաղաքացին:

Համաձայն միջազգային իրավունքի որևէ պետության տարածքում օրինականորեն գտնվող օտարերկրացին կարող է այնտեղից արտաքսվել միայն ի կատարումն օրենքին համապատասխան կայացված որոշման, և ունի իր արտաքսման դեմ փաստարկներ ներկայացնելու, իրավասու իշխանության նշանակած անձի կամ անձանց կողմից իր գործը վերանայելու, այդ նպատակով իշխանության, անձի կամ անձանց առջև ներկայացվելու իրավունք:

Օտարերկրացին կարող է արտաքսվել նախքան այդ իրավունքների իրականացումը, եթե այդպիսի արտաքսումն անհրաժեշտ է ի շահ հասարակական կարգի կամ պայմանավորված է պետական անվտանգության նկատառումներով: Օտարերկրացիների կոլեկտիվ արտաքսումն արգելվում է:

ՀՈԴՎԱԾ 41.

ՄՏՔԻ, ԽՂՃԻ ԵՎ ԿՐՈՆԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 41-րդ հոդվածի՝

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի, կրոնի ազատության իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է կրոնը կամ համոզմունքները փոխելու ազատությունը և դրանք ինչպես միայնակ, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ և հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով՝ քարոզի, եկեղեցական արարողությունների, պաշտամունքի այլ ծիսակատարությունների կամ այլ ձևերով արտահայտելու ազատությունը:

2. Մտքի, խղճի և կրոնի ազատության արտահայտումը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

3. Յուրաքանչյուր քաղաքացի, որի կրոնական դավանանքին կամ համոզմունքներին հակասում է զինվորական ծառայությունը, ունի օրենքով սահմանված կարգով այն այլընտրանքային ծառայությամբ փոխարինելու իրավունք:

4. Կրոնական կազմակերպություններն իրավահավասար են և օժտված են ինքնավարությամբ: Կրոնական կազմակերպությունների սրբ-ղծման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով:

Որո՞նք են Սահմանադրության 41 հոդվածում ամրագրված հիմնական իրավունքի փարբերը:

Սահմանադրության 41 հոդվածի վերտառությունն է «Մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը»: Նման ձևակերպումը գալիս է ավանդաբար՝ ուշ միջնադարի և Նոր շրջանի սահմանադրական իրավական ակտերից: Այդ դարաշրջաններում խղճի ազատության պատմական հարցը ծագել է որպես խղճի և այս կամ այն կրոն դավանելու միջև մարդու բարոյական և իրավական ընտրության հիմնախնդիր, որի հիման վրա ձևավորվել են հասարակության և պետության աշխարհայացքային, բարոյական ու իրավական սկզբունքները և նորմերը: Հետևաբար, խիղճը և դավանանքը սերտորեն կապված էին, իսկ խղճի ազատությունը նշանակում էր կրոնական հանդուրժողականություն և դավանաբանական ուսմունքների մեկնաբանման ազատություն:

Արդի շրջանի իրողությունները հիմք են տալիս Սահմանադրության

41 հոդվ. 1-ին մասում ամրագրված իրավունքի բաղադրատարր դիտարկել երեք ինքնուրույն իրավունք-ազատություն.

- 1) յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի ազատության իրավունք,
- 2) յուրաքանչյուր ոք ունի խղճի ազատության իրավունք,
- 3) յուրաքանչյուր ոք ունի կրոնի ազատության իրավունք:

Ինչ է մտքի ազատության իրավունքը:

Սահմանադրության 41 հոդվածի 1-ին մասը ամենից առաջ երաշխավորում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի ազատության իրավունք: **Միտքը մարդու մտածողության արդյունքն է, որ փորձում է ճանաչել շրջակա աշխարհը և իրեն այդ աշխարհում, արտահայտվում է պատկերացումներում, հայացքներում, կարծիքներում, համոզմունքներում:** Մտածելը մարդու բնական հատկությունն է, նրա հոգևոր կյանքի հիմքը: Մտքի ազատության իրավունքը սեփական գիտակցության և ենթագիտակցության աշխատանքն է, առանց հասարակության, պետության և այլ անձանց կողմից արտաքին վերահսկողության:

Մարդու մտածողության արգասիքը միտքն է, որը կարող է մնալ չարտահայտված: Այն պետք է լինի ազատ և ցանկության դեպքում ստանա բանավոր կամ գրավոր արտահայտություն: Դրա երաշխիքը խոսքի ազատությունն է, որը հնարավորություն է ընձեռում անարգել արտահայտել սեփական մտքերը, դրանք հաղորդել այլ անձանց: Այդպիսով մտքի ազատությանը՝ որպես դրա երաշխիք և դրսևորման ձև, թղթակցում է սեփական կարծիքն ու համոզմունքն ունենալու և ազատորեն արտահայտելու իրավունքը:

Ինչ է խղճի ազատության իրավունքը:

Արդի լուսավորյալ հասարակության մեջ խիղճը ոչ միայն կրոնական, այլ նաև բարոյական, հոգեբանական կատեգորիա է և սերտորեն կապված չէ կրոնի ու անհատի դավանանքի հետ:

Խիղճն անձի ունակությունն է՝ իրականացնելու բարոյական ինքնավերահսկողություն, իր համար ինքնուրույն բանաձևել բարոյական պարտականություններ, իրենից պահանջել դրանց կատարումը և իրականացնել իր արարքների ինքնագնահատում: Այդ ունակությունը կարող է կապված լինել կրոնական պատկերացումների հետ, բայց ոչ միշտ: Խղճի ազատությունը չպետք է ընկալել մարդու կրոնական գիտակցության շրաջանակներում, որովհետև այն կարող է

ընդհանրապես չունենալ կրոնական երանգ: Ուստի արդի դարաշրջանում խղճի ազատությունը և կրոնի ազատությունը պետք է դիտարկել որպես ինքնուրույն իրավական երևույթներ, որոնցից ամեն մեկն ունի իր սեփական գործողության տիրույթը:

Ի՞նչ է կրոնի ազատության իրավունքը:

Սահմանադրության 41 հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է բոլորի կրոնի ազատության իրավունքը, որը ներառում է կրոնը կամ համոզմունքները փոխելու ազատությունը և դրանք ինչպես միայնակ, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ և հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով՝ քարոզի, եկեղեցական արարողությունների, պաշտամունքի այլ ծիսակատարությունների կամ այլ ձևերով արտահայտելու ազատությունը: **Կրոնի ազատությունն իրավական իմաստով նշանակում է Աստծո նկատմամբ համոզմունքի ազատություն, հնարավորություն՝ դավանել ցանկացած կրոն, կրոնին վերաբերվել չեզոք, լինել աթեիստ և հերքել կրոնն ամբողջությամբ:**

Կրոնի ազատության իրավունքի տարրեր են ոչ միայն կրոնական ու այլ համոզմունքներ ընտրելու և ունենալու, այլև դրանց համապատասխան գործելու իրավունքը, ներառյալ կրոնական կամ հավատամերժական քարոզչությունը, կրոնական կազմակերպությունների անդամ լինելը, անձնվիրական գործունեություն (վանական միաբանություններ, մենաստաններ և այլն), ուխտագնացություն և համապատասխան դավանանքով նախատեսված այլ գործունեություն:

Որո՞նք են կրոնի ազատության երաշխիքները:

Խղճի և կրոնի ազատության իրավունքի երաշխիքներն են՝ քաղաքացիական հասարակությունը՝ հիմնված գաղափարական բազմազանության սկզբունքի վրա, մարդկանց իրավահավասարությունը՝ անկախ կրոնի նկատմամբ վերաբերմունքից, կրոնական խտրականության արգելքը, դպրոցի բաժանումը եկեղեցուց և պետական կրթական համակարգի աշխարհիկ բնույթը, կրոնական և աթեիստական կազմակերպությունների բաժանումը պետությունից, պետության աշխարհիկ բնույթը, կրոնների և կրոնական կազմակերպությունների իրավահավասարությունը և ազատ գործունեությունը և այլն:

Որպես կրոնի ազատության դրսևորում՝ ՀՀ Սահմանադրությունը յուրաքանչյուր քաղաքացու, որի կրոնական դավանանքին կամ համոզմունքներին հակասում է զինվորական ծառայությունը, երաշխա-

վորում է օրենքով սահմանված կարգով այն այլընտրանքային ծառայությամբ փոխարինելու իրավունք:

Որո՞նք են մարքի, խղճի և կրոնի ազատության սահմանափակման հիմքերը:

ՀՀ Սահմանադրության 41 հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ մտքի, խղճի և կրոնի ազատության արտահայտումը **կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝** պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Սահմանադրական այս դրույթի առանձնահատկությունն այն է, որ սահմանափակումը վերաբերում է միայն արտաքին արտահայտմանը: Պայմանավորված քննարկվող իրավունքի առանձնահատկությամբ՝ սահմանափակման, այսպես կոչված, «ներքին միջոցների» կիրառումն անհնարին է, որվհետև հնարավոր չէ արգելել մարդուն ներքուստ մտածել կամ էլ հավատալ:

Եվրոպական երկրներում վերջին տարիներին լայն տարածում է գտել այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով կրոնի ազատության արտաքին դրսևորումների սահմանափակումը, այսինքն՝ սեփական կրոնական համոզմունքի բացահայտ ցուցադրման արգելքը: Այդ հարցը սրված է հատկապես իրարից էականորեն տարբերվող կրոնական մի քանի համայնքներ ունեցող երկրներում: Օրինակ, Ստրասբուրգի դատարանն իր պրակտիկայում ելնում է այն հանգամանքից, որ ունի մի քանի կրոնական համայնք ունեցող ժողովրդավարական հասարակության մեջ «կարող է անհրաժեշտ համարվել իր կրոնական համոզմունքը բացահայտորեն ցուցադրելու ազատության սահմանափակումը՝ տարբեր խմբերի շահերի հաշտեցման և նրանցից յուրաքանչյուրի համոզմունքի հարգումն ապահովելու համար»:

ՀՈԴՎԱԾ 42.

ԿԱՐԾԻՔԻ ԱՐՏԱՀԱՅՏՄԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածը սահմանում է, որ՝

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, ինչպես նաև առանց պետական և տեղական ինքնակառավարման

մարմինների միջամտության և անկախ պետական սահմաններից՝ տեղեկագրության որևէ միջոցով տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, սրանալու և տարածելու ազատությունը:

2. Մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության և տեղեկատվական այլ միջոցների ազատությունը երաշխավորվում է: Պետությունը երաշխավորում է տեղեկատվական, կրթական, մշակութային և ժամանցային բնույթի հաղորդումների բազմազանություն առաջարկող անկախ հանրային հեռուստատեսության և ռադիոյի գործունեությունը:

3. Կարծիքի արտահայտման ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց պարզի ու բարի համբավի և այլ հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Որո՞նք են Սահմանադրության 42 հոդվածում ամրագրված հիմնական իրավունքի նորմատիվ բովանդակության տարրերը:

Սահմանադրության 42 հոդվածը վերնագրված է «կարծիքի արտահայտման ազատությունը»: Սակայն բուն հոդվածի առանձին մասերի վերլուծությունը ցույց է տալիս որ դրանում խտացվել են երեք ինքնուրույն, սակայն սերտ կապված, միմյանց լրացնող և փոխերաշխավորող իրավունքներ, այն է՝

ա) յուրաքանչյուր ոք ունի սեփական կարծիքն ունենալու և այդ կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք (Սահմանադրության 42 հոդվ. 1-ին մաս),

բ) յուրաքանչյուր ոք ունի տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատություն (Սահմանադրության 42 հոդվ. 1-ին մաս),

գ) մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության և տեղեկատվական այլ միջոցների ազատություն (Սահմանադրության 42 հոդվ. 2-րդ մաս):

Կարծիքն ազատ արտահայտելու, տեղեկատվության և տեղեկատվության միջոցների ազատության իրավունքները երաշխիք են տնտեսական, բարոյական, քաղաքական գաղափարների բազմազանության և հարստության համար, ինչն իր հերթին նպաստում է հասարակական կյանքում հիմնարար և առաջադեմ գաղափարների ներդրմանը:

Ինչ է սեփական կարծիքն ունենալու և այդ կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունքը:

Մարդու մտքի արդյունքը նրա կարծիքն է շրջակա աշխարհի և այլ մարդկանց նկատմամբ: Կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունքը հնարավորությունն է արտահայտել (կամ չարտահայտել) իր միտքը, բացատրել իր վերաբերմունքը շրջակա իրականության դեպքերի նկատմամբ, ունենալ և պնդել իր տեսակետը: Միտքը չի կարող լինել ազատ, եթե հնարավոր չէ այն ազատ արտահայտել: Հետևաբար արգելվում է մարդուն հարկադրել հրաժարվել իր կարծիքից կամ փոխելու այն:

Յուրաքանչյուր ոք ունի սեփական կարծիքն ունենալու և այդ կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք: Ազատ արտահայտվելու իրավունքն ընդգրկում է, առանց պետական մարմինների միջամտության և անկախ պետական սահմանափակումներից ցանկացած տեսակի տեղեկատվություն և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը, լինեն դրանք բանավոր, գրավոր, թե տպագիր, լինի արվեստի, թե իր ընտրած ցանկացած այլ միջոցով: Այս հոդվածը չի խոչընդոտում պետություններին՝ սահմանելու ռադիոհաղորդումների, հեռուստատեսային կամ կինեմատոգրաֆիական ձեռնարկությունների լիցենզավորում:

Ինչ է տեղեկությունը և ո՞րն է դրա կարևորությունը հասարակական կյանքում:

Տեղեկությունը մշտապես փոփոխվող տեսական գիտելիք է և տարաբնույթ տեղեկություններ, այդ թվում՝ մարդկանց գործնական հմտությունները:

Տեղեկությունն առաջադիմության գրավականն է: Քաղաքակրթության բարձրագույն աստիճանին հասնում է այն հասարակությունը և պետությունը, որը տնօրինում է ամենից որակով տեղեկությի՛ն, մեծ ծավալով և արագ յուրացնում է այն և օգտագործում համամարդկային նպատակների իրականացման համար:

Տեղեկությո՜ւնը և տեղեկացվածությունը մեծ դեր են խաղում մարդու իրավունքների իրականացման գործում: Օրինակ, սեփականության իրավունքը չի կարող լիարժեք իրականացվել տեղեկությա՜յին անորոշության պայմաններում: Այսպես՝ առևտրային կազմակերպությունները բնակչությանն առաջարկում են իրենց բաժնետոմսերը, առևտրային բանկերը խոստանում են հրապուրիչ շահույթ: Սակայն ով կհուշի, թե

ինչքանով է արդարացված ապագա բաժնետերի ռիսկը, որը հարկադրված է ներդնելու իր միջոցները խոստումների մեջ: Ով կապաշտպանի բաժնետերերին հնարավոր խարդախներից: Սպառողների իրավունքները ևս չեն կարող կենսագործվել կյանքում առանց որակյալ և անորակ ապրանքների մասին բավարար և հավաստի տեղեկությունների, առանց գովազդի և հակագովազդի, առանց ճշմարիտ տեղեկության՝ համեմատական թեսթավորման մասին և այլն:

Քաղաքական իրավունքները և ուղղակիորեն կախված են տեղեկությից: Տեղեկատվական թափանցիկությունը, բացախոսությունը, կառավարական քաղաքականության կանխատեսելիությունը ժողովրդավարական գործընթացի կարևորագույն տարերն են, առանց որոնց ժողովրդաիշխանությունից մնում են միայն արտաքին ձևերը: Ձևն առանց բովանդակության անհետաքրքիր է ընտրողների համար:

Ինչ է տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը:

Սահմանադրության 42 հոդվ. 1-ին մասը երաշխավորում է, որ մարդը կարող է ազատորեն փնտրել, ստանալ, տարածել տեղեկություններ ու գաղափարներ՝ տեղեկատվության ցանկացած միջոցով (տպագիր, ցուցահանդես, ժողով, հանրահավաք և այլն)՝ առանց պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջամտության և անկախ պետական սահմաններից:

Տեղեկատվությունը, որպես կանոն, բաց է, հանրամատչելի, հավաստի: Բացառություն է արված պետական գաղտնիքի համար: **Պետական գաղտնիքի հրապարակման համար նախատեսվում է քրեական պատասխանատվություն:**

Որո՞նք են քաղաքացիական հասարակության տեղեկատվական համակարգի տարրերը:

Քաղաքացիական հասարակությունը բաց, տեղեկատվական հասարակություն է: Նրանում հռչակված և պետության կողմից երաշխավորված են խոսքի և քննադատության ազատությունը, հրապարակայնությունը: Այդպիսի հասարակության անդամը կարողանում է բավարարել տեղեկատվություն ստանալու իր իրավունքը: Այդ իրավունքն իրականացվում է քաղաքացիական հասարակության անդամների անմիջական հաղորդակցությամբ, ինչպես նաև տեղեկատվական կամ ՋԼՄ-ների օգնությամբ: Այս ոլորտում առաջացող

հարաբերությունները կազմում են քաղաքացիական հասարակության տեղեկատվական համակարգը, որի բաղադրատարրերն են մարդու տեղեկատվական իրավունքները, պետությունից անկախ գործող հասարակական, մասնավոր կազմակերպությունները, ինչպես նաև տեղեկատվական միջոցները կամ ՋԼՄ-ները:

Ինչո՞ւ են կարևոր տեղեկատվության միջոցները, ՋԼՄ-ները և դրանց ազատությունը:

Իշխանության և տեղեկության միջև հարաբերությունների կարգավորման գործուն միջոցը Սահմանադրությունն է և օրենքը: Դրանք, երաշխավորելով տեղեկատվական հասարակության ժողովրդավարական սկզբունքները, զսպում են կամայականությունն ինչպես պետության, այնպես էլ տեղեկատվական միջոցների կողմից: Կարևոր է նաև անհատի տեղեկատվական իրավունքների ամրագրումը և դրա ապահովումը: Սակայն տեղեկատվական իրավունքների երաշխիքների շարքում մեծ է հաղորդակցության տեխնիկական միջոցների և համապատասխան կառույցների դերը: Եթե այդ ոլորտում չկան ժողովրդավարական կառույցներ, ապա չկան և երաշխիքներ՝ տեղեկության ստանալու և տարածելու իրավունքի իրականացման համար: Ուստի և չկա ժողովրդավարություն:

Այս հանգամանքից ելնելով ՀՀ Սահմանադրությունը երաշխավորում է մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության և տեղեկատվական այլ միջոցների ազատությունը (Սահմանադրության 42 հոդվ. 2-րդ մաս):

Տեղեկատվական միջոցների ազատությունը ժողովրդավարության մեծագույն նվաճումն է: Այն մարդկանց հնարավորություն է ընձեռում արտահայտելու իրենց կարծիքը, տեսակետները, քննադատելու իշխանությունների՝ ժողովրդի շահերից չբխող գործունեությունը, այսինքն՝ ապահովելու բազմակարծությունը:

Որպեսզի տեղեկատվական միջոցները և ՋԼՄ-ները ճիշտ ծառայեն իրենց նպատակին, դրանք պետք է լինեն անկախ, ազատ և չենթարկվեն գրաքննության: ՋԼՄ-ները և տեղեկատվության այլ միջոցներն իրենց հոգվածներով, հաղորդումներով տեղյակ են պահում հասարակությանն իրեն հուզող հարցերի վերաբերյալ և փորձում են պաշտպանել ժողովրդի շահերը, հսկել իշխանության գործելակերպը, ժողովրդի և իշխանության ուշադրությունը հրավիրել այն երևույթների վրա, որոնք չեն բխում ժողովրդի շահերից:

Զարգացած ժողովրդավարական երկրներում տեղեկատվական միջոցների՝ ներառյալ ԶԼՄ-ների դերը հզոր է և կարող է էական ազդեցություն ունենալ այս կամ այն հարցում: Այստեղ **տեղեկատվական միջոցները պայմանականորեն համարվում են չորրորդ իշխանություն**: ԶԼՄ-ները մեծապես նպաստում են ժողովրդի քաղաքական գիտակցության և հասարակական կարծիքի ձևավորմանը, քաղաքացիական հասարակության կայացմանը: ԶԼՄ-ները էական դեր են խաղում պետությանը հակակշռելու, այն սահմանադրական, ժողովրդավարական, իրավական հունի մեջ դնելու գործում: Հենց դրանով է պայմանավորված ԶԼՄ-ներին չորրորդ իշխանության դեր վերագրելը:

Սահմանադրության համաձայն պետությունը բացի տեղեկատվական միջոցների ազատության ճանաչումից երաշխավորում է տեղեկատվական, կրթական, մշակութային և ժամանցային բնույթի հաղորդումների բազմազանություն առաջարկող անկախ հանրային հեռուստատեսության և ռադիոյի գործունեությունը:

Բացարձակ է արդյո՞ք կարծիքի արտահայտման ազատությունը:

Անտարակույս, կարծիքի արտահայտման ազատության իրավունքն անսահման լինել չի կարող: Կարծիքի արտահայտման ազատությունը, ներառյալ տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը, ինչպես նաև տեղեկատվական միջոցների ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց պատվի ու բարի համբավի և այլ հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Ինչպես միջազգային իրավունքը, այնպես էլ ՀՀ Սահմանադրությունը սահմանում են, որ պատերազմի ցանկացած քարոզչություն արգելվում է օրենքով: Արգելվում է նաև ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելության ցանկացած քարոզչություն, որն իրենից ներկայացնում է խտրականության, թշնամանքի կամ բռնության հրահրում:

Օրենքը արգելում է տպագրել կամ հաղորդել զրպարտություններ, խախտել և ոտնահարել մարդու իրավունքները: Օրենքի համաձայն՝ մարդն իրավունք ունի ԶԼՄ-ներով հայտնել իր կարծիքը, տեսակետները հասարակական կյանքի տարբեր խնդիրների վերաբերյալ, ստանալ հավաստի և հրատապ լրատվություն:

Արգելվում է կարծիքի և խոսքի ազատության իրավունքը չարահաճումը:

ԶԼՄ-ներով չի թույլատրվում հրապարակել պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ, որոնց ցանկը սահմանում է կառավարությունը: Հրապարակման ենթակա չէ պատերազմ, բռնություն, ազգային ու կրոնական թշնամանք հրահրող, անբարոյականություն, թմրամոլություն և քրեորեն պատժելի այլ արարքներ քարոզող, կեղծ ու չստուգված լրատվությունը:

Քաղաքացու կամ կազմակերպության պատիվը, արժանապատվությունը և գործարար համբավը օրենքով պաշտպանվում են:

Եթե այդ արժեքները արատավորող տեղեկություններ տարածվել են ԶԼՄ-ներով, ապա տուժածները դատարանի միջոցով կարող են հասնել դրանց հերքման զանգվածային լրատվության նույն միջոցներով: Նա, ում մասին ԶԼՄ-ներով հրապարակվել են նրա իրավունքները կամ օրենքով պաշտպանվող շահերը ստնահարող տեղեկություններ, իրավունք ունի իր պատասխանը հրապարակել զանգվածային լրատվության նույն միջոցներում:

ՀՈՂՎԱԾ 44.

ՀԱՎԱՔՆԵՐԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածի՝

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի խաղաղ, առանց զենքի հավաքների ազատորեն մասնակցելու և դրանք կազմակերպելու իրավունք:

2. Բացօթյա փարածքներում կազմակերպվող հավաքներն օրենքով սահմանված դեպքերում անցկացվում են ողջամիտ ժամկետում ներկայացված իրազեկման հիման վրա: Ինքնաբուխ հավաքների իրականացման համար իրազեկում չի պահանջվում:

3. Օրենքով կարող են սահմանվել դատավորների, դատախազների, քննիչների, ինչպես նաև զինված ուժերում, ազգային անվտանգության, ոստիկանության և այլ ռազմականացված մարմիններում ծառայողների հավաքների ազատության իրավունքի իրականացման սահմանափակումներ:

4. Հավաքների ազատության իրականացման և պաշտպանության պայմաններն ու կարգը սահմանվում են օրենքով:

5. Հավաքների ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն

օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման, հասարակական կարգի պաշտպանության, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Ինչ են հավաքները և որո՞նք են դրանց տեսակները:

Հավաքներ են համարվում տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական, հոգևոր կամ այլ պահանջների, խնդիրների ու հարցերի վերաբերյալ իրենց կարծիքն արտահայտելու, տեղեկություններ կամ գաղափարներ փնտրելու, ստանալու կամ տարածելու նպատակով անցկացվող խաղաղ և յուրաքանչյուրի մասնակցությունն ապահովող ժողովները, հանրահավաքները, երթերը (շքերթները) կամ ցույցերը (այդ թվում՝ նստացույցերը):

Սահմանադրության 44 հոդվածի նորմատիվ բովանդակության վերլուծության հիման վրա կարելի է առանձնացնել հավաքների հետևյալ տեսակները՝ **փակ տարածքներում և բացօթյա տարածքներում** անցկացվող հավաքներ: Բացօթյա հավաքներն իրենց հերթին կարող են լինել ինքնաբուխ և նախապես կազմակերպվող հավաքներ: Հավաքների այս տեսակներից յուրաքանչյուրն ունի իր կազմակերպման և անցկացման առանձնահատկությունը:

Ինչ է հավաքների անցկացման ազատությունը և որո՞նք են դրա պայմանները:

ՀՀ Սահմանադրությունը բոլորին երաշխավորում է բոլոր տեսակի հավաքներին ազատորեն մասնակցելու, ինչպես նաև դրանք կազմակերպելու իրավունք: Հավաքները երաշխիք են մի շարք հիմնական և այլ իրավունքների ու ազատությունների իրացման, ինչպես նաև պաշտպանության համար: Հավաքներ կազմակերպելու և դրանց ազատորեն մասնակցելու իրավունքը հնարավորություն է տալիս անձանց հասարակական-քաղաքական կյանքի կարևոր հարցերի առնչությամբ անմիջականորեն ձևավորելու հասարակական կարծիք:

Հավաքների կարևորությունը նկատի ունենալով, Սահմանադրությունը սահմանում է, որ դրանց իրականացման և պաշտպանության պայմաններն ու կարգը սահմանվում են օրենքով: Միաժամանակ Սահմանադրությունը սահմանում է հավաքների անցկացման երկու պայման՝

ա) հավաքները պետք է անցկացվեն առանց զենքի,

բ) հավաքները պետք է լինեն խաղաղ:

Հավաքը համարվում է խաղաղ, եթե դրա կազմակերպիչները և մասնակիցները հետապնդում են խաղաղ նպատակներ, այսինքն՝ բացակայում են անկնհայտ ապացույցները, ըստ որոնց կազմակերպիչները կամ մասնակիցները կոչվում են անմիջական բռնի գործողությունների, կամ կանեն բռնության կոչեր: Սակայն, իրավասու մարմինների կողմից օրինական պահանջներ ներկայացնելիս դիմադրություն ցույց տալու դեպքում, հավաքը դադարում է խաղաղ համարվել:

Հավաքների անցկացման ինչ ձևեր կան:

Հավաքները կարող են անկացվել բազմաթիվ ձևերով: Հավաքի ձև է **ժողովը**, որն անցկացվում է որոշակի տեղում և նախապես որոշված ժամանակ մարդկանց հուզող ինչ-ինչ հարցերը համատեղ քննարկելու և լուծելու համար: Ըստ էության, ժողովը փակ տարածքներում անցկացվող հավաքն է: **Հանրահավաքը** հասարակական կարծիքի կազմակերպված արտահայտման ձև է, որն իրականացվում է նախորոք որոշված ժամանակ և որոշակի վայրում, կոչված է ի հայտ բերելու մարդկանց պահանջները, նրանց կարծիքն այս կամ այն հարցի վերաբերյալ:

Հավաքը կարող է լինել **ցույցի** ձևով, որը քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական հարցերի կապակցությամբ խմբային կամ անհատական կարծիքի արտահայտման ձև է, և նույնպես կազմակերպվում և անցկացվում է որոշված ժամին, որոշակի տեղում: Ցույցի տարատեսակ է երթը, որն իրականացվում է նախօրոք որոշված երթուղով՝ քաղաքացիների շարժման միջոցով:

Հավաքի տեսակ է պիկետավորումը, որն իրականացվում է կոլեկտիվ կամ անհատական կերպով՝ պաստառների և տեսողական քարոզչության այլ միջոցների օգտագործմամբ՝ տեղաբաշխվելով պիկետավորվող օբյեկտի մոտ:

Որո՞նք են առանձին տեսակների կազմակերպման առանձնահատկությունները:

Փակ տարածքներում կազմակերպվող հավաքների կազմակերպումը մասնավոր գործ է և դրա համար որևէ արգելք գոյություն չունի: Դա կազմակերպումը և անցկացումը տարածքի սեփականատիրոջ և նախաձեռնողի գործն է:

Բացօթյա տարածքներում անցկացվող հավաքներն անցկացվում են ոչ թե թույլատվական, այլ **իրազեկման կարգով**. կազմակերպիչ-

ները կամ նախաձեռնող խմբերն այդ մասին ողջամիտ ժամկետում տեղյակ են պահում տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, Երևան քաղաքում՝ Երևանի քաղաքապետարանին: Եթե իրազեկման (ծանուցման) քննարկման արդյունքներով հավաքն արգելելու մասին որոշում չի կայացվում, ապա հանրահավաքի անցկացումը համարվում է իրավաչափ:

Հավաքի անցկացումը որոշակի դեպքերում կարող է արգելվել: Օրինակ, եթե դրանց անցկացման մասին նախօրոք դիմում չի գրվել, կամ դրանք կարող են խախտել հասարակական կարգը, վտանգել այլոց իրավունքները:

Ինքնաբուխ հավաքների իրականացման համար իրազեկում չի պահանջվում:

Հավաք անցկացնելու կազմակերպչի համար Սահմանադրությունը չի սահմանում որևէ տարիքային ցենզ: Հավաքների ընթացքում մասնակիցների կամ այլ անձանց կատարած իրավախախտումների համար կազմակերպիչները կարող են ենթարկվել պատասխանատվության միայն այն դեպքում, երբ ապացուցվում է, որ վերջիններս իրենք են նախաձեռնել կամ մասնակցել են այդ իրավախախտումներին:

Որո՞նք են հավաքների կազմակերպման և անցկացման իրավունքների սահմանափակման հիմքերը և կարգը:

ՀՀ Սահմանադրությունը սահմանել է հավաքների ազատության սահմանափակման երկու տեսակ, այսպես կոչված, ընդհանուր և հատուկ հիմքեր:

Հավաքների ազատության սահմանափակման ընդհանուր կարգավորումն ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 44 հոդվածի 5-րդ մասում: Համաձայն դրա հավաքների ազատության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման, հասարակական կարգի պաշտպանության, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Օրենքով ամրագրված սահմանափակումները պետք է լինեն հիմնավորված: Դրանք կարող են վերաբերվել ինչպես հավաքներ անցկացնելուն, նաև արգելքներին, այնպես էլ՝ սկսված հավաքները դադարեցնելուն: Հավաքների ամեն մի սահմանափակում պետք է լինի

համաչափ այն վտանգին, որ կարող է վրա հասնել հավաք անցկացնելու արդյունքում:

Հավաքների ազատության սահմանափակման հատուկ կարգը և հիմքերը կարգավորվում են 44 հոդվածի 3-րդ մասով և վերաբերում են ռազմականացված մարմիններում ծառայողներին: Սահմանադրական դրույթներով նախատեսված է, որ օրենքով կարող են սահմանվել դատավորների, դատախազների, քննիչների, ինչպես նաև զինված ուժերում, ազգային անվտանգության, ոստիկանության և այլ ռազմականացված մարմիններում ծառայողների հավաքների ազատության իրավունքի իրականացման սահմանափակումներ:

ՄԻԵԿԻ-ի 11-րդ հոդվածը սահմանափակումներ կիրառելու հնարավորություն է նախատեսել ընդհանրապես պետական վարչակազմի մեջ մտնող անձանց համար: Սակայն ՀՀ Սահմանադրությամբ թույլատրվում է սահմանափակումներ նախատեսել, ոչ թե ընդհանրապես պետական մարմինների ծառայողների, այլ միայն ռազմականացված մարմիններում ծառայողների համար: Օրինակ, ներկայումս գործող օրենքներով ոստիկանության ծառայողն իրավունք չունի կազմակերպել հավաքներ և մասնակցել դրանց: Նույնաբնույթ սահմանափակում է նախատեսված ազգային անվտանգության և զինվորական ծառայողների համար:

ՀՈԴՎԱԾ 45.

ՄԻԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 45-րդ հոդվածի՝

1. *Յուրաքանչյուր ոք ունի այլոց հետ ազատորեն միավորվելու, ներառյալ աշխատանքային շահերի պաշտպանության նպատակով արհեստակցական միություններ ստեղծելու և դրանց անդամագրվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի հարկադրել անդամագրվելու որևէ մասնավոր միավորման:*

2. *Միավորումների ստեղծման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով:*

3. *Միավորումների ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:*

4. Միավորումների գործունեությունը կարող է կասեցվել կամ արգելվել օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով՝ միայն դատարանի որոշմամբ:

Ինչ են միավորումները և ի՞նչ է դրանց հասարակական դերը:

Միավորումները անհատների շահերի ընդհանրության և օրենքի հիման վրա, կամավոր ստեղծված հասարակական կառույցներ են, որոնց նպատակը անդամների հոգևոր կամ ոչ նյութական այլ պահանջմունքների բավարարումն է: Օրինակ, գրողների միությունը:

Հասարակական միավորումները հսկայական դեր ունեն ժողովրդավարության, քաղաքացիական հասարակության կայացման գործում: Կան նպատակներ, խնդիրներ և շահեր, որոնք հնարավոր չէ իրագործել անհատապես, առանց միավորման: Միավորումներն արտահայտելով իրենց անդամների շահերը ակտիվ գործում են հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում, էապես ազդում են իշխանության վրա և մեծ դեր ունեն հանրային քաղաքականության մշակման ու իրականացման գործում: Ճիշտ է, նրանք անմիջականորեն քաղաքականությամբ չեն զբաղվում, սակայն էականորեն ազդում են հանրային քաղաքականության իրականացման վրա: Այսպիսով, միավորումներն էական դեր են խաղում քաղաքացիական հասարակության կայացման և նրա ինքնակառավարման ներուժի իրացման գործում:

Որո՞նք են հասարակական միավորումների տեսակները:

Հասարակական միավորումներն իրենց բնույթով բազմազան են՝ գործատուների միությունները, զանազան շարժումները, սպառողների միությունները, բնապահպան կազմակերպությունները, հայրենակցական կամ ազգային կազմակերպությունները, կանանց և երիտասարդական միությունները, բարեգործական, կրոնական և այլ կազմակերպությունները: Բոլոր տեսակի միավորումներին միավորող ընդհանուր հատկանիշը շահույթ ստանալու նպատակ չհետապնդելն է, այլ միայն անդամների հոգևոր կամ ոչ նյութական այլ պահանջմունքների բավարարումը:

Դրանց հատուկ և կարևոր տեսակներից են կուսակցությունը և արհեստակցական միությունը: **Կուսակցությունը** ընդհանուր գաղափարներ և նպատակներ ունեցող քաղաքացիների կողմից ստեղծված միավորումն է, որը ձգտում է ընտրությունների միջոցով տիրանալ պետական իշխանությանը կամ ազդել վերջինիս վրա՝ իր ծրագրերն իրագործելու նպատակով:

Կուսակցություն ստեղծելու և անդամագրվելու հիմնական իրավունքը կարգավորվում է Սահմանադրության 46 հոդվածով: Սահմանադրության 46 և 45 հոդվածների հարաբերակցությունը կարելի է բնութագրել որպես ընդհանուր և հատուկ նորմերի հարաբերակցություն՝ այսինքն՝ 46 հոդվածը կոնկրետացնում է միավորումների յուրահատուկ տեսակի՝ կուսակցություն ստեղծման և դրան անդամագրվելու իրավունքը: Նման կոնկրետացման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է կուսակցությունների՝ որպես հասարակական միավորման հատուկ տեսակի առանձնահատկությունով, այն է քաղաքական բնույթով:

Ո՞րն է միավորումների ազատության իրավունքի սահմանադրական բովանդակությունը:

ՀՀ Սահմանադրության 45 հոդվածի 1-ին մասը բոլոր անձանց համար ամրագրում է երկու իրավունք-հնարավորություններ.

ա) յուրաքանչյուր ոք ունի այլ անձանց հետ միավորումներ կազմելու իրավունք: Այս իրավունքը անհատական չէ, քանի որ դրա իրականացման համար անհրաժեշտ է այլ անձանց հետ համագործակցություն, որի արդյունքը պետք է լինի միավորում կազմելը.

բ) յուրաքանչյուր ոք ունի հասարակական միավորումներին անդամագրվելու իրավունք: Այս իրավունքը ի տարբերություն նախորդի անհատական է: Ամեն ոք ունի արդեն գործող հասարակական միավորումներին անդամագրվելու կամ դրանց անդամագրվելուց հրաժարվելու, ինչպես նաև՝ դրանցից անարգել դուրս գալու իրավունք:

Ի՞նչ է արհեստակցական միությունը:

Արհեստակցական միությունը մասնագիտական, արտադրական գործունեության ընդհանուր շահեր ունեցող անհատների կամավոր միավորումն է՝ ստեղծված նրանց աշխատանքային ոլորտում ներկայացուցչության, սոցիալ-տնտեսական իրավունքների պաշտպանության նպատակով:

Սահմանադրական կարգավորման մեջ հասարակական միավորումների խմբից արհեստակցական միությունների առանձնացումը պայմանավորված է դրանց հետապնդած նպատակներով: Արհեստակցական միությունը կարևոր դեր ունի գործատուների կամ այլ անձանց ու մարմինների մոտ իր անդամների աշխատանքային ու դրա հետ կապված սոցիալական ու այլ բնույթի շահերի ու իրավունքների

ներկայացումն ու պաշտպանությունը ապահովելու գործում: Օրենքով սահմանված է, որ արհեստակցական միության մասնակիցներ կարող են լինել ՀՀ տարածքում կամ ՀՀ տարածքից դուրս աշխատողները, ներառյալ ոչ քաղաքացիները:

Որո՞նք են միավորումներ կազմելու, դրանց անդամագրվելու իրավունքի երաշխիքները:

Միավորումներ կազմելու և դրանց անդամագրվելու հիմական իրավունքի երաշխիքներ են համարվում հետևյալ իրավական սկզբունքերը՝

1. Ստեղծման և անդամագրվելու կամավորություն: Միավորումները ստեղծվում են հասարակական նախաձեռնության հիման վրա՝ անարգել կերպով: Միավորումների ստեղծման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով:

Սահմանադրությունն արգելում է մարդուն հարկադրելու անդամագրվել որևէ մասնավոր միավորման: Ինքն՝ անհատը պետք է ընտրի իր հասարակական-քաղաքական կողմնորոշումը և դրան համապատասխան ստեղծի կամ անդամագրվի միավորումներին, ինչպես նաև ազատորեն հրաժարվի միավորումներին անդամագրվելու իրավունքից:

2. Միավորումների գործունեության ազատություն և ինքնակառավարում: Միավորումներն են որոշում իրենց նպատակները և խնդիրները: Նրանք ունեն ինքնակառավարման իրավունք՝ օրենքով սահմանված կարգով: Միավորումների ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

3. Արգելվում է ապօրինի միջամտել միավորումների գործունեությանը: Սակայն պետությունը վերահսկում է նրանց գործունեությունը՝ օրենքով սահմանված կարգով: Եթե միավորումները խախտում են օրենքը, ապա օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝ միայն դատարանի որոշմամբ նրանց գործունեությունը կարող է կասեցվել կամ արգելվել:

Կասեցնել միավորման գործունեությունը նշանակում է նրան արգելել իրականացնել օրենքով նախատեսված իր իրավունքները՝ որոշակի ժամկետով: Հասարակական միավորման գործունեությունը կա-

սեցնելուց հետո այն պարտավոր է վերացնել օրենքի խախտումները: **Արգելել** միավորման գործունեությունը նշանակում է ընդհանրապես թույլ չտալ նրա գործունեությունը:

Բացարձակ է, արդյո՞ք, միավորվելու իրավունքը:

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության՝ միավորումների ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով: Օրինակ, «Արհեստակցական միությունների մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածով սահմանափակվում են զինված ուժերի և իրավապահ մարմինների ծառայողների՝ արհեստակցական միություններին միավորվելու (անդամակցելու) իրավունքները:

Սահմանադրության 45 հոդվածի 4-րդ մասը օգտագործում է «կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով» արտահայտությունը: Այստեղ կարևոր է «միայն օրենքով սահմանափակելու» կարգի սահմանումը, սակայն դա չպետք է ընդունել որպես օրենսդրի հայեցողական լիազորություն է: Հասարակական միավորումներ կազմելու կամ դրանց անդամագրվելու իրավունքների սահմանափակման ոլորտների մեծ մասը սահմանադրական անհրաժեշտություն են, որ բխում են սահմանադրական մի շարք սկզբունքների, օրինակ, զինված ուժերի չեզոքության, իշխանությունների տարանջատման, դատախազության և դատական իշխանության անկախության, ապահովման ու երաշխավորման անհրաժեշտությունից:

ՀՈԴՎԱԾ 47.

ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության իրավունքի, քաղաքացիության ձեռք բերման, փոփոխման և քաղաքացիության ինստիտուտին առնչվող մյուս հարցեր կարգավորվում են ՀՀ Սահմանադրության 47-րդ հոդվածով, ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքով:

Համաձայն Սահմանադրության 47-րդ հոդվածի՝ «1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներից ծնված երեխան Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է:

2. Յուրաքանչյուր երեխա, որի ծնողներից մեկը Հայաստանի Հան-

րապետության քաղաքացի է, ունի Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու իրավունք:

3. Ազգությամբ հայերը Հայաստանի Հանրապետությունում բնակություն հաստատելու պահից ունեն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու իրավունք:

4. Ազգությամբ հայերը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը ձեռք են բերում օրենքով սահմանված պարզեցված կարգով:

5. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին չի կարող զրկվել քաղաքացիությունից: Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին չի կարող զրկվել քաղաքացիությունը փոխելու իրավունքից:

6. Սույն հոդվածով սահմանված իրավունքների իրականացման կարգը, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության ձեռքբերման այլ հիմքերը, ինչպես նաև դադարեցման հիմքերը սահմանվում են օրենքով:

7. Սույն հոդվածի 2-4-րդ մասերով, ինչպես նաև 5-րդ մասի 2-րդ նախադասությամբ սահմանված իրավունքները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, ինչպես նաև այլ հանրային շահերի պաշտպանության նպատակով:

8. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները Հայաստանի Հանրապետության սահմաններից դուրս, միջազգային իրավունքի հիման վրա, Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ներքո են»:

Ինչ է քաղաքացիությունը: Քաղաքացիության հասկացությունը: Որո՞նք են քաղաքացիության կարևոր հատկանիշները:

Քաղաքացիությունը պետության հետ անձի կայուն իրավական կապն է՝ հիմնված պետության կողմից տվյալ անձին որպես իր քաղաքացի իրավաբանական ճանաչման վրա, որն օրենքով նախատեսված դեպքերում պետության և քաղաքացու համար առաջ է բերում փոխադարձ իրավունքներ, պարտականություններ և պատասխանատվություն:

Քաղաքացիության կարևոր հատկանիշներն են՝ պետության և անձի կապի իրավական բնույթը, պետության կողմից անձին որպես իր քաղաքացի ճանաչելը, պետության և անձի միջև կապի կայունություն:

նը, փոխադարձ իրավունքների, պարտականությունների և պատասխանատվության ծագումը և առկայությունը:

Քաղաքացիության ինստիտուտի հետ կապված ինչպիսի՞ սկզբունքներ գոյություն ունեն:

Քաղաքացիության հետ կապված իրավահարաբերությունները կարգավորելիս՝ պետություններն առաջնորդվում են մի շարք սկզբունքներով, որոնք պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ ա) ընդհանուր սկզբունքներ (որոնք կիրառվում են պետությունների մեծամասնության կողմից) և բ) մասնավոր սկզբունքներ (որոնք կիրառվում են առանձին պետությունների կողմից):

1. Ընդհանուր սկզբունքները երկուսն են՝ ա) «*արյան իրավունքի սկզբունքը*» և բ) «*հողի իրավունքի սկզբունքը*»:

«Արյան իրավունքի» սկզբունքի համաձայն՝ տվյալ պետության քաղաքացիներից ծնված երեխան, անկախ այն հանգամանքից, թե որտեղ, որ երկրում է ծնվել, համարվում է այդ պետության քաղաքացի:

«Հողի իրավունքի» սկզբունքի համաձայն՝ տվյալ պետությունում քաղաքացիություն է շնորհվում բոլոր այն անձանց, ովքեր ծնվել են նրա տարածքում՝ անկախ այն հանգամանքից, թե նրա ծնողները որ երկրի քաղաքացիներ են, և կամ, ընդհանրապես ունեն քաղաքացիություն թե՛ ոչ:

Կան նաև պետություններ, որոնք իրենց օրենսդրության մեջ թույլատրում են այս երկու սկզբունքների միաժամանակյա կիրառությունը: Այսինքն պետությունը, քաղաքացիության հարցում ընդունելով նշված սկզբունքներից որևէ մեկը, միաժամանակ կիրառում է մյուս սկզբունքի որոշ տարրեր:

Ո՞վքեր կարող են ձեռք բերել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն և ի՞նչ հիմքով:

Յուրաքանչյուր անձ, ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքով սահմանված կարգով, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու իրավունք ունի: Ազգությամբ հայերը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն են ձեռք բերում պարզեցված կարգով:

ՀՀ քաղաքացին չի կարող զրկվել ՀՀ քաղաքացիությունից կամ այն փոխելու իրավունքից:

Ինչպե՞ս և ի՞նչ իրավական հիմքերով է իրականացվում ՀՀ քաղաքացիության փոխելը, ՀՀ քաղաքացիության ձեռքբերման և դադարեցման կարգը:

Քաղաքացիությունը փոխելը կարգավորում է ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքով և Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով: ՀՀ քաղաքացիության ձեռքբերման և դադարեցման կարգը սահմանվում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության մասին օրենքով:

Ո՞ր դեպքում է անձը կորցնում ՀՀ քաղաքացիությունը: Արդյո՞ք ՀՀ քաղաքացիությունից հրաժարվելը կամ այլ պետության քաղաքացիություն ընդունելն ինքնաբերաբար հանգեցնում է ՀՀ քաղաքացիությունը կորցնելուն:

Անձը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը կորցնում է քաղաքացիության դադարեցման հետևանքով:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից հրաժարվելը կամ այլ պետության քաղաքացիություն ընդունելն ինքնին չի ենթադրում, որ անձը այլևս ՀՀ քաղաքացի չէ:

Ո՞ր իրավական ակտերն են կարգավորում ՀՀ քաղաքացիության վերաբերյալ իրավահարաբերությունները

ՀՀ քաղաքացիության հետ կապված իրավահարաբերությունները կարգավորում են ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ միջազգային պայմանագրերը, ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքը և ՀՀ օրենսդրական այլ ակտերը:

Հայաստանի Հանրապետության վավերացված միջազգային պայմանագրերի նորմերը գերակայում են ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքի նկատմամբ, այն է՝ հակասության դեպքում կիրառվում են միջազգային պայմանագրի նորմերը:

Ո՞վքեր են հանդիսանում ՀՀ քաղաքացիներ և ինչպիսի՞ իրավունքներ, ազատություններ և պարտականություններ ունեն նրանք:

ՀՀ քաղաքացի են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերած անձինք:

ՀՀ քաղաքացիները հավասար են օրենքի առաջ՝ անկախ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու հիմքերից, ազգությունից, ռասայից, սեռից, լեզվից, դավանանքից, քաղաքական

կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից: Նրանք ունեն ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված բոլոր իրավունքները, ազատությունները և պարտականությունները:

Ինչպիսի՞ փաստաթղթերով է հաստատվում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը:

ՀՀ քաղաքացիությունը հաստատող փաստաթղթերն են՝ ՀՀ քաղաքացու նույնականացման քարտը և անձնագիրը, իսկ մինչև 16 տարին լրանալը նաև՝ ծննդյան վկայականը կամ ՀՀ քաղաքացիությունը հաստատող վկայականը:

Ովքե՞ր ունեն անձնագիր ձեռք բերելու իրավունք և որքա՞ն է անձնագրի վավերականության ժամկետը:

Անձնագիրը ՀՀ քաղաքացու ինքնությունը և ՀՀ քաղաքացիությունը հավաստող փաստաթուղթ է, որը նախատեսված է ՀՀ դուրս գալու և ՀՀ վերադառնալու, ինչպես նաև ՀՀ տարածքում օգտագործելու համար:

Քաղաքացին անձնագիր ստանում է կամավոր՝ անկախ տարիքից:

Քաղաքացին անձնագիր ստանալու մասին դիմում ներկայացնում է Հայաստանի Հանրապետությունում ոստիկանության մարմին, իսկ եթե գտնվում է օտարերկրյա պետությունում, ապա՝ Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական ներկայացուցչություն կամ հյուպատոսական հիմնարկ:

Մինչև 6 տարեկան քաղաքացիներին անձնագիրը տրամադրվում է 3 տարի վավերականության ժամկետով, 6 տարեկանից մինչև 16 տարին լրացած քաղաքացիներին՝ 5 տարի վավերականության ժամկետով, բայց ոչ ավելի, քան 18 տարին լրանալը, իսկ 16 տարին լրացած քաղաքացիներին՝ 10 տարի վավերականության ժամկետով: Ընդ որում, մինչև 16 տարեկան, ինչպես նաև 16 տարին լրացած նախազորակոչային տարիքի արական սեռի քաղաքացիներին անձնագիրը տրամադրվում է մինչև նրանց զորակոչային տարիքը լրանալը, իսկ զորակոչային տարիքը լրանալու դեպքում՝ պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից ստացած տարկետման ժամկետով:

16 տարին լրացած քաղաքացին անձնագիր ստանալու մասին դիմումը ներկայացնում է անձամբ:

Առաջին խմբի հաշմանդամներն իրավունք ունեն անձնագիր ստա-

Նալու ներկայացուցիչների դիմումի հիման վրա: Այս դեպքում դիմումին կցվում է քաղաքացու հաշմանդամության վկայականը կամ վկայականի նոտարական կարգով վավերացված պատճեն:

Մինչև 16 տարեկան երեխային անձնագիր տրամադրվում է երեխայի ծնողներից մեկի կամ այլ օրինական ներկայացուցչի դիմումի հիման վրա: Այս դեպքում դիմումին կցվում է այլ օրինական ներկայացուցիչ հանդիսանալու փաստը հավաստող փաստաթուղթ: Եթե ծնողը կամ օրինական ներկայացուցիչն անձամբ չի կարող ներկայացնել դիմումը, ապա ներկայացվող դիմումի վրա ստորագրության իսկությունը վավերացվում է նոտարական կարգով:

Մինչև 16 տարեկան երեխային մյուս ծնողի դիմումի հիման վրա անձնագիր չի տրամադրվում, եթե ծնողը, ում մոտ օրինական հիմքերով բնակվում է երեխան, Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանությունն նախապես ներկայացնում է անձնագիր տրամադրելու անհամաձայնության վերաբերյալ գրավոր հայտարարություն: Հայտարարությանը կցվում է երեխայի բնակության վայրը որոշելու՝ նոտարական կարգով վավերացված համաձայնության պատճեն կամ դատական ակտի պատճեն:

Անգործունակ ճանաչված քաղաքացուն անձնագիր տրամադրվում է խնամակալի դիմումի հիման վրա: Սահմանափակ գործունակ ճանաչված քաղաքացուն անձնագիրը տրամադրվում է իր դիմումի հիման վրա: Նշված դեպքերում դիմումներին կցվում է խնամակալ կամ հոգաբարձու հանդիսանալու փաստը հավաստող փաստաթուղթ:

Արդյո՞ք թույլատրվում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացուն այլ պետությանը հանձնել:

ՀՀ քաղաքացուն չի կարելի հանձնել օտարերկրյա պետությանը, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերի: Այս հարցի հետ կապված, ՀՀ Սահմանադրության 55-րդ հոդվածում նշվում է՝ §1. Ոչ ոք չի կարող արտաքսվել կամ հանձնվել օտարերկրյա պետությանը, եթե իրական սպառնալիք կա, որ տվյալ անձը կարող է այդ երկրում ենթարկվել մահապատժի, խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի:

2. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացուն չի կարելի հանձնել օտարերկրյա պետությանը, բացառությամբ Հայաստանի Հանրա-

պետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերի՝:

Արդյո՞ք Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս բնակվելը հանգեցնում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության ինքնաբերաբար դադարեցմանը: Արդյո՞ք Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու ամուսնությունն օտարերկրյա քաղաքացու հետ հանգեցնում է քաղաքացիության փոփոխման: Արդյո՞ք ք ամուսիններից մեկի քաղաքացիության փոխելը հանգեցնում է մյուս ամուսնու քաղաքացիության փոփոխմանը:

Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս բնակվելը ինքնին չի հանգեցնում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության դադարեցմանը:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու ամուսնությունն օտարերկրյա քաղաքացու հետ ինքնին քաղաքացիության փոփոխման չի հանգեցնում:

Ամուսիններից մեկի քաղաքացիության փոխելն ինքնին չի հանգեցնում մյուս ամուսնու քաղաքացիության փոփոխմանը:

Արդյո՞ք Հանրապետությունից դուրս ՀՀ քաղաքացիներն օգտվում են ՀՀ պաշտպանությունից և հովանավորությունից:

ՀՀ քաղաքացիները Հանրապետությունից դուրս օգտվում են ՀՀ պաշտպանությունից և հովանավորությունից:

Հայաստանի Հանրապետությունը, նրա դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցչությունները և դրանց պաշտոնատար անձինք պարտավոր են պաշտպանել այլ պետություններում գտնվող ՀՀ քաղաքացիների իրավունքները, ինչպես նաև՝ միջոցներ ձեռնարկել նրանց խախտված իրավունքները վերականգնելու համար՝ այդ պետությունների օրենսդրությանը և միջազգային պայմանագրերին համապատասխան:

Ո՞վ է համարվում օտարերկրյա քաղաքացի կամ քաղաքացիություն չունեցող անձ:

Օտարերկրյա քաղաքացի է համարվում ՀՀ քաղաքացիություն չունեցող այն անձը, որն ունի այլ պետության քաղաքացիություն:

Հայաստանի Հանրապետությունում բնակվող ՀՀ քաղաքացիություն չունեցող անձը, որն այլ պետության քաղաքացիություն ունենալու ապացույց չունի, համարվում է քաղաքացիություն չունեցող անձ:

ՀՀ քաղաքացիները տիրապետում են ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքների և ազատությունների ողջ ծավալին, իսկ ՀՀ իրավազորության ներքո գտնվող և ՀՀ տարածքում բնակվող օտարերկրացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք ամբողջ ծավալով չեն օգտվում ՀՀ քաղաքացու համար նախատեսված քաղաքական իրավունքներից և ազատություններից:

Արդյո՞ք Հայաստանի Հանրապետությունում բնակվող քաղաքացիություն չունեցող անձը կարող է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերել:

Հայաստանի Հանրապետությունը խրախուսում է Հայաստանի Հանրապետությունում բնակվող քաղաքացիություն չունեցող անձանց կողմից ՀՀ քաղաքացիություն ձեռք բերելը և չի խոչընդոտում նրանց կողմից այլ պետության քաղաքացիություն ձեռք բերելուն:

Օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց իրավական վիճակը ՀՀ-ում կարգավորվում է ՀՀ օրենսդրությամբ և Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով:

Որո՞նք են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության ձեռքբերման հիմքերը:

ՀՀ քաղաքացիության ձեռքբերման հիմքերը հետևյալն են՝

- 1) քաղաքացիության ճանաչմամբ.
- 2) ծննդով.
- 3) քաղաքացիություն ստանալու միջոցով.
- 4) քաղաքացիությունը վերականգնելու միջոցով.
- 5) քաղաքացիության խմբային ձեռքբերման միջոցով.
- 6) Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված հիմքերով.
- 7) ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքով նախատեսված այլ հիմքերով:

Ովքե՞ր կարող են ճանաչվել որպես ՀՀ քաղաքացիներ և ինչպիսի՞նք ընթացակարգով է կադարվում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության ճանաչումը:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներ են ճանաչվում՝

- 1) Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես բնակվող նախկին ՀԽՍՀ քաղաքացիները, ովքեր մինչև Սահմանադրության ուժի մեջ մտնելը ձեռք չեն բերել այլ պետության քաղաքացիություն կամ

հրաժարվել են դրանից՝ ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքի ուժի մեջ մտնելու օրվանից մեկ տարվա ընթացքում:

2) Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես բնակվող քաղաքացիություն չունեցող ազգությամբ հայերը կամ օտարերկրյա քաղաքացի չհանդիսացող նախկին ԽՍՀՄ այլ հանրապետությունների քաղաքացիները, ովքեր մինչև 2016 թվականի դեկտեմբերի 31-ը դիմում են ներկայացրել ՀՀ քաղաքացիություն ձեռք բերելու համար:

3) Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս բնակվող ազգությամբ հայ նախկին ՀԽՍՀ այն քաղաքացիները, ովքեր ձեռք չեն բերել այլ պետության քաղաքացիություն:

Ո՞ր դեպքերում է երեխան ձեռք բերում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն:

Երեխան, ում ծնողները նրա ծնվելու պահին ՀՀ քաղաքացիներ են, անկախ ծնվելու վայրից, ձեռք է բերում ՀՀ քաղաքացիություն:

Երեխան, ում ծնողներից մեկը նրա ծնվելու պահին ՀՀ քաղաքացի է, իսկ մյուսն անհայտ է կամ քաղաքացիություն չունեցող անձ, ձեռք է բերում ՀՀ քաղաքացիություն:

Այն դեպքում, երբ ծնողներից մեկը երեխայի ծնվելու պահին ՀՀ քաղաքացի է, իսկ մյուսը՝ օտարերկրյա քաղաքացի, երեխայի քաղաքացիությունը որոշվում է ծնողների գրավոր համաձայնությամբ:

Ծնողների միջև համաձայնության բացակայության դեպքում երեխան ձեռք է բերում ՀՀ քաղաքացիություն՝

- 1) եթե նա ծնվել է Հայաստանի Հանրապետությունում կամ,
- 2) եթե ՀՀ քաղաքացիություն ձեռք չբերելու դեպքում դառնում է քաղաքացիություն չունեցող անձ, կամ
- 3) եթե ծնողները մշտապես բնակվում են Հայաստանի Հանրապետությունում:

Արդյո՞ք Հայաստանի Հանրապետությունում ծնված՝ քաղաքացիություն չունեցող անձանց երեխան կարող է ձեռք բերել ՀՀ քաղաքացիություն:

Արդյո՞ք այն երեխան, ում ծնողների քաղաքացիությունն անհայտ է, կամ ում ծնողները չեն կարող իրենց քաղաքացիությունը փոխանցել երեխային՝ իրենց քաղաքացիության երկրի (երկրների) օրենսդրության համաձայն, կարող է ձեռք բերել ՀՀ քաղաքացիություն:

Հայաստանի Հանրապետությունում ծնված երեխան ձեռք է բերում ՀՀ քաղաքացիություն, եթե՝

1) ծնողները քաղաքացիություն չունեցող անձինք են.

2) ծնողների քաղաքացիությունն անհայտ է.

3) ծնողներն այլ երկրի (երկրների) քաղաքացիներ են, սակայն չեն կարող իրենց քաղաքացիությունը փոխանցել երեխային՝ իրենց քաղաքացիության երկրի (երկրների) օրենսդրության համաձայն.

4) ծնողներից մեկը քաղաքացիություն չունեցող անձ է, իսկ մյուսը՝ այլ երկրի քաղաքացի, որը, իր քաղաքացիության երկրի օրենսդրության համաձայն, չի կարող իր քաղաքացիությունը փոխանցել երեխային.

5) ծնողներից մեկը քաղաքացիություն չունեցող անձ է, իսկ մյուսի քաղաքացիությունն անհայտ է.

6) ծնողներից մեկի քաղաքացիությունն անհայտ է, իսկ մյուսն այլ երկրի քաղաքացի է, որը, իր քաղաքացիության երկրի օրենսդրության համաձայն, չի կարող իր քաղաքացիությունը փոխանցել երեխային: Ծնողի քաղաքացիությունը համարվում է անհայտ, եթե մինչև երեխայի քաղաքացիությունը որոշելու համար վերջնական որոշում կայացնելու պահը Հայաստանի Հանրապետության կառավարության լիազոր մարմնի ձեռնարկած անհրաժեշտ և բավարար միջոցների արդյունքում հնարավոր չի եղել որոշել ծնողի քաղաքացիությունը:

Նշված դեպքերում երեխան ձեռք է բերում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու անձնագիր ստանալու համար ներկայացված դիմումի հիման վրա:

ՀՀ օրենսդրության համաձայն ղր դեպքում է երեխան համարվում Հայաստանի Հանրապետությունում ծնված:

Երեխան ՀՀ ծնված է համարվում ոչ միայն այն դեպքում, երբ ծնվել է ՀՀ իրավագործության ներքո գտնվող տարածքում, այլ նաև այն դեպքում, եթե երեխան ծնվել է ՀՀ դրոշի տակ օրինական կարգով գտնվող կամ ՀՀ տարբերանշանը կրող Հայաստանի Հանրապետության օդանավակայանում կամ նավահանգստում գրանցված օդային, ծովային կամ գետային նավում:

Ծնողների կողմից Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունն ձեռք բերելու դեպքում իր պետության քաղաքացիությունն է ձեռք բերում երեխան:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերած ծնողների երեխան ձեռք է բերում ՀՀ քաղաքացիություն:

Եթե ՀՀ քաղաքացիություն է ձեռք բերում ծնողներից մեկը, իսկ մյուսն օտարերկրյա քաղաքացի է կամ քաղաքացիություն չունեցող անձ, ապա նրանց երեխան ձեռք է բերում ՀՀ քաղաքացիություն՝

1) եթե առկա է ծնողների գրավոր համաձայնությունը, կամ

2) եթե երեխան բնակվում է Հայաստանի Հանրապետությունում, և առկա է ՀՀ քաղաքացի հանդիսացող ծնողի համաձայնությունը, կամ

3) եթե ծնողների (ծնողի) համաձայնության բացակայության դեպքում ՀՀ քաղաքացիություն ձեռք չբերելու դեպքում դառնում է քաղաքացիություն չունեցող անձ:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերած օտարերկրյա քաղաքացիների երեխան, անկախ այլ պետության քաղաքացիություն ունենալու հանգամանքից, ձեռք է բերում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու անձնագիր ստանալու համար ներկայացված դիմումի հիման վրա:

Նշված դեպքերում 14-18 տարեկան երեխան Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու համար տալիս է գրավոր համաձայնություն:

Ծնողների կողմից Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը կորցնելու դեպքում իր պետության քաղաքացիությունն է ձեռք բերում կամ իր պետության քաղաքացիությունն է կորցնում երեխան:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը կորցրած ծնողների երեխան կորցնում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը, եթե նա ձեռք է բերում այլ պետության քաղաքացիություն:

Եթե ծնողներից մեկը կորցրել է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը, իսկ մյուսը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է, ապա նրանց երեխան կորցնում է Հայաստանի Հանրապե-

տության քաղաքացիությունը, եթե առկա է ծնողների համաձայնությունը, կամ եթե երեխան բնակվում է Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս, և առկա է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող ծնողի համաձայնությունը:

Վերը նշված դեպքերում 14-18 տարեկան երեխան կորցնում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը իր գրավոր համաձայնության առակայության դեպքում, եթե չունի պետության հանդեպ չկատարված՝ «Զինապարտության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված պարտավորություններ:

Այն դեպքերում, եթե ծնողներից մեկը կորցրել է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը, իսկ մյուսը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է, ապա նրանց երեխան կորցնում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը, եթե առկա է ծնողների համաձայնությունը, կամ եթե երեխան բնակվում է Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս, և առկա է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող ծնողի համաձայնությունը, ապա երեխան կորցնում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը, եթե նա ունի կամ ձեռք է բերում այլ պետության քաղաքացիություն:

Երեխան կորցնում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը՝ քաղաքացիության դադարեցման հետևանքով՝ ծնողի ներկայացրած դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը դադարեցնելու համար ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված ընդհանուր հիմունքներով:

Ինչպիսին է երեխայի քաղաքացիությունը որդեգրման ժամանակ

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների կողմից որդեգրված երեխան ձեռք է բերում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն:

Եթե երեխա որդեգրած ամուսիններից մեկը քաղաքացիություն չունեցող անձ է, իսկ մյուսը՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի, ապա երեխան ձեռք է բերում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն:

1) առկա է երեխային որդեգրած ամուսինների համաձայնությունը.

2) երեխան բնակվում է Հայաստանի Հանրապետությունում, և առկա է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող որդեգրած ամուսնու համաձայնությունը.

3) երեխան քաղաքացիություն չունեցող անձ է կամ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք չբերելու դեպքում դառնում է քաղաքացիություն չունեցող անձ:

Արդյո՞ք որդեգրման դեպքում երեխան պահպանում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը, թե՛ ոչ:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող երեխան, որին որդեգրել են օտարերկրյա քաղաքացիները կամ այնպիսի ամուսիններ, որոնցից մեկը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է, իսկ մյուսը՝ օտարերկրյա քաղաքացի, պահպանում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը: Նման դեպքում երեխան կարող է փոխել քաղաքացիությունը միայն որդեգրողների դիմումով, եթե նա ունի կամ ձեռք է բերում այլ պետության քաղաքացիություն:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող երեխան, ում որդեգրել են քաղաքացիություն չունեցող անձինք, կամ որդեգրած ամուսիններից մեկը քաղաքացիություն չունեցող անձ է, իսկ մյուսը՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի կամ օտարերկրյա քաղաքացի, պահպանում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը:

Ո՞ր պետության քաղաքացիությունն է ձեռք բերում երեխան, ում ծնողները հայտնի չեն

Հայաստանի Հանրապետությունում գտնվող երեխան, ում ծնողներն անհայտ են, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է: Ծնողներից մեկի կամ խնամակալի գտնվելու դեպքում երեխայի քաղաքացիությունը կարող է փոխվել ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենսդրությանը համապատասխան:

Երեխան, ում նկատմամբ հաստատված է խնամակալություն կամ հոգաբարձություն, արդյո՞ք պահպանում է ՀՀ քաղաքացիությունը, թե՛ ոչ:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի երեխան, ում նկատմամբ հաստատված է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների խնամակալություն կամ հոգաբարձություն, պահպանում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը՝ անկախ նրա ծնողների կողմից Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիու-

թյունից դուրս գալու հանգամանքից: Նման դեպքում երեխան կարող է դուրս գալ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից ծնողների դիմումով, եթե նրանք զրկված չեն ծնողական իրավունքից, և եթե երեխան ունի կամ ձեռք է բերում այլ պետության քաղաքացիություն:

ՀՀ օրենսդրությամբ ինչպիսի՞ պահանջներ են առաջադրվում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու համար: Ո՞ր դեպքերում և ովքեր կարող են դիմել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու համար:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն չունեցող 18 տարին լրացած, գործունակ, օտարերկրյա պետությունում բնակվող (գտնվող) կամ Հայաստանի Հանրապետությունում օրինական հիմքով բնակվող (գտնվող) յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի դիմելու Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու համար, եթե՝

1) օրենքով սահմանված կարգով վերջին երեք տարին մշտապես բնակվել է Հայաստանի Հանրապետությունում.

2) կարող է բացատրվել հայերեն լեզվով, և

3) ծանոթ է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը:

Ովքեր կարող են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալ, եթե օրենքով սահմանված կարգով վերջին երեք տարին մշտապես չեն բնակվել Հայաստանի Հանրապետությունում, չեն կարող բացատրվել հայերեն լեզվով և ծանոթ չեն Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը:

Առանց ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով վերջին երեք տարին մշտապես Հայաստանի Հանրապետությունում բնակվելու, առանց հայերեն լեզվով բացատրվելու կարողության և առանց Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանն իրազեկ լինելու պահանջների պահպանման՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն կարող է ստանալ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն չունեցող այն անձը՝

1) որն ամուսնացել է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու հետ կամ ունի Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի երեխա.

2) որի ծնողները կամ նրանցից մեկը նախկինում ունեցել է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն կամ ծնվել է Հայաստանի Հանրապետությունում, և որը 18 տարին լրանալուց հետո՝ 3 տարվա

ընթացքում, դիմել է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու համար.

3) որը 1995 թվականի հունվարի 1-ից հետո, իր դիմումի համաձայն, դուրս է եկել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից.

4) որը Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչվել է փախստական կամ հանդիսանում է Հայաստանի Հանրապետությունում բնակվող՝ քաղաքացիություն չունեցող անձ:

Առանց ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով վերջին երեք տարին մշտապես Հայաստանի Հանրապետությունում բնակվելու, առանց հայերեն լեզվով բացատրվելու կարողության և առանց Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանն իրազեկ լինելու պահանջների պահպանման՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն կարող է ստանալ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն չունեցող ազգությամբ հայ անձը կամ անգործունակ անձը, որի խնամակալը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է:

Առանց ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով վերջին երեք տարին մշտապես Հայաստանի Հանրապետությունում բնակվելու, առանց հայերեն լեզվով բացատրվելու կարողության և առանց Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանն իրազեկ լինելու պահանջների պահպանման՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն կարող է շնորհվել Հայաստանի Հանրապետությանը բացառիկ ծառայություններ մատուցած անձանց:

Ինչպիսի՞ ընթացակարգ է կիրառվում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու համար:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն հայցող անձը քաղաքացիություն ստանալու դիմումն անձամբ, իսկ անգործունակ ճանաչված անձի դեպքում՝ խնամակալի միջոցով, պետք է ներկայացնի Հայաստանի Հանրապետության կառավարության լիազոր մարմին:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանում են քաղաքացիություն շնորհելու մասին Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով:

Ո՞ր դեպքերում է հնարավոր Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու դիմումի մերժումը:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու դիմումը մերժվում է, եթե տվյալ անձն իր գործունեությամբ վնասում է

պետական և հասարակական անվտանգությանը, հասարակական կարգին, հանրության առողջությանը և բարքերին, այլոց իրավունքներին և ազատություններին, պատվին և բարի համբավին: Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու դիմումի մերժումը կարող է չհիմնավորվել:

ՀՀ ազգային օրենսդրությամբ արդյո՞ք թույլատրվում է երկքաղաքացիությունը, թե՛ ոչ: Արդյո՞ք 2015թ. դեկտեմբերի 06-ի փոփոխություններով Սահմանադրության համաձայն երկքաղաքացիությունը թույլատրվում է, թե՛ ոչ:

ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքի համաձայն «երկքաղաքացի» է համարվում այն անձը, որն ունի մեկից ավելի պետությունների քաղաքացիություն:

Հայաստանի Հանրապետության երկքաղաքացի է համարվում այն անձը, որը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից բացի, ունի նաև այլ պետության (երկրների) քաղաքացիություն:

Հայաստանի Հանրապետության երկքաղաքացին Հայաստանի Հանրապետության համար ճանաչվում է միայն որպես Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի: Այս պահանջը տարածվում է նաև 1995 թվականի հունվարի մեկից հետո, առանց սահմանված կարգի Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից դուրս գալու, այլ պետության քաղաքացիություն ընդունած կամ ստացած, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից միակողմանի հրաժարված Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների վրա:

Հայաստանի Հանրապետության երկքաղաքացին ունի Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու համար նախատեսված բոլոր իրավունքները և կրում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու համար նախատեսված բոլոր պարտականություններն ու պատասխանատվությունը, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով կամ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

1995թ. Սահմանադրությամբ Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում էր քաղաքացիության բացառիկության սկզբունքը: Դա նշանակում էր, որ «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին միաժամանակ չէր կարող լինել այլ պետության քաղաքացի» (14-րդ հոդվ.):

2005թվականին Սահմանադրության փոփոխությունների և լրացումների ժամանակ Հանրապետության Հիմնական օրենքում ամրագրվեց դրույթ, որը թույլատրում էր Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներին ձեռք բերելու նաև այլ պետությունների քաղաքացիություն (հոդվ. 30.1, 2-րդ մաս):

Սահմանադրության այդ նորմի հիման վրա «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության մասին» 1995թ. ՀՀ օրենքը 2007թ. լրացվեց նոր 131 «Երկքաղաքացիություն» վերտառությամբ հոդվածով, որտեղ Հայաստանի Հանրապետության երկքաղաքացուն վերապահվում է ՀՀ քաղաքացու համար նախատեսված բոլոր պարտականություններն ու պատասխանատվությունը, բացառությամբ Հայաստանի Հանձապետության միջազգային պայմանագրերով կամ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Երկքաղաքացիությունը ճանաչելուց հետո պետությունը փաստորեն պարտավոր է իր քաղաքացիությունն ընդունած այլ պետության քաղաքացուն տրամադրել այն բոլոր իրավունքները, ազատություններն ու պարտականությունները, որոնք ունեն իր քաղաքացիները: Այսինքն՝ երկքաղաքացին իրավունք ունի բնակվելու քաղաքացիության երկու պետություններում, երկու երկրներում էլ միաժամանակ կատարել զինծառայություն, մուծել հարկեր և տուրքեր, հավատարիմ լինել երկու պետություններին էլ:

Երկքաղաքացիությունը դիտելով որպես անբնական երևույթ, միջազգային հանրությունը պայքարում է դրա կրճատման, նվազեցման համար: Եվրախորհրդի կողմից 1963թ. ընդունված՝ բազմաքաղաքացիության դեպքերի կրճատման և բազմաքաղաքացիության դեպքում զինվորական պարտականությունների մասին կոնվենցիայի համաձայն՝ յուրաքանչյուր անձ պետք է ունենա մեկ երկրի քաղաքացիություն, և որ միջազգային համայնքի ջանքերը պետք է ուղղված լինեն երկքաղաքացիության վերացմանը, քանի որ դրանից կարող են ծագել բախումներ պետությունների օրենսդրության մեջ, ինչը կարող է պատճառ հանդիսանալ մարդու իրավունքների խախտման համար:

1994թ. Եվրախորհուրդը ձեռնամուխ եղավ 1963 թվականի Կոնվենցիայի արմատական վերանայմանը: Վերացվեց այն դիրքորոշումը, որը պահանջում էր խուսափել երկքաղաքացիությունից: Սա յուրաքանչյուր երկրի թույլ կտա ճանաչել կամ չճանաչել երկքա-

ղաքացիությունը և այդ հարցում ընդունել տվյալ երկրին հարմար սկզբունքներ:

Հայաստանի Հանրապետության 2015թ. դեկտեմբերի 6-ի հանրաքվեով ընդունված փոփոխություններով Սահմանադրությունը որևէ նշում չի բովանդակում երկքաղաքացիության մասին: Սակայն կարծում ենք, դրանից չի բխում, որ ՀՀ Սահմանադրությունը բացառում է երկքաղաքացիության ինստիտուտի առկայությունը Հայաստանի Հանրապետությունում: Երկքաղաքացիության ինստիտուտը կարգավորվում է ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքով, որը հատուկ հոդված (13) է բովանդակում այդ մասին, որում վերջին փոփոխությունները կատարվել են 07.05.2015թ. օրենքով:

Երկքաղաքացիության հիմք է նաև առանց սկզբնական քաղաքացիությունը կորցնելու նոր քաղաքացիության ձեռքբերումը: Հաճախ պատահում է, որ անձը ստանում է պետության քաղաքացիություն, որի օրենսդրությամբ չի նախատեսվում, որպես պայման, անձի կողմից իր սկզբնական քաղաքացիության դադարեցումը: Կամ իր սկզբնական ծագման երկրի օրենքներով նույնպես չի նախատեսվում, որ ձեռք բերելով այլ երկրի քաղաքացիություն՝ անձը ավտոմատ կերպով պետք է կորցնի սկզբնական քաղաքացիությունը:

Երկքաղաքացիության առաջացման հաջորդ պատճառը տարբեր քաղաքացիություն ունեցող ծնողներից սերված երեխայի ծնունդն է: Երբ երեխան ըստ ծննդի (ծագման) ձեռք է բերում հոր, ինչպես նաև մոր քաղաքացիությունը, նա դառնում է երկքաղաքացի:

Արդյո՞ք թույլատրվում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը վերականգնել և որ դեպքում:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը կորցրած անձի քաղաքացիությունն, իր դիմումի համաձայն, կարող է վերականգնվել, եթե տվյալ անձն իր գործունեությամբ չի վնասում պետական և հասարակական անվտանգությանը, հասարակական կարգին, հանրության առողջությանը և բարքերին, այլոց իրավունքներին և ազատություններին, պատվին և բարի համբավին, և եթե նրա քաղաքացիությունը չի դադարեցվել կեղծ փաստաթղթերի կամ կեղծ տվյալների հիման վրա քաղաքացիություն ձեռք բերելու դեպքում, և արարքը կատարելու պահից չի անցել 5 տարի:

Այլ երկրի քաղաքացիություն ձեռք բերելու նպատակով Հայաստա-

նի Հանրապետության քաղաքացիությունը դադարեցրած, սակայն այլ երկրի քաղաքացիություն չստացած անձը, իր դիմումի համաձայն, կարող է վերականգնել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը:

Արդյո՞ք հնարավոր է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության խմբային ձեռքբերումը, թե՛ ոչ:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության խմբային ձեռքբերումն իրականացվում է ներգաղթի և ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված այլ դեպքերում՝ Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով:

Ո՞ր դեպքերում է դադարում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը դադարեցվում է՝

1) Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը փոխելու դեպքում.

2) կեղծ փաստաթղթերի կամ կեղծ տվյալների հիման վրա քաղաքացիություն ձեռք բերելու դեպքում, եթե անձի կողմից կեղծ փաստաթղթեր կամ կեղծ տվյալներ ներկայացնելը հիմնավորվել է օրենքով սահմանված կարգով, և արարքը կատարելու պահից չի անցել 5 տարի.

3) Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ միջազգային պայմանագրերով նախատեսված հիմքերով:

Արդյո՞ք թույլատրվում է փոխել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը, թե՛ ոչ, եթե՛ այո, ապա ո՞ր դեպքերում և ինչ կարգով:

Հայաստանի Հանրապետության 18 տարին լրացած յուրաքանչյուր քաղաքացի իրավունք ունի փոխել քաղաքացիությունը՝ դուրս գալ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից և ձեռք բերել այլ պետության քաղաքացիություն կամ դուրս գալ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից, եթե ունի այլ պետության քաղաքացիություն:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից դուրս գալու մասին քաղաքացու դիմումը մերժվում է, եթե՝

1) նրա նկատմամբ հարուցված է քրեական հետապնդում.

2) նրա նկատմամբ կա դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած և կատարման ենթակա դատավճիռ կամ վճիռ.

3) Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից նրա դուրս գալը հակասում է Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության շահերին.

4) նա ունի պետության հանդեպ չկատարված պարտավորություններ:

5) նա չունի այլ պետության քաղաքացիություն և մինչև Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի կողմից Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը դադարեցնելու վերաբերյալ հրամանագրի ստորագրումը չի ներկայացնում օտարերկրյա պետության իրավասու մարմնի տված գրավոր հավաստում (տեղեկանք) տվյալ պետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու իրավական հնարավորության մասին:

Պետական իշխանության ո՞ր իրավասու մարմնի կողմից է դադարեցվում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը և ի՞նչ կարգով:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու քաղաքացիությունը դադարեցվում է Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի կողմից՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը դադարեցնելու վերաբերյալ հրամանագրի ստորագրմամբ:

Որո՞նք են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության հարցերը կարգավորող իրավասու մարմինները:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության հարցերը կարգավորող մարմինները հետևյալն են՝ Հանրապետության Նախագահը, Հանրապետության Նախագահին առընթեր քաղաքացիության հարցերի հանձնաժողովը, Կառավարությունը:

Ինչպիսի՞ իրավասությամբ է օժտված Հանրապետության նախագահը ՀՀ քաղաքացիության հետ կապված հարցերով:

Քաղաքացիության հետ կապված հարցերի լուծման գործում, հիմնական լիազորությունները վերապահված են Հայաստանի Հանրապետության Նախագահին: Սահմանադրության 134-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հանրապետության Նախագահն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով լուծում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն շնորհելու և Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը դադարեցնելու վերաբերյալ հարցերը»:

Հանրապետության Նախագահին իր հրապարակած հրամանագրերով լուծում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը վերականգնելու, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության խմբային ձեռքբերման, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության դադարեցման հարցերը, սահմանում է քաղաքացիության վերաբերյալ դիմումների քննարկման կարգը:

Ո՞վ է կազմավորում Հանրապետության Նախագահին առընթեր քաղաքացիության հարցերի հանձնաժողովը:

Հանրապետության Նախագահին առընթեր քաղաքացիության հարցերի հանձնաժողովը կազմավորում է Հանրապետության Նախագահը:

Քաղաքացիության հարցերի հանձնաժողովի կանոնադրությունը հաստատում է Հանրապետության Նախագահը:

Հայաստանի Հանրապետության Նախագահը 1999թ. հուլիսի 23-ին ընդունել է երկու հրամանագիր, որոնցով հաստատել է հանձնաժողովի կազմը և կանոնադրությունը:

Ինչպես նախատեսված է կանոնադրության մեջ, հանձնաժողովը խորհրդակցական մարմին է, և ինչպես նրա նախագահը, այնպես էլ անդամները հանձնաժողովի աշխատանքներին մասնակցում են հասարակական կարգով: Հանձնաժողովի իրավասության մեջ է մտնում ՀՀ քաղաքացիություն ստանալու, ՀՀ քաղաքացիությունը վերականգնելու, ՀՀ քաղաքացիության խմբային ձեռքբերման, ՀՀ քաղաքացիության դադարեցման վերաբերյալ դիմումների նախնական քննարկումը և դրանց կապակցությամբ Հանրապետության Նախագահին առաջարկություններ ներկայացնելը:

Հանձնաժողովի քննարկմանը ներկայացվող՝ ՀՀ քաղաքացիության վերաբերյալ նյութերի նախապատրաստումն իրականացվում է Հանրապետության Նախագահի աշխատակազմի Ներման, քաղաքացիության, պարզմների և կոչումների վարչությունը: Այդ վարչության միջոցով հանձնաժողովն իր քննարկմանը ներկայացված նյութերի վերաբերյալ պետական մարմիններից կարող է պահանջել լրացուցիչ փաստաթղթեր:

Ինչպիսի՞ գործառույթներով և լիազորություններով է օժտված Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության հարցերը կարգավորող ՀՀ Կառավարությունը: Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության հարցերը կարգավորող Կառավարությունը՝

1) ապահովում է կառավարության, նախարարությունների, կառավարման այլ մարմինների ակտերի համապատասխանեցումը ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքին.

2) սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը հաստատող փաստաթղթերի ձևակերպման և դրանք քաղաքացիներին հանձնելու կարգը.

3) սահմանում է քաղաքացիության ձեռքբերման և դադարեցման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի ցանկը և նմուշները.

4) ընդունում է ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքի կիրարկումն ապահովող որոշումներ: Կառավարությունն իրավասու մարմինների միջոցով՝

1) ընդունում է քաղաքացիության վերաբերյալ դիմումներ և այլ փաստաթղթեր, ստուգում դրանց իսկությունը և հիմնավորվածությունը.

2) քաղաքացիության վերաբերյալ դիմումները, միջնորդությունները և այլ փաստաթղթերը համապատասխան եզրակացություններով ուղարկում է Հանրապետության Նախագահին.

3) Հանրապետության Նախագահին առաջարկություն է ներկայացնում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը դադարեցնելու մասին.

4) կատարում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների հաշվառումը.

5) ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենսդրությանը համապատասխան պարզում է անձանց պատկանելությունը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությանը:

Ինչպիսի՞ գործառույթներով և լիազորություններով են օժտված Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության հարցերը կարգավորող ՀՀ ոստիկանությունը, ՀՀ արտաքին գործերի նախարարությունը, դիվանագիտական ներկայացուցչություններն ու հյուպատոսական ծառայությունները:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության վերաբերյալ

հարցերի իրականացմանը որոշ մասնակցություն ունեն նաև ՀՀ ոստիկանությունը, ՀՀ արտաքին գործերի նախարարությունը, դիվանագիտական ներկայացուցչություններն ու հյուպատոսական ծառայությունները: Նրանց լիազորությունների մեջ են մտնում՝ ՀՀ քաղաքացիության հարցերով դիմումների և միջնորդությունների ընդունումը, ներկայացված փաստերի և փաստաթղթերի ստուգումը, փաստաթղթերը՝ իրենց եզրակացությամբ, կառավարությանն ուղարկելը և այլն:

Քաղաքացիության հարցերի վերաբերյալ դիմումներն ու միջնորդությունները ներկայացվում են գրավոր՝ անձի բնակության վայրի ոստիկանության ծառայության պետին, իսկ եթե անձը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության սահմաններից դուրս, ապա՝ համապատասխան դիվանագիտական ներկայացուցչություն կամ հյուպատոսական հիմնարկություն: Դիմումները քննարկվում են վեցամսյա ժամկետում, որոնց մերժման դեպքում կրկին կարելի է դիմել մերժման օրից մեկ տարի հետո՝ ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքով սահմանված կարգով:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը համարվում է ձեռք բերված կամ դադարեցված Հանրապետության Նախագահի կողմից այդ կապակցությամբ հրամանագրի հրապարակման պահից: Հրամանագրի կատարման վերահսկողությունը, Հանրապետության նախագահին առընթեր քաղաքացիության հարցերի հանձնաժողովի կանոնադրությամբ (կետ 12), դրված է Նախագահի աշխատակազմի ներման, քաղաքացիության, պարգևների և կոչումների վարչության վրա:

Ինչպիսին է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության գործերով վարույթը: Ինչպիսին է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության հարցերով դիմումների, միջնորդությունների ներկայացման և դրանց քննարկման կարգը:

Քաղաքացիության հարցերի վերաբերյալ դիմումները և միջնորդությունները ներկայացվում են գրավոր:

Քաղաքացիության հարցերի վերաբերյալ դիմումները քննարկվում են վեցամսյա ժամկետում: Դիմումի մերժման դեպքում կրկին կարելի է դիմել մերժման օրից մեկ տարի հետո՝ ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքով սահմանված կարգով:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության հարցերի վե-

րաբերյալ դիմումների, միջնորդությունների, դրանց քննարկման ընթացքի, անձի քաղաքացիության վերաբերյալ տվյալները ֆիզիկական անձանց, կազմակերպություններին, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, ինչպես նաև օտարերկրյա պետություններին կարող են փոխանցվել կամ տրամադրվել միայն դիմումատուի կամ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերած անձի համաձայնությամբ կամ օրենքով կամ միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում:

Նշված դեպքում համաձայնությունը ներկայացնելու պարտավորությունը կրում է տվյալներ ստանալու նպատակով հարցմամբ դիմողը:

Արդյո՞ք հնարավոր է քաղաքացիության հարցերով պաշտոնապար անձանց անօրինական գործողությունների գանգաւարկումը:

Պաշտոնատար անձանց կողմից քաղաքացիության հարցերով դիմումները չընդունելը, քննարկման ժամկետները խախտելը, ինչպես նաև նրանց այլ անօրինական գործողությունները կարող են գանգատարկվել դատական կարգով:

Ինչպիսի՞ն է անձի քաղաքացիության վերաբերյալ տեղեկություն (այսուհետ՝ տեղեկություն) ստանալու ընթացակարգը, ովքեր ունեն անձի քաղաքացիության վերաբերյալ տեղեկություն ստանալու իրավունք, ինչպիսի ժամկետներ են սահմանված տեղեկություն տրամադրելու համար, ովքեր իրավունք ունեն տեղեկություն ստանալ և որոնք են տեղեկություն չտրամադրելու հիմքերը:

«Անձի քաղաքացիության վերաբերյալ տեղեկություն ստանալու կարգը հաստատելու մասին» 2007 թվականի հոկտեմբերի 4-ի N 1154-Ն վարչապետի որոշման համաձայն՝

- Անձի քաղաքացիության վերաբերյալ տեղեկություն ստանալու իրավունք ունեն՝

1) Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանությունը.

2) Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր ազգային անվտանգության ծառայությունը.

3) Հայաստանի Հանրապետության արտաքին գործերի նախարարությունը.

4) Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարությունը.

5) Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր հարկային պետական ծառայությունը:

- Անձի քաղաքացիության վերաբերյալ տեղեկություն ստանալու համար նշված պետական կառավարման մարմինները, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին՝ իր քաղաքացիության վերաբերյալ, կամ նրա ներկայացուցիչը (այսուհետ՝ տեղեկություն հայցող) Հայաստանի Հանրապետությունում գրավոր հարցում են ներկայացնում՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության անձնագրային և վիզաների վարչություն (այսուհետ՝ անձնագրային և վիզաների վարչություն) կամ Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության տարածքային ստորաբաժանում (այսուհետ՝ ստորաբաժանում):

- Օտարերկրյա պետությունում գտնվող՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին կամ նրա ներկայացուցիչը տեղեկություն ստանալու համար գրավոր հարցում է ներկայացնում տվյալ պետությունում գործող՝ Հայաստանի Հանրապետության դեսպանություն կամ հյուպատոսական հիմնարկ:

- Հարցումը պետք է պարունակի տեղեկություն հայցողի անվանումը, այն անձի անունը, ազգանունը, ծննդյան տարեթիվը, ամիսը, օրը, վայրը, ում քաղաքացիության մասին հայցվում է տեղեկությունը, տեղեկություն հայցողի պաշտոնը, եթե հարցումը կատարում են տեղեկություն հայցողները, տեղեկություն հայցողի ստորագրությունը և ազգանունը, տեղեկությունը հայցելու տարեթիվը, ամիսը, օրը:

- Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու ներկայացուցչի կողմից գրավոր հարցում ներկայացնելիս հարցմանը կցվում են նաև քաղաքացու կողմից տրված լիազորագիրը, որը նոտարական վավերացում չի պահանջում, ներկայացուցչի և ներկայացվողի անձնագրերի պատճենները:

- Օտարերկրյա պետությունում գործող՝ Հայաստանի Հանրապետության դեսպանությունը կամ հյուպատոսական հիմնարկը գրավոր հարցումն ստանալու օրվանից 15-օրյա ժամկետում Հայաստանի Հանրապետության արտաքին գործերի նախարարության միջոցով ուղարկում է անձնագրային և վիզաների վարչություն:

- Անձնագրային և վիզաների վարչությունը կամ ստորաբաժանումը

հարցումն ստանալուց հետո 5-օրյա ժամկետում տեղեկություն հայցողին տալիս է անձի քաղաքացիության մասին տեղեկանք:

Այն դեպքում, երբ օտարերկրյա պետությունում գտնվող՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին կամ նրա ներկայացուցիչը տեղեկություն ստանալու համար գրավոր հարցում է ներկայացնում տվյալ պետությունում գործող՝ Հայաստանի Հանրապետության դեսպանություն կամ հյուպատոսական հիմնարկ, ապա անձնագրային և վիզաների վարչությունը Հայաստանի Հանրապետության արտաքին գործերի նախարարության և օտարերկրյա պետությունում գործող՝ Հայաստանի Հանրապետության դեսպանության կամ հյուպատոսական հիմնարկի միջոցով քաղաքացուն կամ նրա ներկայացուցչին տեղեկանքը տալիս է 15-օրյա ժամկետում: Տեղեկանքն ստորագրում և կնքում է անձնագրային և վիզաների վարչության կամ ստորաբաժանման ղեկավարը: Տեղեկանքում նշվում են անձի անունը, ազգանունը, հայրանունը (եթե անձնագրում նշված է), ծննդյան տարեթիվը, ամիսը, օրը, վայրը, անձի քաղաքացիությունը՝ նշելով այն ձեռք բերելու տարեթիվը, ամիսը, օրը:

- Տեղեկություն չի տրամադրվում, եթե՝

1) գրավոր հարցումը չի պարունակում հետևյալ տվյալները՝ տեղեկություն հայցողի անվանումը, այն անձի անունը, ազգանունը, ծննդյան տարեթիվը, ամիսը, օրը, վայրը, ում քաղաքացիության մասին հայցվում է տեղեկությունը, տեղեկություն հայցողի պաշտոնը, եթե հարցումը կատարում են հետևյալ տեղեկություն հայցողները՝ 1) Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանությունը. 2) ՀՀ կառավարությանն առընթեր ազգային անվտանգության ծառայությունը. 3) Հայաստանի Հանրապետության արտաքին գործերի նախարարությունը. 4) Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարությունը. 5) Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր հարկային պետական ծառայությունը, ինչպես նաև տեղեկություն հայցողի ստորագրությունը և ազգանունը, տեղեկությունը հայցելու տարեթիվը, ամիսը, օրը:

2) գրավոր հարցումն ստորագրվել է այն ստորագրելու իրավասություն չունեցող անձի կողմից:

- Անձի քաղաքացիության վերաբերյալ տեղեկության բացակայության դեպքում անձնագրային և վիզաների վարչության կամ ստորա-

բաժանման կողմից 5-օրյա ժամկետում տեղեկություն հայցողին տրվում է տեղեկանք:

ՀՈԴՎԱԾ 49.

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԱՆՑՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Հանրային ծառայության անցնելու իրավունքն ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 49-րդ հոդվածով, համաձայն որի՝ *«Յուրաքանչյուր քաղաքացի ունի ընդհանուր հիմունքներով հանրային ծառայության անցնելու իրավունք: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով»:*

● Ի՞նչ է հանրային ծառայությունը:

Հանրային ծառայությունը պետությանը ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով վերապահված լիազորությունների իրականացումն է, որն ընդգրկում է պետական ծառայությունը, համայնքային ծառայությունը, պետական և համայնքային պաշտոնները:

● Ի՞նչ է պետական ծառայությունը:

Պետական ծառայությունը մասնագիտական գործունեություն է, որն ուղղված է ՀՀ օրենսդրությամբ պետական մարմիններին վերապահված խնդիրների և գործառույթների իրականացմանը:

● Ի՞նչ ծառայություններ է ընդգրկում պետական ծառայությունը:

Պետական ծառայությունն ընդգրկում է՝ քաղաքացիական ծառայությունը, դատական ծառայությունը, դիվանագիտական ծառայությունը, հատուկ ծառայությունները՝ պաշտպանության, ազգային անվտանգության, ոստիկանության, հարկային, մաքսային, փրկարար ծառայության հանրապետական գործադիր մարմիններում, ՀՀ Ազգային ժողովի աշխատակազմում պետական ծառայությունը, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմում, ինչպես նաև օրենքներով նախատեսված այլ ծառայությունները:

● Ի՞նչ է քաղաքացիական ծառայությունը:

Քաղաքացիական ծառայությունը քաղաքական ուժերի հարաբերակցության փոփոխությունից անկախ մասնագիտական գործունեություն է, որը կատարվում է ՀՀ Նախագահի, կառավարության, հանրապետական գործադիր մարմինների, նախարարությունների կառավարման ոլորտում գործող պետական մարմինների, մարզպե-

տարանների, օրենքով ստեղծված մշտապես գործող մարմինների, բացառությամբ կենտրոնական բանկի, աշխատակազմերում՝ ՀՀ օրենսդրությամբ այդ մարմիններին վերապահված խնդիրների և գործառույթների իրականացման նպատակով:

● *Ինչ է համայնքային ծառայությունը:*

Համայնքային ծառայությունը մասնագիտական գործունեություն է, որն ուղղված է ՀՀ օրենսդրությամբ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին վերապահված խնդիրների և գործառույթների իրականացմանը:

● *Որո՞նք են պետական պաշտոնները:*

Պետական պաշտոններն են՝ քաղաքական (բացառությամբ ՀՀ համայնքների ղեկավարների պաշտոնների), հայեցողական (բացառությամբ ՀՀ համայնքների ղեկավարների տեղակալների, ՀՀ համայնքների ղեկավարների խորհրդականների, մամուլի քարտուղարների, օգնականների, Երևանի, Գյումրու և Վանաձորի գլխավոր ճարտարապետների, Երևանի վարչական շրջանի ղեկավարի և նրա տեղակալի, ՀՀ համայնքների ղեկավարների տեղակալների օգնականների, Երևանի, Գյումրու և Վանաձորի գլխավոր ճարտարապետների օգնականների պաշտոնների), քաղաքացիական, ինչպես նաև պետական ծառայության պաշտոնները:

● *Ինչ է քաղաքական պաշտոնը:*

Քաղաքական պաշտոնը ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կարգով ընտրովի կամ նշանակովի պաշտոն է, որն զբաղեցնող պաշտոնատար անձը ՀՀ օրենսդրությամբ իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակներում ընդունում է քաղաքական որոշումներ և համակարգում դրանց կատարումը: Քաղաքական պաշտոն զբաղեցնող պաշտոնատար անձը փոփոխվում է քաղաքական ուժերի հարաբերակցության փոփոխության դեպքում, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

● *Որո՞նք են քաղաքական պաշտոնները:*

Քաղաքական պաշտոնների շրջանակը սահմանված է «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և ընդգրկում է՝ ՀՀ Նախագահի, ՀՀ Ազգային ժողովի պատգամավորների, ՀՀ վարչապետի, Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղարի, ՀՀ նախարարների և ՀՀ համայնքների ղեկավարների պաշտոնները:

● *Ինչ է հայեցողական պաշտոնը:*

Հայեցողական պաշտոնը նշանակովի պաշտոն է, որն զբաղեցնող պաշտոնատար անձը ՀՀ օրենսդրությամբ իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակներում ընդունում է որոշումներ և համակարգում դրանց կատարումը: Հայեցողական պաշտոն զբաղեցնող պաշտոնատար անձը կարող է փոփոխվել քաղաքական ուժերի հարաբերակցության փոփոխության դեպքում:

● *Որո՞նք են հայեցողական պաշտոնները:*

Հայեցողական պաշտոնների շրջանակը սահմանված է «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 7-րդ մասով և, մասնավորապես, ընդգրկում է՝ ՀՀ Նախագահի աշխատակազմի ղեկավարի, ՀՀ Ազգային ժողովի աշխատակազմի ղեկավարի, ՀՀ Նախարարների տեղակալների, ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների ղեկավարների, ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպանների, ՀՀ նախարարությունների կառավարման ոլորտում գործող պետական մարմինների ղեկավարների, ՀՀ մարզպետների պաշտոնները և այլն:

● *Ինչ է քաղաքացիական պաշտոնը:*

Քաղաքացիական պաշտոնը ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կարգով որոշակի ժամանակահատվածով նշանակովի կամ ընտրովի պաշտոն է, որն զբաղեցնող պաշտոնատար անձը ՀՀ օրենսդրությամբ իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակներում կոլեգիալ, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում նաև անհատական հիմունքներով ընդունում է որոշումներ և համակարգում դրանց կատարումը, իր պաշտոնավարման ժամանակահատվածում չի փոփոխվում քաղաքական ուժերի հարաբերակցության փոփոխության դեպքում:

● *Որո՞նք են քաղաքացիական պաշտոնները:*

Քաղաքացիական պաշտոնների շրջանակը սահմանված է «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 10-րդ մասով և ընդգրկում է՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանի նախագահի և անդամների, օրենքներով ստեղծված մշտապես գործող մարմինների (հանձնաժողովների, ծառայությունների, խորհուրդների) ղեկավարների, նրանց անդամների, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի, նրա պալատների

Նախագահների և դատավորների, վերաքննիչ, առաջին ատյանի դատարանների նախագահների և դատավորների, ՀՀ գլխավոր դատախազի, նրա տեղակալների և դատախազների, ինչպես նաև ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնները:

• Ո՞վ կարող է զբաղեցնել քաղաքացիական պաշտոն:

Քաղաքացիական պաշտոն կարող են զբաղեցնել ՀՀ այն քաղաքացիները, ովքեր ունեն բարձրագույն կրթություն, եթե օրենքով այլ բան նախատեսված չէ:

Քաղաքացիական պաշտոնների առանձնահատկություններից ելնելով՝ այդ պաշտոնները զբաղեցնելու համար օրենքով կարող են սահմանվել նաև այլ պահանջներ: Մասնավորապես, «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնում կարող է ընտրվել 25 տարին լրացած, հասարակության մեջ բարձր հեղինակություն վայելող, բարձրագույն կրթություն ունեցող, վերջին չորս տարում միայն ՀՀ քաղաքացի հանդիսացող, վերջին չորս տարում ՀՀ-ում մշտապես բնակվող և ընտրական իրավունք ունեցող, ինչպես նաև հայերենին տիրապետող յուրաքանչյուր ոք:

• Որո՞նք են համայնքային պաշտոնները:

Համայնքային պաշտոնների շրջանակը սահմանված է «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 1.1-րդ մասով և, մասնավորապես, ընդգրկում է՝ ՀՀ համայնքների ղեկավարների, նրանց տեղակալների, Երևանի վարչական շրջանի ղեկավարի և նրա տեղակալի, ՀՀ համայնքների ավագանիների անդամների, համայնքային ծառայության պաշտոնները և այլն:

• Ովքե՞ր են համարվում բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք:

Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց շրջանակը սահմանված է «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի 15-րդ կետով և, մասնավորապես, ընդգրկում է՝ ՀՀ Նախագահի, վարչապետի, Ազգային ժողովի պատգամավորների, սահմանադրական դատարանի անդամների, դատավորների, նախարարների և նրանց տեղակալների, ՀՀ գլխավոր դատախազի և նրա տեղակալների, օրենքներով ստեղծված պետական մարմինների (հանձնաժողովներ,

խորհուրդներ) ղեկավարների, նրանց տեղակալների և այդ մարմինների անդամների, կենտրոնական բանկի նախագահի, նրա տեղակալի և կենտրոնական բանկի խորհրդի անդամների, կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների ղեկավարների, նրանց տեղակալների, ՀՀ կառավարությանն առընթեր ազգային անվտանգության ծառայության պետական պահպանության ծառայության պետի և նրա տեղակալների, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի, ՀՀ Նախագահի աշխատակազմի ղեկավարի և նրա տեղակալների, Երևանի քաղաքապետի և նրա տեղակալների, մարզպետների և նրանց տեղակալների պաշտոնները և այլն:

● Ովքեր են համարվում բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի հետ փոխկապակցված անձինք:

Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի հետ փոխկապակցված անձինք են համարվում բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի կամ նրա ամուսնու հետ՝ ներառյալ մինչև 2-րդ աստիճանի արյունակցական կապի մեջ գտնվող անձինք: Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի հետ արյունակցական կապի մինչև 2-րդ աստիճանի մեջ են գտնվում արյունակցական կապի 1-ին աստիճանի մեջ գտնվող անձինք, ինչպես նաև վերջիններիս հետ արյունակցական կապի 1-ին աստիճանի մեջ գտնվող անձինք: Արյունակցական կապի 1-ին աստիճանի մեջ են գտնվում անձի զավակները, ծնողները, քույրերը և եղբայրները:

● Ինչ է հանրային ծառայության պաշտոնը:

Հանրային ծառայության պաշտոնը պետական և համայնքային ծառայության պաշտոնների անվանացանկերով նախատեսված պաշտոնն է:

Հանրային ծառայության պաշտոնները դասակարգվում են խմբերի և ենթախմբերի, որոնց հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներով և այլ իրավական ակտերով: Մասնավորապես, «Քաղաքացիական հատուկ ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական հատուկ ծառայության պաշտոնները դասակարգվում են հետևյալ խմբերի.

1) քաղաքացիական հատուկ ծառայության բարձրագույն պաշտոններ.

2) քաղաքացիական հատուկ ծառայության գլխավոր պաշտոններ.
3) քաղաքացիական հատուկ ծառայության առաջատար պաշտոններ.

4) քաղաքացիական հատուկ ծառայության կրտսեր պաշտոններ:
Քաղաքացիական հատուկ ծառայության բարձրագույն պաշտոնների խումբը դասակարգվում է 1-ին և 2-րդ ենթախմբերի, իսկ քաղաքացիական հատուկ ծառայության գլխավոր, առաջատար և կրտսեր պաշտոնների խմբերը դասակարգվում են 1-ին, 2-րդ և 3-րդ ենթախմբերի: Քաղաքացիական հատուկ ծառայության պաշտոնների խմբերում 1-ին ենթախումբը տվյալ խմբի բարձրագույն ենթախումբն է:

• Ո՞վ իրավունք ունի զբաղեցնելու հանրային ծառայության պաշտոն:

Հանրային ծառայության պաշտոն զբաղեցնելու իրավունք ունեն հանրային ծառայության տվյալ պաշտոնի անձնագրով (սկարագրով) ներկայացվող պահանջները բավարարող և պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներով նախատեսված պահանջները բավարարող քաղաքացիները՝ անկախ ազգությունից, ռասայից, սեռից, դավանանքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրույթունից: Մասնավորապես, «Դիվանագիտական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի համաձայն՝ դիվանագիտական ծառայության պաշտոնի նշանակվելու իրավունք ունի միայն ՀՀ այն քաղաքացին, ով տիրապետում է հայերենին, առնվազն երկու օտար լեզվի, ունի բարձրագույն կրթություն և բավարարում է արտաքին գործերի նախարարության հաստատած՝ համապատասխան պաշտոնի նկարագրի պահանջները:

• Ո՞վ իրավունք չունի ընդունվելու հանրային ծառայության:

Հանրային ծառայության ընդունվելու իրավունք չունի այն անձը, որը՝

1) դատական կարգով ճանաչվել է անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ.

2) դատական կարգով զրկվել է հանրային ծառայության պաշտոն զբաղեցնելու իրավունքից.

3) տառապում է այնպիսի հիվանդությամբ, որը հանրային ծառայության տվյալ պաշտոնի նշանակվելու դեպքում կարող է խոչընդոտել իր

լիազորությունների իրականացմանը: Այդ հիվանդությունների ցանկը հաստատում է ՀՀ կառավարությունը: Դրանք են՝

- բոլոր տեսակի փսիխոտիկ բնույթի հոգեկան խանգարումները,
- ոչ փսիխոտիկ բնույթի հոգեկան խանգարումները, որոնք ընթանում են հաճախակի սրացումներով, արտահայտված նկրոտիկ և անձի խանգարումներով,
- մտավոր հետամնացությունը,
- ալկոհոլամոլությունը, թմրամոլությունը, թունամոլությունը,
- թոքերի տուբերկուլյոզը (ակտիվ շրջանում),
- էպիլեպսիան (ընկնավորությունը):

4) դատապարտվել է հանցագործության համար, և դատվածությունը սահմանված կարգով հանված կամ մարված չէ:

5) օրենքի խախտմամբ չի անցել ժամկետային պարտադիր զինվորական ծառայություն:

Բացի վերը նշված պահանջներից, պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներով կարող են սահմանվել նաև այլ պահանջներ: Մասնավորապես, «Ոստիկանությունում ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն, ի թիվս այլնի, ոստիկանությունում ծառայության չի կարող անցնել այն քաղաքացին, որի նկատմամբ իրականացվում է քրեական հետապնդում:

• Ո՞վ է համարվում հանրային ծառայող:

Հանրային ծառայողը պետական և համայնքային ծառայության պաշտոնների անվանացանկով նախատեսված որևէ պաշտոն (բացառությամբ ժամանակավոր թափուր պաշտոնի) զբաղեցնող կամ օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով հանրային ծառայության համապատասխան կադրերի ղեզերվում գտնվող անձն է:

• Ի՞նչ է նշանակում հանրային ծառայության պաշտոնի անձնագիր:

Հանրային ծառայության պաշտոնի անձնագիրը (սկարագիրը)՝ տվյալ պաշտոնը զբաղեցնող հանրային ծառայողի համար օրենքով և այլ իրավական ակտերով նախատեսված իրավունքներն ու պարտականությունները նկարագրող և տվյալ պաշտոնը զբաղեցնելու համար հանրային ծառայողին մասնագիտական գիտելիքների ու աշխատանքային ունակությունների տիրապետման տեսանկյունից ներկայաց-

վող՝ օրենքով սահմանված կարգով հաստատված փաստաթուղթն է:

Հանրային ծառայության յուրաքանչյուր պաշտոնի համար նախատեսվում է պաշտոնի անձնագիր (նկարագիր):

Հանրային ծառայության պաշտոնների անձնագրերը (նկարագրերը) հաստատվում (փոփոխվում) են պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կարգով: Մասնավորապես, «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ համայնքային ծառայության պաշտոնների անձնագրերը համայնքային ծառայության պաշտոնների յուրաքանչյուր խմբի ընդհանուր նկարագրի հիման վրա հաստատում է համապատասխան համայնքի ղեկավարը:

• Ինչ կարգով են զբաղեցվում հանրային ծառայության թափուր պաշտոնները:

Հանրային ծառայության թափուր պաշտոնները զբաղեցվում են մրցույթով կամ օրենքով սահմանված այլ կարգով: Մասնավորապես, «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 12.1-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական ծառայության թափուր պաշտոնը կարող է զբաղեցվել նաև արտամրցութային կարգով: Քաղաքացիական ծառայության թափուր պաշտոն (բացառությամբ կառուցվածքային ստորաբաժանման մեջ չներառված քաղաքացիական ծառայության թափուր պաշտոնների, ինչպես նաև նոր ստեղծված քաղաքացիական ծառայության պաշտոնների) առաջանալու դեպքում մեկշաբաթյա ժամկետում, մինչև տվյալ պաշտոնի համար մրցույթ հայտարարելը, տվյալ պաշտոնում նշանակելու իրավասություն ունեցող պաշտոնատար անձն իրավասու է տվյալ թափուր պաշտոնում նշանակել համապատասխան մարմնի այն քաղաքացիական ծառայողին, ով միաժամանակ՝

ա) բավարարում է տվյալ թափուր պաշտոնի անձնագրի պահանջները.

բ) համարվում է քաղաքացիական ծառայության միևնույն խմբի պաշտոն զբաղեցնող կամ առնվազն ունի տվյալ թափուր պաշտոնի համար նախատեսված քաղաքացիական ծառայության դասային աստիճան կամ զբաղեցնելու է քաղաքացիական ծառայության իր զբաղեցրած խմբին հաջորդող բարձր խմբի 3-րդ կամ 2-րդ ենթախմբերի,

իսկ բարձրագույն պաշտոնների խմբի դեպքում՝ 2-րդ ենթախմբի պաշտոն.

գ) համարվում է կոնկրետ կառուցվածքային ստորաբաժանման քաղաքացիական ծառայող.

դ) այդ մասին տվել է գրավոր համաձայնություն:

Մինչև քաղաքացիական ծառայության թափուր պաշտոնի համար մրցույթ հայտարարելը տվյալ պաշտոնում նշանակելու իրավասություն ունեցող պաշտոնատար անձի (մարմնի) հայեցողությամբ և քաղաքացիական ծառայության խորհրդի համաձայնությամբ այդ պաշտոնը կարող է արտամրցութային կարգով զբաղեցնել միայն քաղաքացիական ծառայության կադրերի կարճաժամկետ ռեզերվից տվյալ պաշտոնը ժամկետային աշխատանքային պայմանագրով զբաղեցնող անձը:

• Ինչ է ներառում հանրային ծառայության ստաժը:

Հանրային ծառայության ստաժը ներառում է հանրային ծառայության պաշտոն զբաղեցնելու՝ մինչև «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի ուժի մեջ մտնելը (մինչև 2012 թվականի հունվարի 1-ը) պետական կամ համայնքային ծառայության պաշտոններում աշխատելու ողջ ժամանակահատվածը:

Հանրային ծառայության մարմիններում քաղաքական, հայեցողական կամ քաղաքացիական պաշտոն զբաղեցնելու ժամանակահատվածի աշխատանքային ստաժը հավասարեցվում է հանրային ծառայության ստաժին:

Հանրային ծառայության ստաժը չի ներառում օրենքով սահմանված կարգի խախտմամբ հանրային ծառայության պաշտոն զբաղեցնելու, ինչպես նաև մինչև 2012 թվականի հունվարի 1-ը օրենքի խախտմամբ համապատասխան մարմիններում պետական կամ համայնքային ծառայության պաշտոններում աշխատելու ողջ ժամանակահատվածը:

Հիշյալ պահանջներից բացի, պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներով կարող է սահմանվել նաև հանրային ծառայության ստաժը ներառող այլ ժամանակահատված:

• Ինչ է նշանակում հանրային ծառայողի ռոտացիա:

Հանրային ծառայողի ռոտացիան օրենքով սահմանված դեպքում և կարգով հանրային ծառայողին նույն մարմնում (այդ թվում՝ նույն մա-

րմնի այլ տարածքային ստորաբաժանումում), ինչպես նաև այլ մարմին փոխադրումն է:

Ռոտացիայի դեպքում հանրային ծառայողի համար չի կարող սահմանվել փորձաշրջան:

Հանրային ծառայողների ռոտացիայի հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով, պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներով և այլ իրավական ակտերով: Մասնավորապես, «Փրկարար ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածի 11.1-րդ մասի համաձայն՝ փրկարարական ծառայողների ռոտացիայի կարգը սահմանում է ՀՀ կառավարությունը, որը, ի թիվս այլնի, ամրագրել է, որ փրկարարական ծառայողների ռոտացիան կատարվում է առնվազն յուրաքանչյուր երեք տարին մեկ անգամ:

ՀՀ արտակարգ իրավիճակների նախարարը ծառայողների ռոտացիա իրականացնելու մասին որոշումն ընդունում է ռոտացիա իրականացնելուց առնվազն երկու շաբաթ առաջ: Փրկարարական ծառայողի ռոտացիայի դեպքում ծառայողը նշանակվում է իր զբաղեցրած պաշտոնին հավասարազոր պաշտոնից ոչ ցածր պաշտոնի:

• Ինչ է նշանակում հանրային ծառայության դասային աստիճան (կոչում):

Հանրային ծառայության դասային աստիճանը (կոչումը) հանրային ծառայողին իր զբաղեցրած պաշտոնին համապատասխան շնորհվող որակավորման չափանիշն է:

Հանրային ծառայության դասային աստիճանների (կոչումների) սահմանման, ինչպես նաև դրանք շնորհելու, իջեցնելու, դրանցից զրկելու հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներով և այլ իրավական ակտերով: Մասնավորապես, «Քրեակատարողական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ քրեակատարողական ծառայողներին կոչումները շնորհվում են անհատական կարգով, ցմահ: Քրեակատարողական ծառայողը, ինչպես նաև քրեակատարողական ծառայությունում ծառայությունը դադարեցրած քաղաքացին կարող է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար դատապա-

րտվելու դեպքում զրկվել կոչումից՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

● **Որո՞նք են հանրային ծառայողի հիմնական իրավունքները:**

Հանրային ծառայողի հիմնական իրավունքներն են՝

1) զբաղեցրած պաշտոնում իր լիազորությունները սահմանող իրավական ակտերին ծանոթանալը.

2) իր անձնական գործի նյութերին, իր գործունեության գնահատականներին և ծառայողական գործունեության վերաբերյալ այլ փաստաթղթերին ծանոթանալը և բացատրություններ տալը.

3) ծառայողական պարտականությունների կատարման համար սահմանված կարգով անհրաժեշտ տեղեկություններ և նյութեր ստանալը.

4) սահմանված կարգով որոշումներ ընդունելը.

5) աշխատանքի համար համարժեք վարձատրություն ստանալը.

6) իր խախտված իրավունքները սահմանված կարգով բողոքարկելը.

7) աշխատանքի, առողջության պաշտպանության, անվտանգ և անհրաժեշտ աշխատանքային պայմանների ապահովվածությունը.

8) սոցիալական պաշտպանությունը և ապահովությունը.

9) իրավական պաշտպանությունը, այդ թվում՝ քաղաքական հետապնդումներից:

● **Որո՞նք են հանրային ծառայողի հիմնական պարտականությունները:**

Հանրային ծառայողի հիմնական պարտականություններն են՝

1) Սահմանադրության, օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջները կատարելը.

2) մասնագիտական և ծառայողական պարտականությունների կատարման համար անհրաժեշտ գիտելիքներ, հմտություններ և կարողություններ ապահովելը.

3) օրենսդրությամբ իրեն վերապահված պարտականությունները ճշգրիտ ու ժամանակին կատարելը և հաշվետվություններ ներկայացնելը.

4) վերադաս մարմինների և պաշտոնատար անձանց՝ սահմանված կարգով տված հանձնարարականները և ընդունած որոշումները կատարելը.

5) օրենսդրությամբ սահմանված աշխատանքային կարգապահական ներքին կանոնները պահպանելը.

6) սահմանված կարգով և ժամկետներում առաջարկություններ, դիմումներ և բողոքներ քննության առնելը և դրանց ընթացք տալը.

7) պետական, ծառայողական կամ օրենքով պահպանվող այլ գաղտնիք պարունակող փաստաթղթերի հետ աշխատելու՝ օրենսդրությամբ սահմանված պահանջները պահպանելը, այդ թվում՝ ծառայությունը դադարեցնելուց հետո.

8) հանրային ծառայողի էթիկայի կանոնները պահպանելը.

9) օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով շահերի հայտարարագիր ներկայացնելը.

10) սահմանված կարգով և ժամկետներում ատեստավորմանը և վերապատրաստմանը մասնակցելը:

• Պարտավոր է արդյո՞ք հանրային ծառայողը տեղեկացնել այլ ծառայողների կադրարած իրավախախտումների մասին:

Հանրային ծառայողն իր ծառայողական պարտականությունների կատարման ժամանակ պետք է օրենքով սահմանված կարգով համապատասխան պաշտոնատար անձանց տեղեկացնի այլ ծառայողների կատարած իրավախախտումների և հանրային ծառայությանն առնչվող ցանկացած անօրինական, այդ թվում՝ կոռուպցիոն բնույթի գործողությունների մասին: Հանրային ծառայողը, որը տեղեկացրել է նշված անօրինական գործողությունների մասին և գտնում է, որ տեղեկացման վերաբերյալ ստացած պատասխանն իրեն չի բավարարում, կարող է դրա վերաբերյալ գրավոր տեղեկացնել համապատասխան մարմնի ղեկավարին կամ իրավասու պետական մարմիններին: Իրավասու մարմինները պետք է երաշխավորեն այն հանրային ծառայողի անվտանգությունը, ով բարեխղճորեն տեղեկացրել է նշված խախտումների վերաբերյալ:

• Որո՞նք են հանրային ծառայողի և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի նկատմամբ կիրառվող սահմանափակումները:

Հանրային ծառայողին և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձին արգելվում է՝

1) լինել երրորդ անձանց ներկայացուցիչն այն մարմնի հետ կապված հարաբերություններում, որտեղ ինքը գտնվում է ծառայության մեջ, կամ որն անմիջականորեն ենթակա է իրեն կամ անմիջականորեն վերահսկվում է իր կողմից.

2) իր ծառայողական դիրքն օգտագործել կուսակցությունների, հասարակական, այդ թվում՝ կրոնական միավորումների համար փաստացի առավելություններ կամ արտոնություններ ապահովելու համար.

3) հոնորար ստանալ ծառայողական պարտականությունների կատարումից բխող հրապարակումների կամ ելույթների համար.

4) ոչ ծառայողական նպատակներով օգտագործել նյութատեխնիկական, ֆինանսական և տեղեկատվական միջոցները, պետական և (կամ) համայնքային այլ գույքը և ծառայողական տեղեկատվությունը.

5) ծառայողական պարտականությունների առնչությամբ այլ անձանցից ստանալ նվերներ, գումարներ կամ ծառայություններ, բացառությամբ «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով և ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերի.

6) համատեղ աշխատել իր հետ մերձավոր ազգակցությամբ կամ խնամփությամբ կապված անձանց (ծնող, ամուսին, զավակ, եղբայր, քույր, ամուսնու ծնող, զավակ, եղբայր և քույր) հետ, եթե նրանց ծառայությունը կապված է միմյանց նկատմամբ անմիջական ենթակայության կամ վերահսկողության հետ (բացառությամբ պատգամավորների), ինչպես նաև հիշյալ անձանց հետ, որպես պետության ներկայացուցիչ, կնքել գույքային գործարքներ, բացառությամբ ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերի.

7) պաշտոնից ազատվելուց հետո՝ առնվազն մեկ տարվա ընթացքում, ընդունվել աշխատանքի այն գործատուի մոտ կամ դառնալ այն կազմակերպության աշխատողը, որի նկատմամբ նա անմիջական հսկողություն է իրականացրել իր պաշտոնավարման վերջին մեկ տարվա ընթացքում:

Առևտրային կազմակերպությունների կանոնադրական կապիտալում մասնակցություն (բաժնեմաս, բաժնետոմս, փայ) ունենալու դեպքում հանրային ծառայողները և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք պարտավոր են պաշտոնում նշանակվելուց (ընտրվելուց) հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում, այն օրենքով սահմանված կարգով հանձնել հավատարմագրային կառավարման: Հանրային ծառայողները և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք իրավունք ունեն հավատարմագրային կառավարման հանձնված գույքից ստանալու եկամուտ:

Հանրային ծառայության առանձին տեսակների առանձնահատկություններից ելնելով՝ այդ ծառայությունները կարգավորող օրենքներով կարող են սահմանվել նաև այլ սահմանափակումներ: Մասնավորա-

պես, «Ազգային անվտանգության մարմիններում ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, ի թիվս այլնի, ազգային անվտանգության մարմինների ծառայողն իրավունք չունի կազմակերպել գործադուլներ կամ մասնակցել դրանց:

• **Կարող է, արդյոք, հանրային ծառայողը և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձը անձամբ զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, կախարել այլ վճարովի աշխատանք:**

Ոչ: Հանրային ծառայողը և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձը չեն կարող անձամբ զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, կատարել այլ վճարովի աշխատանք, բացի գիտական, մանկավարժական, ստեղծագործական կամ ընտրական հանձնաժողովի անդամի կամ ընտրական հանձնաժողովում տեխնիկական սարքավորումը սպասարկող մասնագետի կարգավիճակից բխող աշխատանքից, բացառությամբ ՀՀ ընտրական օրենսգրքով նախատեսված դեպքերի:

Հանրային ծառայողի և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի պարտականությունները գերակա են նրանց կողմից իրականացվող գիտական, մանկավարժական, ստեղծագործական աշխատանքի կամ օրենքով չարգելված այլ աշխատանքային գործունեության նկատմամբ:

Հանրային ծառայողին կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձին գիտական, մանկավարժական և ստեղծագործական աշխատանքի համար վճարումը չի կարող գերազանցել ողջամիտ չափը, այսինքն՝ այն չափը, որին նույնպիսի գործունեության համար համանման որակներ ունեցող, բայց համապատասխանաբար հանրային ծառայող կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձ չհանդիսացող անձը կարող էր հավակնել:

• **Ո՞րն է համարվում ձեռնարկատիրական գործունեություն:**

«Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով ձեռնարկատիրական գործունեություն է համարվում՝

1) անհատ ձեռնարկատեր լինելը.

2) առևտրային կազմակերպության մասնակից լինելը, բացառությամբ այն դեպքի, երբ առևտրային կազմակերպության մասնակցի բաժնեմասն ամբողջությամբ հանձնվել է հավատարմագրային կառավարման.

3) առևտրային կազմակերպությունում պաշտոն զբաղեցնելը,

առևտրային կազմակերպության գույքի հավատարմագրային կառավարիչ լինելը կամ որևէ այլ ձևով առևտրային կազմակերպության ներկայացուցչական, կարգադրիչ կամ կառավարման այլ գործառնությունների իրականացմանը ներգրավված լինելը:

• Ո՞ր գործունեությունը չի համարվում ձեռնարկագիրական գործունեություն:

«Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով ձեռնարկատիրական գործունեություն չի համարվում՝

1) վստահության վրա հիմնված ընկերակցության մասնակից ավանդատու (կոմանդիտիստ) լինելը.

2) վարկային կամ խնայողական միության ավանդատու կամ անդամ լինելը.

3) առևտրային կազմակերպությունից դուրս գալու կամ դրա լուծարվելու դեպքում հասանելիք գույքի մասը կամ դրա արժեքը ստանալը.

4) բանկում ավանդ, ապահովագրական կազմակերպությունում ապահովագրական պոլիս ունենալը.

5) Հայաստանի Հանրապետության, համայնքի կամ ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից թողարկված արժեթղթեր ունենալը.

6) սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը վաճառելը կամ որոշակի վճարի կամ հատուցման դիմաց վարձակալության հանձնելը.

7) փոխառության դիմաց տոկոսներ և այլ հատուցում ստանալը.

8) գրականության, արվեստի կամ գիտական աշխատանքի օգտագործման կամ օգտվելու իրավունքի համար ցանկացած հեղինակային իրավունքից, ցանկացած արտոնագրից, ապրանքային նշանից, նախագծից կամ մոդելից, պլանից, գաղտնի բանաձևից կամ գործընթացից, էլեկտրոնային հաշվողական մեքենաների և տվյալների բազայի համար ծրագրերի կամ արդյունաբերական, առևտրային, գիտական սարքավորումներն օգտագործելու կամ օգտվելու համար իրավունքի կամ արդյունաբերական, տեխնիկական, կազմակերպական, առևտրային, գիտական փորձի վերաբերյալ տեղեկություն տրամադրելու համար հատուցում (ռոյալթի) ստանալը կամ 75 և ավելի տոկոս ՀՀ մասնակցությամբ առևտրային կազմակերպության տնօրենների խորհրդի (դիրտորդ խորհուրդ) կազմում ընդգրկված լինելը, եթե այն ուղ-

ղակիորեն առնչվում է հանրային ծառայողի կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի պաշտոնավարման ոլորտի քաղաքականության իրականացման հետ՝ առանց վարձատրության կամ որևէ այլ ձևով փոխհատուցում ստանալու կամ ոչ հանրային ծառայողների կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց համար նախատեսված սոցիալական երաշխիքներից կամ այլ ծառայություններից կամ արտոնություններից օգտվելու իրավունքի.

9) պատճառված վնասի (կրած կորստի) դիմաց հատուցում ստանալը:

• Ո՞րն է համարվում ստեղծագործական աշխատանք:

«Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով ստեղծագործական աշխատանք է համարվում մշակույթի և արվեստի երկեր, գեղարվեստական, գեղարվեստական ժողովրդական ստեղծագործություններ և արհեստներ, բանահյուսություն, բարոյագիտական և գեղագիտական գաղափարատիպեր (իդեալներ), վարվեցողության կանոններ և ձևեր, լեզուներ, բարբառներ և խոսվածքներ, ազգային ավանդույթներ և սովորույթներ, պատմաաշխարհագրական տեղանուններ, մշակութային գործունեության մասին գիտական հետազոտությունների արդյունքներ և մեթոդներ, մշակութային ժառանգության առարկաներ (օբյեկտներ) ստեղծելը կամ մեկնաբանելը:

• Ո՞րն է համարվում գիտական աշխատանք:

«Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով գիտական աշխատանք է համարվում գիտական կազմակերպությունում, հիմնարկում, բարձրագույն ուսումնական հաստատությունում կամ այլ կերպ գիտահետազոտական, փորձակոնստրուկտորական, գիտամանկավարժական, փորձատեխնոլոգիական, նախագծակոնստրուկտորական, նախագծատեխնոլոգիական, հետախուզական աշխատանքներ կատարելը:

• Ո՞րն է համարվում մանկավարժական աշխատանք:

«Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով մանկավարժական աշխատանք է համարվում ուսուցիչ, դասախոս (դոցենտ, պրոֆեսոր) աշխատելը կամ հանրակրթական (հիմնական, լրացուցիչ) ծրագրերի յուրացման և առարկայական չափորոշիչների պահանջների ապահովման գործընթացին, ինչպես նաև ուսուցման մեթոդների

կիրառման միջոցով համապատասխան գիտելիքների, հմտությունների, կարողությունների ձեռքբերմանը, արժեքային համակարգի ձևավորմանը նպաստող և (կամ) դրանք ապահովող այլ աշխատանք կատարելը:

• Ո՞րն է համարվում մասնագիտական աշխատանքային ստաժ:

«Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով մասնագիտական աշխատանքային ստաժը ստացած բարձրագույն կրթության, իսկ տվյալ պաշտոնի անձնագրով բարձրագույն մասնագիտական կրթություն նախատեսված լինելու դեպքում այդ կրթության մասին վկայող փաստաթղթում նշված որակավորմանը համապատասխանող աշխատանքային ստաժն է, անկախ պետական կամ մասնավոր ոլորտներում կատարած աշխատանքից: Մասնագիտական աշխատանքային ստաժը ներառում է համապատասխան որակավորում ստանալուց հետո աշխատած ժամանակաշրջանը:

• Որո՞նք են հանրային ծառայողին և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձին հանձնարարականներ տալու սահմանափակումները:

Հանրային ծառայողին և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձին չեն կարող տրվել այնպիսի բանավոր կամ գրավոր հանձնարարականներ, որոնք՝

1) հակասում են ՀՀ Սահմանադրությանը և օրենքներին.

2) հանձնարարականներ տվողի կամ կատարողի լիազորություններ չի շրջանակներից դուրս են:

Նման հանձնարարականներ տալու դեպքերում հանրային ծառայողը պարտավոր է ստացած հանձնարարականի օրինականության վերաբերյալ իր կասկածների մասին անհապաղ գրավոր տեղեկացնել հանձնարարականը տվողին և նրա վերադասին կամ նրանց փոխարինող անձանց: Եթե վերադասը (նրա բացակայության դեպքում՝ նրան փոխարինող անձը կամ հանձնարարական տվողը) գրավոր հաստատում է տրված հանձնարարականը, ապա հանրային ծառայողը պարտավոր է դա կատարել, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հանձնարարականի կատարումը կհանգեցնի ՀՀ օրենքով սահմանված քրեական կամ վարչական պատասխանատվության: Հանրային ծառայողի կողմից այդ հանձնարարականի կատարման համար պատասխանատվությունը կրում է հանձնարարականը գրավոր հաստատած պաշտոնատար անձը:

Հանրային ծառայության առանձին տեսակների առանձնահատկություններից ելնելով՝ այդ ծառայությունները կարգավորող ՀՀ օրենքներով կարող է սահմանվել հանձնարարականներ տալու այլ կարգ:

• Որո՞նք են հանրային ծառայողի և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի սոցիալական երաշխիքները:

Հանրային ծառայողի և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի սոցիալական երաշխիքներն են՝

1) ծառայողական պարտականությունների կատարման համար անվտանգ և անհրաժեշտ աշխատանքային պայմանները.

2) վարձատրություն, հավելավճար և ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված այլ վճարները.

3) ամենամյա վճարովի արձակուրդը.

4) վերապատրաստումը՝ այդ ընթացքում պահպանելով նրա պաշտոնը և դրա համար նախատեսված վարձատրությունը.

5) օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով պարտադիր պետական սոցիալական ապահովագրությունը.

6) ծառայողական պարտականությունները կատարելիս հաշմանդամության դեպքում նրան, իսկ զոհվելու դեպքում նրա ընտանիքի անդամներին ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով համապատասխան վճարով ապահովելը.

7) ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում և կարգով նրա դիմումի հիման վրա ծառայողական պարտականությունների կատարման հետ կապված նրա և նրա ընտանիքի անդամների անվտանգության պաշտպանության ապահովումը բռնությունից, ահաբեկումից, այլ ոտնձգություններից.

8) ծառայողական գործուղումների հետ կապված տրանսպորտային, բնակարանային և այլ ծախսերի՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով փոխհատուցումը:

Հանրային ծառայողի և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձին ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում և կարգով հատկացվում է տրանսպորտային միջոց կամ տրանսպորտային ծախսերի փոխհատուցում:

ՀՀ օրենսդրությամբ հանրային ծառայողների և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի համար կարող են սահմանվել նաև այլ սոցիալական երաշխիքներ:

● Որո՞նք են հանրային ծառայողի և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի էթիկայի կանոնները:

Հանրային ծառայողի և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի էթիկայի կանոնները նորմերի համակարգ է, որոնք միտված են ապահովելու հանրային ծառայողի և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի պատշաճ վարքագիծը, բացառելու հանրային և մասնավոր շահերի բախումը, ամրապնդելու հասարակության վստահությունը հանրային ինստիտուտների նկատմամբ:

Հանրային ծառայողի և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի էթիկայի կանոններն են՝

- 1) հարգել օրենքը և ենթարկվել օրենքին.
- 2) հարգել հանրության բարոյական նորմերը.
- 3) իր գործունեությամբ նպաստել իր զբաղեցրած պաշտոնի և իր ներկայացրած մարմնի նկատմամբ վստահության և հարգանքի ձևավորմանը.
- 4) ամենուր և ցանկացած գործունեությամբ զբաղվելիս դրսևորել իր պաշտոնին վայել վարքագիծ.
- 5) հարգալից վերաբերմունք ցուցաբերել բոլոր այն անձանց նկատմամբ, որոնց հետ շփվում է իր լիազորություններն իրականացնելիս.
- 6) բացառապես ծառայողական նպատակներով օգտագործել իր գործունեության առնչությամբ տրամադրված նյութատեխնիկական, ֆինանսական և տեղեկատվական միջոցները, պետական այլ գույքը և ծառայողական գաղտնիք պարունակող տեղեկատվությունը.
- 7) ձգտել կառավարել իր ներդրումներն այնպես, որ հնարավորինս նվազագույնի հասցվեն շահերի բախման իրավիճակները:

Հանրային ծառայողի և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի վարքագծի կանոնները սպառնիչ չեն: Էթիկայի լրացուցիչ կանոններ և դրանց նկատմամբ հսկողության այլ մեխանիզմներ կարող են սահմանվել տվյալ ոլորտի առանձնահատկությունները կարգավորող օրենքներով:

● Ո՞րն է համարվում նվեր:

«Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով «նվեր» հասկացությունը ենթադրում է ցանկացած գույքային առավելություն, որը ողջամտորեն չէր տրամադրվի պաշտոնատար անձ չհանդիսացող անձի: «Նվեր» հասկացությունը մասնավորապես չի ընդգրկում

կենցաղային հյուրընկալությունը, ազգականից, բարեկամից կամ ընկերոջից ստացած նվերը, եթե նվերը էությամբ և չափով ողջամտորեն համապատասխանում է միմյանց միջև հարաբերությունների բնույթին:

• **Իրավունք ունի, արդյոք, հանրային ծառայողը և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձն ընդունելու նվեր:**

Ոչ: Հանրային ծառայողը կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձը չպետք է ընդունի նվեր կամ այն հետագայում ընդունելու համաձայնություն տա, որը կապված կլինի իր լիազորությունների իրականացման հետ, բացառությամբ՝

1) պաշտոնական միջոցառումների ժամանակ սովորաբար տրվող նվերների, պարգևների և կազմակերպվող հյուրասիրության.

2) ծառայողական օգտագործման նպատակով անվճար տրամադրվող գրքերի, համակարգչային ծրագրերի և նմանատիպ այլ նյութերի.

3) կրթաթոշակի, դրամաշնորհի կամ նպաստի, որ տրվել են հրապարակային մրցույթի արդյունքով՝ մյուս դիմորդների նկատմամբ կիրառված նույն պայմաններով և նույն չափանիշներով կամ թափանցիկ այլ գործընթացի արդյունքում:

Եթե գույքային վերոնշյալ ոչ սպառողական նվերն իր արժեքով գերազանցում է 100.000 ՀՀ դրամը, ապա՝

1) վերադաս ունեցող հանրային ծառայողը կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձն իր վերադասի համաձայնությամբ, իսկ վերադաս չունեցողն իր նախաձեռնությամբ նվերը տրամադրում է բարեգործության, կամ

2) այդ նվերը համարվում է համապատասխան մարմնի սեփականությունը և գույքագրվում է որպես այդպիսին:

• **Ինչ է շահերի բախումը:**

Շահերի բախումը իրավիճակ է, երբ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձն իր լիազորություններն իրականացնելիս պետք է կատարի գործողություն կամ ընդունի որոշում, որը ողջամտորեն կարող է մեկնաբանվել որպես իր կամ իր հետ փոխկապակցված անձի անձնական շահերով առաջնորդվել:

● **Ինչ է նշանակում բարձրաստիճան պաշտոնադար անձի կողմից իր կամ իրեն փոխկապակցված անձի անձնական շահերով առաջնորդվել:**

Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի կողմից իր կամ իրեն փոխկապակցված անձի անձնական շահերով առաջնորդվելը նշանակում է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի լիազորությունների շրջանակում այնպիսի գործողություն կատարելը կամ որոշում ընդունելը (այդ թվում՝ կոլեգիալ մարմնի կազմում որոշում ընդունելուն մասնակցելը), որը թեև ինքնին օրինական է, սակայն հանգեցնում կամ նպաստում է կամ ողջամտորեն կարող է հանգեցնել կամ նպաստել նաև՝

1) իր կամ իր հետ փոխկապակցված անձի գույքային կամ իրավական դրության բարելավմանը.

2) իր կամ իր հետ փոխկապակցված անձի անդամակցած ոչ առևտրային կազմակերպության գույքային կամ իրավական դրության բարելավմանը.

3) իր կամ իր հետ փոխկապակցված անձի մասնակցությամբ առևտրային կազմակերպության գույքային կամ իրավական դրության բարելավմանը.

4) իր հետ փոխկապակցված անձին պաշտոնում նշանակմանը:

Հիշյալը չի տարածվում պատգամավորների, սահմանադրական դատարանի անդամների, դատավորների և դատախազների վրա: Նշված անձանց շահերի բախման նորմերը կարող են սահմանվել տվյալ ոլորտի առանձնահատկությունները կարգավորող օրենքներով: Մասնավորապես, ՀՀ դատական օրենսգրքի 89-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատական գործունեություն իրականացնելիս դատավորը պարտավոր է՝

1) չօգտագործել դատավորի պաշտոնի հեղինակությունը ի շահ իրեն կամ այլ անձի.

2) թույլ չտալ շահերի բախում, որպեսզի իր ընտանեկան, սոցիալական կամ այլ բնույթի հարաբերությունները որևէ կերպ ներազդեն դատարանում իր լիազորությունների իրականացման վրա, խուսափել իր հեղինակությունը, պատիվն ու արժանապատվությունն արատավորող կապերից:

Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձը չի առաջնորդվում իր կամ իր հետ փոխկապակցված անձի անձնական շահերով, եթե տվյալ գործողությունը կամ որոշումն ունի համընդհանուր կիրառելիություն և

անդրադառնում է անձանց լայն շրջանակի վրա այնպես, որ ողջամտորեն չի կարող մեկնաբանվել որպես բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի կամ նրա հետ փոխկապակցված անձի անձնական շահերով առաջնորդվել:

• Որո՞նք են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի գործողությունները շահերի բախման իրավիճակում:

Շահերի բախում առաջանալու դեպքում բարձրաստիճան պաշտոնատար անձը, բացառությամբ պատգամավորների, սահմանադրական դատարանի անդամների, դատավորների և դատախազների, ինչպես նաև վերադաս չունեցող բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի, պարտավոր է իր վերադաս անձին գրավոր ներկայացնել շահերի բախման վերաբերյալ հայտարարություն՝ ներկայացնելով շահերի բախմանը վերաբերող կոնկրետ հանգամանքները: Մինչև վերադաս անձից գրավոր համաձայնություն ստանալը բարձրաստիճան պաշտոնատար անձն իրավունք չունի տվյալ հարցի վերաբերյալ գործողություն կատարելու կամ որոշում կայացնելու: Վերադաս անձն իրավունք ունի տվյալ հարցը քննարկելու և լուծելու իրավասությունը հանձնարարելու այլ պաշտոնատար անձի, եթե դա օրենքով արգելված չէ:

• Ի՞նչ կարգով են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք ներկայացնում գույքի, եկամուտների հայտարարագրեր:

Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված կարգով բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողով են ներկայացնում գույքի, եկամուտների հայտարարագրեր, ինչպես նաև հիշյալ օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝ փոխկապակցված անձանց մասին հայտարարագիր:

Եթե բարձրաստիճան պաշտոնատար անձին պաշտոնի նշանակելը կատարվում է այլ մարմնի կողմից առաջադրման միջոցով, ապա գույքի և եկամուտների հայտարարագրեր, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքում՝ նաև փոխկապակցված անձանց մասին հայտարարագիր թեկնածուն ներկայացնում է նաև առաջադրվելիս:

Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի ամուսինը, նրա հետ համատեղ ապրող ծնողը, ինչպես նաև համատեղ ապրող չափահաս և չամուսնացած զավակը «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի համար սահմանված դեպքերում և

կարգով բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողով են ներկայացնում իրենց գույքի և եկամուտների հայտարարագիրը:

• Որո՞նք են հանրային ծառայողի նկատմամբ կիրառվող խրախուսանքի տեսակները:

Երկարամյա ծառայության, ինչպես նաև ծառայողական պարտականությունները կամ հատուկ առաջադրանքները որակյալ կատարելու համար հանրային ծառայողի նկատմամբ կարող են կիրառվել ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված խրախուսանքի տեսակներ: Հանրային ծառայողի նկատմամբ կիրառվող խրախուսանքի տեսակները, ինչպես նաև դրանց կիրառման կարգը սահմանվում են պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներով և այլ իրավական ակտերով: Մասնավորապես, «ՀՀ Ազգային ժողովի աշխատակազմում պետական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 33-րդ հոդվածի համաձայն՝ երկարամյա ծառայության, ինչպես նաև ծառայողական պարտականությունները և հատուկ առաջադրանքները գերազանց կատարելու համար պետական ծառայողի նկատմամբ կարող են կիրառվել խրախուսանքի հետևյալ տեսակները.

- 1) շնորհակալության հայտարարում.
- 2) միանվագ դրամական պարգևատրում.
- 3) հուշանվերով պարգևատրում.
- 4) լրացուցիչ վճարովի արձակուրդի տրամադրում.
- 5) կարգապահական տույժի հանում:

• Որո՞նք են հանրային ծառայողի նկատմամբ կիրառվող կարգապահական տույժերը:

Ծառայողական պարտականություններն անհարգելի պատճառով չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու, ինչպես նաև ծառայողական լիազորությունները վերազանցելու, աշխատանքային կարգապահական ներքին կանոնները, ՀՀ ընտրական օրենսգրքով սահմանված սահմանափակումները խախտելու դեպքերում ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով հանրային ծառայողի նկատմամբ կիրառվում են կարգապահական տույժեր:

Մինչև կարգապահական տույժ նշանակելը կարգապահական տույժ կիրառելու իրավասություն ունեցող պաշտոնատար անձը կար-

գապահական խախտման վերաբերյալ պետք է գրավոր բացատրություն պահանջի կարգապահական խախտում թույլ տված հանրային ծառայողից, եթե օրենքով այլ բան նախատեսված չէ:

Կարգապահական յուրաքանչյուր խախտման համար կարող է նշանակվել մեկ կարգապահական տույժ:

Հանրային ծառայողի նկատմամբ կիրառվող կարգապահական տույժերի տեսակները, ինչպես նաև կարգապահական տույժ կիրառելու կարգը և դրա հետ կապված այլ հարաբերությունները կարգավորվում են պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներով և այլ իրավական ակտերով: Մասնավորապես, «Հատուկ քննչական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի համաձայն՝ կարգապահական խախտման ծանուցությունից ելնելով՝ հատուկ քննչական ծառայության ծառայողի նկատմամբ կարող են կիրառվել հետևյալ կարգապահական տույժերը.

- 1) զգուշացում.
- 2) նկատողություն.
- 3) խիստ նկատողություն.
- 4) կոչման իջեցում՝ մեկ աստիճանով.
- 5) պաշտոնի իջեցում՝ մեկ աստիճանով.
- 6) ծառայությունից ազատում:

• **Ի՞նչ է նշանակում ծառայողական քննություն:**

Ծառայողական քննությունը օրենքով և այլ իրավական ակտերով սահմանված դեպքերում և կարգով հանրային ծառայողի պարտականությունների կատարմանն ու նրա գործունեությանն առնչվող հարցերի քննությունն է: Մասնավորապես, «Մաքսային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 46-րդ հոդվածի համաձայն՝ ծառայողական քննության խնդիրներն են՝

1) բացահայտել կարգապահական իրավախախտում կամ վարքագծի (էթիկայի) կանոնների խախտում կատարած մաքսային ծառայողին.

2) ապացուցել նրա մեղավորությունը կարգապահական իրավախախտման կամ վարքագծի (էթիկայի) կանոնների խախտման մեջ.

3) հայտնաբերել կարգապահական իրավախախտում կամ վարքագծի (էթիկայի) կանոնների խախտում ծնող պատճառներն ու դրանց նպաստող պայմանները և միջոցներ ձեռնարկել դրանց վերացման ուղղությամբ:

● *Բնչ է նշանակում հանրային ծառայողների ապեստավորում:*

Հանրային ծառայողների ատեստավորումը զբաղեցրած պաշտոնին հանրային ծառայողների մասնագիտական գիտելիքների և աշխատանքային ունակությունների համապատասխանության որոշմանն ուղղված գործընթացն (միջոցառումն) է:

Հանրային ծառայողների ատեստավորման կամ կատարողականի գնահատման հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներով և այլ իրավական ակտերով: Մասնավորապես, «ՀՀ քննչական կոմիտեի դեպարտամենտում պետական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր տարի պետական ծառայողների առնվազն մեկ երրորդը ենթակա է պարտադիր ատեստավորման: Պետական ծառայողի հերթական ատեստավորումն անցկացվում է երեք տարին մեկ: Պետական ծառայողի արտահերթ ատեստավորումը կարող է անցկացվել հերթական ատեստավորումից առնվազն մեկ տարի հետո: Պետական ծառայողի արտահերթ ատեստավորումն անցկացվում է նրան պաշտոնի նշանակելու իրավասություն ունեցող պաշտոնատար անձի պատճառաբանված գրավոր որոշման հիման վրա: Ատեստավորումն անցկացվում է պետական ծառայողի անմիջական մասնակցությամբ: Ատեստավորումն անցկացվում է հետևյալ եղանակներով՝

1) փաստաթղթային.

2) թեստավորման և հարցազրույցի:

● *Բնչ է նշանակում հանրային ծառայողների վերապատրաստում:*

Հանրային ծառայողների վերապատրաստումը հանրային ծառայողների աշխատանքային պարտականությունների կատարման արդյունավետության բարձրացման նպատակով մասնագիտական գիտելիքների և աշխատանքային ունակությունների կատարելագործմանն ուղղված գործընթացն (միջոցառումն) է:

Հանրային ծառայողները ենթակա են պարտադիր վերապատրաստման:

Պարտադիր վերապատրաստումից բացի, վերապատրաստում կարող է անցկացվել նաև հանրային ծառայության տվյալ պաշտոնի անձնագրով (նկարագրով) սահմանված՝ հանրային ծառայողի իրավունքների ու պարտականությունների, մասնագիտական գիտելիքների և

աշխատանքային ունակությունների տիրապետման կոնկրետ պահանջների կատարելագործման կամ այդ պահանջների փոփոխության, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված այլ դեպքերում:

Հանրային ծառայողների վերապատրաստման հետ կապված ծախսերը կատարվում են պետական բյուջեի, համայնքների բյուջեի, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությամբ չարգելված այլ միջոցների հաշվին:

Հանրային ծառայողների վերապատրաստման հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներով և այլ իրավական ակտերով: Մասնավորապես, «Հարկային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր տարի հարկային ծառայողների առնվազն մեկ երրորդը ենթակա է պարտադիր վերապատրաստման:

Որո՞նք են հանրային ծառայողի պաշտոնից ազատելու հիմքերը:

Պետական կամ համայնքային ծառայության առանձնահատկություններից ելնելով՝ հանրային ծառայության պաշտոնից ազատելու հիմքերը սահմանվում են պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներով: Մասնավորապես, «Դատական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի համաձայն՝ ի թիվս ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքով սահմանված հիմքերի՝ դատական ծառայողին պաշտոնից ազատելու հիմքերն են՝

1) կարգապահական տույժը մեկ տարվա ընթացքում կրկին կիրառելը.

2) դատական ծառայողի վարքագծի կանոնի կոպիտ խախտումը.

3) դատական ծառայողի գործունեության գնահատման արդյունքում զբաղեցրած պաշտոնին չհամապատասխանելու մասին եզրակացությունը.

4) դատական ծառայության տվյալ պաշտոնի վերացումը (կրճատումը).

5) քաղաքական կամ հայեցողական պաշտոններում ընտրվելը կամ նշանակվելը.

6) «Դատական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի պահանջների խախտմամբ դատական ծառայության պաշտոնի նշանակվելը.

7) դատական ծառայության պաշտոն զբաղեցնելու իրավունք չու-

նենալը կամ դատական ծառայության պաշտոնի անձնագրով սահմանված պահանջներին չհամապատասխանելը.

8) դատական կարգով անգործունակ, սահմանափակ գործունակ կամ անհայտ բացակայող ճանաչվելը.

9) դատական կարգով պետական ծառայության պաշտոն զբաղեցնելու իրավունքից զրկվելը.

10) օրինական ուժի մեջ մտած մեղադրական դատավճռով ազատազրկման դատապարտվելը.

11) դատական ծառայության պաշտոն զբաղեցնելու՝ «Դատական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված առավելագույն տարիքը լրանալը:

Դատավորին կցվող դատական ծառայողների համար պաշտոնից ազատելու հիմք է նաև դատավորի փոխադրումը կամ լիազորությունների դադարեցումը:

Դատական ծառայողի պարտականությունները համարվում են դադարած նրա մահվան կապակցությամբ:

Դատական ծառայողի գործունեության գնահատման, երկարատև անաշխատունակության, դատական ծառայության պաշտոնի վերացման (կրճատման) հիմքերով զբաղեցրած պաշտոնից ազատվել չեն կարող հղի և մինչև երեք տարեկան երեխա խնամող, պարտադիր զինվորական ծառայություն անցնող դատական ծառայողները:

● *Ինչ է նշանակում հանրային ծառայության կադրերի ռեզերվ և ովքեր կարող են գրանցվել այդ ռեզերվում:*

Հանրային ծառայության կադրերի ռեզերվը օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով հանրային ծառայության պաշտոններ չզբաղեցնող հանրային ծառայողների և անձանց հանրույթն է:

Հանրային ծառայության կադրերի ռեզերվի հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող ՀՀ օրենքներով և այլ իրավական ակտերով: Մասնավորապես, «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական ծառայության կադրերի ռեզերվի տեսակներն են՝

1) կադրերի կարճաժամկետ ռեզերվը.

2) կադրերի երկարաժամկետ ռեզերվը:

Քաղաքացիական ծառայության կադրերի կարճաժամկետ ռեզերվում գրանցվում են՝

ա) հաստիքների կրճատման և համապատասխան մարմնի լուծարման հիմքերով քաղաքացիական ծառայության պաշտոնից ազատված անձինք.

բ) քաղաքացիական ծառայության պաշտոն զբաղեցնելու՝ օրենքով սահմանված առավելագույն տարիքը լրանալու, իսկ աշխատակազմի ղեկավարի պաշտոնն զբաղեցնելու՝ օրենքով սահմանված ժամկետը լրանալու հիմքով պաշտոնից ազատված աշխատակազմի ղեկավարները.

գ) համապատասխան մարմնի վերակազմակերպման և կառուցվածքային փոփոխության (անվանափոխության) հետևանքով քաղաքացիական ծառայության պաշտոնների անվանացանկում առաջացած նոր պաշտոնում չնշանակված անձինք:

Քաղաքացիական ծառայության կադրերի երկարաժամկետ ռեզերվում գրանցվում են՝

ա) կադրերի կարճաժամկետ ռեզերվում միանգամյա գտնվելու ժամկետը լրացած անձինք.

բ) քաղաքացիական ծառայության թափուր պաշտոն զբաղեցնելու համար անցկացված մրցույթի այն մասնակիցները, ովքեր հարցազրույցի փուլում ստացել են առնվազն յոթանասունհինգ տոկոս, սակայն պաշտոնի չեն նշանակվել.

գ) ժամանակավոր անաշխատունակության հետևանքով մեկ տարվա ընթացքում ավելի քան վեց ամիս աշխատանքի չներկայանալու՝ չհաշված հղիության և ծննդաբերության արձակուրդը, հիմքով քաղաքացիական ծառայության պաշտոնից ազատված անձինք:

Քաղաքացիական ծառայության կադրերի կարճաժամկետ ռեզերվում միանգամյա գտնվելու առավելագույն ժամկետը վեց ամիս է, իսկ կադրերի երկարաժամկետ ռեզերվում՝ մեկ տարի, բայց ոչ ավելի, քան կադրերի ռեզերվում գրանցված անձի 65 տարին լրանալը:

ՀՈԴՎԱԾ 50.

ՊԱՏՇԱՆՔ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Համաձայն Սահմանադրության 50-րդ հոդվածի՝

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի վարչական մարմինների կողմից իրեն առնչվող գործերի անաչառ, արդարացի և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

2. Վարչական վարույթի ընթացքում յուրաքանչյուր ոք ունի իրեն վերաբերող բոլոր փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք, բացառությամբ օրենքով պահպանվող գաղտնիքների:

3. Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնապար անձինք պարտավոր են մինչև անձի համար միջամտող անհատական ակտն ընդունելը լսել նրան, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի:

Ինչ են վարչարարությունը և վարչական մարմինը:

Պետության դերն իրավական կարգավորման գործընթացում չի ավարտվում օրենքների ընդունմամբ արգելքների, պարտականությունների, իրավունքների սահմանմամբ: Ընդունված օրենքների և այլ ակտերում ամրագրված կանոնների կենսագործումը մեծամասամբ տեղի է ունենում առանց պետության ու նրա մարմինների միջամտության: Անձինք և կազմակերպությունները կամավոր, փոխադարձ համաձայնությամբ մտնում են իրավական հարաբերությունների մեջ, որոնց շրջանակում օգտագործում են սուբյեկտիվ իրավունքները, կատարում են պարտականությունները, պահպանում են իրավունքի նորմերով սահմանված արգելքները:

Սակայն, կան որոշակի իրադրություններ, երբ առաջանում է պետության միջամտության անհրաժեշտությունը: Առանց դրա իրավունքի կենսագործումն անհնարին է: Պատճառներից մեկն այն է, որ որոշ նորմերի կենսագործման կառուցակարգի մեջ նախաձրագրավորված է պետության մասնակցությունը: Իրավական նորմերի մի մասն անխուսափելիորեն կենսագործվում է պետության միջոցով, որովհետև հնարավոր չէ, օրինակ, ձեռք բերել անշարժ գույք, ստանալ որևէ պարգևատրում, մեղալ՝ առանց իրավասու պետական մարմնի որոշման, չնայած և առկա են նախադրյալները՝ օրենքը և օրենքով նախատեսված բոլոր պայմանները: Պետության այդպիսի գործունեությունն անվանում են իրավակիրառում:

Այսպիսով, իրավունքի կիրառումը պետության իրավական գործունեության ձևերից մեկն է, երբ իրավասու մարմինը հանդես է գալիս պետության անունից՝ նրա լիազորությամբ: Իրավունքի կիրառման այն տեսակը, որն իրականացնում են վարչական մարմինները, կոչվում է վարչարարություն:

«Վարչական մարմին» հասկացությունը Սահմանադրության 50 հոդվածի իմաստով ներառում է գործադիր իշխանության հանրապետական (օրինակ, նախարարություն) և տարածքային կառավարման (օրինակ, մարզպետարան) և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին (համայնքի ավագանի և համայնքի ղեկավար՝ քաղաքապետ, գյուղապետ), ինչպես նաև գործադիր իշխանության գործառույթ իրականացնող ցանկացած պետական մարմին:

Ո՞րն է վարչարարության որպես իրավական գործունեության էությունը:

Վարչարարությունն իրավասու հանրային իշխանական՝ վարչական մարմնի իրավակիրառական գործունեություն է՝ ուղղված իրավունքի նորմերի (օրենքների) ընդհանուր դրույթների կենսագործմանը կյանքի կոնկրետ դեպքերի և անհատական որոշակի անձանց նկատմամբ, ավարտվում է իրավական գործով անհատական ակտի (որոշման) կայացմամբ: Օրինակ, ըստ ՀՀ Սահմանադրության, յուրաքանչյուր քաղաքացի, որի կրոնական դավանանքին կամ համոզմունքներին հակասում է զինվորական ծառայությունը, ունի այլընտրանքային ծառայության իրավունք: Օրենքի այս ընդհանուր նորմը կիրառվում է վարչարարության արդյունքում, երբ համապատասխան դիմումի արդյունքում գործադիր մարմինն ընդունում է որոշում ինչ-որ մեկի զինվորական ծառայությունն այլընտրանքային ծառայությամբ փոխարինելու մասին:

Ի՞նչ է պարզաճ վարչարարության սահմանադրական իրավունքը:

Բացի վարչարարությունից, պետությունն իրականացնում է նաև իրավաստեղծ և դատական գործունեություն: Սակայն, ի տարբերություն այս երկուսի, վարչարարությունը շատ ավելի կարևոր և էական տեղ է գրավում մարդու կյանքում, որովհետև մարդն իր կյանքի ընթացքում կարող է ընդհանրապես չչփվել օրինաստեղծ մարմինների հետ, երբևիցե չդիմել դատարան կամ լինել դատական գործի մասնակից: Սակայն գործադիր իշխանության և տեղական ինքնակառավար-

ման մարմինների հետ նա գտնվում է ամենօրյա և բազմակի շփումների մեջ: Այս հարաբերություններում մի կողմը միշտ իշխանական լիազորություններով օժտված հանրային մարմինն է և շատ կարևոր է, որ այն վարչարարությունն իրականացնի արդյունավետ, առանց անհատների իրավունքների և օրինական շահերի ոտնահարման:

Հենց այս հանգամանքից ելնելով Սահմանադրությունը հիմնական իրավունքի աստիճան է բարձրացրել պատշաճ վարչարարության իրավունքը: «Պատշաճ վարչարարություն» սահմանադրական ձևակերպումը նշանակում է, որ վարչական մարմինների կողմից ամեն մի անհատին առնչվող գործերը պետք է քննվեն անաչառ, արդարացի և ողջամիտ ժամկետում: Այդ հիմնական իրավունքին հետևում է պետության պարտականությունն՝ ապահովել պատշաճ վարչարարությունը:

Որո՞նք են պատշաճ վարչարարության սկզբունքները:

Պատշաճ վարչարարությանը բնորոշ են մի շարք սկզբունքներ, որոնք ամրագրված են «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում (2004 թ.): Սահմանադրությունը, ընդգծելով հանրային իշխանության մարմինների ու պաշտոնատար անձանց հետ հարաբերություններում անձի իրավունքների և օրինական շահերի ապահովման կարևորությունը, սահմանադրական մակարդակով, ամրագրում է վարչարարության հետևյալ սկզբունքները՝

- ա) վարչական գործերի անաչառ քննությունը,
- բ) վարչական գործերի արդարացի քննությունը,
- գ) վարչական գործերի արագ (ողջամիտ ժամկետում) քննությունը:

Որո՞նք են վարչարարության փուլերը և ի՞նչ սահմանադրական իրավունքներ ունեն անձինք այդ գործընթացում:

Վարչարարությունն իրականացվում է փոխկապված հերթական գործողությունների միջոցով, որոնք ընդունված է անվանել վարչարարության փուլեր: Այդ փուլերը հետևում են մեկը մյուսին, նախորդը պատրաստում է հաջորդին: Առանձնացնում են վարչարարության երեք հիմնական փուլեր՝

ա) **իրավական գործի փաստական հանգամանքների բացահայտում, դրանց վերլուծություն և հետազոտություն:** Օրինակ, տարիքավոր անձը դիմել է սոցիալական ապահովության մարմին՝ թոշակ նշանակելու խնդրանքով: Վարչական մարմինը կամ պաշտոնատար անձը պարտավոր է բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ վեր հանել փաստա-

կան հանգամանքներ, այսինքն՝ հավաքել, ամրագրել, հետազոտել և ստուգել դրանց հավաստիությունը: Այդ գործընթացն իրականացվում է իրավական միջոցների օգնությամբ՝ օրենքով սահմանված ձևերով ու կարգով,

բ) հետազոտված փաստական հանգամանքների նկատմամբ կիրառման ենթակա իրավունքի (օրենքի) նորմի ընտրությունը: Այս փուլում վարչական մարմինն ընտրում է իրավունքի անհրաժեշտ նորմը, որ հաշվարկված է, օրինակ, հենց այդ տարեց մարդու համար և կատարում է իրավական որակում՝ գալիս է եզրակացության, որ ընտրված նորմը նախատեսված է հենց այդ դեպքի համար,

գ) վարչական մարմնի կողմից որոշման ընդունումը և այդ որոշումը շահագրգիռ անձանց ու կազմակերպություններին հասցնելը: Այս փուլում վարչական մարմինը կայացնում է անհատական կոնկրետ իշխանական որոշում և փաստաթղթային ձևով ամրագրում է այն: Օրինակ, որոշում դիմած տարեց անձին տարիքային կենսաթոշակ նշանակելու մասին: Ինչպես նկատում ենք վարչարարությունը վարչական մարմնի պետաիշխանական, կարծես թե, միակողմանի գործունեությունն է և այդ գործընթացում շատ կարևոր է անձանց իրավունքների և օրինական շահերի ապահովումը:

Որպես դրանց ապահովման երաշխիք, Սահմանադրությունը սահմանում է երկու կարևոր իրավունք՝

ա) Վարչական վարույթի փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունքը: Վարչական վարույթի ընթացքում յուրաքանչյուր ոք ունի իրեն վերաբերող փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք: Այդ իրավունքը չի տարածվում այն փաստաթղթերի վրա, որոնք պարունակում են օրենքով պահպանվող գաղտնիքներ, օրինակ, պետական, որդեգրման, բժշկական և այլն,

բ) Լսված լինելու իրավունքը: Պատշաճ վարչարարության սահմանադրական իրավունքը պարտադրում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց՝ մինչև անձի համար միջամտող անհատական ակտն ընդունելը, օրենքով սահմանված դեպքերում ու կարգով լսել նրան՝ հնարավորություն տալ արտահայտվելու վարչական վարույթում քննարկվող փաստական հանգամանքների վերաբերյալ:

Լսված լինելու իրավունքը համատարած չէ: Սահմանադրությունը սահմանում է, որ օրենքով սահմանված որոշակի դեպքերում վարչա-

րարություն իրականացնող մարմինը կարող է նաև չլսել շահագրգիռ կամ հասցեատեր անձին: Օրենքով, օրինակ՝ սահմանված է, որ լսումներ կարող են չանցկացվել, եթե՝

ա) վարչական վարույթի արդյունքում ընդունվելու է բարենպաստ վարչական ակտ, որը չի միջամտում այլ անձանց իրավունքների իրականացմանը, կամ վարչական ակտի հասցեատերը չի պնդում, որ լսումներ անցկացվեն:

բ) դիմումն ակնհայտ անհիմն է,

գ) անհրաժեշտություն է առաջանում անհապաղ ընդունելու վարչական ակտ, քանի որ հապաղումը կարող է հանգեցնել հանրության համար որևէ վտանգի առաջացման և այլն:

ՀՈԴՎԱԾ 51.

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆ ՍՏԱՆԱԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Համաձայն Սահմանադրության 51-րդ հոդվածի՝

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկություններ ստանալու և փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք:

2. Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

3. Տեղեկություններ ստանալու կարգը, ինչպես նաև տեղեկությունները թաքցնելու կամ դրանց տրամադրումն անհիմն մերժելու համար պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության հիմքերը սահմանվում են օրենքով:

Ո՞րն է տեղեկություններ ստանալու իրավունքի տեղը սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգում:

ՀՀ Սահմանադրությունը տեղեկատվական ոլորտի իրավունքներին անդրադառնում է մի քանի հոդվածներում: Սահմանադրության 42 հոդվածի (կարծիքի արտահայտման ազատությունը) իրավունքի համաձայն յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք, որը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, ինչպես նաև տեղեկատվության որևէ միջոցով տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը:

Սահմանադրության 51 հոդվածով ամրագրված տեղեկություններ ստանալու հիմնական իրավունքի կրողը անձինք են, սակայն այդ իրավունքին թղթակցող պարտականության կրողը (**տեղեկատվություն տնօրինողը**) պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք են, որոնք պարտավոր են հիմնական իրավունքը կրող սուբյեկտի պահանջով տրամադրել իրենց գործունեության մասին տեղեկություններ և ծանոթացնել դրա վերաբերյալ փաստաթղթերին:

Օրենքը քննարկվող իրավունքի պարտավոր կողմ է համարում նաև պետական հիմնարկներին, բյուջեներից ֆինանսավորվող կազմակերպություններին, ինչպես նաև հանրային նշանակության կազմակերպություններին և դրանց պաշտոնատար անձանց: **Հանրային նշանակություն ունեն** ապրանքային շուկայում մենաշնորհ կամ գերիշխող դիրք ունեցող, ինչպես նաև առողջապահության, սպորտի, կրթության, մշակույթի, սոցիալական ապահովության, տրանսպորտի և կապի, կոմունալ ոլորտներում հանրությանը ծառայություններ մատուցող ոչ պետական կազմակերպությունները:

Որո՞նք են տեղեկատվության ազատության ապահովման ոլորտում տեղեկատվություն տնօրինողների պարտականությունները:

Տեղեկատվության ազատության ապահովման ոլորտում տեղեկատվություն տնօրինողը պարտավոր է օրենքով սահմանված կարգով՝

1) ապահովել տեղեկությունների մատչելիությունը և հրապարակայնությունը.

2) իրականացնել իր տնօրինության տակ գտնվող տեղեկությունների գրանցումը, դասակարգումը և պահպանումը.

3) տեղեկություններ փնտրող անձին տրամադրել հավաստի և իր տնօրինության տակ գտնվող ամբողջական տեղեկություն.

4) սահմանել իր կողմից բանավոր և (կամ) գրավոր տեղեկությունների տրամադրման կարգը.

5) նշանակել տեղեկատվության ազատության ապահովման համար պատասխանատու պաշտոնատար անձին:

Ո՞րն է հրապարակայնության ու թափանցիկության դերը հանրային կառավարման համակարգում:

Տեղեկություն են համարվում անձի, առարկայի, փաստի, հանգամանքի, իրադարձության, եղելության, երևույթի վերաբերյալ օրենք

նսդրությամբ սահմանված կարգով ստացված և ձևավորված տվյալները՝ անկախ դրանց տնօրինման ձևից կամ նյութական կրիչից (տեքստային, էլեկտրոնային փաստաթղթեր, ծայնագրություններ, տեսագրություններ, լուսաժապավեններ, գծագրեր, սխեմաներ, նոտաներ, քարտեզներ):

Կառավարում է նա, ով տիրապետում է տեղեկության: Հետադյունաբերական, տեղեկատվական հասարակությունում պետական կառավարումը և տեղեկայթը փոխկապակցված երևույթներ են, որոնք փոխներազդում են իրար վրա սոցիալական կառավարման ընթացքում:

Եթե պետությունը չի տիրապետում հասարակական գործընթացների վերաբերյալ անկողմնակալ, օբյեկտիվ տեղեկության, ապա չի կարող արդյունավետ կերպով իրականացնել կառավարումը: Միևնույն ժամանակ պետական կառույցները ներազդում են տեղեկության վրա, նրա հրապարակայնության, մատչելիության, տարածման և սպառողին փոխանցման գործընթացի վրա:

Բոլոր ժամանակներում իշխանության կարևորագույն սոցիալական գործառույթն է եղել տեղեկության չափավորումը, դրա հոգեբանական փաթեթավորումը: Դրա հիման վրա է կառուցված հասարակական կարծիքի մանիպուլյացիայի կառուցակարգը: Ամենահայտնի և հասարակ ձևը, որով իշխանությունը վերահսկում է տեղեկատվական հոսքերի վրա, համարվում է գրաքննությունը (ցենզուրա):

Տեղեկատվական թափանցիկությունը, բացախսությունը, կառավարական քաղաքականության հրապարակայնությունը, մարդու տեղեկատվական իրավունքները երաշխիք են պետության տեղեկատվական մենաշնորհի և չափից դուրս գաղտնիության դեմ: Չափից դուրս գաղտնիությունը խախտում է մարդու տեղեկատվական իրավունքները, անտեսում է իշխանության թափանցիկության և հրապարակայնության սկզբունքը: Դա մեզ համար ունի սկզբունքային նշանակություն, քանի որ ավանդաբար բնակչությանը բնորոշ է անվստահությունն իշխանության նկատմամբ, ինչը կարելի է հաղթահարել միայն մեկ ճանապարհով՝ պետական ապարատի աշխատանքի մասին տեղեկության հանրամատչելիությամբ:

Ինչո՞ւմ են կայանում տեղեկության պետական մենաշնորհի բացասական հետևանքները:

Տեղեկույթի մենաշնորհային տնօրինումը, ինչը բնութագրական է ամենից առաջ հակաժողովրդավարական հասարակությանը, արգելք է մարդու իրավունքների լիարժեք իրականացման համար: Տեղեկույթի պետական մենաշնորհը և գրաքննությունը բուժերանգի պես խփում են հենց պետությանը՝ տանելով հասարակությանը տնտեսական, քաղաքական և իրավական փակուղի: Չէ որ տեղեկույթը ժողովուրդ պետություն ուղղակի կապի միջոցն է: Ուղղակի կապի կամայական չափաբաժնավորումը միայն առաջին հայացքից է շահավետ կառավարման սուբյեկտի համար: Ի վերջո, այն հանգեցնում է հետադարձ տեղեկույթի վնասակարությանը, զտվածությանը, կողմնակալությանը: Իսկ դա անխուսափելիորեն կառավարման կարևորագույն փուլում՝ որոշումների ընդունման, հանգեցնում է սխալների:

Խորհրդային պետության փորձը վկայում է այդ մասին: Խորհրդային հասարակությունն անվանում էին երկաթյա վարագույրով փակված հասարակություն: Միջազգային ոլորտում և երկրի ներսում տեղեկույթի սահմանափակումը, չափից դուրս գաղտնիությունը, ճշմարիտ վիճակագրության և հրապարակայնության բացակայությունը, հարմար տեղեկույթի տարածումը հանգեցրին մեծաթիվ սխալների, որի հետևանքն այդ պետության կործանումն էր:

Վերը նշված հանգամանքները նկատի ունենալով պետությունը, հանրային իշխանության մարմինները, հասարակությունը պետք է գործեն բաց և թափանցիկ: Բնակչությունը պետք է տեղեկացված լինի պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին, անհրաժեշտության դեպքում կարողանա ստանալ իրեն հետաքրքրող տեղեկությունները ներպետական անցուղարձի վերաբերյալ:

Ո՞րն է տեղեկություն սպանալու իրավունքի երաշխիքը:

Բացի սահմանադրական ամրագրումից, դրա երաշխիքն անհատի տեղեկատվական իրավունքների օրենսդրական ամրագրումն ու դրանց ապահովումն է: Անհատի տեղեկույթ ունենալու իրավունքը բաղկացած է մի քանի իրավական հնարավորություններից: Օրինակ, որպես այդ իրավունքի երաշխիք, Սահմանադրությունը սահմանում է նորմատիվ իրավական ակտերի հրապարակայնության սկզբունքը: ՀՀ Սահմանադրության 51 հոդվածում ամրագրված տեղեկություններ ստանալու իրավունքի գործողության ոլորտը պետական և տեղական

ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև օրենքով սահմանված այլ սուբյեկտների գործունեությունն ու դրանց փաստաթղթերն են:

Յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկություններ ստանալու և փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք: Այդ տեղեկությունները ստանալու կարգը հարցում-պատասխան սկզբունքով կարգավորում է «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքը (2003 թ.):

Տեղեկությունները թաքցնելու կամ դրանց տրամադրումն անհիմն մերժելու համար պաշտոնատար անձինք կրում են օրենքով սահմանված պատասխանատվություն:

Ո՞րն է տեղեկություններ ստանալու համար հարցում ներկայացնելու, այն քննարկելու կարգը:

Տեղեկությունը ստանալու համար դիմողը ներկայացնում է բանավոր կամ գրավոր հարցում: Դիմողը պարտավոր չէ հիմնավորել հարցումը:

Գրավոր հարցման մեջ նշվում է դիմողի անունը, ազգանունը, քաղաքացիությունը, բնակության, աշխատանքի կամ ուսումնական հաստատության գտնվելու վայրը: Գրավոր հարցումը պետք է ստորագրված լինի (իրավաբանական անձի դեպքում՝ դրա անվանումը, գտնվելու վայրը): Գրավոր հարցման պատասխանը տրվում է օրենքով սահմանված ժամկետներում:

Գրավոր հարցմանը պատասխան չի տրվում, եթե՝ անստորագիր է կամ պարզվում է, որ դրա հեղինակի ինքնությանը վերաբերող տվյալները կեղծ են, կամ էլ դա նույն անձի կողմից նույն տեղեկությունն ստանալու պահանջով վերջին 6 ամսվա ընթացքում ներկայացված երկրորդ դիմումն է:

Գրավոր հարցման պատասխանը տրվում է այդ հարցման մեջ նշված նյութական կրիչով: Եթե նյութական կրիչը նշված չէ, և դա անհնար է պարզել տվյալ հարցմանը՝ օրենքով սահմանված ժամկետում պատասխանելու համար, ապա գրավոր հարցման պատասխանը տրվում է տեղեկությունը տնօրինողին առավել ընդունելի նյութական կրիչով:

Բանավոր հարցմամբ դիմողը պարտավոր է նախապես հայտնել իր անունը և ազգանունը: Բանավոր հարցման պատասխանը տրվում

է, եթե՝ պահանջվող տեղեկության տրամադրումը կարող է կանխել պետական, հասարակական անվտանգությանը, հասարակական կարգին, հանրության առողջությանն ու բարքերին, այլոց իրավունքներին և ազատություններին, շրջակա միջավայրին, անձանց սեփականությանն սպառնացող վտանգը, ինչպես նաև օրենքով սահմանված այլ դեպքերում: Բանավոր հարցման պատասխանը տրվում է բանավոր՝ հարցումը լսելուց հետո անհապաղ կամ հնարավորինս սեղմ ժամկետում: Օրենքով սահմանված հիմքերով բանավոր հարցմանը կարող է պատասխան չտրվել, օրինակ, դիմողը չի հայտնում իր անունը և ազգանունը:

Օրենքով սահմանված կարգով տեղեկությունների տրամադրումը կարող է լինել անվճար և վճարովի: Բանավոր հարցումները միշտ անվճար են:

Ո՞ր դեպքում չի կարող մերժվել տեղեկության տրամադրումը:

Տեղեկություն տրամադրելուց հրաժարվելը կամ ոչ հավաստի տեղեկություն տրամադրելը, ինչպես նաև օրենքով սահմանված կարգի այլ խախտումներն առաջացնում են օրենքով սահմանված պատասխանատվություն: Տեղեկության տրամադրումը չի կարող մերժվել, եթե դա՝

1) վերաբերում է քաղաքացիների անվտանգությանը և առողջությանը սպառնացող արտակարգ դեպքերին, ինչպես նաև տարերային (ներառյալ՝ պաշտոնապես կանխատեսվող) աղետներին և դրանց հետևանքներին.

2) ներկայացնում է ՀՀ տնտեսության ընդհանուր վիճակը, ինչպես նաև բնության և շրջակա միջավայրի պաշտպանության, առողջապահության, կրթության, գյուղատնտեսության, առևտրի, մշակույթի բնագավառում տիրող իրական վիճակը.

3) չտրամադրելը բացասական ազդեցություն կունենա ՀՀ սոցիալ-տնտեսական, գիտատեխնիկական և հոգևոր-մշակութային զարգացման պետական ծրագրերի իրականացման վրա:

Ի՞նչ սահմանափակումներ կան տեղեկություններ ստանալու իրավունքի համար:

Համաձայն Սահմանադրության՝ տեղեկություններ ստանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպա-

նության նպատակով: Տեղեկատվություն տնօրինողը մերժում է տեղեկության տրամադրումը, եթե դա՝

1) պարունակում է պետական, ծառայողական, բանկային, առևտրային գաղտնիք.

2) խախտում է մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, այդ թվում՝ նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիությունը.

3) պարունակում է հրապարակման ոչ ենթակա նախնական քննության տվյալները.

4) բացահայտում է մասնագիտական գործունեությամբ պայմանավորված մատչելիության սահմանափակում պահանջող տվյալներ (բժշկական, նոտարական, փաստաբանական գաղտնիք).

5) խախտում է հեղինակային իրավունքը և (կամ) հարակից իրավունքները:

ՀՈԴՎԱԾ 52.

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԻՆ ԴԻՄԵՆՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Համաձայն Սահմանադրության 52-րդ հոդվածի, *յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց, իսկ Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքով սահմանված դեպքերում՝ նաև կազմակերպությունների կողմից Սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրված իր իրավունքների և ազատությունների խախտման դեպքում Մարդու իրավունքների պաշտպանի աջակցությունը ստանալու իրավունք: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով:*

Ո՞վ է մարդու իրավունքների պաշտպանը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանն անկախ պաշտոնատար անձ է, ով հետևում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց, իսկ Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքով սահմանված դեպքերում՝ նաև կազմակերպությունների կողմից մարդու իրավունքների և ազատությունների պահպանմանը, նպաստում է խախտված իրավունքների և ազատությունների վերականգնմանը, իրավունքներին ու ազատու-

թյուններին առնչվող նորմատիվ իրավական ակտերի կատարելագործմանը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանն ինչ կարգով է քննում իրավունքների խախտման վերաբերյալ բողոքները:

Պաշտպանին ուղղված բողոքները իրավունքների խախտման վերաբերյալ կարող են լինել բանավոր կամ գրավոր: Բողոքը պաշտպանին պետք է տրվի 1 տարվա ընթացքում այն օրվանից, երբ դիմողն իմացել է կամ պետք է իմացած լիներ իր իրավունքների խախտման մասին: Բողոքում պետք է նշված լինեն ֆիզիկական անձի անունը, ազգանունը, բնակության վայրը, մարդու խախտված կամ խախտվող իրավունքների մասին տեղեկությունները: Բողոքին կարող են կցվել փաստաթղթեր:

Պաշտպանը չի քննարկում այն բողոքները, որոնք պետք է լուծվեն միայն դատական կարգով: Բողոքն ընդունելով քննարկման՝ պաշտպանը ուսումնասիրում է բարձրացված հարցը և կարող է ընդունել որոշում, որով առաջարկում է իրավախախտին վերացնելու խախտումը՝ նշելով մարդու իրավունքների վերականգնման համար անհրաժեշտ և կատարման ենթակա հնարավոր միջոցառումները:

Պաշտպանը կարող է սեփական նախաձեռնությամբ սկսել հարցի քննարկումը, եթե տեղեկություններ կան մարդու իրավունքների զանգվածային խախտումների մասին, կամ դա ունի բացառիկ հասարակական նշանակություն:

Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք պարտավոր են օրենքով սահմանված կարգով Մարդու իրավունքների պաշտպանին տրամադրել անհրաժեշտ փաստաթղթեր, տեղեկություններ և պարզաբանումներ, ինչպես նաև աջակցել նրա աշխատանքներին:

Պաշտպանը կարող է մարդու իրավունքների խախտման հարցով դիմել սահմանադրական դատարան:

Մարդու իրավունքների պաշտպանը տարեկան հաղորդում է ներկայացնում Ազգային ժողով իր գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին: Հաղորդումը կարող է պարունակել օրենսդրական կամ այլ բնույթի միջոցառումների վերաբերյալ առաջարկներ:

Որո՞նք են մարդու իրավունքների պաշտպանի անկախության հիմնական երաշխիքները:

Պաշտպանի անկախության առաջին երաշխիքը ընտրովիությունն է: Մարդու իրավունքների պաշտպանին Ազգային ժողովի իրավասու մշտական հանձնաժողովի առաջարկությամբ ընտրում է Ազգային ժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով, 6 տարի ժամկետով: Մարդու իրավունքների պաշտպան կարող է ընտրվել բարձրագույն կրթություն ունեցող, պատգամավորին ներկայացվող պահանջներին համապատասխանող, հասարակության մեջ բարձր հեղինակություն վայելող յուրաքանչյուր ոք:

Հաջորդ երաշխիքն անձեռնմխելիությունն է: Նա ունի պատգամավորի համար սահմանված անձեռնմխելիություն: Նրա նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու կամ նրան ազատությունից զրկելու վերաբերյալ համաձայնություն տալու հարցը Ազգային ժողովը լուծում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով: Մարդու իրավունքների պաշտպանի վրա տարածվում են պատգամավորի համար սահմանված անհամատեղելիության պահանջները:

Մարդու իրավունքների պաշտպանն իր լիազորությունների իրականացման ժամանակահատվածում չի կարող լինել որևէ կուսակցության անդամ կամ որևէ այլ կերպ զբաղվել քաղաքական գործունեությամբ: Հրապարակային ելույթներում նա պետք է ցուցաբերի **քաղաքական զսպվածություն**:

ՀՈԴՎԱԾ 53.

ՀԱՆՐԱԳԻՐ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Հանաձայն Սահմանադրության 53-րդ հոդվածի, *յուրաքանչյուր ոք ունի անհատապես կամ այլոց հետ մեկտեղ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց հանրագիր ներկայացնելու և ողջամիտ ժամկետում պատշաճ պատասխան ստանալու իրավունք: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով:*

Ի՞նչ է հանրագիրը և ո՞րն է դրա նշանակությունը:

Հանրագիրն անհատական կամ այլոց հետ մեկտեղ ներկայացվող գրավոր դիմումն է ուղղված պետական և տեղական ինքնակառա-

վարման մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց: Հանրագիրը ներկայացնելու իրավունքը պատկանում է բոլորին և դրա կենսագործումն ունի երկու եղանակ՝ անհատական և այլոց հետ միատեղ (խմբային):

Հանրագիրը, որի շարժառիթներ կարող են լինել անձնական կամ հասարակական շահերի պաշտպանության նկատառումները, ունի եռակի նշանակություն.

1. Հանրագիրը քաղաքական իրավունք է: Մարդիկ հասարակական շահերը շոշափող և պարտադիր քննարկման ենթակա դիմում-առաջարկների միջոցով ներագրում են իշխանության մարմինների գործունեության վրա, վերահսկում այն, նպաստում քաջքշուկի վերացմանը:

2. Հանրագիրը ապահովում է հանրային իշխանությանը տեղեկույթով: Բնակչության դիմումները և առաջարկությունները տեղեկության կարևոր աղբյուր են հուզող խնդիրներն արագ, արդյունավետ լուծելու համար:

3. Հանրագիրը երաշխիք է մարդու այլ իրավունքների պաշտպանության համար: Հանրագրի ներկայացման միջոցով գործի են դրվում այլ իրավունքները ոտնձգություններից, խախտումներից պաշտպանելու պետական կառուցակարգերը:

Ովքեր են համարվում հանրագրի հասցեատերերը:

Սահմանադրության իմաստով հանրագիրը կարող է ներկայացվել պետական մարմիններին (խորհրդարան, գործադիր իշխանության մարմիններ, Մարդու իրավունքների պաշտպան և այլն), տեղական ինքնակառավարման մարմիններին (համայնքի ավագանի և համայնքի ղեկավար), ինչպես նաև հանրային մարմինների պաշտոնատար անձանց (պետության գլուխ և այլն): Եթե հանրագիրն ուղարկվում է ոչ պատշաճ սուբյեկտին, այսինքն՝ հասցեատերն այլ անձ է, ապա այն վերաուղարկվում է համապատասխան մարմնին՝ այդ մասին անհապաղ տեղյակ պահելով հանրագրի ներկայացնող անձին կամ խմբին:

Ինչ պարտականություններ են կրում հանրագիրը ստացած հանրային մարմինները և պաշտոնատար անձինք:

Հանրագիր ներկայացնողի իրավունքին թղթակցում է հասցեատեր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պաշտոնատար անձանց պարտականությունը՝ ընդունել, գրանցել, ըստ էության քննել, ընդունել որոշում, և այդ մասին հաղորդել հանրագիրը ներկայացնողին:

Հանրագրի պատասխանը պետք է տրվի ողջամիտ ժամկետում: Երբեմն պատասխանելու ժամկետները սահմանում են օրենքները: Եթե դրանք չեն սահմանված, ապա ողջամիտ է այն ժամկետը, որը բանական է և սովորաբար անհրաժեշտ բարձրացված հարցի լուծման համար: Պատասխանը պետք է լինի պատշաճ, այսինքն՝ օրինական և հիմնավորված:

Ինչ ձևերով կարող է իրականացվել հանրագիր ներկայացնելու իրավունքը:

Հանրագիրը ձևակերպվում է գրավոր և ստորագրվում է միայն այն ներկայացնող սուբյեկտի կողմից, եթե անհատական է, իսկ եթե խմբային հանրագիր է, ապա այն պետք է ստորագրեն ներկայացնող խմբի բոլոր անդամները: Անստորագիր հանրագրերը չպետք է քննվեն և պատասխան ստանան, որովհետև դիմողը (ները) անհայտ են:

Հանրագիրը կարող է պարունակել խնդրանք, հաղորդում կամ բողոք, առաջարկություն: Հանրագիր **խնդրանքը** միջոց է մարդու որևէ իրավունքի իրականացման համար: Հանրագիր **հաղորդումը կամ բողոքն** իրավունքի պաշտպանության ձև է: Դրանով համապատասխան մարմինը տեղեկացվում է մարդու (մարդկանց) որևէ իրավունքի խախտման, չարաշահումների, թերությունների մասին: Հանրագիր **առաջարկությամբ** գրավոր ձևով մատնանշվում են հանրային խնդիրները (հանրային իշխանության մարմինների ու պաշտոնատար անձանց, այլ կառույցների գործունեության թերություններ, օրենսդրության կատարելագործում և այլն), դրանց լուծման տարբերակները:

Կարող է սահմանափակվել հանրագիր ներկայացնելու իրավունքը:

Հանրագիր ներկայացնելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ: Համաձայն Սահմանադրության 76 հոդվածի՝ այդ իրավունքն օրենքով սահմանված կարգով կարող է ժամանակավորապես կասեցվել կամ ենթարկվել սահմանափակումների, որքանով դա պահանջում է ռազմական կամ արտակարգ իրավիճակը:

ՀՈԴՎԱԾ 56.

ԱԶԳԱՅԻՆԵՎ ԷԹՆԻԿ ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊԱՀՊԱՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Համաձայն Սահմանադրության 56-րդ հոդվածի՝

1. *Յուրաքանչյուր ոք ունի իր ազգային և էթնիկ ինքնությունը պահպանելու իրավունք:*

2. *Ազգային փոքրամասնություններին պարկանող անձինք ունեն իրենց ավանդույթների, կրոնի, լեզվի և մշակույթի պահպանման ու զարգացման իրավունք:*

3. *Սույն հոդվածով սահմանված իրավունքների իրականացումը կարգավորվում է օրենքով:*

Ինչ են ազգը և ազգային փոքրամասնությունը:

Ազգը էթնո-սոցիալական ընդհանրություն է, որին բնորոշ են նույնականության ինքնագիտակցությունը, այսինքն՝ պատմական ճակատագրի, հոգեբանության, բնավորության, ինչպես նաև նյութական ու հոգևոր արժեքների ընդհանրությունը, տարածքային-լեզվական և տնտեսական միասնությունը: **Ազգը էթնոսի պատմական զարգացման վերջնական փուլն է:**

Ազգությունը մարդու ինքնագիտակցման ձևն է: Լինելով որևէ էթնոսի ներկայացուցիչ՝ մարդը մտում է հավատարիմ նրա ավանդույթներին, կենցաղին, մշակույթին, օգտագործում նրա լեզուն: Աշխարհում գրեթե չկա պետություն, ուր բոլոր մարդիկ պատկանեն նույն ռասային և ազգությանը: Արդի պետությունները, որպես կանոն, բազմազգ են: Քաղաքակիրթ աշխարհում տարբեր ազգային, էթնիկական, կրոնական, լեզվական և այլ խմբերի խաղաղ համագոյակցությունը մշակութային և սոցիալական փոխադարձ հարստացման աղբյուր է: Աշխարհում կան բազմաթիվ օրինակներ, երբ պետությանը հաջողվել է մարդու իրավունքների և փոխադարձ հարգանքի միջոցով համատեղել իր սոցիալական հիմքը կազմող հիմական ազգի և փոքրամասնություն կազմող այլ ազգի (այլ էթնոսների) քաղաքացիների ինքնատիպ մշակույթն և ավանդույթները:

Ինչ ազգություններ կան Հայաստանում:

Հայաստանում դարեր ի վեր հայերի կողքին ապրել և ապրում են տարբեր ազգություններ ու էթնիկական խմբեր: Ըստ վիճակագրական

տվյալների՝ ազգային փոքրամասնությունները կազմում են բնակչության մոտավորապես 2,2 տոկոսը: Հայաստանի անկախության հռչակումից հետո ազգային վերելքի մթնոլորտում նկատվում է նաև էթնիկական խմբերի ինքնագիտակցության աճ: Դեռևս 1990 թ. ձևավորվեցին ռուսների, ուկրաինացիների, քրդերի, եզդիների, վրացիների, լեհերի, գերմանացիների, հրեաների ազգային կազմակերպություններ: Հայաստանում բնակվում են նաև բելոռուսներ, օսեր, սլովակներ, մոլդավներ, ուզբեկներ, բաշկիրներ, թաթարներ, լատիշներ, լիտվացիներ, էստոնացիներ, կաբարդիներ, կոմիներ, չուվաշներ: Փոքրաթվության պատճառով նրանք չեն ձևավորել իրենց ազգային համայնքները:

Հայաստանում կա ազգությունների միություն, որը միավորում է 12 ազգային և մշակութային կազմակերպություն:

Ինչ է ազգի ինքնորոշման իրավունքը և որո՞նք են դրա ձևերը:

Ցանկացած պետություն, համաձայն ՄԱԿ-ի կանոնադրության, պետք է հարգի ազգի ինքնորոշման իրավունքը և ապահովի այդ իրավունքի երաշխիքները: Ըստ միջազգային իրավունքի՝ ազգն ունի ինքնորոշման իրավունք, այսինքն՝ ազատ, առանց արտաքին միջամտության իր ներքին և արտաքին քաղաքական կարգավիճակը որոշելու, իր տնտեսական, սոցիալական և մշակութային զարգացումն իրականացնելու իրավունք: Ազգի ինքնորոշման իրավունքի դրսևորման ձևերն են՝

- ա) անկախ պետության ստեղծումը,
- բ) ազգային-տարածքային ինքնավարությունը,
- գ) ազգային-մշակութային ինքնավարությունը:

Ինչ է ազգային և էթնիկ ինքնությունը պահպանելու իրավունքը և որո՞նք են դրա փարրերը սահմանադրաիրավական իմաստով:

ՀՀ Սահմանադրության 56 հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերն ամրագրում են երկու ինքնուրույն իրավունքներ: Առաջին մասի համաձայն յուրաքանչյուր ոք ունի իր ազգային և էթնիկ ինքնությունը պահպանելու իրավունք: Այս իրավունքը պատկանում է բոլորին՝ անկախ այն հանգամանքից, թե իր ազգությանը պատկանող անձինք տվյալ երկրում ունեն, թե չունեն ազգային փոքրամասնության կարգավիճակ: Այդ իրավունքի իրացումն այլազգի քաղաքացու կամ ոչ քաղաքացու մասնավոր գործն է: Պետությունը պարտավոր է չխոչընդոտել այդ իրավունքի կենսագործմանը, եթե դա դրսևորվում է տվյալ երկրի

օրենքներով սահմանված կարգով ու պայմաններում: Այս իրավունքը երաշխիք է ազգային ճուշման քաղաքականության դեմ:

Սահմանադրության 56 հոդվածի երկրորդ 2-րդ մասում ամրագրված իրավունքը հռչակում է, որ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք ունեն իրենց ավանդույթների, կրոնի, լեզվի և մշակույթի պահպանման ու զարգացման իրավունք: Այս իրավունքի կենսագործումն հնարավոր է խմբով, այլազգիների ջանքերի միավորման միջոցով: Հետևաբար այն վերագրվում է տվյալ երկրում ազգային փոքրամասնություն կազմող ազգի (էթնոսի) ներկայացուցիչներին:

Որո՞նք են ազգային և էթնիկ ինքնությունը պահպանելու իրավունքի կարգավորման իրավական հիմքերը:

Սահմանադրության 56 հոդ. 3-րդ մասը սահմանում է, որ այդ հոդվածով ամրագրված իրավունքների իրականացումը կարգավորվում է օրենքով: Ներկայումս Հայաստանում չկա միասնական համապարփակ օրենք ազգային և էթնիկ ինքնությունը պահպանելու իրավունքի և ազգային փոքրամասնությունների կարգավիճակի մասին: Ազգային փոքրամասնությունների իրավունքներն ամրագրված են զանազան օրենսդրական և ենթաօրենսդրական ակտերում: Այս պայմաններում ազգային և էթնիկ ինքնությունը պահպանելու իրավունքի և ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների հիմնական կարգավորիչը և երաշխավորը համարվում են ՀՀ վավերացրած միջազգային պայմանագրերը:

Ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների մասին ի՞նչ միջազգային պայմանագրեր է վավերացրել Հայաստանի Հանրապետությունը:

Փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանության խնդիրը մշտապես եղել է միջազգային հանրության և կազմակերպությունների ուշադրության կենտրոնում: Դեռևս 1947 թ. ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովին կից ստեղծվեց **Փոքրամասնությունների պաշտպանության և խտրականության կանխարգելման ենթահանձնաժողով:**

Մարդու իրավունքների միջազգային համընդգրկուն պայմագրերը երաշխավորում են նաև ազգային փոքրամասնությունների իրավունքները: Օրինակ, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագրում, Երեխայի իրավունքների մասին համաձայնագրում

ամրագրված է, որ փոքրամասնությունները չպետք է զրկված լինեն իրենց ազգային մշակույթին հաղորդակցվելու, մայրենի լեզվից օգտվելու իրավունքից:

Ազգային կամ էթնիկական, կրոնական կամ լեզվական փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների մասին հռչակագիրը (1992 թ.) կոչ է անում պետություններին ճանաչել և նպաստել փոքրամասնությունների ինքնահաստատմանը, անհրաժեշտ իրավական և այլ միջոցառումներ իրականացնել հռչակագրում ամրագրված իրավունքների արդյունավետ իրագործումն ապահովելու համար:

Կրթության բնագավառում խտրականության դեմ պայքարի մասին համաձայնագիրը (ընդունել է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ն 1960 թ.) հիմնականում ուղղված է փոքրամասնությունների կրթության իրավունքի պաշտպանությանը, ինչպես նաև առանձին խմբերի նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի արգելմանը:

Եվրոպայի խորհուրդը ևս ընդունել է **Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության շրջանակային համաձայնագիրը** (1995 թ.), որը ՀՀ Ազգային ժողովը վավերացրել է 1998 թ.: ԱՊՀ-ի շրջանակներում ընդունվել է **Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների ապահովման համաձայնագիրը** (1994 թ.):

Ինչ իրավունքներ ունեն ազգային փոքրամասնությունները և նրանց պատկանող անձինք ըստ միջազգային պայմանագրերի:

Թվարկված միջազգային պայմանագրերից իր մանրամասնությամբ և նշանակությամբ աչքի է ընկնում Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության եվրոպական շրջանակային համաձայնագիրը: Համաձայն այդ պայմանագրի ազգային փոքրամասնությունները, նրանց պատկանող անձինք ունեն հետևյալ իրավունքները՝

- Ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձ պետք է ունենա այդպիսին համարվելու կամ չհամարվելու ազատ ընտրության իրավունք, և այդ ընտրությունը կամ այն իրավունքների իրականացումը, որոնք կապված են այդ ընտրության հետ, չպետք է տվյալ անձին դնեն անբարենպաստ պայմաններում,

- Ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար պետք է երաշխավորել օրենքի առջև հավասարություն և օրենքով հավասար պաշտպանություն: Այդ առումով արգելվում է ազգային փոք-

րամասնության պատկանելության վրա հիմնված ցանկացած խտրականություն,

- Պետությունը պարտավորվում է նպաստել ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար այնպիսի պայմանների ստեղծմանը, որոնք նրանց անհրաժեշտ են իրենց մշակույթը պահպանելու և զարգացնելու, ինչպես նաև ինքնության հիմնական տարրերը՝ կրոնը, լեզուն, ավանդույթները և մշակութային ժառանգությունը պահպանելու համար:

- Պետությունը պետք է խրախուսի հանդուրժողականության և մշակույթների միջև երկխոսության մթնոլորտը և պետք է արդյունավետ քայլեր ձեռնարկի իր տարածքներում բնակվող բոլոր անձանց միջև, անկախ նրանց էթնիկական, մշակութային, լեզվական կամ կրոնական պատկանելությունից, փոխադարձ հարգանքը, փոխմեթնոմը և համագործակցությունը խթանելու համար, մասնավորապես, կրթության, մշակույթի և լրատվական միջոցների բնագավառներում:

- Պետությունը պարտավորվում է ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ այն անձանց պաշտպանելու համար, ովքեր կարող են իրենց էթնիկական, մշակութային, լեզվական կամ կրոնական պատկանելության պատճառով դառնալ սպառնալիքների, խտրականության, թշնամական կամ բռնի գործողությունների զոհ:

- Պետությունը պետք է ապահովի ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձի՝ խաղաղ հանրահավաքների, միությունների մեջ ընդգրկվելու, խոսքի, մտքի, խղճի և դավանանքի ազատության իրավունքների հարգումը:

- Պետությունը պարտավորվում է ճանաչել ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձի՝ սեփական կրոնը կամ հավատը բացահայտ դավանելու, ինչպես նաև կրոնական հաստատություններ, կազմակերպություններ և ընկերություններ ստեղծելու իրավունքը:

- Պետությունը պարտավորվում է ճանաչել, որ ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձի՝ իր կարծիքն արտահայտելու իրավունքը ներառում է կարծիքներ ունենալու և փոքրամասնության լեզվով տեղեկատվություն և գաղափարներ ստանալու և հաղորդելու ազատությունը՝ անկախ պետական իշխանությունների միջամտությունից և սահմաններից: Իր իրավական համակարգի շրջանակներում պետությունը պետք է ապահովի, որ լրատվական մ

իջոցների մատչելիության հարցում ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք չենթարկվեն խտրականության:

- Պետությունը չպետք է արգելի ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց կողմից տպագիր մամուլի միջոցների ստեղծումն ու օգտագործումը: Ռադիոյի և հեռուստահեռարձակման իրավական դաշտի շրջանակներում, որքանով դա հնարավոր է ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար պետք է երաշխավորեն լրատվական սեփական միջոցների ստեղծման և օգտագործման հնարավորություն:

- Պետությունը պետք է համապատասխան (համարժեք) միջոցներ ձեռնարկի ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար լրատվական միջոցների մատչելիությունը դյուրացնելու, ինչպես նաև հանդուրժողականությունը խրախուսելու և մշակութային բազմակարծությունը ապահովելու համար:

- Ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձ անձնական կյանքում և հասարակական վայրերում իր փոքրամասնության լեզվից բանավոր և գրավոր անարգել օգտվելու իրավունք ունի:

- Ավանդապես կամ զգալի քանակությամբ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանցով բնակեցված վայրերում, եթե այդ անձինք խնդրել են, և այնտեղ, որտեղ այդպիսի խնդրանքը համապատասխանում է իրական կարիքներին, պետությունը, որքանով հնարավոր է, պետք է ձգտի ապահովել այնպիսի պայմաններ, որոնք հնարավորություն կտան այդ անձանց և վարչական իշխանությունների միջև հարաբերություններում օգտագործել փոքրամասնության լեզուն:

- Ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձ ունի իր անունը, ազգանունը և հայրանունը փոքրամասնության լեզվով օգտագործելու, ինչպես նաև դրանց պաշտոնական ճանաչման իրավունք:

- Ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձ իր փոքրամասնության լեզվով հասարակության համար տեսանելի մասնավոր բնույթի նշումներ, գրություններ և այլ տեղեկատվություն տեղադրելու իրավունք ունի:

- Ազգային փոքրամասնության պատկանող անձանց զգալի թվաքանակով ավանդաբար բնակեցված տարածքներում պետությունը, հաշվի առնելով կոնկրետ պայմանները, պետք է ապահովի ավանդական տեղական անվանումների, փողոցների անվանումների, ինչպես

Նաև բնակչության համար նախատեսված տեղագրական այլ նշումների, փոքրամասնության լեզվով ցուցանակների տեղադրումը, երբ այդպիսի նշումների բավարար կարիք կա:

- Պետությունը անհրաժեշտության դեպքում կրթության և գիտական ուսումնասիրությունների բնագավառում պետք է միջոցներ ձեռնարկի իր ազգային փոքրամասնությունների և բնակչության մեծամասնության մշակույթի, պատմության, լեզվի և կրոնի վերաբերյալ գիտելիքներն ամրապնդելու համար, մասնավորապես, պետք է համարժեք հնարավորություններ տրամադրի ուսուցիչների պատրաստման, դպրոցական դասագրքերով ապահովման համար և դյուրացնի շփումները տարբեր համայնքների ուսանողների և ուսուցիչների միջև:

- Պետությունը պարտավորվում է ճանաչել ազգային փոքրամասնությանը պատկանող յուրաքանչյուր անձի իրավունքը՝ սովորել իր փոքրամասնության լեզուն: Ավանդաբար կամ զգալի քանակությամբ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանցով բնակեցված տարածքներում բավարար կարիքի դեպքում հնարավորությունների սահմաններում և պետության կրթական համակարգերի շրջանակներում պետք է ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար երաշխավորի իրենց լեզուն ուսումնասիրելու կամ այդ լեզվով կրթություն ստանալու համարժեք հնարավորություններ:

- Իր կրթական համակարգերի շրջանակներում պետությունը պետք է ճանաչի, որ ազգային փոքրամասնության պատկանող անձինք իրավունք ունեն ստեղծելու և ղեկավարելու իրենց սեփական մասնավոր կրթական և վերապատրաստման հաստատությունները: Այս իրավունքի իրագործումը պետության վրա ոչ մի ֆինանսական պարտավորություն չի դնում:

- Պետությունը պետք է անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծի ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց արդյունավետ մասնակցությունը մշակութային, հասարակական և տնտեսական կյանքում, ինչպես նաև պետական գործունեության մեջ, մասնավորապես, իրենց առնչվող հարցերում ապահովելու համար:

- Պետությունը պետք է ձեռնպահ մնա այնպիսի միջոցներից, որոնք փոխում են բնակչության կառուցվածքային կազմը այն տարածքներում, որոնք բնակեցված են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանցով:

- Պետությունը պարտավորվում է չխոչընդոտել ազգային փոքրա-

մասնություններին պատկանող անձանց իրավունքը՝ հաստատել և պահպանել ազատ և խաղաղ միջսահմանային շփումներ այլ պետություններում օրինական կերպով գտնվող անձանց հետ, մասնավորապես, նրանց հետ, ովքեր ունեն ընդհանուր էթնիկական ինքնություն: Լեզվական, կրոնական կամ մշակութային ընդհանուր ժառանգություն:

- Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք իրավունք ունեն մասնակցել ոչ կառավարական կազմակերպությունների գործունեությանը:

- Համապատասխան ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց պաշտպանությունն ապահովելու համար պետությունը անհրաժեշտության դեպքում պետք է ջանք գործադրի այլ պետությունների, մասնավորապես, հարևան երկրների հետ երկկողմ և բազմակողմ համաձայնագրեր կնքելու համար և միջոցներ ձեռնարկի միջսահմանային համագործակցությունը խրախուսելու համար:

ՀՈԴԱԾ 57.

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ

Սահմանադրության 57-րդ հոդվածում նշվում է, որ՝

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունք:

2. Յուրաքանչյուր աշխատող ունի աշխատանքից անհիմն ազատվելու դեպքում պաշտպանության իրավունք: Աշխատանքից ազատման հիմքերը սահմանվում են օրենքով:

3. Մայրության հետ կապված պարճառներով աշխատանքից ազատելն արգելվում է: Յուրաքանչյուր աշխատող կին ունի հղիության և ծննդաբերության դեպքում վճարովի արձակուրդի իրավունք: Յուրաքանչյուր աշխատող ծնող երեխայի ծննդյան կամ երեխայի որդեգրման դեպքում ունի արձակուրդի իրավունք: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

4. Մինչև տասնվեց տարեկան երեխաներին մշտական աշխատանքի ընդունելն արգելվում է: Նրանց ժամանակավոր աշխատանքի ընդունման կարգը և պայմանները սահմանվում են օրենքով:

5. Պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանքն արգելվում է: Պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք չի համարվում՝

1) այն աշխատանքը, որը, օրենքին համապատասխան, կատարում է դատապարտված անձը.

2) զինվորական կամ այլ ընտանիքային ծառայությունը.

3) յուրաքանչյուր աշխատանք, որը պահանջվում է բնակչության կյանքին կամ բարօրությանն սպառնացող արտակարգ իրավիճակներին ժամանակ:

Ո՞րն է աշխատանքի դերը հասարակության և մարդու կյանքում:

Գործադրելով իր ընդունակություններն աշխատանքում՝ մարդը ստեղծում է նյութական կամ մտավոր արժեքներ, որոնք հասարակական հարստության աղբյուր են: Սակայն, միևնույն ժամանակ, աշխատանքն ապահովում է մարդու նյութական գոյությունը: Դրանով իսկ աշխատանքի իրավունքի իրականացումը կարևոր նշանակություն ունի մարդու արժանապատվության և ինքնահարգանքի ապահովման գործում, նախադրյալներ է ստեղծում մնացած իրավունքների համար:

Ի՞նչ են աշխատանքի ազատ ընտրության և աշխատանքի իրավունքը:

ՀՀ Սահմանադրությունը սահմանում է, որ «Յուրաքանչյուր ոք ունի աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունք»: Սահմանադրությունը մարդու համար երաշխավորում է ընտրության ազատություն՝ աշխատել կամ չաշխատել, արգելում է հարկադիր աշխատանքը: Ամեն ոք իրավունք ունի ազատորեն տնօրինելու իր աշխատանքային ընդունակությունները, ընտրելու մասնագիտություն և գործունեության տեսակ: Դա երաշխավորված է մարդու այլ իրավունքներով, օրինակ, սեփականության, ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու, հանրային ծառայության և այլն:

Այսպիսով, աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքը ներառում է աշխատելու և չաշխատելու ազատությունը, մասնագիտություն, զբաղմունքի տեսակ ընտրելու ազատությունը, անձի կողմից իր աշխատուժը սեփական հայեցողությամբ տնօրինելու ազատությունը:

Բացի աշխատանքի ընտրության ազատության իրավունքից, կա նաև աշխատանքի իրավունք, որի դեպքում պետությունն իր վրա է վերցնում համընդհանուր զբաղվածություն ապահովելու պարտականությունը: ՀՀ Սահմանադրությունը հրաժարվել է այդ իրավունքի ամրագրումից՝ հնարավոր չհամարելով դրա ապահովումը շուկայական տնտեսության պայմաններում:

Որո՞նք են աշխատանքի և աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքների միջազգային իրավական հիմքերը:

Աշխատանքի և աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքը նախատեսված են նաև մի շարք միջազգային իրավական փաստաթղթերում՝ իրավական ձևակերպումների որոշակի տարբերություններով: Օրինակ, 1948թ. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի համաձայն «Ցուրաքանչյուր ոք ունի աշխատանքի և աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունք» (23 հոդված):

1966թ. Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի համաձայն՝ մասնակից պետությունները ճանաչում են աշխատանքի իրավունքը, որն իր մեջ ներառում է յուրաքանչյուր մարդու իրավունքը ստանալ իր ապրուստը աշխատանքով վաստակելու հնարավորություն, որը նա ազատորեն ընտրում է, կամ որին նա ազատորեն համաձայնում է, և կձեռնարկեն հարկ եղած քայլեր այդ իրավունքի ապահովման համար (6-րդ հոդված):

Ի՞նչ է աշխատանքից անհիմն ազատվելը և որո՞նք են դրանից պաշտպանվելու երաշխիքները:

Սահմանադրությունը երաշխավորում է, որ յուրաքանչյուր աշխատող ունի աշխատանքից անհիմն ազատվելու դեպքում պաշտպանության իրավունք:

Աշխատանքային հարաբերությունները հիմնված են աշխատողի և գործատուի փոխադարձ համաձայնությամբ կնքված պայմանագրի վրա, ըստ որի՝ աշխատողն անձամբ, որոշակի վարձատրությամբ կատարում է աշխատանքային գործառույթներ (որոշակի մասնագիտությամբ, որակավորմամբ կամ պաշտոնում աշխատանք)՝ ենթարկվելով ներքին կարգապահական կանոններին, իսկ գործատուն ապահովում է աշխատանքային օրենսդրությամբ, աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերով, կոլեկտիվ և աշխատանքային պայմանագրերով նախատեսված աշխատանքի պայմաններ:

Աշխատանքային պայմանագրերն ըստ իրենց գործողության ժամկետի լինում են որոշակի և անորոշ ժամկետով: Աշխատանքային պայմանագիրը կնքվում է՝

1) **անորոշ ժամկետով**, եթե աշխատանքային պայմանագրում դրա գործողության ժամկետը նշված չէ.

2) **որոշակի ժամկետով**, եթե աշխատանքային պայմանագրում դրա գործողության ժամկետը նշված է:

Կնքելով և գործողության մեջ դրվելով աշխատանքային պայմանագիրը կարող է ենթարկվել փոփոխությունների և դադարել: Սահմանադրությունը, հաշվի առնելով աշխատանքային պայմանագրի սոցիալական նշանակությունը, ինչպես նաև աշխատողների իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունը, սահմանել է, որ աշխատանքից ազատման հիմքերը սահմանվում են օրենքով: Օրենքն իր հերթին ընդլայնելով աշխատողի իրավունքների երաշխիքների շրջանակը հատուկ իրավական կարգավորման է ենթարկել աշխատանքային պայմանագրի փոփոխման և դադարման հիմքերը և կարգը:

Աշխատանքային պայմանագրի դադարումը կարող է վրա հասնել, երբ դրա համար կան օրինական հիմքեր: Աշխատանքային պայմանագրի դադարման հիմքեր (պատճառներ) են համարվում այն կենսական հանգամանքները, որոնք օրենքը ճանաչում է պայմանագրի դադարման համար անհրաժեշտ իրավաբանական փաստ: Օրենքի կողմից աշխատանքային պայմանագրի դադարման հիմքերի և կարգի մանրամասն կարգավորումը համարվում է աշխատանքի իրավունքի կարևորագույն իրավաբանական երաշխիքը: Աշխատանքային պայմանագիրը դադարում է գործել՝

- 1) կողմերի համաձայնությամբ.
- 2) պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալու դեպքում.
- 3) աշխատողի նախաձեռնությամբ.
- 4) գործատուի նախաձեռնությամբ.
- 5) օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում:

Աշխատանքից ազատելը աշխատանքային պայմանագրի դադարման հիմքերից մեկն է: Հիմքի առկայությունն ինքնաբերաբար չի դադարեցնում աշխատանքային իրավահարաբերությունը: Դրա համար անհրաժեշտ է որոշակի իրավաբանական փաստաթուղթ (ադմինիստրացիայի հրամանը կամ աշխատողի դիմումը) ձևակերպված օրենքով սահմանված կարգով:

Աշխատանքային պայմանագրի դադարումը իրավաչափ է միայն այն դեպքում եթե առկա է օրենքով սահմանված հիմքը, պահպանվել է այդ հիմքով աշխատողին արձակելու որոշակի կարգը, առկա է աշխատանքային իրավահարաբերության դադարումն ազդարարող իրավաբանական փաստաթուղթը:

Ինչպես է լուծվում աշխատանքից անհիմն ազատելու հետ կապված աշխատանքային վեճը:

Աշխատանքից անհիմն ազատելը կարող է հիմք դառնալ անհատական աշխատանքային վեճի համար, որը աշխատողի և գործատուի միջև տարաձայնությունն է գործատուի կողմից պայմանագիրը միակողմանի և անհիմն դադարեցնելու կապակցությամբ: Նման դեպքերում սահմանադրությունը երաշխավորում է խախտված իրավունքների պաշտպանություն և դրանց վերականգնում:

Անհատական աշխատանքային պայմանագրի վերաբերյալ վեճերը ենթակա են քննության դատարանում՝ քաղաքացիական դատավարության կարգով: Աշխատանքի պայմանների փոփոխման, գործատուի նախաձեռնությամբ աշխատանքային պայմանագիրը դադարեցնելու կամ աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու հետ համաձայն չլինելու դեպքում աշխատողը համապատասխան հրամանը (փաստաթուղթը) ստանալու օրվանից հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում, իրավունք ունի դիմելու դատարան:

Եթե պարզվում է, որ աշխատանքի պայմանները փոփոխվել են, աշխատողի հետ աշխատանքային պայմանագիրը լուծվել է առանց օրինական հիմքերի կամ օրենսդրությամբ սահմանված կարգի խախտումով, ապա աշխատողի խախտված իրավունքները կարող են վերականգնվել: Այդ դեպքում աշխատողի օգտին գործատուից գանձվում է միջին աշխատավարձը՝ հարկադիր պարապուրդի ամբողջ ժամանակահատվածի համար, կամ աշխատավարձի տարբերությունը այն ժամանակահատվածի համար, որի ընթացքում աշխատողը կատարում էր նվազ վարձատրվող աշխատանք: Միջին աշխատավարձը հաշվարկվում է աշխատողի միջին օրական աշխատավարձի չափը համապատասխան օրերի քանակով բազմապատկելու միջոցով:

Տնտեսական, տեխնոլոգիական, կազմակերպչական կամ այլ պատճառներով կամ գործատուի և աշխատողի հետագա աշխատանքային հարաբերությունների վերականգնման անհնարինության դեպքում դատարանը կարող է աշխատողին չվերականգնել իր նախկին աշխատանքում՝ պարտավորեցնելով գործատուին հարկադիր պարապուրդի ամբողջ ժամանակահատվածի համար աշխատողին վճարելու հատուցում՝ միջին աշխատավարձի չափով, մինչև դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելը: Այս դեպքում դատարանի վճիռն օրինա-

կան ուժի մեջ մտնելու օրվանից աշխատանքային պայմանագիրը համարվում է լուծված:

Որո՞նք են մայրերի և խնամող ծնողների աշխատանքային իրավունքների սահմանադրական երաշխիքները:

Մայրությունը բնության ամենագեղեցիկ երևույթն է, որը պետք է պաշտպանվի սրբորեն: Ընտանիքը և մայրությունը պետք է գտնվեն հասարակության և պետության հոգածության ներքո: Կարևորելով մայրության պաշտպանությունը ՄԱԿ-ի հովանու ներքո ընդունվել է Համաձայնագիր մայրության պաշտպանության մասին (1952 թ.): Մայրությունը Հայաստանում պետական հոգածության առարկա է: Մայրական խնամքի տարբեր խնդիրների լուծման համար կազմակերպվել է հատուկ ծառայությունների ընդարձակ ցանց: Պոլիկլինիկաներում կան կանանց կոնսուլտացիաներ, գործում են մոր և մանկան կենտրոններ, ծննդաբերական հիվանդանոցներ, բաժանմունքներ՝ բազմապրոֆիլային հիվանդանոցներում:

Արգելվում է հրաժարվել կնոջն աշխատանքի ընդունել՝ պատճառաբանելով նրա հղիությունը կամ կերակրող մայր լինելը: Սահմանադրությունն արգելում է մայրության հետ կապված պատճառներով աշխատանքից ազատելը: Միաժամանակ, Սահմանադրությունը երաշխավորում է, որ “Յուրաքանչյուր աշխատող կին ունի հղիության և ծննդաբերության դեպքում վճարովի արձակուրդի իրավունք»: Մայրերը ստանում են 70 օրվա նախածննդյան վճարովի արձակուրդ:

«Յուրաքանչյուր աշխատող ծնող երեխայի ծննդյան կամ երեխայի որդեգրման դեպքում ունի արձակուրդի իրավունք»: Հետծննդյան արձակուրդի իրավունքն ունի ծնողներից մեկը՝ նրանց ընտրությամբ: Օրենքով սահմանված է, որ հետծննդյան վճարովի արձակուրդի տևողությունը 70 օր է: Մեկից ավելի երեխայի դեպքում արձակուրդը 180 օր է:

Պետությունը երեխային տալիս է ծննդյան միանվագ նպաստ: Հղի կնոջ և մինչև 1 տարեկան երեխա խնամող աշխատողի պահանջով կարող է սահմանվել ոչ լրիվ աշխատաժամանակ:

Որո՞նք են մինչև 16 և 16-18 տարեկան երեխաների աշխատանքային իրավունքները:

Սահմանադրության 57 հոդվածի 1-ին մասը բոլորի համար երաշխավորում է աշխատանքի ընտրության ազատություն. ամեն ոք իրա-

վունք ունի ազատորեն տնօրինելու իր աշխատանքային ընդունակությունները, ընտրելու մասնագիտություն և գործունեության տեսակ: Սակայն Սահմանդրության 57 հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերի համակարգային-համեմատական մեկնաբանությունից բխում է, որ 1-ին մասով բոլորի համար երաշխավորված իրավունքը սահմանափակված է 4-րդ մասում նախատեսված տարիքային հատկանիշով:

Իրենց ընտանիքին օգնելու, նրա հոգսերը թեթևացնելու, այլ հանգամանքների պատճառով շատ անչափահասներ վաղ տարիքից, ուսմանը զուգահեռ կամ էլ ուսումը թողնելով, սկսում են աշխատել: Այս պարագայում չի կարելի երեխաներին ենթարկել տնտեսական շահագործման: Համաձայն «Երեխայի իրավունքների մասին» համաձայնագրի երեխան ունի տնտեսական շահագործումից պաշտպանված լինելու և աշխատանքի իրավունք: Այդ համաձայնագիրը ամրագրում է երեխայի աշխատանքի իրավունքի կարևոր երաշխիք. «Յուրաքանչյուր երեխա ունի կրթությանը խոչընդոտող, նրա առողջությանը, ֆիզիկական, մտավոր, բարոյական ու սոցիալական զարգացմանը վնասող աշխատանք կատարելուց պաշտպանվածության իրավունք»: Միջազգային իրավական այս դրույթների համապատասխան ներպետական օրենսդրությունը կարգավորում է երեխայի աշխատանքի իրավունքը:

Մինչև 16 տարեկան երեխաներին մշտական աշխատանքի ընդունելն արգելվում է: Օրենքը ընդհանրապես արգելում է մինչև 14 տարեկան երեխային աշխատանքի ընդունելը:

14-16 տարեկան երեխան կարող է ընդունվել ոչ մշտական (ժամանակավոր) աշխատանքի: Օրենքը այդ իրավունքի կենսագործման պայման է համարում ծնողներից մեկի, որդեգրողի, հոգաբարձուի համաձայնությունը: 14-16 տարեկան երեխաների ժամանակավոր աշխատանքի ընդունման կարգը և պայմանները պետք է սահմանվեն օրենքով: Այդ հարաբերությունները մասամբ կարգավորում է “Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը:

16-18 տարեկան երեխան ունի իր տարիքային հնարավորություններին, առողջական վիճակին և ունակություններին համապատասխան, օրենքով չարգելված աշխատանքային մշտական գործունեություն ծավալելու իրավունք:

Մշտական և ոչ մշտական աշխատանքային գործունեություն իրականացնող երեխաներն ունեն միջազգային պայմանագրերով և ներ-

պետական իրավունքով երաշխավորված աշխատանքի արտոնյալ պայմանների իրավունք, այդ թվում՝

ա) աշխատանքային օրվա կարճ տևողության,

բ) չի թույլատրվում երեխային ներգրավել իր տարիքին ոչ համապատասխան, առողջությունը վնասող ու քայքայող աշխատանքների: Ծանր ֆիզիկական, գիշերային, թունավոր, ավտոմատացված արտադրամասերում աշխատանքը կարող է վնասել նրանց առողջությանը, ֆիզիկական և մտավոր զարգացմանը, խոչընդոտել լիարժեք կրթությանն ու դաստիարակությանը,

գ) արգելվում է երեխաների միջոցով ալկոհոլային խմիչքների և ծխախոտի վաճառքը, դրանց արտադրության և օգտագործման մեջ նրանց ներգրավումը,

դ) արգելվում է երեխաներին կտրել կրթական գործընթացից և մասնակից դարձնել աշխատանքային գործունեությանը:

Ի՞նչ է նշանակում պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանքի արգելք:

Սահմանադրությունը սահմանում է, որ «Պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանքն արգելվում է»: Սահմանադրական այս դրույթը բխում է աշխատանքի ազատության իրավունքից և նույնպես ունի միջազգային իրավական կարգավորում: 1966թ. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագրի 8-րդ հոդվածի համաձայն ոչ ոք չպետք է բռնադատվի հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքի:

Երեխաների հարկադիր աշխատանքի ներգրավելու իրավունք չունեն նաև նրանց ծնողները, որդեգրողները, խնամակալներն ու հոգաբարձուները:

Պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք չի համարվում՝

1) այն աշխատանքը, որը, օրենքին համապատասխան, կատարում է դատապարտված անձը: Հանցանքների մեծամասնության համար օրենքը նախատեսում է ազատազրկում կամ այլ պատիժ, որի կրման ժամի պարտադիր տարրերից է հանրօգուտ աշխատանքի կատարումը պատիժը կրելու կամ այլ վայրում,

2) զինվորական կամ այլ ընտրանքային ծառայությունը, որը վերաբերում է քաղաքացուն: Ոչ քաղաքացիներին նման ծառայություն պարտադրելն արգելվում է: Զինվորական ծառայություն հասկացու-

թյունը ներառում է ինչպես ժամկետային զինվորական ծառայությունը, այնպես էլ օրենքով նախատեսված վարժական, հատուկ և այլ հավաք-ներին մասնակցությունը:

3) յուրաքանչյուր աշխատանք, որը պահանջվում է բնակչության կյանքին կամ բարօրությանն սպառնացող արտակարգ իրավիճակների ժամանակ: «Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 18 հոդվածի համաձայն յուրաքանչյուր քաղաքացի պարտավոր է մասնակցել արտակարգ իրավիճակների հետևանքներից բնակչության պաշտպանության միջոցառումների իրականացմանը:

ՀՈԴՎԱԾ 61.

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ԵՎ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ ԴԻՄԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի՝

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

2. Յուրաքանչյուր ոք, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան, ունի իր իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության խնդրով մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունք:

Ի՞նչ են մարդու իրավունքների երաշխիքները և պաշտպանությունը:

Կարևոր է ոչ միայն մարդու իրավունքների հռչակումը, այլև դրանց փաստական կենսագործման ապահովումը: Անհրաժեշտ է, որպեսզի հասարակությունը և պետությունը ստեղծեն բարենպաստ պայմաններ մարդու իրավունքները կյանքում իրագործելու համար, ապահովեն դրանց պահպանությունը և պաշտպանությունը, վերացնեն արգելքները, որոնք խանգարում են մարդկանց՝ օգտագործելու իրենց հնարավորությունները: Այլ կերպ ասած՝ մարդու իրավունքները պետք է լինեն երաշխավորված և պաշտպանված:

Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի պաշտպանել իր իրավունքները և ազատությունները օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով: Սա մար-

դու բնական իրավունքներից է, որը կոչվում է **ինքնապաշտպանության իրավունք**: Ինքնապաշտպանության միջոցներն այն եղանակներն ու ձևերն են, որոնց կարող են դիմել մարդիկ իրենց իրավունքներն ու ազատությունները պաշտպանելու, արդարությունը վերականգնելու համար: Դրանք հատկապես արդյունավետ են այն ժամանակ, երբ պաշտպանության պետական ձևերը չեն աշխատում: Ինքնապաշտպանության միջոցների առանձնահատկություններն են՝

ա) չպետք է լինեն օրենքով արգելված,

բ) չպետք է կրեն բռնության բնույթ,

գ) չպետք է խախտեն այլոց իրավունքները,

դ) պետք է համաչափ լինեն իրավունքի խախտմանը և դուրս չգան այն խափանելու համար անհրաժեշտ գործողությունների սահմաններից:

Ինքնապաշտպանության հատուկ միջոցներ են անհրաժեշտ պաշտպանությունը և ծայրահեղ անհրաժեշտությունը:

Այս միջոցների առանձնահատկությունն այն է, որ դրանց դիմելու դեպքում վնաս է պատճառվում կամ մարդու իրավունքը խախտողին, կամ մեկ այլ անձի օրենքով պաշտպանվող շահերին: Որպես կանոն, երբ որևէ մեկին վնաս է պատճառվում, ապա դա իրավախախտում է, որն առաջացնում է իրավական պատասխանատվություն: Սակայն անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքերում պաշտպանության դիմած անձը ազատվում է պատասխանատվությունից:

Ինչ են մարդու իրավունքների իրավական երաշխիքները:

Իրավական երաշխիքները Սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրված մարդու իրավունքներն են, դրանց իրականացման կարգը, պահպանության և պաշտպանության իրավական միջոցները, կառուցակարգերը: Հատկապես կարևոր է պատասխանատվությունը մարդու իրավունքները խախտելիս:

Եթե մարդու իրավունքների այլ երաշխիքներն ուղղված են ընդհանուր բարենպաստ մթնոլորտի ստեղծմանը, կատարում են նախադրյալի դեր, ապա իրավական երաշխիքները կոնկրետ են, ուղղակի, ազդեցիկ ու գործուն: Ենթադրենք, չնայած բոլոր պայմաններին ընտրությունների օրը պարզվում է, որ Ձեզ չեն ներառել ընտրողների ցուցակում: Օգտագործելով իրավական ընթացակարգը դուք կարող եք

հենց նույն օրը շտկել սխալը և ընտրել: Այսպիսով, մարդու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության միջոցները պետաիրավական բնույթ ունեցող և օրենքներով կարգավորված ընթացակարգեր են, իսկ դրանց շարքում հատկապես կարևոր նշանակություն ունի դատական պաշտպանությունը:

Ինչ է մարդու իրավունքների ու ազատությունների դատական պաշտպանությունը:

Սահմանադրությունը երաշխավորում է, որ «Ցուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք»: Այդ իրավունքին համապատասխան ամեն ոք իր իրավունքների խախտման դեպքում կարող է դիմել դատական մարմինների օգնությանը: Այդ մարմինների հավաքական անվանումն է դատական իշխանություն:

Դատական իշխանությունը պետական իշխանության հատուկ, անկախ մարմինների՝ դատարաններին պատկանող բացառիկ իրավունքն ու հնարավորությունն է՝ հատուկ դատավարական կարգով քննել և լուծել իրավական վեճերը մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության և վերականգնման նպատակով:

Իրավական վեճերը կարող են առաջանալ անհատների միջև (օրինակ, ինչ-որ մեկը պարտքով դրամ է վերցրել և չի վերադարձնում), անհատի և որևէ պետական մարմնի միջև (օրինակ, պետական համապատասխան մարմինը անհիմն կերպով մերժում է որպես անհատ ձեռնարկատեր գրանցվելու մասին քաղաքացու դիմումը), երկու պետական մարմինների միջև (օրինակ, Հանրապետության Նախագահը ընդունել է հրամանագիր, որը, ըստ Ազգային ժողովի, հակասում է Սահմանադրությանը) և այլն: Հատուկ գործառույթների կատարումը պահանջում է, որպեսզի դատական իշխանությունը կազմակերպվի և գործի հատուկ կանոնների հիման վրա: Դրանք նպատակամղված են դատարանների անկողմնակալության, անկաշառության, անկախության ապահովմանը և հիմնականում ամրագրված են Սահմանադրությամբ:

Իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքով օժտված են բոլորը՝ ՀՀ քաղաքացիները, իրավաբանական անձինք, քաղաքացիություն չունեցող

և ապաքաղաքացի անձինք: Նրանք կարող են դիմել դատական պաշտպանության ինչպես անձամբ, այնպես էլ իրենց ներկայացուցիչների կամ պաշտպանի միջոցով: Դատական պաշտպանության իրավունքը չսահմանափակվող իրավունք է և ոչ մի պարագայում ոչ ոք չի կարող զրկվել այդ իրավունքից:

Ի՞նչ դատարաններ կան դատական պաշտպանության իրավունքի ապահովման համար:

Դատական պաշտպանության իրավունքի ապահովման համար յուրաքանչյուր պետություն հիմնադրում է իր դատական համակարգը: Դատական համակարգը պետության բոլոր դատարանների ամբողջությունն է:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են առաջին ատյանի դատարաններ, վերաքննիչ դատարաններ և վճռաբեկ դատարանը, ինչպես նաև մասնագիտացված վարչական դատարանը: Արտակարգ դատարանների ստեղծումն արգելվում է: Դատական համակարգում հատուկ տեղ է զբաղեցնում ՀՀ սահմանադրական դատարանը:

Այս դատարանները պարտավոր են սահմանադրական, քաղաքացիական, վարչական և քրեական դատավարությունների կարգով ապահովել յուրաքանչյուրի դատական պաշտպանության հիմնական իրավունքը: Դատավարության ամեն մի տեսակում գործերի հարուցման գործերի նախապատրաստման, քննության, գործի լուծման փուլերի հաջորդականության և այլ հարցերը պետք է հստակորեն կարգավորված լինեն դատավարության ամեն մի տեսակին վերաբերող օրենքներում:

Ո՞րն է դատական համակարգի տարբեր օղակների գործառնությանն կապը մարդու իրավունքների դատական պաշտպանություն իրականացնելիս:

Յուրաքանչյուր դատական գործ առաջին անգամ քննվում և լուծվում է առաջին ատյանի դատարանում: Եթե դատական ակտը դատավարության կողմերը չեն բողոքարկել, ապա այն մտնում է օրինական ուժի մեջ: Սակայն հնարավոր է, որ որոշ դեպքերում տեղի ունենան դատական սխալներ օրենքի պահանջների խախտումների, օրենքը ոչ ճիշտ մեկնաբանելու կամ գործի փաստական հանգամանքների անբավարար հետազոտման հետևանքով, և կայացվեն անօրինական կամ չհիմնավորված դատական ակտեր: Որպեսզի մարդու դատական

պաշտպանության իրավունքն իրական լինի, օրենքը նախատեսում է վերադաս դատարանների կողմից դատական որոշումների օրինակա-նության և հիմնավորվածության ստուգման հնարավորություն: Վերա-քննիչ բողոքի առկայության դեպքում գործը ենթակա է պարտադիր քննության վերաքննիչ դատարանում: Այնուհետև դատական ակտը կարող է բողոքարկվել վճռաբեկ դատարան:

Ինչ են մարդու իրավունքների միջազգային երաշխիքները և պա-շտպանությունը:

Արդի աշխարհում մարդու իրավունքների պաշտպանության հետ կապված հիմնախնդիրները լուծելու համար ստեղծվել են տարբեր մի-ջազգային դատարաններ, միջազգային կազմակերպություններ և այլ ինստիտուցիաներ, որոնք մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային լուրջ երաշխիք են հանդիսանում:

Մարդու իրավունքների վերոնշյալ միջազգային կառուցակարգե-րը իրենց բնույթով լինում են համընդգրկուն և տարածաշրջանային: ՄԱԿ-ը համընդգրկուն միջկառավարական միջազգային կազմակեր-պություն է, որն ապահովում է պետությունների միջև վեճերի կամ տարաբնույթ հիմնախնդիրների, ինչպես նաև մարդկությանը հուզող ցանկացած հարցի լուծումը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանության ՄԱԿ-ի մարմինները լի-նում են կանոնադրական (այսինքն՝ ՄԱԿ-ի կանոնադրությամբ հիմ-նադրված) և պայմանագրային: Կանոնադրությամբ նախատեսված մարմիններն իրենց հերթին բաժանվում են հիմնականի և օժանդա-կի: Մարդու իրավունքների պաշտպանության նպատակով՝ ՄԱԿ-ի հա-մակարգում գործում են տարաբնույթ կոմիտեներ, հանձնաժողովներ, խորհուրդներ և այլ անվանում ունեցող մարմիններ:

ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների կանոնադրական մարմիններն են՝ Գլխավոր Ասամբլեան անվտանգության խորհուրդը, Տնտեսական և սոցիալական խորհուրդը, մարդու իրավունքների հանձնաժողովը, կա-նանց վիճակի հանձնաժողովը, ՄԱԿ-ի քարտուղարությունը, Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարը, ՄԱԿ-ի միջազգային դա-տարանը:

ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների պայմանագրային մարմինները ստե-ղծվել և գործում են մարդու իրավունքների առանձին պայմագրերի հիման վրա: Օրինակ, Երեխայի իրավունքների կոմիտեն, Ընդդեմ կտ-

տանքների կոմիտեն, Ռասսայական խտրականության վերացման կոմիտեն, Մարդու իրավունքների կոմիտեն, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների կոմիտեն, Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեն:

Մարդու իրավունքների պաշտպանության տարաշաշրջանային համակարգերից ՀՀ-ն սերտորեն ընդգրկված է եվրոպական համակարգում, որի կառուցակարգերից են Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպությունը (ԵԱՀԿ), ինչպես նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի (1950 թ.) կառուցակարգերը:

Ի՞նչ կարգով են գործում մարդու իրավունքների ապահովման և պաշտպանության միջազգային մարմինները:

Մարդու իրավունքների ապահովման և պաշտպանության միջազգային մարմինները ծավալում են տարաբնույթ գործունեություն մարդու իրավունքների ոլորտում: Օրինակ, ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեան մինչ այժմ ընդունել է մարդու իրավունքների վերաբերյալ 80-ից ավելի հռչակագիր և այլ միջազգային փաստաթղթեր: Անվտանգության խորհուրդը մարդու իրավունքները ոտնահարող պետության նկատմամբ կիրառում է տնտեսական սանկցիաներ, ՄԱԿ-ի զինված ուժերի օգտագործում, բեռնարգելք (էմբարգո) և այլն:

Մարդու իրավունքների հանձնաժողովը նախապատրաստում է միջազգային փաստաթղթերի նախագծերը, անցկացնում է մարդու իրավունքներին նվիրված հետազոտություններ և հանրային լսումներ մարդու իրավունքների խախտումների մասին, քննարկում է տարբեր երկրներում մարդու իրավունքների վիճակը: Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարը համակարգում և ղեկավարում է ՄԱԿ-ի՝ մարդու իրավունքներով զբաղվող բոլոր մարմինների աշխատանքները:

Մարդու իրավունքների ապահովման և պաշտպանության միջազգային մարմիններին կարող են դիմել հիմնականում պետությունները: Օրինակ, Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեն հետազոտում է մասնակից պետությունների 4 տարին մեկ կամ կոմիտեի պահանջով ներկայացված զեկույցները կանանց իրավունքների կենսագործման վերաբերյալ: Դրա հիման վրա մասնակից պետության ուշադրությունն է հրավիրում խախտումների վրա, տալիս

է դրանց վերացմանն ուղղված խորհուրդներ: Սակայն անհատական գանգատներ չի ընդունում:

Անհատները կարող են դիմել միայն որոշ միջազգային մարմինների: Մարդու իրավունքների պաշտպանության համընդգրկուն համակարգի մարմիններից մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ անհատական դիմումներ ընդունում են Ռասայական խտրականության վերացման կոմիտեն, Մարդու իրավունքների կոմիտեն:

Մարդու իրավունքների պաշտպանության խնդրով Հայաստանի Հանրապետության իրավագործության ներքո գտնվողներից՝ անհատական դիմումներ ընդունում է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, որ հիմնադրվել է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի (1950 թ.) հիման վրա:

Ո՞րն է ՀՀ Սահմանադրության 61 հոդվածով նախատեսված մարդու իրավունքների միջազգային պաշտպանության իրավունքի բովանդակությունը:

ՀՀ Սահմանադրության 61 հոդվածը սահմանում է, որ «Յուրաքանչյուր ոք, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան, ունի իր իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության խնդրով մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունք»:

Հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ մարդու իրավունքների միջազգային պաշտպանության իրավունքը ճանաչվում է որպես հիմնական ներպետական իրավունք: Այդ իրավունքը կենսագործվում է Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան: Այսինքն՝ միջազգային պայմանագրերով նախատեսված կարգով անհատները կարող են դիմել միջազգային այն մարմիններին, որոնք ընդունում են անհատական դիմումներ՝ մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության խնդրով:

Ի՞նչ է ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեն որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմին:

Այդ կոմիտեն ստեղծվել է 1966թ. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագրի հիման վրա: Կազմված է 4 տարով ընտրված և անփոփոխելի 18 փորձագետից: Կոմիտեն կոչված է հետազոտել դաշնագրի մասնակից պետությունների զեկույցները դաշ-

Նագրով ամրագրված իրավունքների վիճակի և առաջադիմության վերաբերյալ: Լուծում է նաև մասնակից պետությունների վեճերը՝ դաշ-նագրից բխող պարտավորությունների շուրջ:

Մարդու իրավունքների կոմիտե կարող է դիմել նաև անհատը, պայ-մանով, եթե խախտվել է դաշնագրով նախատեսված նրա իրավունքը և սպառվել են ներպետական պաշտպանության բոլոր միջոցները: Կո-միտեն, քննելով անհատի դիմումը՝ իր կարծիքն ուղարկում է համա-պատասխան պետությանը և դիմողին:

Ո՞րոնք են մարդու իրավունքների եվրոպական դափարան դիմե-լու պայմանները և կարգը, գործի քննության ընթացակարգը:

Մարդու իրավունքների պաշպանության միջազգային մարմիննե-րից բավականին արդյունավետ գործունեություն է ծավալել մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ Դատարան):

Անհատը կարող է դիմում ներկայացնել Դատարան, եթե համարում է, որ տուժել է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատություննե-րի պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայում ամրագրած իր իրավունքների և ազատությունների ոտնահարումից (պիտի հս-տակ նշվի հոդվածը, որն ըստ դիմողի խախտվել է): Մինչև դիմումը ներկայացնելն անհրաժեշտ է նախապես սպառել ներքին պաշտպա-նության միջոցները Հայաստանի Հանրապետությունում: Դիմում ներ-կայացնելու կարևոր պայմաններից է նաև՝ վաղեմության ժամկետի պահպանումը, այն է՝ ներպետական մարմնի կայացրած վերջին որոշ-ման օրից չպետք է անցնի 6 ամսի:

Դիմումը չի կարող լինել անանուն, կրկնել նախկինում Դատարանի կողմից քննված գանգատը, կամ տվյալ վեճը այդ պահին հանդիսանա միջազգային քննության այլ ընթացակարգի առարկա: Դիմումը պետք է լինի հիմնավորված:

Եվրոպական դատարանում գործը քննելիս առաջին հերթին Դա-տարանը լուծում է դիմումների ընդունելիության հարց: Օրինակ, վերա-բերում է այն Կոնվենցիայով և կից արձանագրություններով ամրագր-ված իրավունքներին և ազատություններին: Այնուհետև, Դատարանը երկու կողմերին առաջարկում է հաշտության համաձայնության գալ և կարգավորել խնդիրը: Բարեկամական լուծում չգտնելու դեպքում Դա-տարանը քննում և լուծում է գործը ըստ էության:

Դատարանը իր վճռով ոչ թե վերացնում է ազգային մարմինների ակտերը, այլ որոշում է արդյո՞ք դրանցով խախտվել են մարդու կոնվենցիոն իրավունքները և ազատությունները, թե՞ ոչ, իսկ անհրաժեշտության դեպքում կարող է որոշել, որ խախտման արդյունքով պատճառված վնասի համար պետությունը պարտավոր է իրավախախտման զոհին տրամադրել նաև փոխհատուցում: Նրա վճիռները իրավախախտ պետության համար պարտադիր են: ԵԽ-ի նախարարների կոմիտեն՝ կազմված մասնակից պետությունների արտաքին գործերի նախարարներից, իրականացնում է հսկողություն Դատարանի վերջնական վճիռների կատարման վրա:

ՀՈԴՎԱԾ 61.

ՄԱՐԴՈՒ ԴԱՏԱԿԱՆ/սահմանադրական/ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ինչպես վերը նշվեց, մարդու դատական պաշտպանության հարցում հատուկ դեր ունի նաև սահմանադրական դատարանը:

Մարդու դատական սահմանադրական պաշտպանության իրավունքն ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետով, համաձայն որի՝ սահմանադրական դատարան կարող է դիմել «Յուրաքանչյուր ոք՝ կոնկրետ գործով, երբ առկա է դատարանի վերջնական ակտը, սպառվել են դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները և վիճարկում է այդ ակտով իր նկատմամբ կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթի սահմանադրականությունը, ինչը հանգեցրել է Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իր հիմնական իրավունքների և ազատությունների խախտման՝ հաշվի առնելով նաև համապատասխան դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը»: 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության հիշյալ 169-րդ հոդվածն ուժի մեջ է մտնում նորընտիր Հանրապետության նախագահի կողմից իր պաշտոնի ստանձնման օրը: Մինչ այդ շարունակում է գործել 2005 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 101-րդ հոդվածը, որի 6-րդ կետի համաձայն՝ Սահմանադրությամբ և սահմանադրական դատարանի մասին օրենքով սահմանված կարգով սահմանադրական դատարան կարող է դիմել՝ «Յուրաքանչյուր ոք՝ կոնկրետ գործով, երբ առկա է դատարանի վերջնական ակտը, սպառվել են դատական պա-

շտպանության բոլոր միջոցները և վիճարկում է այդ ակտով իր նկատմամբ կիրառված օրենքի դրույթի սահմանադրականությունը»:

• Ո՞րն է Սահմանադրական դատարանում կոնկրետ գործով վերջնական դատական ակտով կիրառված օրենքի դրույթի սահմանադրականության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործի քննության առիթը:

Սահմանադրական դատարանը կոնկրետ գործով վերջնական դատական ակտով կիրառված օրենքի դրույթի սահմանադրականության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործը քննում է միայն անհատական դիմումի առկայության դեպքում:

• Ո՞վ կարող է Սահմանադրական դատարան ներկայացնել անհատական դիմում:

Սահմանադրական դատարան անհատական դիմում կարող է ներկայացնել այն ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը.

- որը հանդիսացել է ընդհանուր իրավասության կամ մասնագիտացված դատարաններում դատավարության մասնակից,

- որի նկատմամբ ընդհանուր իրավասության կամ մասնագիտացված դատարանի կողմից կիրառվել է վիճարկվող օրենքի դրույթը,

- որի նկատմամբ վիճարկվող օրենքի դրույթը կիրառվել է գործը լուծող վերջնական դատական ակտով,

- որն սպառել է դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները:

Նշված որևէ պայմանի բացակայության դեպքում անհատական դիմում ներկայացրած ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը Սահմանադրական դատարան դիմելու համար իրավասու սուբյեկտ չէ:

• Ի՞նչ կարգով ընդունված օրենքների դրույթների սահմանադրականության հարցեր կարող են ներկայացվել անհատական դիմումներով:

Անհատական դիմումներով կարող են ներկայացվել ինչպես ՀՀ Ազգային ժողովի ընդունած, այնպես էլ հանրաքվեով ընդունված օրենքների դրույթների սահմանադրականության հարցեր:

• Ի՞նչ է նշանակում օրենքի դրույթի կիրառում:

ՀՀ Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 101-րդ հոդվածի 6-րդ մասի՝ «...իր նկատմամբ կիրառված օրենքի դրույթի...», ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրեն-

քի 60-րդ հոդվածի 2-րդ մասում պարունակվող «...և չի կիրառվել» բառակապակցություններում «կիրառում» հասկացությունը չի վերաբերում դատական ակտերում օրենքի այս կամ այն դրույթի ցանկացած վկայակոչման: Միայն այն պարագայում դա կարող է դիտարկվել որպես օրենքի դրույթի «կիրառում», երբ անձի համար այն առաջացնում է իրավական հետևանքներ: Բոլոր այն դեպքերում, երբ վկայակոչումն ունի ծանուցողական բնույթ կամ դրա միջոցով դատավարության կողմի ուշադրություն է հրավիրվում իր գործողությունների օրինականության վրա, հարցի սահմանադրականության բարձրացման տեսանկյունից չի կարող դիտարկվել որպես օրենքի դրույթի «կիրառում»: Բացի այդ, «օրենքի դրույթի» կիրառում է համարվում նաև այն դեպքը, երբ դատական ակտերում բացակայում է օրենքի դրույթի ցանկացած վկայակոչում, սակայն դատական ակտերի ուսումնասիրությունը վկայում է այն մասին, որ դիմողի համար իրավական հետևանքներ է առաջացրել չվկայակոչված դրույթի փաստացի կիրառումը:

● ***Ինչ է նշանակում վերջնական դատական ակտ:***

ՀՀ Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 101-րդ հոդվածի 6-րդ կետում կիրառված վերջնական դատական ակտ առանձին դեպքերում կարող են հանդես գալ տարբեր ատյանի՝ առաջին ատյանի, վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարանի դատական ակտերը: Առավել հաճախ վերջնական դատական ակտը վճռաբեկ դատարանի ակտն է, որը կայացվել է ի սպառումն պաշտպանության բոլոր միջոցների: Սահմանադրական նշված դրույթը, որպես անհատական դիմումի ընդունելիության պայման, ամրագրում է վիճարկվող օրենքի դրույթի վերջնական դատական ակտով կիրառված լինելու պահանջը, ինչը չի նշանակում, որ վերջնական դատական ակտով կիրառված դրույթը պետք է պարտադիր կերպով կիրառված լինի նաև առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարաններում: Օրենքի դրույթի սահմանադրականությունը Սահմանադրական դատարանում վիճարկելու համար բավական է այդ դրույթի կիրառումը վերջնական դատական ակտով:

● ***Ինչ ժամկետում կարող է Սահմանադրական դատարան ներկայացվել անհատական դիմում:***

Սահմանադրական դատարան անհատական դիմում կարող է ներկայացվել ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից իր նկատմամբ կիրառված դատական ակտի վիճարկման հնարավորություններ

րը սպառելու պահից ոչ ուշ, քան 6 ամիս հետո: Այդ ժամկետը սկսում է հոսել վերջնական դատական ակտը ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձին հասանելի լինելու պահից:

• ***Որո՞նք են Սահմանադրական դատարան ներկայացվող անհատական դիմումի պահանջները:***

Անհատական դիմումը Սահմանադրական դատարան պետք է ներկայացվի գրավոր՝ դիմողի (իրավասու անձի) կողմից ստորագրված:

Դիմումում պետք է նշվեն՝

1) Սահմանադրական դատարանի անվանումը.
2) դիմողի անունը (անվանումը), հասցեն (իրավաբանական հասցեն).

3) դիմողի ներկայացուցչի մասին անհրաժեշտ տվյալներ, եթե կան այդպիսիք.

4) ՀՀ Սահմանադրության այն հոդվածը, որը Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունք է տալիս.

5) Սահմանադրական դատարան ներկայացվող խնդրանքը և դիմողի փաստարկները՝ ՀՀ Սահմանադրության համապատասխան նորմերին կատարված հղումներով.

6) դիմումին կցվող նյութերի ցանկը, եթե կան այդպիսիք:

Բացի այդ, անհատական դիմումը պետք է հղումներ պարունակի օրենքի այն դրույթներին, որոնց սահմանադրականությունը վիճարկվում է, և ՀՀ Սահմանադրության այն դրույթներին, որոնց, դիմողի գնահատմամբ, հակասում են տվյալ օրենքի դրույթները, ինչպես նաև պետք է պարունակի ՀՀ Սահմանադրությանը հակասելու հիմնավորումներ:

• ***Պե՞տք է, արդյոք, վճարվի պետական փուրք անհատական դիմումներով Սահմանադրական դատարան դիմելու համար և որքա՞ն է այն կազմում:***

Այո, պետք է վճարվի: Պետական տուրքը ֆիզիկական անձանց Սահմանադրական դատարան դիմելու համար սահմանված է բազային պետական տուրքի (1000 ՀՀ դրամ) հնգապատիկի չափով, իսկ իրավաբանական անձանց համար՝ քսանապատիկի չափով:

• Կարող է, արդյոք, դիմողը ներկայացնել միջնորդություն՝ պետական տուրքի վճարումից ազատելու մասին:

Այո: Դիմողը կարող է ներկայացնել միջնորդություն՝ պետական տուրքի վճարումից ազատելու մասին, որը Սահմանադրական դատարանը լուծում է անհատական դիմումը քննության ընդունելու հարցը լուծելու հետ միաժամանակ:

• Ի՞նչ է նշանակում է ՀՀ Սահմանադրությանը հակասելու հիմնավորումներ:

Անհատական դիմումին ներկայացված այս պահանջը նշանակում է, որ դիմողը պետք է փորձի բավարար կերպով իրավաբանորեն հիմնավորել, թե սահմանադրական իր որ իրավունքներն են խախտվել և ինչ անմիջական պատճառահետևանքային կապ է առկա վիճարկվող դրույթի և իր իրավունքների խախտման փաստի միջև: Նշված պահանջին համապատասխան՝ դիմողը պետք է նաև դիմումում առաջադրված հարցի հիմքում ներկայացնի իրավաբանորեն փաստված հանգամանքներ և նյութեր՝ ձեռնպահ մնալով քաղաքական կամ ոչ իրավական բնույթի հարցադրումներից ու արտահայտություններից:

Ակնհայտ անհիմն են նաև այն դիմումները, երբ նույն դիմողը միևնույն «հիմնավորումներով» և «փաստարկներով» վիճարկում է այն նույն դրույթի սահմանադրականությունը, որի հիման վրա գործի քննության ընդունումը մերժվել կամ արդեն իսկ ընդունվել է քննության Սահմանադրական դատարանի կողմից: Վերջին դեպքում Սահմանադրական դատարանում քննության ընդունված նույնաբովանդակ դիմումի հեղինակն իր սկզբնական դիմումի քննության ընդունմամբ արդեն իսկ ձեռք է բերում դիմողի կարգավիճակ, և նույն դրույթի սահմանադրականության հարցի առնչությամբ նա իրավասու է միայն, որպես դատավարության կողմ, ներկայացնելու գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող նյութ:

Դիմումը չի բավարարում հիմնավորված լինելու պահանջը նաև այն դեպքում, երբ դիմողի հիմնավորումները կապված են ոչ թե վիճարկվող դրույթի սահմանադրականության հարցի հետ, այլ վերաբերում են պարզապես այդ դրույթի կիրառման իրավաչափության հարցին: Բոլոր այն դեպքերում, երբ դիմողը, ձևականորեն վիճարկելով օրենքի դրույթի սահմանադրականության հարց, ըստ էության բարձրացնում է այդ դրույթի կիրառման իրավաչափության հարց կամ հետապնդում

է այլ նպատակներ, ապա այդպիսի դիմումները ենթակա են մերժման՝ որպէս Սահմանադրական դատարանի քննության ենթակա հարց չառաջադրող դիմումներ:

• *Ինչ փաստաթղթեր են կցվում Սահմանադրական դատարան ներկայացվող անհատական դիմումին:*

Սահմանադրական դատարան ներկայացվող անհատական դիմումին կցվում են.

ա) փաստաբանին, բարձրագույն իրավաբանական կրթություն ունեցող անձին կամ սահմանադրական իրավունքի ոլորտում գիտական աստիճան ունեցող անձին տրված լիազորագիրը կամ որպէս իրավաբանական անձի ի պաշտոնէ ներկայացուցիչ հանդէս գալու դեպքում՝ վերջինիս լիազորությունները հաստատող փաստաթուղթը,

բ) օտար լեզվով շարադրված բոլոր փաստաթղթերի՝ օրենքով սահմանված կարգով վավերացված հայերէն թարգմանությունը,

գ) ընդհանուր իրավասության կամ մասնագիտացված դատարանի այն վերջնական դատական ակտը, որով դիմողի (դիմողների) նկատմամբ կիրառվել է նրա (նրանց) կողմից վիճարկվող օրենքի դրույթը,

դ) պետական տուրքի վճարման անդորրագիրը, եթէ դիմողը չի միջնորդել իրեն պետական տուրքի վճարումից ազատելու մասին,

ե) դիմողի անձնագրի պատճեն,

զ) իրավաբանական անձի կամ անհատ ձեռնարկատիրոջ պետական գրանցման վկայականի պատճեն,

է) որպէս ներկայացուցիչ հանդէս եկող փաստաբանի անձնագրի և փաստաբանի կարգավիճակի մասին հավաստող փաստաթղթի պատճենները,

ը) որպէս ներկայացուցիչ հանդէս եկող բարձրագույն իրավաբանական կրթություն ունեցող անձի բարձրագույն իրավաբանական կրթությունը հավաստող փաստաթղթի պատճեն,

թ) որպէս ներկայացուցիչ հանդէս եկող սահմանադրական իրավունքի ոլորտում գիտական աստիճան ունեցող անձի սահմանադրական իրավունքի ոլորտում գիտական աստիճան ունենալը հավաստող փաստաթղթի պատճեն:

• *Կարո՞ղ է, արդյոք, դիմողը հետ վերցնել անհատական դիմումը:*

Այո: Սահմանադրական դատարան ներկայացված դիմումը կարող է դիմողը հետ վերցնել մինչև գործի դատաքննությունը սկսվելը:

Այն դիմումը հետ վերցնելը, որի հիման վրա գործ է ընդունվել քննության, կարող է մերժել Սահմանադրական դատարանը, եթե գտնում է, որ դիմումի առարկայի վերաբերյալ գործի քննությունը բխում է հանրության կամ պետության շահերից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դիմումից հրաժարվելը հանգեցնում է գործի քննության կարճմանը:

• Ինչ կարգով է անհատական դիմումը գրանցվում Սահմանադրական դատարանում:

Անհատական դիմումը Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմում գրանցվում է անհապաղ և այդ պահից այն համարվում է ստացված:

Եթե դիմումում բարձրացված հարցն ակնհայտորեն ենթակա չէ Սահմանադրական դատարանին կամ այն ներկայացված է ընդհանուր իրավասության կամ մասնագիտացված դատարաններում դատավարության մասնակից չհանդիսացած ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից, կամ եթե դիմողը չի պահպանել 6-ամսյա ժամկետը, ապա դիմողը դիմումի գրանցման պահից հնգօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի ղեկավարի կողմից գրավոր տեղեկացվում է այդ մասին, և նրան է վերադարձվում դիմումը (կից փաստաթղթերով)՝ պահպանելով դրա պատճեն:

Եթե դիմումն ըստ ձևի չի համապատասխանում սահմանված պահանջներին, ապա դիմողը դիմումի գրանցման պահից եռօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի ղեկավարի կողմից գրավոր տեղեկացվում է այդ մասին, և նշվում են օրենքի այն պահանջները, որոնք պետք է ապահովվեն դիմողի կողմից, ինչպես նաև այն ժամկետը, որի ընթացքում պետք է դիմողը դիմումը համապատասխանեցնի նշված պահանջներին: Անհատական դիմումին հետագա ընթացք է տրվում երկօրյա ժամկետում՝ օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելուց հետո:

Նշված ժամկետում օրենքի պահանջներին համապատասխանությունը չապահովվելու դեպքում այդ ժամկետը լրանալուց հետո հնգօրյա ժամկետում, դիմումը վերադարձվում է դիմողին և նա կարող է կրկին Սահմանադրական դատարան դիմել ընդհանուր հիմունքներով:

• Ինչ կարգով է ընդունում անհատական դիմումով գործը քննության ընդունելու կամ դիմումի քննությունը մերժելու վերաբերյալ որոշում:

Անհատական դիմումով գործը քննության ընդունելու կամ դիմումի քննությունը մերժելու վերաբերյալ որոշումը կայացվում է անհատական դիմումներով դատական կազմերի կողմից: Յուրաքանչյուր դատական կազմ գործում է Սահմանադրական դատարանի երեք անդամի կազմով:

Սահմանադրական դատարանի նախագահն անհատական դիմումն իրեն ներկայացվելու պահից երկօրյա ժամկետում անհատական դիմումի նախնական ուսումնասիրումը հանձնարարում է դատական կազմերից մեկին, ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի իրավախորհրդատվական ծառայությանը:

Անհատական դիմումի նախնական ուսումնասիրումը պետք է ավարտվի դիմումի գրանցման պահից 20-օրյա ժամկետում՝ համապատասխան որոշում ընդունելով:

Դատական կազմի որոշումն ընդունվում է Սահմանադրական դատարանի անունից: Այդ որոշումը պետք է լինի պատճառաբանված: Այն պետք է ընդունվի միաձայն և ստորագրվի դատական կազմի բոլոր անդամների կողմից: Հակառակ դեպքում անհատական դիմումը քննության ընդունելու հարցը Սահմանադրական դատարանը վերստին քննում և լուծում է ամբողջ կազմով, իսկ այդ հարցով որոշումն ընդունվում է անհատական դիմումը մուտքագրելու օրվանից ոչ ուշ, քան երեք ամիս հետո:

• Ինչ որոշումներ կարող է ընդունել դատական կազմը:

Դատական կազմը կարող է ընդունել հետևյալ որոշումներից մեկը.

ա) անհատական դիմումով գործն ամբողջությամբ քննության ընդունելու մասին,

բ) անհատական դիմումի քննությունն ամբողջությամբ կամ մասամբ մերժելու մասին:

Գործը քննության ընդունելու մասին որոշմամբ համապատասխան դատական կազմը լուծում է նաև դատաքննությանը որպես պատասխանող, պատշաճ պատասխանող ներգրավելու, ինչպես նաև դիմողի միջնորդության հիման վրա՝ պետական տուրքի վճարումից ազատելու հետ կապված հարցերը:

Անհատական դիմումով գործը քննության ընդունելու կամ անհատական դիմումի քննությունը մերժելու հարցով համապատասխան դատական կազմում միաձայնության բացակայության դեպքում դա-

տական կազմի նախագահը քվեարկության արդյունքները ներկայացնում է Սահմանադրական դատարանի նախագահին, որը քվեարկության արդյունքները ներկայացվելու օրվանից հետո հնգօրյա ժամկետում հրավիրում է Սահմանադրական դատարանի աշխատակարգային նիստ՝ անհատական դիմումով գործը քննության ընդունելու հարցը վերստին լուծելու համար:

• Երբ կարող է դատական կազմի կողմից մերժվել անհատական դիմումով գործի քննությունը:

Դատական կազմն անհատական դիմումով գործի քննությունն ամբողջությամբ կամ մասամբ մերժելու վերաբերյալ որոշում է ընդունում, եթե.

ա) դիմումում առաջադրված հարցերը ենթակա չեն Սահմանադրական դատարանին,

բ) դիմողն իրավասու չէ դիմելու Սահմանադրական դատարան,

գ) դիմումում առաջադրված հարցի վերաբերյալ առկա է Սահմանադրական դատարանի որոշումը,

դ) դիմումի առարկայի վերաբերյալ այլ դիմումի (դիմումների) հիման վրա Սահմանադրական դատարանում իրականացվում է գործի դատաքննություն,

ե) դիմումն ակնհայտ անհիմն է,

զ) դիմողը չի սպառել դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները,

է) վիճարկվող նորմը դիմողի նկատմամբ չի կիրառվել:

• Ինչ է հաջորդում այն դեպքում, երբ գործի քննությունը մերժելու մասին որոշում ընդունելուց հետո դիմողը կրկին նույն հարցով դիմում է Սահմանադրական դատարան:

Սահմանադրական դատարանի (դատական կազմի) կողմից գործի քննությունը մերժելու մասին որոշում ընդունելուց հետո դիմողի՝ կրկին նույն հարցով Սահմանադրական դատարան դիմելու դեպքում, եթե չեն վերացել գործի քննությունը մերժելու հիմքերը, դիմողին կրկին ուղարկվում է Սահմանադրական դատարանի (դատական կազմի) համապատասխան որոշման պատճեն՝ աշխատակազմի ղեկավարի կից գրությամբ, տեղեկացնելով նրան այն մասին, որ այսուհետ նույն հարցով նրա հետ նամակագրությունը դադարեցվում է: Հետագայում նույն հարցով ստացվող վերը նշված դիմումները թողնվում են անպատասխան և պահպանվում են Սահմանադրական դատարանում:

• Ո՞վ է որոշում գործի դադարանությունն սկսելու ժամանակի, գործով զեկուցող նշանակելու, գործի քննության անցկացման ընթացակարգի վերաբերյալ հարցերը:

Գործի դադարանությունն սկսելու ժամանակի, գործով զեկուցող նշանակելու, գործի քննության անցկացման ընթացակարգի վերաբերյալ հարցերը լուծում է Սահմանադրական դատարանն իր աշխատակարգային նիստում, որը հրավիրվում է դատական կազմի կողմից որոշման ընդունումից հետո՝ 10-օրյա ժամկետում:

• Ո՞ր մարմիններն են անհատական դիմումներով դատավարությանը ներգրավվում որպես պատասխանող կողմ:

Անհատական դիմումներով որպես պատասխանող կողմ դատավարությանը ներգրավվում է ՀՀ Ազգային ժողովը՝ իր ընդունած օրենքների առնչությամբ:

Հանրաքվեով ընդունված օրենքների դրույթների վիճարկման վերաբերյալ գործերով, որպես պատասխանող կողմ, նույնպես ներգրավվում է ՀՀ Ազգային ժողովը, իսկ որպես հարակից պատասխանող՝ Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ կարող է ներգրավվել ՀՀ կառավարությունը, եթե նա է ներկայացրել տվյալ օրենքը հանրաքվեի դնելու առաջարկը:

• Ի՞նչ ակտ է ընդունում Սահմանադրական դատարանն անհատական դիմումով քննության առնված գործերով:

Անհատական դիմումներով քննության առնված գործերով Սահմանադրական դատարանն ընդունում է որոշում:

Սահմանադրական դատարանի որոշումներն ընդունվում են բաց քվեարկությամբ՝ անդամների անվանական հարցման միջոցով: Նախագահողը քվեարկում է վերջում: Սահմանադրական դատարանի անդամն իրավունք չունի ձեռնպահ մնալու կամ հրաժարվելու քվեարկությունից:

Սահմանադրական դատարանի որոշումն ընդունվում է անդամների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ:

Եթե Սահմանադրական դատարանը քննարկվող հարցի վերաբերյալ ձայների հավասարության հետևանքով ըստ էության որոշում չի ընդունում, ապա դիմումը համարվում է մերժված:

Սահմանադրական դատարանի անդամը կարող է ներկայացնել հատուկ կարծիք՝ որոշման ինչպես եզրափակիչ, այնպես էլ պատճա-

ռաբանական մասի վերաբերյալ, որը դատարանի որոշման հետ հրապարակվում է Սահմանադրական դատարանի տեղեկագրում:

● *Ինչ ժամկետներում է Սահմանադրական դատարանն անհատական դիմումներով քննության առնված գործերով ընդունում որոշումներ:*

Անհատական դիմումներով քննության առնված գործերով Սահմանադրական դատարանը որոշում է ընդունում անհատական դիմումը մուտքագրելուց ոչ ուշ, քան վեց ամիս հետո: Սահմանադրական դատարանի պատճառաբանված որոշմամբ գործի քննության ժամկետը կարող է երկարաձգվել, բայց ոչ ավելի, քան երեք ամսով:

● *Ինչ որոշումներ է ընդունում Սահմանադրական դատարանն անհատական դիմումներով քննության առնված գործերով:*

Անհատական դիմումներով քննության առնված գործերով Սահմանադրական դատարանը կարող է ընդունել հետևյալ որոշումներից մեկը.

1) վիճարկվող ակտը կամ դրա վիճարկվող դրույթը ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին.

2) վիճարկվող ակտը կամ դրա վիճարկվող դրույթը՝ Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ բացահայտված սահմանադրաիրավական բովանդակությամբ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին.

3) վիճարկվող ակտն ամբողջությամբ կամ մասամբ ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելու մասին:

Սահմանադրական դատարանը կարող է կայացնել նաև գործի վարույթը կարճելու մասին որոշում, եթե:

- գործի քննության ցանկացած փուլում, եթե բացահայտվել են գործի քննությունը մերժելու հիմքեր.

- եթե իրավական ակտը կամ դրա դրույթը, որի համապատասխանությունը ՀՀ Սահմանադրությանը վիճարկվում է, վերացվել է կամ ուժը կորցրել գործի դատաքննությունից առաջ կամ դրա ընթացքում և չի կիրառվել.

- Սահմանադրական դատարանի պատճառաբանված որոշմամբ նախատեսված այն դեպքերում, երբ կասեցման հիմք հանդիսացած հանգամանքները չեն վերացել գործի վարույթը կասեցնելու մասին որոշում ընդունելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, և գործի վարույթն այդ պայմաններում վերսկսելն անհնարին է:

• Բողոքարկման ենթակա՞ են, արդյոք, Սահմանադրական դատարանի որոշումները:

Սահմանադրական դատարանի որոշումները վերջնական են:

Սահմանադրական դատարանի գործով ըստ էության ընդունված որոշումները պարտադիր են բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար՝ ՀՀ ամբողջ տարածքում:

Երբ են ուժի մեջ մտնում Սահմանադրական դատարանի որոշումները:

Սահմանադրական դատարանի որոշումներն ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից:

• Ո՞ր դեպքերում են անհատական դիմումներով քննության առնված գործերով Սահմանադրական դատարանի կայացված որոշումների արդյունքում դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա վերանայման:

Դիմողի նկատմամբ կիրառված օրենքի դրույթը ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչվելու դեպքում, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանը, որոշման եզրափակիչ մասում բացահայտելով օրենքի դրույթի սահմանադրափրավական բովանդակությունը, այն ճանաչել է ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանող և միաժամանակ գտել է, որ այդ դրույթը նրա նկատմամբ կիրառվել է այլ մեկնաբանությամբ, դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման՝ օրենքով սահմանված կարգով: Հիշյալ կանոնակարգումը տարածվում է նաև այն անձանց վրա, որոնք Սահմանադրական դատարանի տվյալ որոշումը հրապարակելու օրվա դրությամբ դեռևս պահպանել էին նույն հարցով Սահմանադրական դատարանի դիմելու իրենց իրավունքը, սակայն չէին դիմել Սահմանադրական դատարան:

• Ու՞մ են առաքվում և ի՞նչ կարգով են հրապարակվում Սահմանադրական դատարանի որոշումները:

Սահմանադրական դատարանի որոշումները դրանց ընդունման օրվանից հետո՝ եռօրյա ժամկետում, առաքվում են՝

1) դատավարության կողմերին.

2) Հանրապետության Նախագահին, Ազգային ժողով, կառավարություն, վճռաբեկ դատարան, մարդու իրավունքների պաշտպանին և գլխավոր դատախազին:

Սահմանադրական դատարանի որոշումները հրապարակումից հետո եռօրյա ժամկետում տեղակայվում են Սահմանադրական դատարանի պաշտոնական համացանցի էջում (www.concourt.am), եռամսյա ժամկետում հրատարակվում են ՀՀ պաշտոնական տեղեկագրում՝ օրենքով սահմանված կարգով, ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանի տեղեկագրում:

ՀՈԴՎԱԾ 62.

ՎՆԱՍԻ ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Համաձայն Սահմանադրության 62-րդ հոդվածի՝

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի պեղական և փեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնապար անձանց ոչ իրավաչափ գործողություններով կամ անգործությամբ, իսկ օրենքով սահմանված դեպքերում՝ նաև իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման իրավունք: Վնասի հատուցման պայմանները և կարգը սահմանվում են օրենքով:

2. Եթե հանցանք կատարելու համար օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով դատապարտված անձն արդարացվել է այն հիմքով, որ նոր կամ նոր երևան եկած որևէ հանգամանք ապացուցում է նրա դատապարտման ոչ իրավաչափ լինելը, ապա այդ անձն ունի օրենքին համապատասխան հատուցում ստանալու իրավունք, եթե չի ապացուցվում, որ այդ հանգամանքի ժամանակին բացահայտումը լիովին կամ մասամբ կախված էր փվյալ անձից:

Ինչ են վնասը և վնասի հատուցում ստանալու իրավունքը:

Վնաս հասկացությունը սահմանված է քաղաքացիական օրենսգրքով: Վնասներ են համարվում իրավունքը խախտված անձի ծախսերը, որ նա կատարել է կամ պետք է կատարի խախտված իրավունքը վերականգնելու համար, նրա գույքի կորուստը կամ վնասվածքը (իրական վնաս), ինչպես նաև չստացված եկույնտները, որոնք այդ անձը կստանար քաղաքացիական շրջանառության սովորական պայմաննե-

րում, եթե նրա իրավունքը չխախտվեր (բաց թողնված օգուտ), ինչպես նաև ոչ նյութական վնասը:

Ոչ նյութական վնասի օրինակ է զրպարտության հետևանքով պատճառված բարոյական վնասը: Ոչ նյութական վնասները ենթակա են հատուցման ոչ բոլոր դեպքերում, այլ միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում: Օրինակ՝ օրենքը սահմանում է խոշտանգումից տուժած անձի կրած վնասի փոխհատուցման բովանդակությունը, կարգն ու պայմանները: Այդ վնասը ենթադրում է նաև խոշտանգման հետևանքով պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցումը:

Եթե իրավունքը խախտող անձը դրա հետևանքով ստացել է եկամուտներ, ապա անձը, ում իրավունքը խախտվել է, մյուս վնասների հետ միասին բաց թողնված օգուտի հատուցման պահանջի իրավունք ունի՝ այդ եկամուտներից ոչ պակաս չափով: Այսպիսով, քաղաքացիական օրենսգիրքը վնասը սահմանում է միայն նյութական-գույքային իմաստով, տարբերելով դրա երկու տեսակները՝ իրական վնաս և բաց թողնված օգուտ:

Քաղաքացիական օրենսգրքի 14-րդ հոդվածը Քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության զանազան եղանակների շարքում թվարկում է վնասների հատուցում ստանալու իրավունքը: Վնասների հատուցում ստանալու իրավունքի, որպես քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակի, էությունն այն է, որ անձը, ում իրավունքը խախտվել է, կարող է պահանջել իրեն պատճառված վնասների լրիվ հատուցում, եթե վնասների հատուցման ավելի պակաս չափ նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Այսպիսով, օրենքի ուժով յուրաքանչյուր ոք կրում է իր պատճառած վնասների օրենքով սահմանված կարգով հատուցման պարտականություն:

Ի՞նչ է վնասի հատուցման սահմանադրական իրավունքը:

Սահմանադրության 62-րդ հոդվածով ամրագրված վնասի հատուցման իրավունքը, ըստ էության, քաղաքացիական օրենսգրքով ամրագրված վնասների հատուցում ստանալու իրավունքի՝ որպես ընդհանուր նորմի կոնկրետացման դեպքեր են, այսինքն՝ հատուկ նորմեր, որոնք կարգավորում են վնաս պատճառելու երկու հատուկ դեպք՝

ա) պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից պատճառված վնասի հատուցման իրավունքը,

բ) անձի ոչ իրավաչափ դատապարտման հետևանքով նրան պատճառված վնասի հատուցման իրավունքը:

Ինչ է անձի ոչ իրավաչափ դատապարտման հետևանքով նրան պատճառված վնասի հատուցման սահմանադրական իրավունքը:

Եթե հանցանք կատարելու համար օրինական ուժի մեջմտած դատավճռով դատապարտված անձն արդարացվել է այն հիմքով, որն որն էլ կամ նոր երևան եկած որևէ հանգամանք ապացուցում է նրա դատապարտման ոչ իրավաչափ լինելը, ապա այդ անձն ունի օրենքին համապատասխան հատուցում ստանալու իրավունք: Օրինակ, գործով ապացույցներից մեկն էլ վկաներից մեկի ցուցմունքն է, որը, ինչպես պարզվել է հետազայում, կեղծ է: Այդ փաստը նոր երևան եկած հանգամանք է:

Ոչ իրավաչափ դատապարտման հետևանքով պատճառված վնասը ենթակա է հատուցման, եթե չի ապացուցվում, որ այդ հանգամանքի ժամանակին բացահայտումը լիովին կամ մասամբ կախված էր ոչ իրավաչափ դատապարտված անձից, որը չի արվել:

Ինչ է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից պատճառված վնասի հատուցման սահմանադրական իրավունքը:

Յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց ոչ իրավաչափ գործողություններով կամ անգործությամբ, իսկ օրենքով սահմանված դեպքերում՝ նաև իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման իրավունք:

Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք կարող են վնաս պատճառել ինչպես ոչ իրավաչափ (հակաօրինական) արարքով (իրավախախտմամբ), այնպես էլ իրավաչափ վարչարարությամբ, այսինքն՝ օրինական գործողություններով: Հանրային մարմինների պատճառած վնասի հատուցման պայմանները և կարգը սահմանվում են օրենքով:

Քաղաքացիական օրենսգրքի 18-րդ հոդվածը սահմանում է, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց ապօրինի գործողությունների (անգործության), ներառյալ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի՝ օրենքին կամ այլ իրավական ակտին չհամապատասխանող ակ-

տի հրապարակման հետևանքով քաղաքացուն կամ իրավաբանական անձին պատճառված վնասները հատուցում է Հայաստանի Հանրապետությունը կամ համապատասխան համայնքը: Եթե հանրային իշխանության մարմինները կամավոր չեն հատուցում իրենց գործողություններով պատճառված վնասը, ապա դատարանի վճռով պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինը կարող է պարտադրվել հատուցել իր կողմից պատճառված վնասը:

Ինչպե՞ս է իրականացվում պատասխանատվությունը՝ հեղափոխության, նախաքննության մարմինների, դատախազության և դատարանի ապօրինի գործողություններով պատճառված վնասի համար:

Այս տեսակի վնասի հատուցման կարգը սահմանում է օրենքը: Ապօրինի դատապարտելու, քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, որպես խափանման միջոց կալանք կամ չքացակայելու մասին ստորագրություն կիրառելու, վարչական տույժի ենթարկելու հետևանքով պատճառված վնասը, օրենքով սահմանված կարգով, լրիվ ծավալով հատուցում է Հայաստանի Հանրապետությունը՝ անկախ հետաքննության, նախաքննության, դատախազության և դատարանի պաշտոնատար անձանց մեղքից:

Դատարանի կողմից արդարադատություն իրականացնելիս պատճառված վնասը հատուցվում է միայն այն դեպքում, երբ դատավորի մեղքը հաստատվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

Ի՞նչ է հիմնարար իրավունքների խախտման և անարդարացի դատապարտման հետևանքով պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցումը:

Հիմնարար իրավունքների խախտման և անարդարացի դատապարտման հետևանքով պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցման եղանակը, հիմքը և չափը սահմանվում են օրենքով: Օրենքը սահմանում է, որ այս դեպքերում պետական կամ համայնքային բյուջեի միջոցների հաշվին ենթակա է հատուցման նաև ոչ նյութական վնասը, անկախ հատուցման ենթակա գույքային վնասից:

Ոչ նյութական վնասի հատուցման չափը որոշում է դատարանը՝ ողջամտության, արդարացիության և համաչափության սկզբունքներին համապատասխան: Ոչ նյութական վնասի հատուցման չափը որոշելիս դատարանը հաշվի է առնում ֆիզիկական կամ հոգեկան տա-

ռապանքի բնույթը, աստիճանը և տևողությունը, պատճառած վնասի հետևանքները, վնասը պատճառելիս մեղքի առկայությունը, ոչ նյութական վնաս կրած անձի անհատական հատկանիշները, ինչպես նաև այլ վերաբերելի հանգամանքներ:

Ինչ է խոշտանգումից տուժած անձանց փոխհատուցումը և որո՞նք են դրա կարգն ու պայմանները:

Օրենքի բնորոշմամբ, խոշտանգումից տուժած է համարվում անձը, որին պաշտոնատար անձի կամ պետական մարմնի անունից հանդես գալու իրավասություն ունեցող այլ անձի կողմից կամ նրա դրդմամբ, կարգադրությամբ կամ գիտությամբ դիտավորությամբ ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք է պատճառվել այդ կամ երրորդ անձից տեղեկություն կամ խոստովանություն ստանալու նպատակով կամ այն արարքի համար պատժելու նպատակով, որն այդ կամ երրորդ անձը կատարել է կամ որի կատարման մեջ կասկածվում կամ մեղադրվում է, ինչպես նաև այդ կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ որևէ արարք կատարելուն կամ կատարումից ձեռնպահ մնալուն հարկադրելու նպատակով կամ ցանկացած բնույթի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով:

Խոշտանգումից տուժած անձանց տրամադրվող փոխհատուցումը ներառում է այդ անձանց կրած նյութական, ոչ նյութական վնասների հատուցումը և ռեաբիլիտացիայի իրավունքը: Ռեաբիլիտացիայի իրավունքը ներառում է բժշկական օգնության և սպասարկման դիմաց հատուցում ստանալու, ինչպես նաև անվճար հոգեբանական և անվճար իրավաբանական ծառայություններից օգտվելու իրավունքը:

Խոշտանգումից տուժած անձը, իսկ նրա մահվան, անչափահաս լինելու կամ անգործունակության դեպքում նրա ծնողը, որդեգրողը, զավակը, որդեգրվածը, ամուսինը, խնամակալը, հոգաբարձուն դատական կարգով իրավունք ունեն պահանջելու և ստանալու փոխհատուցում՝ օրենքով սահմանված կարգով և պայմաններով:

ՀՈԴՎԱԾ 63.
ԱՐԴԱՐ ԴԱՏԱԶՆՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

ՀՀ Սահմանադրության 63 հոդվածն ամրագրում է արդար դատական քննության իրավունքը, համաձայն որի «Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:

Որո՞նք են արդար դատական քննության իրավունքի նորմադիվ պարրերը:

Արդար դատաքննության իրավունքը համալիր իրավունք է, որը յուրաքանչյուր մարդու համար, ում իրավունքը խախտվել է, կամ ում մեղադրում են հանցանքի կատարման մեջ, ապահովում է իր գործի արդարացի քննություն դատարանի կողմից:

Դատարանը հատուկ պետական մարմին է, որի առաքելությունը մարդու իրավունքների պաշտպանությունն է: Այդ առաքելության պատշաճ կատարման երաշխիքն արդար դատական քննության իրավունքի հետևյալ տարրերն են՝

ա) յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի իրավունք,

բ) յուրաքանչյուր ոք ունի իր գործի արդարացի քննության իրավունք,

գ) յուրաքանչյուր ոք ունի իր գործի հրապարակային քննության իրավունք,

դ) յուրաքանչյուր ոք ունի իր գործի ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

Ի՞նչ է անկախ և անաչառ դատարանի իրավունքը:

Յուրաքանչյուր ոք ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անկողմնակալ դատարանի կողմից իր գործի քննության իրավունք: Սահմանադրությունը և օրենքները դատարանի անկախությունն ու արդարացիությունն ապահովելու համար սահմանում են մի շարք իրավական երաշխիքներ: Այդ երաշխիքներից մեկը հռչակում է, որ դատավորներն անկախ են և ենթարկվում են միայն օրենքին:

Ոչ օրենսդիր մարմինը, ոչ կառավարությունը և ոչ էլ երկրի նախագահը իրավունք չունեն միջամտելու դատարանի գործունեության

Նը կամ որևէ ձևով ազդեցություն ունենալու դատարանի որոշումների վրա: Ավելին՝ արդարադատություն իրականացնելիս դատարանը զերծ պետք է լինի անհատների, կազմակերպությունների, կուսակցությունների, լրատվական միջոցների և ընդհանրապես որևէ մարմնի կամ անձի ազդեցությունից: Դատավորը ոչ մի պարտավորություն չունի բացատրություններ տալու իր կայացրած որոշումների վերաբերյալ: Դատարանը ղեկավարվում է միայն օրենքով: Դատարանի կողմից կայացրած որոշումները պետք է լինեն իրավաչափ, արդարացի և հիմնավորված: Որևէ մեկի միջամտությունը արդարադատություն իրականացնելու դատավորի գործունեությանը առաջացնում է օրենքով սահմանված պատասխանատվություն:

Դատարաններն իրենց գործառնությունները կատարում են՝ զերծ մնալով ինչ-որ ազդեցությունից կամ ներգործությունից, ում կողմից էլ որ այն լինի: Դատարաններն արդարադատությունն իրականացնում են Սահմանադրությանը, միջազգային պայմանագրերին և օրենքներին համապատասխան:

Արդարադատությունն իրականացնում է միայն դատարանը: Ոչ մի այլ պետական մարմին և պաշտոնատար անձ, անհատ իրավունք չունի իրականացնելու արդարադատություն: Ոչ ոք չի կարող հանցագործության համար մեղավոր ճանաչվել և ենթարկվել պատժի այլ կերպ, քան դատարանի դատավճռով և օրենքին համապատասխան: Դատարանի լիազորությունների յուրացումը որևէ մեկի կողմից պատժվում է օրենքով: Սահմանադրությունը արգելում է արտակարգ դատարանների ստեղծումը: Դատարանն արդարադատություն իրականացնելիս, օրենքով սահմանված ընթացակարգին համապատասխան, կոնկրետ հանգամանքների նկատմամբ կիրառում է օրենքը՝ դրան համապատասխանող լուծում տալով կոնկրետ գործին: Դատարանի կայացրած որոշումները համարվում են անօրինական և ենթակա են բեկանման կամ փոփոխման, եթե դատարանը խախտել է օրենքը:

Ի՞նչ է գործի արդարացի քննության իրավունք:

Ոչ միայն դատարանը, այլև դատարանում գործի քննության կարգը՝ դատավարությունը, պետք է լինեն արդարացի: Այդ իսկ պատճառով դատարանի գործունեությունն անվանում են արդարադատություն: «Արդարադատություն» եզրույթը ամենապարզ մեկնաբանման

դեպքում հասկացվում է որպես «արդար դատ», դատարանի՝ որպես պետական մարմնի գործունեություն, որն իրականացվում է իրավունքին ու արդարությանը համապատասխան:

Արդարադատությունը դատարանի կողմից իրավական գործերի քննման և լուծման գործընթացն է, որն իրականացվում է օրենքով սահմանված պահանջների ու ընթացակարգի խստագույն պահպանմամբ, կոչված է ապահովելու դատական որոշումների օրինականությունը, հիմնավորվածությունը, արդարացիությունը:

Դատարանի գործունեության ընթացակարգը սահմանվում է օրենքով: Օրենքը մանրագնին կարգավորում է դատարանի և դատավարության մասնակիցների գործունեության կանոնները, որոնք պետք է խստագույն պահպանվեն: Այդ կանոնները կառուցվում են արդարադատության սկզբունքների վրա: Արդարադատության սկզբունքները բոլոր տեսակի դատավարական ընթացակարգերում հանդես են գալիս որպես հիմք, որի վրա կառուցվում են դատավարական օրենսդրական ընթացակարգերը: Այդ սկզբունքների օրենսդրական ամրագրումը և կիրառումը, ինչպես նաև բարեխիղճ պահպանումը դատական գործունեության ընթացքում նպատակամղված են դատարանների անկողմնակալության, անաչառության, անկախության ապահովմանը, դատավարության բոլոր մասնակիցների իրավունքների երաշխավորմանը:

Դատավարության առանցքը կազմում է կողմերի իրավահավասարության և մրցակցության սկզբունքը:

Անկախ և անկողմնակալ դատարանի առջև, որը գործը լուծողն է, կանգնած են մեղադրանքի կողմը (տուժող, դատախազ) և պաշտպանության կողմը (ամբաստանյալ, նրա պաշտպան): Արդարադատություն իրականացնելու առումով երկու կողմերը ունեն հավասար իրավունքներ:

Ինչ է գործի հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունքը:

Դատարանում գործերի քննության հրապարակայնությունն արդարադատության սկզբունք է, որն ապահովում է հասարակության ներկայությունը դատավարությանը: Դատական նիստին կարող է ներկա գտնվել 16 տարին լրացած յուրաքանչյուր անձ: Գործի քննության հրապարակայնությունն ունի մի քանի հիմնական նշանակություն.

ա) հրապարակայնությունը հասարակական հսկողության տակ է

դնում դատավարության մասնակիցների գործողությունները: Հանրությունը, լինելով ներկա դատական նիստերին, գնահատում է դատարանի գործունեությունը: Դատարանի թույլ տված ամեն մի խախտում անմիջականորեն նկատվում է ներկաների կողմից,

բ) դատական քննության հրապարակայնությունը երաշխավորում է դատավորի անկախությունը, իսկ ամբաստանյալին՝ առանց կաշկանդվելու արտահայտել իր դիրքորոշումը,

գ) դատական քննության հրապարակայնությունը ներկաների համար ունի դաստիարակչական մեծ նշանակություն:

Դատական վարույթը կամ դրա մի մասը, օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով, դատարանի որոշմամբ կարող է անցկացվել դռնփակ՝ վարույթի մասնակիցների մասնավոր կյանքի, անչափահասների կամ արդարադատության շահերի, ինչպես նաև պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ բարոյականության պաշտպանության նպատակով: Օրինակ, եթե դռնբաց նիստը սպառնում է անձնական կյանքի հրապարակմանը, ապա դատավարության կողմի միջնորդությամբ դատարանը կարող է անցկացնել դռնփակ նիստ: Սակայն դատարանի դատավճիռները և վերջնական որոշումները բոլոր դեպքերում հայտարարվում են հրապարակայնորեն: Հրապարակայնության սկզբունքի անհիմն սահմանափակումը օրենքի էական խախտում է և հիմք՝ դատական վերջնական որոշման բեկանման համար:

Գործի ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունքին թղթակցում է դատական մարմինների պարտականությունը՝ դատական քննությունն իրականացնել և վերջնական դատական որոշում կայացնել ողջամիտ ժամկետում: Գործի քննության ժամկետները երբեմն սահմանված են օրենքներով: Եթե դրանք չեն սահմանված, ապա ողջամիտ է այն ժամկետը, որը բանական է և սովորաբար անհրաժեշտ այդ գործի լուծման համար:

Ինչ է ապացույցը և ի՞ր ապացույցի օգտագործումն է արգելվում:

«Ապացույց» դատավարական հասկացություն է: Օրինակ, քրեական դատավարության ընթացքում մինչդատական փուլի, այսինքն՝ նախաքննության խնդիրն է բացահայտել հանցագործությունը և հայտնաբերել այն կատարող անձին, ապացուցել նրա մեղքը: Նախաքննությունը կատարում է քննիչը, և այն կոչված է գործը նախապատրաստել

դատարանում լսելու համար: Դրա համար օրենքով նախատեսված քննչական գործողությունների օգնությամբ ձեռք են բերվում անհրաժեշտ ապացույցներ, որոնք վեր են հանում գործի հանամանքները, ապացուցում են անձի մեղավորությունը կամ անմեղությունը և հիմքեր նախապատրաստում գործը դատարանում քննելու համար: **Քրեական գործով որպես ապացույցներ թույլատրվում են՝ կասկածյալի կամ մեղադրյալի ցուցմունքները, տուժողի և վկայի ցուցմունքները, դատապարտյալի ցուցմունքները, փորձագետի եզրակացությունը, իրեղեն ապացույցները, քննչական և դատական գործողությունների արձանագրությունները և այլ փաստաթղթեր:**

Այս կապակցությամբ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ «հիմնական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցի օգտագործումն արգելվում է»: Ստացվում է, որ ամեն մի դատական գործի, այդ թվում՝ քրեական գործի կապակցությամբ իրականացվող վարույթի ընթացքում թույլատրվում է օգտագործել միայն այն փաստական տվյալները, որոնք ձեռք են բերվել Սահմանադրությամբ և օրենքով սահմանված պահանջների պահպանմամբ: Օրինակ՝ օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված են այն ապացույցները, որոնք ձեռք են բերվել բռնությամբ, սպառնալիքով, խաբեությամբ:

Այսպիսով, հիմնական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցներ են սահմանդրական իրավունքների և ազատությունների կամ օրենքի որևէ պահանջի խախտմամբ, դատավարության մասնակիցներին օրենքով երաշխավորված իրավունքների զրկմամբ կամ սահմանափակմամբ ձեռք բերված ապացույցները, որոնք որևէ կերպ ազդել են կամ կարող էին ազդել ստացված փաստական տվյալների հավաստիության վրա:

ՀՈԴՎԱԾ 64.

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ՍՏԱՆԱԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքն ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 64-րդ հոդվածով, համաձայն որի՝ *«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունք: Օրենքով սահմանված դեպքերում իրավաբանական օգնությունը ցույց*

է Կրթական պետական միջոցների հաշվին: 2. Իրավաբանական օգնություն ապահովելու նպատակով երաշխավորվում է անկախության, ինքնակառավարման և փաստաբանների իրավահավասարության վրա հիմնված փաստաբանության գործունեությունը: Փաստաբանների կարգավիճակը, իրավունքները և պարտականությունները սահմանվում են օրենքով»:

● Ինչ է ներառում իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը:

Իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը ներառում է նախ որակյալ իրավաբանական ծառայություն ստանալու հնարավորություն, և երկրորդ, պետության պարտականությունը՝ ապահովելու այդպիսի անվճար օգնություն կարիք ունեցող անձանց համար:

Իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը որևէ կերպ սահմանափակված չէ: Իրավաբանական օգնություն կարող է ստանալ ցանկացած անձ, ցանկացած հարցի կապակցությամբ՝ անկախ նրա կարգավիճակից, գործունեության ոլորտից, իրավահարաբերության բնույթից, գործունեության տեսակից, ընթացակարգի առանձնահատկություններից և այլն:

Իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը երաշխիք է հանդիսանում մարդու և քաղաքացու սահմանադրական այլ իրավունքների, մասնավորապես, դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքների իրացման համար: Ուստի և ընդգծվում է անկախության, ինքնակառավարման և իրավահավասարության վրա հիմնված փաստաբանական գործունեության միջոցով իրավաբանական օգնություն ապահովելու երաշխավորման անհրաժեշտությունը:

Ինչ է փաստաբանությունը:

Փաստաբանությունը փաստաբանների մասնագիտական միավորում է, որը, հանդիսանալով քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ, չի մտնում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համակարգի մեջ:

● Ինչ է փաստաբանական գործունեությունը:

Փաստաբանական գործունեությունն իրավապաշտպան գործունեության տեսակ է, որն իրականացնում է փաստաբանը և ուղղված է

իրավաբանական օգնություն ստացող անձի իրավունքների, ազատությունների և շահերի իրականացմանն ու պաշտպանությանը՝ օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով և եղանակներով:

• Ո՞ր գործունեությունը չի համարվում փաստաբանական գործունեությունը:

Փաստաբանական գործունեություն չի համարվում փաստաբանի կողմից աշխատանքային պայմանագրի հիման վրա գործատուին իրավաբանական օգնություն ցույց տալը, բացառությամբ փաստաբանի մոտ աշխատող փաստաբանի կողմից իրականացվող գործունեության:

• Ո՞վ կարող է համարվել փաստաբան:

Փաստաբան է այն անձը, ով ունի իրավաբան բակալավրի կամ իրավաբան դիպլոմավորված մասնագետի որակավորում և ստացել է համապատասխան արտոնագիր՝ փաստաբանական գործունեություն իրականացնելու համար:

• Ո՞վ չի կարող լինել փաստաբան:

Անձը չի կարող լինել փաստաբան, եթե նա՝

1) դատարանի վճռով ճանաչվել է անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ.

2) դատապարտվել է դիտավորությամբ կատարված հանցագործության համար, և նրա դատվածությունը մարված կամ հանված չէ:

• Ի՞նչ կարգով է տրվում փաստաբանական գործունեության արտոնագիրը:

Փաստաբանական գործունեության արտոնագիր ստանալու համար հավակնորդը փաստաբանների պալատ է ներկայացնում դիմում՝ փաստաբանների պալատին անդամագրվելու խնդրանքով, որին կցվում է որակավորման հանձնաժողովի տված վկայագրի պատճեն:

• Ի՞նչ ժամկետով է ուժի մեջ որակավորման հանձնաժողովի տված վկայագիրը:

Որակավորման հանձնաժողովի տված վկայագիրն ուժի մեջ է տրման պահից մինչև հաջորդ՝ փաստաբանական գործունեության արտոնագիր ստանալու համար որակավորման քննությունների անցկացումը:

● *Ինչ կարգավիճակ ունի ՀՀ փաստաբանների պալատը:*

ՀՀ փաստաբանների պալատը փաստաբանների մասնագիտական, անկախ, ինքնակառավարվող ոչ առևտրային կազմակերպություն է, որը ստեղծվում և գործում է «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով:

● *Կարո՞ղ է, արդյոք, այլ պետության փաստաբանը ՀՀ-ում իրականացնել փաստաբանական գործունեություն:*

Այո: Այլ պետության փաստաբանը ՀՀ-ում փաստաբանական գործունեությունն իրականացնում է «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքով, փաստաբանների պալատի կանոնադրությամբ և փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքով սահմանված կարգով, եթե ՀՀ միջազգային պայմանագրերով այլ բան նախատեսված չէ:

Այլ պետության փաստաբանն իրավունք չունի իրավաբանական օգնություն ցույց տալու ՀՀ պետական կամ ծառայողական գաղտնիքին առնչվող հարցերով:

Այլ պետության փաստաբանը ՀՀ-ում գործում է իր պետության համապատասխան փաստաբանական կառույցի տված արտոնագրի հիման վրա և պետք է փաստաբանների պալատի կանոնադրությամբ նախատեսված կարգով հավատարմագրվի ՀՀ փաստաբանների պալատում:

● *Ինչ գործունեություն կարող է իրականացնել փաստաբանը:*

Փաստաբանը կարող է իրականացնել՝

1) խորհրդատվություն, ներառյալ՝ վստահորդներին խորհրդատվություն տրամադրելը նրանց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ, փաստաթղթերի ուսումնասիրումը, իրավաբանական բնույթի այլ փաստաթղթերի կազմումը (խորհրդատվություն).

2) ներկայացուցչություն, ներառյալ՝ ներկայացուցչությունը դատաբանում (դատական ներկայացուցչություն).

3) քրեական գործերով պաշտպանություն.

4) օրենքով նախատեսված դեպքում և կարգով վկային իրավաբանական օգնություն ցույց տալը:

● *Ինչ գործունեություն կարող է իրականացվել միայն փաստաբանի կողմից:*

Միայն փաստաբանը կարող է իրականացնել՝

1) դատական ներկայացուցչությունը կամ դրա կազմակերպումը որպես պարբերաբար կամ վճարովի հիմունքներով մատուցվող ծառայություն, բացառությամբ՝

- մերձավոր ազգականի, այդ թվում՝ ծնողի, զավակի, որդեգրողի, որդեգրվածի, հարազատ կամ ոչ հարազատ (համահայր կամ համամայր) եղբոր կամ քրոջ, պապի, տատի, թոռան, ինչպես նաև ամուսնու կամ ամուսնու ծնողի, փեսայի կամ հարսի համար անվճար ներկայացուցչություն իրականացնելու դեպքերի.

- մերձավոր ազգականին (ազգականներին) կանոնադրական կապիտալի կեսից ավելի բաժնեմասերը պատկանող իրավաբանական անձի շահերը դատարանում ներկայացնելու դեպքերի,

2) քրեական գործերով պաշտպանությունը:

• Կարող է, արդյոք, միայն փաստաբանի միջոցով վճռաբեկ բողոք բերելու օրենսդրական պահանջն առաջացնել սոցիալական անհամաչափ ծանրաբեռնվածություն անձանց համար՝ կախված նրանց ֆինանսական հնարավորություններից:

Այո: Այդ իսկ պատճառով, ինչպես նաև այն, որ չի ապահովվում նաև անձի արդար դատաքննության, դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի և դատարանի մատչելիության իրավունքների լիարժեք իրացումը համանման իրավակարգավորումներ նախատեսող ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, ՀՀ քրեական դատարավորության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 407-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 223-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 231-րդ հոդվածի 4-րդ մասը ՀՀ սահմանադրական դատարանի համապատասխանաբար ՍԴՈ-1192, ՍԴՈ-1196 և ՍԴՈ-1220 որոշումներով ճանաչվել են ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր:

• Իրավունք ունի, արդյոք, փաստաբանն ստանալու փոխհատուցում իր ծառայությունների դիմաց:

Այո: Փաստաբանն իրավունք ունի փոխհատուցում ստանալու իր ծառայությունների դիմաց:

• Ինչպես է որոշվում փաստաբանական գործունեության վճարի չափը:

Փաստաբանական գործունեության վճարի (հոնորարի) չափն ու

վճարման կարգը որոշվում են փաստաբանի և վստահորդի միջև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված կարգով կնքված գրավոր պայմանագրով:

Փաստաբանի հոնորարը կարող է կազմվել ժամավճարից, կայուն գումարից կամ կողմերի համաձայնությամբ ընդունելի այլ հաշվարկից: Հոնորարի չափը կարող է փոփոխվել պայմանագրով փաստացի ստանձնած պարտավորությունների ծավալի փոփոխմանը համաչափ, ինչպես նաև ըստ հանձնարարության կատարման ժամկետների, վստահորդի նոր կամ լրացուցիչ առաջադրանքի, եթե դրանք ընդունվում են փաստաբանի կողմից և/կամ առանց դրանց հիմնական հանձնարարությունը կատարել հնարավոր չէ:

● *Ինչ ծախսեր չեն ներառվում վարձատրության չափի մեջ:*

Վարձատրության (հոնորարի) չափի մեջ չի ներառվում փաստաբանի կատարած այլ ծախսերը, որոնք անհրաժեշտ են հանձնարարության կատարման համար (մասնավորապես՝ տրանսպորտային, թարգմանչական կամ մասնագետներին հրավիրելու, տպագրության, պատճենահանման, փոստային և նոտարական ծախսերը, ինչպես նաև այլ դատական ծախսերը), եթե կողմերի համաձայնությամբ այլ բան չի նախատեսվել:

● *Ինչպե՞ս է որոշվում դատարանների կողմից դատական ծախսերի հատուցման հետ կապված փաստաբանի վարձատրության ողջամիտ չափը:*

Դատարանների կողմից դատական ծախսերի (վնասների) հատուցման հետ կապված փաստաբանի վարձատրության ողջամիտ չափը որոշելու նպատակով փաստաբանների պալատի խորհուրդը կարող է սահմանել փաստաբանական գործունեության վճարների միջին գնացուցակ: Վարչական կամ քաղաքացիական գործերով դատարանը կարող է փաստաբանական ծառայություն մատուցելու վերաբերյալ պայմանագրում նշված արժեքը հիմք չընդունել, եթե այն գերազանցում է հիշյալ գնացուցակում նշված արժեքը: Այս դեպքում, որպես փաստաբանի ողջամիտ վարձատրության չափ, հիմք է ընդունվում գնացուցակում նշված սակագինը:

Համաձայն հիշյալ գնացուցակի, որպես կտակն անվավեր ճանաչելու հայցերով փաստաբանի հոնորարի չափ, ամրագրված է բազային տուրքի (1000 ՀՀ դրամ) 300-ապատիկը, ամուսնությունը լուծելու հայ-

ցերով՝ բազային տուրքի 100-ապատիկը, ալիմենտ պահանջելու հայցերով՝ բազային տուրքի 150-ապատիկը, ընտրական իրավունքի պաշտպանության հայցերով՝ բազային տուրքի 200-ապատիկը և այլն:

• Կարող է, արդյոք, իրավաբանական օգնություն ցույց տրվել անհատույց:

Այո: Փաստաբանի համաձայնությամբ իրավաբանական օգնությունը կարող է ցույց տրվել անհատույց:

Անհատույց հիմունքներով իրավաբանական օգնություն ցույց տալու դեպքում, փաստաբանի և վստահորդի միջև պայմանագիր կնքելը ցանկալի է՝ հետագայում նրանց միջև առկա տարաձայնությունները լուծելու նպատակից ելնելով:

Փաստաբանը պետք է վստահորդին տեղեկացնի անվճար իրավաբանական օգնության առկայության մասին, երբ այդ օգնության հնարավորությունն առկա է:

• Ինչ իրավաբանական օգնություն կարող է ցույց տալ փաստաբանը:

Որպես իրավաբանական օգնություն փաստաբանը՝

1) խորհրդատվություն է տրամադրում իրավական հարցերով ինչպես բանավոր, այնպես էլ գրավոր.

2) կազմում է դիմումներ, բողոքներ, գանգատներ, միջնորդություններ և իրավական բնույթի այլ փաստաթղթեր, ինչպես նաև դրանց նախագծեր.

3) որպես վստահորդի ներկայացուցիչ, մասնակցում է քաղաքացիական և վարչական դատավարությանը, մասնակցում է գործի քննությանը ՀՀ սահմանադրական դատարանում.

4) որպես ներկայացուցիչ կամ պաշտպան, մասնակցում է քրեական դատավարությանը և վարչական իրավախախտումների գործերով վարույթին.

5) որպես վստահորդի ներկայացուցիչ, մասնակցում է գործերի քննությանը արբիտրաժային տրիբունալում կամ վեճեր լուծող այլ մարմիններում.

6) ներկայացնում է վստահորդի շահերը պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, հասարակական միավորումներում և այլ կազմակերպություններում, օտարերկրյա պետությունների պետական իշխանության մարմիններում, դատարաններում, հետա-

քննության կամ նախաքննության մարմիններում, միջազգային դատական մարմիններում, օտարերկրյա պետությունների ոչ կառավարական մարմիններում, եթե այլ բան նախատեսված չէ տվյալ երկրի օրենսդրությամբ, միջազգային դատական մարմինների և այլ միջազգային կազմակերպությունների կանոնադրային փաստաթղթերով կամ ՀՀ միջազգային պայմանագրերով:

Փաստաբանն իրավունք ունի ցույց տալու օրենքով չարգելված իրավաբանական այլ օգնություն:

• Որո՞նք են փաստաբանի հիմնական իրավունքները:

Փաստաբանը իրավունք ունի՝

1) ՀՀ քաղաքացիական, վարչական և քրեական դատավարության օրենսգրքերով սահմանված կարգով ներկայացնելու կամ պաշտպանելու ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց շահերը, ինչպես նաև ներկայացնելու վստահորդի շահերը պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, ոչ պետական մարմիններում և կազմակերպություններում.

2) օրենքով չարգելված եղանակով ձեռք բերելու, ամրագրելու և ներկայացնելու վստահորդի շահերից բխող ապացույցներ (տեղեկություններ), այդ թվում՝ օգտագործելու տեխնիկական միջոցներ՝ տեսաձայնագրող, ձայնագրող, ֆոտո, բազմացնող կամ այլ սարքավորումներ, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, կամ դա չի խախտում այլ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը.

3) դիմելու պետական, տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, անհատ ձեռնարկատերերին և իրավաբանական անձանց իրավաբանական օգնություն ցույց տալու համար անհրաժեշտ փաստաթղթեր (տեղեկություններ) ստանալու պահանջով: Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները պարտավոր են տասնօրյա ժամկետում փաստաբանին տրամադրել պահանջվող փաստաթղթերը (տեղեկությունները) կամ դրանց պատճենները, բացառությամբ, երբ այդ մարմինների գործունեությունը կարգավորող օրենքներով այլ բան է նախատեսված, կամ պահանջվող փաստաթղթերը (տեղեկությունները) օրենքով պահպանվող գաղտնիք են պարունակում: Փաստաթղթերի (տեղեկությունների) տրամադրման մերժումը պետք է տրվի գրավոր և պատճառաբանված: Հիշյալ դեպքում փաստաբանից կարող է գանձվել փաստաթղթերի (տեղեկությունների) կամ դրանց պատճեն-

ների տրամադրման համար վճար, որը չի կարող գերազանցել դրա պատրաստման ծախսերը, եթե օրենսդրությամբ վճարման այլ չափ նախատեսված չէ.

4) համաձայնության դեպքում գրավոր հարցման ենթարկելու անձանց, ովքեր, ենթադրվում է, որ տիրապետում են գործին վերաբերող տեղեկատվությանը, որով փաստաբանն իրավաբանական օգնություն է ցույց տալիս.

5) պայմանագրային հիմունքներով մասնագետներ ներգրավելու՝ իրավաբանական օգնություն ցույց տալու հետ կապված այլ մասնագիտական գիտելիքներ պահանջող հարցեր պարզաբանելու համար.

6) առանձին, խորհրդապահական կարգով (կոնֆիդենցիալ), անարգել տեսակցելու իր պաշտպանյալի հետ՝ առանց տեսակցությունների թվի և տևողության սահմանափակման, այդ թվում՝ տեսակցությանը հրավիրելու արտոնագրված թարգմանչի, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

Փաստաբանը փաստաբանական գործունեություն իրականացնելիս ազատ է կատարելու այն, ինչն արգելված չէ օրենքով և չի խախտում այլ անձանց իրավունքները և ազատությունները:

• Որո՞նք են փաստաբանի հիմնական պարտականությունները:

Փաստաբանը պարտավոր է՝

1) ազնվորեն և բարեխղճորեն պաշտպանել վստահորդի իրավունքները և օրինական շահերը ՀՀ օրենսդրությամբ չարգելված բոլոր միջոցներով ու եղանակներով.

2) պահպանել «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի, փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքի և փաստաբանների պալատի կանոնադրության պահանջները.

3) չհրապարակել փաստաբանական գաղտնիքը, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի.

4) մշտապես կատարելագործել իր գիտելիքները.

5) սահմանված կարգով և ժամաքանակով մասնակցել Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված վերապատրաստման դասընթացներին.

6) մուծել անդամավճարներ.

7) չկատարել վստահորդի շահերին հակասող որևէ գործողություն, չընդունել դիրքորոշում՝ առանց նրա հետ համաձայնեցնելու, բացա-

ռությանմբ այն դեպքերի, երբ փաստաբանը համոզված է պաշտպանյալի ինքնագրապարտության մեջ, հակառակ պաշտպանյալի դիրքորոշման՝ չընդունել դեպքի հետ նրա առնչությունը և մեղավորությունը:

8) կատարել «Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված պարտականությունները, եթե այդ պարտականությունների կատարումը չի խախտում «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման պահանջը:

9) կատարել փաստաբանների պալատի մարմինների և փաստաբանների պալատի նախագահի՝ իրենց իրավասության սահմաններում ընդունված իրավական ակտերի պահանջները:

Վստահորդի և փաստաբանի հետ պայմանագիր կնքած պատվիրատուի շահերի միջև հակասություն առաջանալու դեպքում, փաստաբանը պետք է ելնի միայն վստահորդի շահերից:

Փաստաբանն ունի օրենքով սահմանված այլ պարտականություններ:

● Ո՞ր դեպքերում փաստաբանն իրավունք չունի իրավաբանական օգնություն ստանալու համար դիմած անձի հանձնարարությունն ընդունել:

Փաստաբանն իրավունք չունի իրավաբանական օգնություն ստանալու համար դիմած անձի հանձնարարությունն ընդունելու, եթե՝

1) այն ակնհայտ անօրինական բնույթ է կրում:

2) վստահորդի հետ կնքած պայմանագրի առարկայի շուրջ ունի ինքնուրույն շահ, որը տարբերվում է տվյալ անձի հետապնդած շահից:

Փաստաբանն իրավական օգնություն ցույց տալու հանձնարարությունը չպետք է ընդունի, եթե զբաղվածության կամ որևէ այլ պատճառով չի կարող ապահովել հանձնարարության բարեխիղճ և ժամանակին կատարումը:

● Ո՞ր դեպքերում փաստաբանն իրավունք չունի իրավաբանական օգնություն ցույց տալ:

Փաստաբանն իրավունք չունի իրավաբանական օգնություն ցույց տալու այն դեպքում, երբ

1) առկա է հակասություն նույն հարցով իր կամ իր վստահորդների շահերի միջև:

2) տվյալ գործին մասնակցել է որպես դատավոր, դատախազ, քն-

նիչ, հետաքննության մարմնի աշխատող, փորձագետ, տուժող կամ վկա, ինչպես նաև եթե նա հանդիսացել է պաշտոնատար անձ, որի իրավասության մեջ էր մտնում տվյալ անձի շահերից բխող որոշման ընդունումը:

3) ազգակցական, անձնական կամ կախյալ հարաբերությունների մեջ է գտնվում այն պաշտոնատար անձի հետ, ով մասնակցել կամ մասնակցում է տվյալ անձի գործի քննությանը:

4) պետք է ներկայացնի վստահորդի շահերը որևէ գործում, և այդ անձի շահերը հակասում են նախկին վստահորդի շահերին, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նախկին վստահորդը տալիս է իր գրավոր համաձայնությունը:

Այն դեպքում, երբ փաստաբանի վստահորդը պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմին, պետական հիմնարկ, բյուջեներից ֆինանսավորվող կազմակերպություն, ինչպես նաև հանրային նշանակության կազմակերպություն է, ապա փաստաբանը կարող է այդ սուբյեկտի դեմ ներկայացնել իր վստահորդի շահերը, բացառությամբ, երբ՝

1) ներկայացվող նոր գործն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն կապված է նախկին գործի կամ դրա որոշ էական հանգամանքների հետ, կամ

2) փաստաբանի և նախորդ վստահորդի միջև կնքված պայմանագրում նախատեսվել է սահմանափակում՝ ապագայում այդ վստահորդի դեմ որևէ գործ ներկայացնելու վերաբերյալ:

• Ինչ անելու իրավունք չունի փաստաբանը:

Փաստաբանն իրավունք չունի՝

1) հայտարարություններ անելու վստահորդի մեղավորության ապացուցված լինելու վերաբերյալ, եթե վերջինս ժխտում է դա:

2) հրապարակելու վստահորդի կողմից իրավաբանական օգնություն ցույց տալու կապակցությամբ իրեն հայտնած տեղեկությունները՝ առանց վստահորդի համաձայնության:

Փաստաբանը չի կարող երաշխավորել հանձնարարության կատարման արդյունքը՝ անկախ արդյունքի կանխատեսելիությունից, երբ այդ արդյունքը կախված է դատավորի կամ վարույթն իրականացնող մարմնի որոշումից: Փաստաբանի կողմից քաղաքացիական, քրեական կամ վարչական գործով վստահորդի օգտին դատական ակտի

կայացման խոստում տալը, ինչպես նաև քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից վստահորդի օգտին վերջնական որոշումի կայացման խոստում տալը, հանդիսանում է ակնհայտ կոպիտ կարգապահական խախտում:

Փաստաբանը չի կարող ընդունել նախաքննության և դատաքննության փուլերում տվյալ գործով վարույթ իրականացնող պաշտոնատար անձի կողմից իրեն ուղղված՝ տվյալ վարույթին առնչվող անձի գործի վարման հետ կապված իրավական օգնություն ցույց տալու հանձնարարություն:

• *Իրավունք ունի՞, արդյոք, փաստաբանը հրաժարվելու վստահորդի նկատմամբ իր ստանձնած պարտավորությունից:*

Այո: Փաստաբանը, եթե օրենքը չի արգելում և այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրում, իրավունք ունի հրաժարվել իրավական օգնություն ցույց տալու պայմանագրի կատարումից հետևյալ հիմքերով՝

1) վստահորդը փաստաբանի պարզաբանումներին հակառակ կատարում է գործողություններ՝ կապված հանձնարության հետ, որոնք օրենքով արգելված են,

2) վստահորդը պնդում է ակնկալվող արդյունքի ձեռքբերումը, որը օբյեկտիվորեն դարձել է անհնար՝ նոր ի հայտ եկած հանգամանքների կամ փաստերի բերումով,

3) վստահորդը թույլ է տալիս իրավական օգնություն ցույց տալու պայմանագրով իր ստանձնած պարտավորությունների կոպիտ խախտումներ,

4) հանձնարարության պատշաճ կատարումը անհնար է դառնում վստահորդի կողմից փաստաբանի խորհուրդներին հակառակ գործողություններ կատարելու հետևանքով,

5) վստահորդը կատարում է փաստաբանի պատիվը, արժանապատվությունը և հեղինակությունը անվանարկող գործողություններ,

6) վստահորդը հրաժարվում է կատարել իրավական օգնություն ցույց տալու պայմանագրով նախատեսված վճարումները:

• *Ի՞նչ է պարտավոր կատարել փաստաբանը վստահորդի շահերը ներկայացնելուց հրաժարվելու դեպքում:*

Վստահորդի շահերը ներկայացնելուց հրաժարվելու դեպքում փաստաբանը պարտավոր է հրաժարվելու մասին ժամանակին տեղեկացնել վստահորդին, մինչև իր հեռանալը բավարար ժամանակ տրամադ-

րել նրան նոր փաստաբան ընտրելու համար, ինչպես նաև զերծ մնալ այնպիսի գործողություններից, որոնք կարող են վնասել վստահորդի շահերին:

Փաստաբանն իրավունք չունի թողնել գործը այնպիսի ձևով և այնպիսի հանգամանքներում, որի արդյունքում վստահորդը կարող է հայտնվել անելանելի դրության մեջ և ժամանակին չստանալ այլ իրավական օգնություն: Եթե փաստաբանը ցանկանում է հրաժարվել իրավական օգնություն ցույց տալու պայմանագրից դատարանի վճռի, դատավճռի կամ դատական այլ ակտի բողոքարկման համար նախատեսված վերջնաժամկետից յոթ օրը չգերազանցող ժամկետում, իսկ վստահորդը հնարավորություն չունի այդ կարճ ժամկետում օգտվել այլ փաստաբանի իրավական օգնությունից, ապա փաստաբանը պարտավոր է այդ փուլում իրավական օգնություն ցույց տալը շարունակել և կատարել իրավական օգնության պայմանագրով նախատեսված իր պարտականությունները պատշաճ կարգով, ինչից հետո հրաժարվել պայմանագրից:

Իրավական օգնության պայմանագիրը լուծելիս փաստաբանը պարտավոր է նաև՝

1) վստահորդին կամ պատվիրատուին վերադարձնել պայմանագրով ստացած հոնորարի այն մասը, որի դիմաց փաստացի աշխատանք չի կատարվել, եթե իրավական օգնություն ցույց տալու պայմանագրով այլ բան նախատեսված չէ,

2) վերադարձնել հանձնարարության կատարման հետ կապված ծախսերի հատուցման համար նախատեսված և չծախսված միջոցները,

3) վստահորդին վերադարձնել հանձնարարության կատարման ընթացքում իրեն հանձնված կամ իր կողմից ձեռք բերված փաստաթղթերը (փաստաբանը կարող է այդ փաստաթղթերի պատճենները պահպանել):

• Իրավունք ունի՞, արդյոք, վստահորդը հրաժարվելու փաստաբանի ծառայությունից:

Այո: Վստահորդն իրավունք ունի ցանկացած պահի հրաժարվելու փաստաբանի ծառայությունից՝ փոխհատուցելով նրա արդեն մատուցած ծառայության դիմաց:

• Իրավունք ունի՞, արդյոք, փաստաբանը փաստաբանական գործունեություն իրականացնել պետական կամ համայնքային ծառայության մեջ գտնվելու ժամանակ:

Որպեսզի փաստաբանն իր գործունեությունն իրականացնի անկաշկանդ, անկախ և արդարադատություն իրականացնելու իր պարտականության հետ համահունչ՝ նրան արգելվում է փաստաբանական գործունեություն իրականացնել պետական կամ համայնքային ծառայության մեջ գտնվելու ժամանակ:

• Կարո՞ղ է, արդյոք, փաստաբանը փաստաբանական ծառայություն մատուցել պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինին:

Այո: Փաստաբանը կարող է պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինն մատուցել փաստաբանական ծառայություն:

• Որո՞նք են փաստաբանի գործունեության երաշխիքները:

Փաստաբանն իր գործունեությունն իրականացնելիս անկախ է, ղեկավարվում է միայն ՀՀ Սահմանադրությամբ, ՀՀ միջազգային պայմանագրերով և օրենքներով, փաստաբանների պալատի կանոնադրությամբ և փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքով:

Արգելվում է պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց (ներառյալ զանգվածային լրատվության միջոցների) միջամտությունը փաստաբանական գործունեությանը:

Փաստաբանը պետք է ապահովվի իր վստահորդի հետ առանձին, անարգել, մեկուսի հաղորդակցվելու, խորհրդատվություն տրամադրելու հնարավորությամբ պետական մարմիններում և հիմնարկներում, տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, այդ թվում՝ դատական մարմիններում: Պետական և դատական մարմիններն ու դրանց պաշտոնատար անձինք պարտավոր են ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ միջոցները ապահովելու փաստաբանի՝ վստահորդի հետ առանձին, անարգել և մեկուսի հաղորդակցվելու իրավունքը:

Փաստաբանը չի կարող հետապնդվել, պատասխանատվության և բերման ենթարկվել, ձերբակալվել, կալանավորվել կամ ենթարկվել իրավունքների այլ սահմանափակման իր մասնագիտական պարտականությունների կատարման կապակցությամբ, ներառյալ՝ վարույթն իրականացնող և այլ մարմիններում հայտնած կարծիքի կամ դիրքորոշման համար:

Փաստաբանը չպետք է նույնացվի իր վստահորդի հետ՝ ելնելով փաստաբանի կողմից իր մասնագիտական պարտականությունների կատարումից:

Փաստաբանի բնակարանը, տրանսպորտային միջոցը կամ գրասենյակը, ինչպես նաև փաստաբանական կազմակերպության գրասենյակը չեն կարող խուզարկվել փաստաբանական գործունեության հետ առնչվող հանգամանքները պարզելու կապակցությամբ: Չի թույլատրվում փաստաբանին խուզարկել իր մասնագիտական պարտականություններն անմիջականորեն կատարելիս:

Փաստաբանի մոտ կամ փաստաբանական կազմակերպության գրասենյակում գտնվող իրավաբանական օգնությանը վերաբերող փաստաթղթերը և տեղեկատվական կրիչները (համակարգիչները, տեսաձայնագրող սարքերը, լազերային սկավառակները, տեսաժապավենները և այլն) անձեռնմխելի են, չեն կարող առգրավվել (վերցվել) և չեն կարող որպես ապացույց օգտագործվել:

Արգելվում է փաստաբանին որպես վկա հարցաքննել այն հանգամանքների վերաբերյալ, որոնք նրան հայտնի են դարձել իրավաբանական օգնություն ցույց տալու կամ իրեն դիմելու կապակցությամբ: Այս առումով փաստաբանի կարգավիճակին է հավասարեցվում նաև փաստաբանի մոտ աշխատող ոչ փաստաբան յուրաքանչյուր անձ:

Փաստաբանին չի կարելի արգելել ծանոթանալու դատարանում գտնվող գործի բոլոր այն նյութերին, որոնք առնչվում են իր վստահորդի հետ, ինչպես նաև դրանցից կատարել ցանկացած ծավալի դուրսգրումներ և պատճենահանումներ, բացառությամբ պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալների:

• Ի՞նչ իրավական պաշտպանության երաշխիքներ ունի փաստաբանը:

Փաստաբանը, նրա ընտանիքի անդամները և նրանց գույքը գտնվում են պետության պաշտպանության ներքո:

Պետական իրավասու մարմինները պարտավոր են ձեռնարկել փաստաբանի պաշտպանության համար անհրաժեշտ՝ օրենքով սահմանված միջոցներ, եթե իր մասնագիտական պարտականությունների կատարման հետ կապված՝ նրան կամ նրա ընտանիքի անդամներին սպառնացել են ֆիզիկական բռնությամբ, գույքի ոչնչացմամբ կամ այլ անօրինական գործողություններով:

Փաստաբանին ձեռքակալելու կամ կալանավորելու դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինն այդ մասին անհապաղ տեղեկացնում է փաստաբանների պալատի նախագահին:

• Բնչ է փաստաբանական գաղտնիքը:

Փաստաբանական գաղտնիք են համարվում այն տեղեկությունները և ապացույցները, որոնք իրավաբանական օգնություն հայցող անձը փոխանցել է փաստաբանին, փաստաբանի տված խորհրդատվության բովանդակությունն ու բնույթը, ինչպես նաև այն տեղեկությունները և ապացույցները (նյութերը, կրիչները), որոնք փաստաբանը փաստաբանական գործունեության իրականացման ընթացքում ձեռք է բերել ինքնուրույն:

Փաստաբանը, փաստաբանի մոտ աշխատող ոչ փաստաբանը, ինչպես նաև փաստաբանների պալատի աշխատողն իրավունք չունի հրապարակելու փաստաբանական գաղտնիքը:

Փաստաբանը կարող է հրապարակել փաստաբանական գաղտնիքը, եթե՝

1) առկա է վստահորդի համաձայնությունը.

2) դա անհրաժեշտ է նրա և վստահորդի միջև ծագած դատական վեճում կամ կարգապահական վարույթում պահանջները հիմնավորելու կամ իր պաշտպանության համար.

3) դա անհրաժեշտ է «Փողերի վաճման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված և փաստաբանական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկատվությունը նախապատրաստվող փողերի վաճման կամ ահաբեկչության ֆինանսավորման վերաբերյալ կասկածի կամ այդ օրենքով սահմանված լիազոր մարմնի հարցման հիման վրա այդ օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով լիազոր մարմնին տրամադրելու համար, բացառությամբ այնպիսի տեղեկատվության, որը ստացվել է հաճախորդից և այլ աղբյուրներից՝ դատական, վարչական, արբիտրաժային կամ միջնորդային վարույթում հաճախորդին պաշտպանելու կամ նրա շահերը ներկայացնելու հետ կապված օրենքով փաստաբանին վերապահված գործունեությունն իրականացնելիս, ինչպես նաև իրավական խորհրդատվություն տրամադրելիս, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հաճախորդը խորհրդատվություն է ստանում փողերի վաճման կամ ահաբեկչության ֆինանսավորման նպատակով:

Փաստաբանը հրապարակում է փաստաբանական գաղտնիքը, եթե առկա է ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված՝ հաստատապես հայտնի նախապատրաստվող ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության մասին տեղեկատվություն:

Փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման պարտականությունը չի սահմանափակվում ժամանակի մեջ և տարածվում է նաև փաստաբանական գործունեության արտոնագրի գործողությունը կասեցված կամ դադարեցված անձի նկատմամբ:

Իրավունք ունի՞ փաստաբանն ունենալու օգնականներ:

Այո: Փաստաբանն իրավունք ունի ունենալու օգնականներ: Փաստաբանի օգնական կարող է լինել միայն բարձրագույն իրավաբանական կրթություն ունեցող անձը:

• Ինչ կարգավիճակ ունի փաստաբանի օգնականը:

Փաստաբանի օգնականն իր կարգավիճակը ձեռք է բերում պարզեցված կարգով փաստաբանների պալատի խորհրդի կողմից արտոնագրվելու միջոցով՝ փաստաբանների պալատի խորհրդի սահմանած կարգով:

Փաստաբանի օգնականի կարգավիճակը հավասարեցվում է փաստաբանի կարգավիճակին, որը օգտվում է փաստաբանի բոլոր իրավունքներից հետևյալ բացառություններով.

1) փաստաբանի օգնականն իրավունք չունի մասնակցելու դատաբանում կամ մինչդատական վարույթում քննչական կամ դատավարական գործողություններին՝ առանց իր ղեկավար փաստաբանի.

2) փաստաբանի օգնականն իրավունք չունի ստորագրելու և ներկայացնելու հայցադիմումներ, միջնորդություններ, առարկություններ, հայտարարություններ, պատասխաններ, բացարկներ, վերաքննիչ կամ վճռաբեկ բողոքներ, ինչպես նաև հարցեր տալու քննչական կամ դատավարական գործողություններին մասնակցելիս.

3) փաստաբանի օգնականն իրավունք չունի մասնակցելու փաստաբանների պալատի ընդհանուր ժողովին, այդ թվում՝ հեռակա կարգով անցկացվող ընդհանուր ժողովին, ընտրելու և ընտրվելու պալատի մարմիններում և պալատի նախագահ, մասնակցելու պալատի կանոնադրության և փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքի քվեարկությանը:

Փաստաբանի օգնականի իրավունքների սահմանափակման այլ

դեպքեր կարող են նախատեսվել նաև փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքով:

Փաստաբանի օգնականը կրում է բոլոր պարտականությունները, որոնք «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքով վերապահված են փաստաբանին, բացառությամբ վերապատրաստման դասընթացներին մասնակցելու պարտականության:

● Որո՞նք են փաստաբանին պարասխանափութության ենթարկելու հիմքերը:

Փաստաբանը ենթակա է կարգապահական պատասխանատվության «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի և փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքի պահանջները խախտելու համար, իսկ «Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենքի և դրա հիման վրա ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերի պահանջները խախտելու համար՝ կարգապահական և վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքով նախատեսված պատասխանատվության:

Փաստաբանի մասնակցությամբ քրեական, վարչական կամ քաղաքացիական գործով ի վնաս փաստաբանի վստահորդի ընդունված դատական ակտն ինքնին չի առաջացնում փաստաբանի կարգապահական պատասխանատվություն:

Փաստաբանի նկատմամբ կարգապահական վարույթի իրականացման կարգը սահմանվում է «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքով և փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքով:

● Ինչպե՞ս է երաշխավորվում անվճար իրավաբանական օգնությունը:

Անվճար իրավաբանական օգնությունը երաշխավորում է պետությունը՝ «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝ հանրային պաշտպանության միջոցով:

● Ի՞նչ է ներառում հանրային պաշտպանությունը:

Հանրային պաշտպանությունը, որպես անվճար իրավաբանական օգնություն, ներառում է՝

1) խորհրդատվությունը՝ հայցադիմումների, դիմումների, բողոքների և այլ իրավաբանական բնույթի դատավարական փաստաթղթերի կազմում, ներառյալ՝ իրավաբանական տեղեկատվության տրամադրում.

2) ներկայացուցչությունը կամ պաշտպանությունը՝ քրեական, քաղաքացիական, վարչական և սահմանադրական գործերով:

Ներկայացուցչությունը կամ պաշտպանությունն իրականացվում է քրեական գործով մինչդատական վարույթում, ՀՀ առաջին ատյանի, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարաններում, ինչպես նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանում:

Քրեական գործերով վարույթն իրականացնող մարմինը անվճար իրավաբանական օգնությունն ապահովում է հանրային պաշտպանի գրասենյակի միջոցով՝ ՀՀ օրենսդրությամբ կամ միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում, կամ եթե դա է պահանջում արդարադատության շահը:

Հանրային պաշտպանի գրասենյակը, բացառությամբ քրեական գործով կասկածյալին կամ մեղադրյալին իրավաբանական օգնություն տրամադրելու, ինչպես նաև ստորև նշված դեպքերի, անվճար իրավաբանական օգնությունը տրամադրում է հետևյալ անձանց՝

1) ՀՀ սահմանների պաշտպանության ժամանակ զոհված (մահացած) զինծառայողի ընտանիքի անդամներին.

2) 1-ին և 2-րդ խմբի հաշմանդամներին.

3) դատապարտյալներին.

4) ընտանիքների անապահովության գնահատման համակարգում հաշվառված՝ 0-ից բարձր անապահովության միավոր ունեցող ընտանիքի անդամներին.

5) Հայրենական մեծ պատերազմի և ՀՀ սահմանների պաշտպանության ժամանակ մարտական գործողությունների մասնակիցներին.

6) գործազուրկներին.

7) միայնակ բնակվող կենսաթոշակառուներին.

8) առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին, ինչպես նաև առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների թվին պատկանող անձանց.

9) փախստականներին.

10) ՀՀ-ում ժամանակավոր պաշտպանություն ստացածներին.

11) անվճարունակ այն ֆիզիկական անձանց, որոնք իրենց անվճարունակությունը հաստատող հավաստի տվյալներ են ներկայացնում: Անվճարունակ է համարվում այն ֆիզիկական անձը, որը չունի բավարար եկամուտ, համատեղ բնակվող աշխատող ընտանիքի անդամ, ինչպես նաև բացի անձնական բնակարանից, որպես սեփականություն

չունի այլ անշարժ գույք կամ նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը գերազանցող արժեքի փոխադրամիջոց.

12) հոգեբուժական կազմակերպությունում բուժվող հոգեկան խանգարումներ ունեցող անձանց.

13) օրենքով սահմանված կարգով մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված զոհերի նույնացման հանձնաժողովի կողմից զոհ կամ հատուկ կատեգորիայի զոհ ճանաչված անձանց.

14) ՀՀ-ում ապաստան հայցողներին.

15) խոշտանգումից տուժած անձանց՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի սահմանված կարգով փոխհատուցում ստանալու նպատակով:

Վերը նշված անձանց անվճար իրավաբանական օգնություն ցույց չի կարող տրվել՝

1) ձեռնարկատիրական բնույթի գործերով (ներառյալ՝ կորպորատիվ վեճերով).

2) նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը գերազանցող գույքային (գումարի) պահանջով գործերով, բացառությամբ այն գործերի, որտեղ անձը հանդես է գալիս որպես պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ.

3) եթե առկա են դիմող անձի անվճարունակությունը ժխտող փաստական հավաստի տվյալներ:

• Ու՞մ միջոցով է իրականացվում հանրային պաշտպանությունը:

Հանրային պաշտպանությունն իրականացվում է հանրային պաշտպանի գրասենյակի միջոցով, որը փաստաբանների պալատի կազմում գործող կառուցվածքային ստորաբաժանում է:

• Ո՞վ կարող է համարվել հանրային պաշտպան:

Հանրային պաշտպան է համարվում հանրային պաշտպանի գրասենյակում աշխատող փաստաբանը, որը գործում է հանրային պաշտպանի գրասենյակի ղեկավարի ներկայացմամբ՝ փաստաբանների պալատի նախագահի հետ կնքած աշխատանքային պայմանագրի հիման վրա:

Հանրային պաշտպանի աշխատանքի անցնելու նպատակով կարող է սահմանվել մրցույթ՝ փաստաբանների պալատի խորհրդի սահմանած կարգով:

• *Ինչպես է իրականացվում հանրային պաշտպանի գրասենյակի ֆինանսավորումը:*

Հանրային պաշտպանի գրասենյակի ֆինանսավորումն իրականացվում է պետական բյուջեի միջոցների հաշվին, որը պետք է ապահովի հանրային պաշտպանի գրասենյակի բնականոն գործունեությունը:

Հաշվի առնելով անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու համար դիմած քաղաքացիների հայտերի և փաստացի իրավաբանական օգնություն տրամադրելու դեպքերի վիճակագրական տվյալները, փաստաբանների պալատի խորհուրդը հանրային պաշտպանի գրասենյակի ղեկավարի առաջարկությամբ օրենքով սահմանված ժամկետում հանրային պաշտպանի գրասենյակի ծախսերի նախահաշիվը (բյուջետային հայտը) ներկայացնում է ՀՀ կառավարություն՝ պետական բյուջեի նախագծում ընդգրկելու համար:

Հանրային պաշտպանի գրասենյակին հատկացվող ֆինանսական միջոցները չեն կարող ծախսվել այլ նպատակներով:

• *Իրավունք ունի՞, արդյոք, հանրային պաշտպանն այլ գործով իրավական օգնություն ցույց տալ:*

Հանրային պաշտպանը չի կարող այլ գործով իրավական օգնություն ցույց տալ, բացառությամբ իր կամ իր ազգականի գործով՝ հանրային պաշտպանի գրասենյակի ղեկավարի թույլտվությամբ:

Հանրային պաշտպանն իրավունք չունի անհատույց իրավական օգնություն ցույց տված իր վստահորդից ընդունել գումար կամ այլ թանկարժեք (հիսուն հազար ՀՀ դրամը գերազանցող) նվեր: Այդպիսի գումար կամ թանկարժեք նվեր ստանալու դեպքում, հանրային պաշտպանը պարտավոր է մեկ օրվա ընթացքում, գրավոր ծանուցում ներկայացնել հանրային պաշտպանի գրասենյակի ղեկավարին կամ փաստաբանների պալատի նախագահին ու ստացածը հանձնել փաստաբանների պալատին: Այս կանոնի խախտումը հանդիսանում է ակնհայտ կոպիտ կարգապահական խախտում:

• *Ո՞րն է համարվում շահերի բախում հանրային պաշտպանի գրասենյակում:*

Եթե հանրային պաշտպանի գրասենյակի հանրային պաշտպանները ներկայացնում են հակառակորդ կողմերի շահեր, ապա պարտավոր են միմյանցից գաղտնի պահել գործի նյութերը և այդ գործը միմյա-

նց միջև քննարկման առարկա չդարձնել: Նշված դեպքում, հանրային պաշտպանները պարտավոր են ծանուցումներ ներկայացնել հանրային պաշտպանի գրասենյակի ղեկավարին և փաստաբանների պալատի նախագահին ու այդ պահից սկսած՝ գործի հսկողության տեսանկյունից այդ գործը ներկայացնել միայն փաստաբանների պալատի նախագահի կողմից նշանակված տարբեր փաստաբաններին: Հիշյալ կանոնի խախտումը հանդիսանում է ակնհայտ կոպիտ կարգապահական խախտում:

ՀՈԴՎԱԾ 65.

ՑՈՒՑՄՈՒՆՔ ՏԱԼՈՒ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ի՞նչ են ցուցմունքը և ցուցմունք փալու պարտականությունը:

Համաձայն Սահմանադրության 65-րդ հոդվածի՝ *ոչ ոք պարտավոր չէ ցուցմունք փալ իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականների վերաբերյալ, եթե ողջամտորեն ենթադրելի է, որ այն հեղափոխում կարող է օգտագործվել իր կամ նրանց դեմ: Օրենքը կարող է սահմանել ցուցմունք փալու պարտականությունից ազատվելու այլ դեպքեր:*

Ցուցմունքը քրեադատավարական հասկացություն է: Ցուրաքանչյուր հանցագործության կատարման փաստով համապատասխան մարմինները հարուցում են քրեական գործ և իրականացնում դրա քննություն՝ նպատակ ունենալով հայտնաբերել մեղավորին, ապացուցել նրա մեղքը և արդյունքում նրան ենթարկել քրեական պատասխանատվության: Այս նպատակը հանրային շահերից բխող անհրաժեշտություն է: Որպեսզի այդ նպատակը կենսագործվի, օրենքը սահմանում է, որ բոլոր անձինք պարտավոր են քրեական գործը քննող մարմնի կամ իրենց նախաձեռնությամբ ցուցմունքներ տալ իրենց առաջադրված և քրեական գործի հետ կապված հարցերի վերաբերյալ: Ցուցմունք տալուց հրաժարվելը կամ կեղծ ցուցմունքներ տալը հանցագործություն են: Այսպիսով, քրեական գործի քննության շրջանակում ընդգրկված անձանց համար ցուցմունք տալն իրավական պարտականություն է:

Ո՞րն է ցուցմունք փալու պարտականությունից ազատվելու իրավունքի սահմանադրական բովանդակությունը:

Սահմանադրության 65 հոդվածի դրույթները բացառություն են

անում օրենքով ամրագրված ընդհանուր իրավական պարտականությունից՝ սահմանելով անձանց որոշակի շրջանակ, ովքեր ազատվում են քրեական գործի քննության շրջանակում ցուցմունք տալու պարտականության կատարումից:

Ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու իրավունքը այլ կերպ անվանում են լռելու իրավունք: Այն ունի բավականին լուրջ և խորը բարոյական նախադրյալներ: Որքանով է նպատակահարմար մարդուն ստիպել ցուցմունք տալ, օրինակ՝ ամուսնու դեմ: Ճիշտ է, հանրային շահը պահանջում է հանցագործության բացահատում, սակայն մասնավոր անձանց (շահերի) դիքերից ամուսնու դեմ ցուցմունք տալուն հարկադրելը բարոյապես արդարացված չէ, որովհետև կարող է էականորեն վնասել ամուսնական հարաբերություններին: Սահմանադրությունը ելնում է հանրային և մասնավոր շահերի միասնական, փոխայամանավորված հարաբերակցությունից: Հանրային շահը պահանջում է, որ մարդը պարտավոր է աջակցել իրավապահ և դատական մարմիններին իրավախախտումները բացահայտելու և զսպելու գործում՝ ցուցմունք տալով: Հետևաբար, Սահմանադրության հոդվածի իմաստից բխում է, որ ցուցմունք տալը յուրաքանչյուրի պարտականությունն է: Սակայն այդ աջակցությունը չպետք է անձանց պատճառի անընդունելի բարոյական զրկանքներ: Հետևաբար, բոլոր անձինք չէ, որ պարտավոր չեն գործել հօգուտ հանրային շահերի՝ հանցագործությունների բացահատման անհրաժեշտ արդյունքին հասնելու համար: Սահմանելով ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատ լինելու իրավունքը՝ կոնկրետ դեպքերում, Սահմանադրությունը վերացնում է ցուցմունք տալու հարցում հանրային և մասնավոր շահերի միջև հակասության դրսևորումներից մեկը՝ նախապատվություն տալով անձնական շահերին:

Սահմանադրական այս իրավունքի ձևակերպումից բխում է, որ իր, ամուսնու, կամ մերձավոր ազգականի դեմ ցուցմունք տալն անձի իրավունքն է, բայց ոչ պարտականությունը: Ցանկության դեպքում անձը կարող է իրականացնել ցուցմունք տալու իր իրավունքը՝ սեփական հայեցողությամբ, բայց ոչ հարկադրաբար, պարտադրված: Սակայն, եթե հանկարծ գործում որպես վկա կամ տուժող ներգավված անձը որոշի ցուցմունք տալ ամուսնու կամ մերձավոր ազգականի դեմ, ապա նա պետք է տա միայն ճշմարիտ ցուցմունք: Կեղծ ցուցմունք տալու համար նա կենթարկվի քրեական պատասխանատվության:

Սահմանադրությունը ցուցմունք տալու իրավունքի սահմանափակման որևէ հիմք չի նախատեսում:

Ո՞վքեր են ազատվում ցուցմունք փախու պարտականությունից և ո՞ր պայմաններում:

Ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատ լինելու իրավունքն ամրագրված է Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 13-րդ հոդվածի 3-րդ կետում. «Յուրաքանչյուր ոք իրեն ներկայացված քրեական մեղադրանքի քննության ժամանակ իրավունք ունի... չպարտադրվի իր դեմ ցուցմունք տալու կամ իրեն մեղավոր ճանաչելու»: Դաշնագրի համեմատությամբ՝ ՀՀ Սահմանադրությունը ընդարձակել է ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվող անձանց շրջանակը:

ՀՀ Սահմանադրությունը ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատում է ոչ միայն մեղադրյալին (ամբաստանյալին), նրա ամուսնուն, այլև մերձավոր ազգականներին, որոնց շրջանակը սահմանված է քրեական դատավարության օրենսգրքով: Այդ օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 40-րդ կետը սահմանում է, որ մերձավոր ազգականներ են՝ ծնողները, զավակները, որդեգրողները, որդեգրվածները, հարազատ և ոչ հարազատ (համահայր կամ համամայր) եղբայրները և քույրերը, պապը, տատը, թոռները, ինչպես նաև ամուսինը և ամուսնու ծնողները:

Ճիշտ է, Սահմանադրությունը ցուցմունք տալու իրավունքի սահմանափակման որևէ հիմք չի նախատեսում, սակայն այդ իրավունքը չի ճանաչվում բացարձակ: Այն սահմանում է պայման, համաձայն որի օրենքով սահմանված սուբյեկտը ազատվում է ցուցմունք տալու պարտականությունից, եթե ողջամտորեն ենթադրելի է, որ այդ ցուցմունքը հետագայում կարող է օգտագործվել իր կամ իր մերձավոր ազգականի դեմ: Այս ձևակերպումից բխում է, որ քրեական գործի այլ հանգամանքների վերաբերյալ, այսինքն՝ այն հանգամանքների, որոնք չեն կարող օգտագործվել իր կամ իր մերձավոր ազգականի դեմ, նա պարտավոր է ցուցմունք տալ:

Սահմանադրության 65 հոդվ. 2-րդ մասը սահմանում է, որ օրենքը կարող է սահմանել ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու այլ դեպքեր: Դեպքերի և անձանց այդպիսի շրջանակի որոշումը օրենսդրի իրավունքն է: ՀՀ քր. դատ. օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ

մասում նախատեսված են վկայություններ տալու և տեղեկություններ հայտնելու պարտականություններից ազատելու նաև այլ դեպքեր: Օրինակ, վկայություններ տալու պարտականությունը ազատվում է ձեռնադրված հոգևորական-խոստովանահայրը՝ խոստովանանքից իրեն հայտնի դարձած հանգամանքների մասին:

Ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու իրավունքի ինչ իրավական երաշխիքներ կան:

Քրեական գործերի քննության ընթացքում հաճախ քրեական հետապնդման պետական մարմինը, որևէ մեկին կասկածելով հանցագործության մեջ, նրան նախ հարցաքննում է որպես վկա՝ նախազգուշացնելով, որ ցուցմունք չտալը կամ կեղծ ցուցմունք տալը հանցանք է: Դրանից հետո, եթե այդ անձի ցուցմունքներում կան հանցանքի մեջ իրեն մերկացնող տվյալներ, ապա փոխում են նրա կարգավիճակը՝ դարձնելով կասկածյալ կամ մեղադրյալ: Այսպիսի իրավիճակների համար օրենքը սահմանում է, որ անձը, որին քրեական վարույթն իրականացնող մարմինն առաջարկում է հայտնել կամ տրամադրել հանցանք գործելու մեջ իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականների մեղավորությունը հիմնավորող տեղեկություններ կամ նյութեր, իրավունք ունի հրաժարվել նման տեղեկություններ հայտնելուց և նյութեր տրամադրելուց: Օրենսդրական այս դրույթներից բխում է, որ օրենքը ընդարձակել է սահմանադրական քննարկվող իրավունքի բովանդակությունը, այն տարածելով ոչ միայն ցուցմունքների՝ տեղեկությունների հայտնելու վրա, այլև ենթադրում է նյութեր և ցանկացած այլ տեղեկություն տրամադրելուց հրաժարվելու իրավունք:

ՀՈՒԴԱԾ 66.

ԱՆՄԵՂՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՎԱՐԿԱԾԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Համաձայն Սահմանադրության 66-րդ հոդվածի «Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով, դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով»:

Ո՞րն է այս հիմնական իրավունքի գործողության ոլորտը և ի՞նչ հիմնական հասկացություններ են ընկած դրա հիմքում:

Անմեղության կանխավարկածի, որպես հիմնական իրավունքի

սահմանադրական ձևակերպումից երևում է, որ դրա գործողության ոլորտ է համարվում քրեական դատավարությունը:

Քրեական դատավարությունն օրենքով կարգավորվող հատուկ գործունեություն է, որն իրականացնում են պետական հատուկ մարմինները՝ քննիչը, դատախազը, դատարանը: Այն իրականացվում է քրեական դատավարության օրենսգրքին համապատասխան և դատավարությունն իրականացնող մարմինները պարտավոր են ձեռնարկել բոլոր միջոցառումները, որպեսզի իրենց գործունեության արդյունքում լուծվի միմյանց հետ փոխկապված երեք խնդիր.

ա) քրեական օրենքով արգելված արարք (հանցանք) կատարած յուրաքանչյուր ոք բացահայտվի,

բ) ոչ մի անմեղ անձ հանցանքի կատարման մեջ չկասկածվի, չմեղադրվի և չդատապարտվի,

գ) ոչ ոք անօրինական կամ առանց անհրաժեշտության չենթարկվի դատավարական հարկադրանքի միջոցների, պատժի, իրավունքների և ազատությունների այլ սահմանափակման:

Քրեական դատավարությունն իրականացվում է հանցանք կատարելու փաստով: Ստանալով հաղորդում այդ մասին, պետական մարմինները հարուցում են քրեական գործ և իրականացնում են քրեական վարույթ, որն առաջին հերթին ուղղված է հանցանք կատարած անձի բացահայտմանը, հանցագործության կատարման մեջ նրա մեղքի ապացուցմանը: Վարույթն ընթանում է մի քանի փուլերով՝ հետաքննություն, նախաքննություն, դատական քննություն: Քրեական գործի քննությունն ավարտվում է դատարանի դատավճռով, որն իրավաբանական հետևանքի առումով կարող է լինել մեղադրական և արդարացնող: Այսպիսով, սահմանադրական այս հիմնական իրավունքի գործողության ոլորտը քրեական գործով վարույթն է, որը, որպես հատուկ ընթացակարգ, սկսվում է քրեական գործի հարուցման հարցը լուծելիս և իր մեջ ներառում է գործով իրականացվող և ընդունվող դատավարական որոշումները և գործողությունները:

Ինչպես նշվեց, քրեական գործով վարույթն իրականացնող պետական մարմիններ են դատարանը, իսկ մինչդատական վարույթում՝ հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը: Վերջին երեքը կոչվում են նաև քրեական հետապնդման մարմիններ: Այդ մարմինները քրեական հետապնդման ողջ ընթացքում անձին ներկայացնում են մեղադրանք, այսինքն, օրենքով սահմանված կարգով առաջադրված հիմ-

Նավորում՝ կոնկրետ անձի կողմից քրեական օրենսգրքով արգելված արարքի կատարման մասին:

Սահմանադրության 66-րդ հոդվածն այդ կապակցությամբ սահմանել է, որ հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Այս իրավունքին թղթակցում է հասարակության, պետության և նրա մարմինների պարտականությունը՝ անձին համարել և վերաբերվել անմեղ, մինչև մեղադրական դատավճռի կայացումը և օրինական ուժի մեջ մտնելը:

Ովքեր են կասկածյալը և մեղադրյալը քրեական գործով վարույթի ընթացքում:

Քրեական գործով վարույթի ողջ ընթացքում անձը, ով կապ ունի հանցանքի կատարման հետ, կարող է լինել երկու կարգավիճակով՝ կասկածյալ կամ մեղադրյալ:

Մեղադրյալն այն անձն է, որի նկատմամբ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից կայացված է որոշում՝ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին: Այսինքն, այդ անձը մեղադրվում է հանցանքի կատարման մեջ, իսկ այդ մեղադրանքը հիմնավորված է:

Կասկածյալ է այն անձը, որը ձերբակալվել է հանցանք կատարելու մեջ կասկածվելու պատճառով կամ որի նկատմամբ մինչև մեղադրանք առաջադրելը, այսինքն՝ մեղադրյալ ճանաչելը, կիրառվել է խափանման միջոց: Կասկածյալը կարող է վերածվել մեղադրյալի, սակայն կարող է նաև ազատ արձակվել:

Սահմանադրության 66-րդ հոդվածի իմաստից բխում է, որ անմեղության կանխավարկածի իրավունք ունի հանցագործության համար մեղադրվողը, այսինքն՝ մեղադրյալը: Սակայն քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասն այդ իրավունքը վերապահում է նաև կասկածյալին:

Ո՞վ է պարտավոր ապացուցել մեղավորությունը:

Անմեղության կանխավարկածի կարևոր տարրերից է հանցանք կատարելու մեջ մեղքի ապացուցման հարցը: Դա շատ կարևոր է, քանի որ հին և միջին դարերում որոշ երկներում գործում էր հակառակ սկզբունքը՝ մեղավորության կանխավարկածը, այսինքն՝ անձը համարվում էր մեղավոր ի սկզբանե, եթե չապացուցվեր, որ նա անմեղ էր:

Արդի ժողովրդավարական հասարակություններում գործում է հա-

կառակ սկզբունքը: Իսկ որպես դրա երաշխիքներ, օրենքը (քր. դատ. օրենսգրքի 18-րդ հոդվ. 2-րդ մասը) սահմանում է, որ կասկածյալը կամ մեղադրյալը պարտավոր չեն ապացուցելու իրենց անմեղությունը: Նրանց անմեղության ապացուցման պարտականությունը չի կարող դրվել պաշտպանության կողմի վրա: Պաշտպանության կողմում, բացի կասկածյալից և մեղադրյալից, մտնում են նաև փաստաբան-պաշտպանը, կասկածյալի և մեղադրյալի օրինական ներկայացուցիչները, օրինակ՝ անչափահաս մեղադրյալի ծնողները:

Հանցանքի կատարման գործում կասկածյալին կամ մեղադրյալին առաջադրված մեղադրանքի ապացուցման և նրանց ի պաշտպանություն բերված փաստարկների հերքման պարտականությունը կրում է մեղադրանքի կողմը, այսինքն՝ հիմնականում քրեական հետապնդման մարմինները:

Ի՞նչ է մեղավորության մասին հերքությունը և ինչպիսի՞ն պետք է լինի այն:

Որպեսզի քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմինը հանգի հետևության ինչ-որ մեկի ինչ-որ հանցանք կատարելու հարցում, նա իրականացնում է բազմաթիվ դատավարական գործողություններ՝ նպատակ ունենալով բացահայտել հանցանք կատարած անձին, ինչպես նաև վերջինիս մեղավորությունը հանցանքի կատարման մեջ: Դատավարական գործողությունները ձեռնարկվում են գործով ապացույցներ ձեռք բերելու համար:

Ապացույցները պետք է լինեն հավաստի և հիմնավոր, համոզեցուցիչ հավաստեն մեղադրվող անձի մեղքը: Քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմինն այդ ապացույցների հիման վրա պետք է հետևության հանգի անձի մեղավորության մասին: Նման օրինական գործելակերպը պետական մարմինների պարտականությունն է: Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի համաձայն պետական մարմինների այդ պարտականությանը թղթակցում են մեղադրվողի օրենքով սահմանված որոշակի իրավունքներ, մասնավորապես՝

ա) ենթադրություններից զերծ մնալու իրավունքը (քր. դատ. օր. 18-րդ հոդված, 3-րդ մաս),

բ) չփարատված կասկածները հօգուտ իրեն մեկնաբանելու իրավունքը (քր. դատ. օր. 18-րդ հոդված 4-րդ մաս):

Ինչ է ենթադրություններից զերծ մնալու իրավունքը:

Հանցանք գործելու մեջ անձի մեղավորության մասին հետևությունը չի կարող հիմնվել ենթադրությունների վրա, այն պետք է հաստատվի գործին վերաբերող փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջությամբ: Եթե քրեական գործով վարույթի ընթացքում անձի մեղքը չի ապացուցվում, գործով նոր ապացույցներ ձեռք բերելու բոլոր հնարավորությունները սպառված են, ապա քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման, իսկ գործի վարույթը՝ կարճման:

Ինչ է չփարատված կասկածները հոգուտ իրեն մեկնաբանելու իրավունքը:

Մեղադրանքն ապացուցված լինելու վերաբերյալ բոլոր կասկածները, որոնք չեն կարող փարատվել օրենքին համապատասխան պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում, մեկնաբանվում են հոգուտ մեղադրյալի կամ կասկածյալի: Օրինակ, գործով միակ վկայի տեսողությունը լավը չէ: Նա ցուցմունք է տալիս, որ ճանաչման ներկայացված անձը կարծես թե նման է հանցանք կատարողին: Եթե չկա այլ ապացույց փաստը հաստատելու կամ հերքելու, ապա վկայի ցուցմունքը չփարատված կասկած է, և պետք է մեկնաբանվի հոգուտ մեղադրյալի: Այսինքն, այդ ապացույցը՝ վկայի ցուցմունքը պետք է համարել գոյություն չունեցող:

Ինչու՞ է կարևոր անմեղության կանախավարկածի իրավունքը:

Անշուշտ, մեղավորության մասին քննիչի, դատախազի հետևությունները պաշտոնական բնույթ ունեն: Սակայն ոչ քննիչը և ոչ էլ դատախազը չեն որոշում մեղադրյալի վերջնական մեղավորության հարցը: Նրանց հետևությունները նախնական վարկած են: Միայն դատարանն իրավունք ունի անձին մեղավոր ճանաչել և նրա նկատմամբ պատիժ կիրառել: Ընդ որում, դատարանը ևս գործի դատական քննության ողջ ընթացքում մեղադրվողին պետք է վերաբերվի որպես անմեղի:

Մեղքի հաստատումը կատարվում է միայն օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Հետևաբար, մինչև այդ դատավճիռը, ոչ ոք իրավունք չունի անձի նկատմամբ վերաբերվել որպես հանցագործի: Գործի քննության ընթացքում կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառվող խափանման միջոցները չեն կարող պարունակել պատժի տարրեր (քր. դատ. օր. 18-րդ հոդված, 5-րդ մաս): Ձերբակալումը,

կալանքը և դատավարական հարկադրանքի մյուս միջոցները ընդամենը գործի քննությանը նպաստող միջոցներն են, այլ ոչ թե պատիժ:

ՀՈԴՎԱԾ 68.

ԿՐԿԻՆ ԴԱՏՎԵԼՈՒ ԱՐԳԵԼՔԸ

Սահմանադրության 68-րդ հոդվածը սահմանում է, որ՝

1. Ոչ ոք չի կարող կրկին դատվել նույն արարքի համար:

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասի դրույթները չեն խոչընդոտում գործի վերանայմանը՝ օրենքին համապատասխան, եթե առկա են նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքներ, կամ գործի քննության ժամանակ տեղ են գտել հիմնարար թերություններ, որոնք կարող էին ազդել գործի արդյունքի վրա:

Նույն արարքի համար կրկին դատելու սահմանադրական արգելքն առավել մանրամասն կարգավորում է ստացել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիային կից 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածում. «Ոչ ոք չպետք է միևնույն պետության իրավասության շրջանակներում երկրորդ անգամ քրեական կարգով դատվի կամ պատժվի այն հանցագործության համար, որի համար նա արդեն վերջնականապես արդարացվել է կամ դատապարտվել է այդ պետության օրենքին և քրեական դատավարական իրավունքին համապատասխան»:

ՀՀ Սահմանադրության վերոնշյալ դրույթի իմաստը պետք է բացահատել դատական պաշտպանության, արդար դատական քննության և դատապարտվածի բողոքարկման իրավունքների համատեքստում: Դա նշանակում է, որ այդ արգելքը չի տարածվում քրեական գործն ըստ էության լուծող դատավարական ակտերի բողոքարկման սովորական կառուցակարգերի վրա, օրինակ՝ վերաքննություն, վճռաբեկություն, հսկող դատախազի կողմից քրեական գործի կարճման վերաբերյալ քննիչի որոշման վերացում և այլն:

Կրկին դատելու արգելքը պարտականություն է պետության համար և իրավունք անհատների համար:

Ինչ է նշանակում նույն արարքի համար կրկին դատելու արգելքը քրեական օրենսգրքի իմաստով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքում կրկին անգամ դատապարտելու անթույ-

լատրելիության իրավադրույթը դիտարկվում է որպես արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի բովանդակային տարր (ՀՀ քր. օր. 10 հոդված):

Այդ դրույթի հիմնավորումն այն ելակետային մոտեցումն է, որ եթե անձը դատավճռով պետության անունից ենթարկվել է քրեական պարսավանքի ու կրել է դատավճռով նշանակված զրկանքները, ապա կատարել է պատասխանատվություն կրելու իր պարտականությունը, հետևաբար, ինքը համարվում է իր մեղքը քաված և իրավունք ունի պահանջելու, որ պետությունը նույն արարքի համար իրեն կրկին չդատապարտի կամ չպատժի:

Քրեական օրենքը արգելում է միևնույն հանցագործության որակումը քրեական օրենսգրքի մեկից ավելի հոդվածներով, եթե դրանցում պարունակվող նորմերը հարաբերակցվում են որպես ընդհանուր և հատուկ նորմեր: Արգելվում է նաև միևնույն հանգամանքը հաշվի առնել և՛ հանցանքը որակելիս, և՛ պատժի տեսակն ու չափն ընտրելիս: Օրինակ, օրենքը հանցանք կատարելն այլ հանցագործությունը թաքցնելու կամ դրա կատարումը հեշտացնելու նպատակով համարում է քրեական պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանք: Մեկ այլ հոդվածում, որպես հանցանք, նախատեսված է սպանության կատարումը այլ հանցանքը թաքցնելու կամ դրա կատարումը հեշտացնելու նպատակով: Եթե անձը կատարել է այդպիսի սպանություն, ապա պատիժ նշանակելիս դատարանը չի կարող որպես ծանրացնող հանգամանք հաշվի առնել վերը նշված ծանրացնող հանգամանքը:

Կրկին դատելու արգելքը վերաբերում է նաև ՀՀ տարածքից դուրս հանցանք կատարած անձանց: Եթե ՀՀ քաղաքացին կամ ՀՀ-ում մշտապես բնակվող քաղաքացիություն չունեցող անձն այլ պետությունում արդեն դատապարտվել է այնտեղ կատարած հանցանքի համար և կրել է համապատասխան պատիժ, ապա այդ նույն արարքի համար ՀՀ դատարանների կողմից նա չի կարող կրկին ենթարկվել քրեական պատասխանատվության:

Ինչ է նշանակում նույն արարքի համար կրկին դատելու արգելքը քրեական դատավարությունում:

Կրկնակի դատապարտման արգելքը դիտվում է քրեական դատավարության սկզբունք, այսինքն՝ ելակետային դրույթ, համաձայն որի

«Ոչ ոք չի կարող նույն արարքի համար կրկին դատապարտվել: Նույն անձի վերաբերյալ նույն դեպքի առթիվ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռի կամ որոշման, ինչպես նաև քրեական հետապնդման մարմնի չվերացված որոշման առկայությունը բացառում է քրեական գործ նորոգելը, մեղադրանքն ավելի ծանրով փոխարինելը, ավելի խիստ պատիժ նշանակելը»:

Սկզբունքի գրծնական նշանակությունը այն է, որ քանի դեռ օրենքով սահմանված կարգով չի վերացվել կայացված դատավճիռը կամ վերջնական որոշումը, բացառվում է նույն անձի վերաբերյալ նույն դեպքի առթիվ քրեական գործը նորոգելը, մեղադրանքն ավելի ծանրով փոխարինելը կամ ավելի խիստ պատիժ նշանակելը:

Բացարձակ է, արդյոք, նույն արարքի համար կրկին դատվելու արգելքը:

«Ոչ ոք չի կարող կրկին դատվել նույն արարքի համար» արգելքը չի խոչընդոտում գործի վերանայմանը՝ օրենքին համապատասխան, եթե առկա են **նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքներ, կամ գործի քննության ժամանակ տեղ են գտել էական թերություններ**, որոնք կարող էին ազդել գործի արդյունքի վրա: Դա նշանակում է, որ եթե որևէ հանցանք կատարելու համար ինչ-որ մեկը դատապարտվել է, սակայն դրանից հետո այդ գործով կամ առաջացել են նոր հանգամանքներ կամ ի հայտ են եկել նոր (բացահայտված) հանգամանքներ կամ գործի քննության էական թերություններ, ապա գործը կարող է վերանայվել և կայացվել նոր դատական վերջնական որոշում: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն այդ բացառիկ հիմքերի կիրառմամբ քրեական գործով վարույթի վերսկսումը չի համարում նույն արարքի կապակցությամբ երկրորդ վարույթի իրականացում:

Ինչ է նոր հանգամանքը՝ որպես քրեական գործի վերանայման հիմք:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի համաձայն, նոր հանգամանքներ են ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից քրեական գործով կիրառված օրենքը հակասահմանադրական ճանաչելը, կամ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճռով ՀՀ դատարանի կողմից քննված գործում ՄԻԵԿ-ով ամրագրված իրավունքների խախտում ճանաչելը: Օրինակ, որևէ անձի դատապարտել են քրեական օրենսգրքի ինչ-որ հոդվածով, որը հետագայում ՀՀ Սահմանա-

դրական դատարանը ճանաչել է հակասահմանադրական և անվավեր: Դա հիմք է գործի վերաքննության համար:

Ինչ է նոր ի հայտ եկած հանգամանքը՝ որպես քրեական գործի վերանայման հիմք:

Այս հանգամանքներն, ի տարբերություն նախորդ տեսակի, ոչ թե նոր են առաջացել, այլ դրանք կային, սակայն դրանց գոյության փաստը հայտնի է դարձել հետագայում: Օրինակ, այդպիսիք են գործի նախորդ քննության ընթացքում արդարադատության դեմ ուղղված հանցանքների կատարումը, որոնք հայտնի են դարձել հետագայում, մասնավորապես՝ սուտ ցուցմունք տալը, սխալ թարգմանություն կատարելը, կեղծ փորձագիտական եզրակացություն տալը, իրեղեն ապացույցները կամ փաստաթղթերը կեղծելը, վարույթն իրականացնող անձի կամ դատավորի կողմից հանցավոր գործողություններ կատարելը: Այդ փաստերը պետք է ազդած լինեն գործի ելքի վրա և ճանաչվեն դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

Ինչ են գործի քննության ժամանակ տեղ գտած էական թերությունները:

Դրանք այն բացառիկ դեպքերն են, երբ գործի նախորդ դատական քննության ընթացքում թույլ են տրվել նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի հիմնարար խախտումներ, որոնց արդյունքում ընդունված դատավարական ակտը խաթարում է արդարադատության բուն էությունը, խախտում է սահմանադրորեն պաշտպանվող շահերի անհրաժեշտ հավասարակշռությունը: Օրինակ՝ տեղի են ունեցել առավել ծանր բնույթ ունեցող քրեական օրենքի սխալ կիրառում կամ քրեադատավարական օրենքի էական խախտումներ, որոնք կարող էին ազդել գործի արդյունքի:

ՀՈՂՎԱԾ 70.

ՆԵՐՄԱՆ ԽՆԴՐԱՆՔԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ներման խնդրանքի իրավունքն ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 70-րդ հոդվածով, համաձայն որի՝ «Յուրաքանչյուր դատապարտյալ ունի ներման, ներառյալ նշանակված պարիօժը մեղմացնելու խնդրանքի իրավունք: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով»:

● *Բնչ է ներումը:*

Ներումը հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ մարդու արժանապատվությունը հարգելու, մարդասիրության, արդարության սահմանադրական սկզբունքների անմիջական գործողության դրսևորում է:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի համաձայն, հանցագործության համար դատապարտված անձը ներման ակտով կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն ազատվել ինչպես հիմնական, այնպես էլ լրացուցիչ պատժից, կամ պատժի չկրած մասը կարող է փոխարինվել ավելի մեղմ պատժատեսակով, կամ կարող է վերացվել դատվածությունը:

Ներման ինստիտուտի օրենսդրական գործող կարգավորումը վկայում է, որ ներման խնդրանքի իրավունքի իրացման համար որևէ սահմանափակում նախատեսված չէ, ներում հայցելու իրավունքից կարող է օգտվել յուրաքանչյուր դատապարտյալ:

● *Ո՞րն է համաներման և ներման տարբերությունը:*

ՀՀ Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխություններով) 117-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՀՀ Ազգային ժողովը, ՀՀ կառավարության առաջարկությամբ, պատգամավորների ընդհանուր թվի ծայների մեծամասնությամբ կարող է ընդունել համաներման մասին օրենք: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածի համաձայն, համաներման ակտով հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, իսկ դատապարտյալը կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն ազատվել ինչպես հիմնական, այնպես էլ լրացուցիչ պատժից, կամ պատժի չկրած մասը կարող է փոխարինվել ավելի մեղմ պատժատեսակով, կամ կարող է վերացվել դատվածությունը:

Այսպիսով, համաներումը նորմատիվ ակտ է, այն հայտարարվում է անհատապես չորոշված անձանց շրջանակի նկատմամբ: Համաներման ակտով քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելը հնարավոր է քրեական դատավարության ցանկացած փուլում: Համաներման նախաձեռնությունը բխում է պետական մարմնից: Համաներում կիրառելու համար անհրաժեշտ են համապատասխան մարմինների ակտերը: Համաներումը կիրառվում է բավականաչափ երկար ժամանակահատվածի ընթացքում:

Ի տարբերությունը վերը նշվածի, ներումը չունի նորմատիվ բնույթ: Այն անհատական ակտ է և իրականացվում է անհատապես որոշված

անձի նկատմամբ: Ներման ակտով հնարավոր չէ անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից: Հանցանք կատարած անձը չի կարող ներման ակտով ազատվել պատժից, քանի դեռ դատավճիռ չի կայացվել: Ներման նախաձեռնությունը պատկանում է դատապարտյալին, նրա հարազատներին, այլ անձանց: Ներման ակտը անձին պատժից ազատելու իրավական հիմք է: Ներումն ունի միանվագ բնույթ:

• Ո՞վ է իրավասու լուծելու դատապարտյալներին ներում շնորհելու հարցը:

ՀՀ Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխություններով) 135-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատապարտյալներին ներում շնորհելու հարցը լուծում է Հանրապետության նախագահն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով:

Ներում շնորհելու գործընթացը դեռևս կարգավորվում է ՀՀ Նախագահի 2003 թվականի նոյեմբերի 19-ի՝ «Դատապարտյալների ներման խնդրագրերը քննարկելու կարգը հաստատելու մասին» հրամանագրով:

• Ի՞նչ հիմքով է քննության առնվում դատապարտյալին ներում շնորհելու հարցը:

ՀՀ Նախագահը դատապարտյալին ներում շնորհելու հարցը քննության է առնում դատապարտյալի ներման խնդրագրի հիման վրա:

• Ի՞նչ որոշումներ են կայացվում դատապարտյալների ներման խնդրագրերի քննության առնելու արդյունքում:

Քննության առնելով դատապարտյալների ներման խնդրագրերը, ՀՀ Նախագահն իրավասու է ներում շնորհելով՝

ա) լրիվ կամ մասնակիորեն ազատել հիմնական կամ լրացուցիչ պատիժը կրելուց.

բ) պատժի չկրած մասը փոխարինել ավելի մեղմ պատժատեսակով.

գ) պատիժը կրած անձանց լրիվ կամ մասնակիորեն ազատել պետության օգտին դատավճիռներով գանձվող նյութական վնասի հետագա հատուցումից.

դ) վերացնել դատվածությունը:

**• ԵՐՐ ԵՆ ԶՆՆԱՐԿՎՈՒՄ ԴԱԿՐԱԿԱՐԿՅԱԼՆԵՐԻ ՆԵՐՄԱՆ ԽՆԴՐԱԳՐԵ-
ՐԸ**

Ներման խնդրագրերը քննարկվում են միայն դատավճիռներն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո, իսկ նյութական վնասի հետագա հատուցումից ազատելու վերաբերյալ խնդրագրերը՝ հիմնական պատիժը կրելուց հետո:

• ԻՆչ Է ԽԱՀՎԻ ԱՈՆՎՈՒՄ ՆԵՐՄԱՆ ԽՆԴՐԱԳՐԵՐԸ ԶՆՆԱՐԿԵԼԻՍ:

Ներման խնդրագրերը քննարկելիս ԽԱՀՎԻ ԵՆ ԱՈՆՎՈՒՄ կատարված հանցագործության բնույթը և հանրության համար վտանգավորության աստիճանը, դատապարտյալի անձը, պատիժը կրելու վայրում նրա վարքը, աշխատանքի նկատմամբ վերաբերմունքը, պատժի կրած ժամկետը, առողջական վիճակը, ընտանիքի սոցիալական վիճակը և ուշադրության արժանի այլ հանգամանքներ:

Այն անձանց, որոնց նախկինում ներում է շնորհվել կամ որոնց նկատմամբ նախկինում կիրառվել է համաներում կամ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատում կամ պատժի չկրած մասի փոխարինում ավելի մեղմ պատժով, եթե նրանք մինչև դատավճռության մարումը կամ վերացումը նորից դիտավորյալ հանցագործություն են կատարել, կարող է ներում շնորհվել միայն բացառիկ դեպքերում:

• ԻՆչ ԿԱՐԳՈՎ ԵՎ ԺԱՄԿԵՎՈՒՄ ԵՆ ԴԱԿՐԱԿԱՐԿՅԱԼՆԵՐԻ ՆԵՐՄԱՆ ԽՆԴՐԱԳՐԵՐՆ ՈՒՂԱՐԿՎՈՒՄ ԶՆՆԱՐԿՄԱՆ:

Դատապարտյալների ներման խնդրագրերը պատիժը կրելու վայրի կամ պատժի ի կատար ածումը տնօրինող մարմնի վարչակազմի միջոցով երկշաբաթյա ժամկետում ուղարկվում են ՀՀ Նախագահի քննարկմանը՝ կից ներկայացնելով դատարանների որոշումների ու դատավճիռների պատճենները, դատապարտյալների աշխատանքի և վարքի մասին բնութագրերը, ինչպես նաև ներում շնորհելու հարցի քննարկման համար անհրաժեշտ այլ փաստաթղթեր ու տվյալներ:

Ցմահ ազատագրված դատապարտված անձանց ներման խնդրագրերի վերաբերյալ նյութերն ուղարկվում են ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահին և ՀՀ արդարադատության նախարարին: Վերջիններս ոչ ուշ, քան դրանք ստանալու օրվանից երկշաբաթյա ժամկետում, ՀՀ Նախագահին են ներկայացնում եզրակացություններ՝ նշելով հանցագործության կատարման հանգամանքները, դրա առաջացրած հետ-

լանքները, դատապարտյալի անձի մասին տվյալները և իրենց առաջարկությունները յուրաքանչյուր խնդրագրի վերաբերյալ:

Անհրաժեշտության դեպքում դատապարտյալների ներման խնդրագրերի վերաբերյալ նյութերն ուղարկվում են ՀՀ գլխավոր դատախազին կամ ՀՀ կառավարությանն առընթեր ազգային անվտանգության ծառայության տնօրենին՝ մեկամսյա ժամկետում եզրակացություն տալու, կամ ՀՀ Նախագահի հարցմամբ ՀՀ արդարադատության խորհուրդ՝ կարծիք ներկայացնելու համար:

• Ու՛մ կողմից են նախապես քննարկվում ներման խնդրագրերը:

Ներման խնդրագրերը, նախքան ՀՀ Նախագահի քննարկմանը ներկայացնելը, նախապես քննարկվում են ՀՀ Նախագահի կողմից կազմավորված ՀՀ Նախագահին առընթեր ներման հարցերի հանձնաժողովում:

• Ի՞նչ ընթացակարգով է գործում ՀՀ Նախագահին առընթեր ներման հարցերի հանձնաժողովը:

ՀՀ Նախագահին առընթեր ներման հարցերի հանձնաժողովի նիստերն անցկացնում է հանձնաժողովի նախագահը, իսկ նրա բացակայության դեպքում հանձնաժողովի որոշմամբ, նրա անդամներից որևէ մեկը:

Հանձնաժողովի նիստերն իրավազոր են, եթե դրանց ներկա է հանձնաժողովի կազմի կեսից ավելին: Որոշումներն ընդունվում են հանձնաժողովի նիստին ներկա անդամների ձայների մեծամասնությամբ:

Կազմվում է հանձնաժողովի նիստի արձանագրություն, որում գրանցվում են հանձնաժողովի առաջարկությունները քննարկվող խնդրագրերի վերաբերյալ:

Հանձնաժողովի նիստին խորհրդակցական ձայնի իրավունքով մասնակցում են ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահը, ՀՀ գլխավոր դատախազը, ՀՀ արդարադատության նախարարը, ՀՀ կառավարությանն առընթեր ազգային անվտանգության ծառայության տնօրենը:

• Ի՞նչ փաստաթղթեր են ներկայացվում ՀՀ Նախագահին դադարապարտյալին ներում շնորհելու հարցը լուծելու համար:

ՀՀ Նախագահի քննարկմանը են ներկայացվում ներում շնորհելու մասին խնդրագրերն ու միջնորդությունները՝ ՀՀ Նախագահին առընթեր ներման հարցերի հանձնաժողովի առաջարկություններով հանդերձ:

● Ինչ իրավական ակտերով է ՀՀ Նախագահը բավարարում կամ մերժում ներման խնդրագրեր:

Ներման խնդրագրերը բավարարելու կամ մերժելու մասին ՀՀ Նախագահը հրապարակում է հրամանագրեր:

● Տեղեկացվո՞ւմ են, արդյոք, դիմողներն իրենց ներման խնդրագրերի քննարկման արդյունքների մասին:

Այո, գրավոր տեղեկացվում են:

● Ներման խնդրագրերի մերժման կամ մասնակի բավարարման դեպքերում դատապարտյալների կողմից կարո՞ղ են, արդյոք, ներկայացվել ներման նոր խնդրագրեր և ի՞նչ ընթացակարգերով:

Ներման խնդրագրերը մերժելու դեպքում, եթե ուշադրության արժանի նոր հանգամանքներ չկան, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների համար դատապարտված անձանց կողմից ներկայացված ներման նոր խնդրագրերը ՀՀ Նախագահի քննարկմանը կարող են ներկայացվել նախորդ խնդրագրերի մերժման օրվանից մեկ տարի անց, իսկ այլ հանցագործությունների համար դատապարտված անձանց կողմից ներկայացված նոր խնդրագրերը՝ վեց ամիս անց:

Նյութական վնասի հետագա հատուցումից ազատելու վերաբերյալ խնդրագրերի մերժման դեպքում նոր խնդրագրերը կարող են ՀՀ Նախագահի քննարկմանը ներկայացվել նախորդ խնդրագրերի մերժման օրվանից մեկ տարի հետո:

Մինչև նշված ժամկետների ավարտն ստացված նոր խնդրագրերը կցվում են եղած նյութերին:

Ներման խնդրագրերը մասնակիորեն բավարարվելուց հետո նույն դատապարտյալներից ստացված նոր խնդրագրերը կարող են քննարկվել միայն ուշադրության արժանի նոր հանգամանքների առկայության դեպքում:

● Ի կապարումն ռ՞մարմիններ են ուղարկվում ներման խնդրագրերը բավարարելու կամ մերժելու մասին ՀՀ Նախագահի հրամանագրերը:

Ներման խնդրագրերը բավարարելու կամ մերժելու մասին ՀՀ Նախագահի հրամանագրերն ի կատարումն ուղարկվում են՝

- ցմահ ազատազրկման, որոշակի ժամկետով ազատազրկման, կալանքի, ուղղիչ աշխատանքների, գույքի բռնագրավման, հատուկ

կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելու, հանրային աշխատանքների, որոշակի պաշտոնների զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու և տուգանքի դատապարտված անձանց վերաբերյալ՝ ՀՀ արդարադատության նախարարություն,

- կալանքի, ինչպես նաև կարգապահական գումարտակում պահելու դատապարտված զինծառայողների վերաբերյալ՝ ՀՀ պաշտպանության նախարարություն,

- նյութական վնասի հետագա հատուցումից ազատելու և դատվածության վերացման վերաբերյալ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարան:

Ներման խնդրագրերը բավարարելու մասին ՀՀ Նախագահի հրամանագրերի քաղվածքներն ուղարկվում են ՀՀ վճռաբեկ դատարան, ՀՀ գլխավոր դատախազություն և ՀՀ կառավարությանն առընթեր ՀՀ ոստիկանության տեղեկատվական կենտրոն:

• Երբ են ի կապար ածվում ներման խնդրագրերի մասին ՀՀ Նախագահի հրամանագրերը:

Ներման խնդրագրերի մասին ՀՀ Նախագահի հրամանագրերն ի կատար են ածվում անհապաղ՝ հրամանագրերի քաղվածքներն ստանալուն պես: Այդ հրամանագրերի կատարման մասին հաղորդագրությունները ՀՀ Նախագահին են ուղարկվում այն մարմինները, որոնց վրա դրված է այդ հրամանագրերի կատարումը:

• Ո՞վ է նախապարաստում և վերահսկում ներման խնդրագրերի մասին ՀՀ Նախագահի հրամանագրերի կապարումը:

ՀՀ Նախագահի քննարկմանը ներկայացվող անհրաժեշտ նյութերը նախապատրաստումը, ինչպես նաև ներման խնդրագրերի մասին ՀՀ Նախագահի հրամանագրերի կատարումը վերահսկում է ՀՀ Նախագահի աշխատակազմի ներման, քաղաքացիության, պարգևների և կոչումների վարչությունը:

ՀՈԴՎԱԾ 71.

ՄԵՂՔԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ ԵՎ ՊԱՏԺԻ ՀԱՄԱՉԱՓՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ

Մարդու արդարադատական իրավունքների այս երաշխիքը ամրագրված է Սահմանադրության 71-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝

1. *Հանցանք կատարած անձի պատժի հիմքը նրա մեղքն է:*
2. *Օրենքով սահմանված պատիժը, ինչպես նաև նշանակված պատժադատակր և պատժաչափը պետք է համաչափ լինեն կատարված արարքին:*

Սահմանադրության այս հոդվածն ամրագրում է քրական օրենսդրության երկու կարևոր սկզբունք՝ ա) **ըստ մեղքի պատասխանատվության**, բ) **արդարության ու պատասխանատվության անհատականացման**:

Քրեական օրենսդրության սկզբունքները ելակետային դրույթներ են, որոնց հիման վրա քրեական օրենսգրքով սահմանվում, իսկ այնուհետև կիրառվում է հանցագործության համար քրեական պատասխանատվությունը: Այդ սկզբունքները ձևավորվել են քաղաքացիական, իրավական հասարակությանը զուգընթաց: Դրանք ղեկավար դրույթներ են և՛ օրենսդիր մարմնի համար, և՛ դատարանների համար: Օրինակ, պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքը առաջին հերթին հաշվի է առնում օրենսդիրը՝ նախատեսելով այլընտրանքային սանկցիա իրավունքի նորմում: Այնուհետև դատարանը, ելնելով հանցագործի անձից, ընտրում է կամ ազատազրկումը կամ տուգանքը որպես պատասխանատվության միջոց:

Ըստ մեղքի պատասխանատվության սահմանադրական սկզբունքը հռչակում է, որ հանցանք կատարած անձի պատժի հիմքը նրա մեղքն է (ՀՀ Սահմանադրություն, հոդ. 71, 1-ին մաս): Իսկ արդարության ու պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքը սահմանում է, որ հանցագործության համար օրենքով նախատեսված պատիժը, ինչպես նաև նշանակված պատժատեսակը և պատժաչափը պետք է համաչափ լինեն կատարված արարքին (ՀՀ Սահմանադրություն, հոդ. 71, 2-րդ մաս):

Ի՞նչ է քրեական պատասխանատվությունը և ի՞նչ դեր է կատարում դրանում մեղքը:

Հանցավոր արարքները հանրության համար վտանգավոր և վնասակար են: Հենց իրենց վտանգավորության ուժով են դրանք օրենքով արգելվում պետության կողմից, ճանաչվում հանցագործություն: Հանցագործությանը հետևում է քրեական պատասխանատվությունը:

Քրեական պատասխանատվությունը հանցանք կատարած անձի նկատմամբ օրենքով սահմանված կարգով կիրառվող պետական հարկադրանքի տեսակ է, որը նախատեսված է խախտված քրեական նորմի սանկցիայով: Այն պետության անդրադարձն է կատարված հանցանքին: Պատասխանատվությունն արտահայտվում է մեղավորի պարսավանքով, նրա նկատմամբ որոշակի զրկանքներ կիրառելով, որոնք պետք է կրի մեղավորը, հանցագործը՝ իր պատճառած վնասի դիմաց: Մեղավոր անձը չէր կրի դրանք, եթե չկատարեր հանցանք:

Քրեական պատասխանատվության փաստական հիմքը կատարված հանցանքն է: Եթե չկա հանցանքը՝ որպես իրականության փաստ, ապա չի կարող լինել նաև քրեական պատասխանատվությունը: Այստեղ գործում է «Չկա պատասխանատվություն առանց հանցանքի» սկզբունքը: Բայց քրեական պատասխանատվության ոլորտում գործում է մեկ այլ կարևոր սկզբունք ևս՝ «**եթե չկա մեղք, ուրեմն չկա հանցանք, հետևաբար՝ քրեական պատասխանատվություն և պատիժ**»:

Խնչ է մեղքը և որո՞նք են դրա ձևերը:

Քրեական օրենսգիրքը սահմանում է, որ անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության միայն հանրության համար վտանգավոր այնպիսի գործողության կամ անգործության և հանրության համար վտանգավոր հետևանքների համար, որոնց վերաբերյալ նրա մեղքը հաստատված է իրավասու դատարանի կողմից:

Այս դեպքում օրենքի հիմքում ընկած է հետևյալ տրամաբանությունը: Իրավական իրադրություններում հասարակական կյանքի սուբյեկտները կանգնած են երկընտրանքի առաջ: Անհատն իր կամքով կարող է վարվել իրավաչափ կամ ոչ իրավաչափ: Եթե նա ընտրել է երկրորդ տարբերակը՝ առկա է իրավախախտում, որում անձն ունի մեղք և պետք է կրի պատասխանատվություն:

Մեղքն անձի հոգեբանական վերաբերմունքն է սեփական վարքագծի և նրա հետևանքների նկատմամբ, որում արտացոլված են նրա բացասական և թեթևամիտ վերաբերմունքը իրավունքի, հասարակության և պետության շահերի, այլ անձանց իրավունքների

նկատմամբ: Տարբերվում են մեղքի երկու ձև՝ դիտավորություն և անզգուշություն:

Դիտավորությունը մեղքի այն ձևն է, երբ իրավախախտում կատարած անձը նախատեսում և ցանկանում է հանրորեն վտանգավոր հետևանքի առաջացումը՝ իր արաքով: Օրինակ, գողը նախատեսում է գողությունը և ցանկանալով կատարում է այն:

Անզգուշությունը, որպես մեղքի ձև, լինում է երկու տեսակի՝ ինքնազգուշություն և անփութություն: **Ինքնազգուշության** դեպքում անձը նախատեսում է իր վարքագծի հանրորեն վտանգավոր հետևանքը, սակայն թեթևամտորեն հույս ունի խուսափելու դրանցից: **Անփութության** դեպքում անձը չի նախատեսում իր վարքագծի հանրորեն վտանգավոր հետևանքը, սակայն կարող է և պետք է նախատեսի: Օրինակ, եթե վարորդը գիտակցաբար դուրս է գալիս երթևեկության տեխնիկապես անսարք մեքենայով, թեթևամտորեն հույս ունենալով խուսափել վթարից, բայց վթարը, այն էլ ծանր հետևանքներով, այնուամենայնիվ, տեղի է ունենում, ապա առկա է մեղքն ինքնազգուշության ձևով: Անփութությամբ մեղքը տեղի ունի, երբ վարորդը մինչև երթևեկության դուրս գալը չի ստուգում մեքենայի տեխնիկական վիճակը, իսկ մեքենան իրականում անսարք էր, որի հետևանքով տեղի է ունենում ավտովթար:

● Ինչ է օբյեկտիվ մեղսայնացումը և ինչո՞ւ է այն արգելվում:

Անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության միայն հանրության համար վտանգավոր այնպիսի արարքների ու հետևանքների համար, որոնց վերաբերյալ նրա մեղքը հաստատված է իրավասու դատարանի կողմից: Օբյեկտիվ մեղսայնացումը՝ առանց մեղքի վնաս պատճառելու համար քրեական պատասխանատվությունը, արգելվում է: Արարքը համարվում է առանց մեղքի կատարված, եթե անձը չի գիտակցել և տվյալ իրադրությունում չէր կարող գիտակցել իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը կամ չի նախատեսել հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը և տվյալ իրադրությունում պարտավոր չէր կամ չէր կարող նախատեսել դրանք:

Օբյեկտիվ մեղսայնացումն անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելն է՝ առանց նրա մեղքը պարզելու: Դա կարող է լինել, օրինակ, այն անձանց պատասխանատվության ենթարկելու միջոցով,

ում արարքները որևէ պատճառական կապի մեջ չեն գտնվում վնասակար հետևանքի հետ, սակայն ինչ-ինչ պատճառներով այդ մարդուն պատժելը նպատակահարմար է: Հին աշխարհում հանցագործության համար պատիժներ էին կիրառում կենդանիների, անշունչ առարկաների նկատմամբ: Համնուրաբիի օրենքները սահմանում էին հետևյալ նորմը. «Եթե շինարարը մարդու համար կառուցել է տուն և իր աշխատանքը բարեխիղճ չի արել, տունը փլվելու պատճառով մահացել է տանտիրոջ տղան, ապա պետք է սպանել շինարարի տղային»: Մահապատիժն այս իրավիճակում կիրառվում է մարդու նկատմամբ, որը ընդհանրապես որևէ կապ չունի տան փլուզվելու հետ: Խորհրդային տարիներին օբյեկտիվ մեղսականացում էր ժողովրդի թշնամիների հաբազատների նկատմամբ ռեպրեսիաների կիրառումը:

Ինչ է արդարությունն ընդհանուր իրավական իմաստով:

Արդարության իրավական սկզբունքը պահանջում է, որ իրավունքի սուբյեկտների գործողություններն ու դրանց հասարակական հետևանքները համապատասխանեն միմյանց: Օրինակ, իրար պետք է համապատասխանեն աշխատանքը և նրա վարձատրությունը, պատճառված վնասը և դրա հատուցումը, իրավախախտումը և պատասխանատվության միջոցը: Եթե օրենքներն իրենցում արտացոլում են այդ հավասարակշռությունները, իսկ իրավունքի կիրառումը կատարվում է օրենքներին համապատասխան, ուրեմն իրավական կարագավորումն արդարացի է:

Այս ընդհանուր իրավական սկզբունքը իրավական զանազան ոլորտներում դրսևորվում է յուրահատուկ: Իրավական պատասխանատվության հարցում արդարության սկզբունքն իր բովանդակությամբ ընդգրկում է հետևյալ պահանջները՝ չի կարելի զանցանքների համար սահմանել քրեական պատասխանատվություն. անթույլատրելի է պատժի տեսակների և տույժերի սահմանումը, որոնք նվաստացնում են մարդկային արժանիքները. պատասխանատվություն սահմանող կամ պատասխանատվությունը խստացնող օրենքը չունի հետադարձ ուժ. միևնույն իրավախախտման համար հնարավոր է միայն մեկ իրավական պատասխանատվություն. կիրառված պատասխանատվության միջոցը պետք է համապատասխանի կատարված իրավախախտման ծանրությանը:

Այսպիսով, արդարության սկզբունքի կենսագործմանն են ուղղված

պատասխանատվության կիրառման բոլոր այլ սկզբունքները: Օրինակ, արդարության պահանջը ենթադրում է նաև իրավունքը կիրառող մարմնի անկողմնակալություն, անաչառ մոտեցում գործի հանգամանքների հետազոտմանը, նրանում մասնակցող անձանց և այլն:

Ի՞նչ է արդարությունը քրեական օրենսդրության իմաստով:

ՀՀ Սահմանադրության 71-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պահանջում է, որ օրենքով նախատեսված պատիժը, ինչպես նաև նշանակված պատժատեսակը և պատժաչափը պետք է համաչափ լինեն կատարված արարքին: Այդ պահանջը քրեական օրենսգրքում ստացել է սկզբունքի կարգավիճակ, որը կոչվում է արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունք: Օրենսգիրքը կոնկրետացնում է այդ սկզբունքի իրավական բովանդակությունը՝ սահմանելով, որ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող պատիժը և քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցները պետք է լինեն արդարացի, այսինքն՝ համապատասխանեն հանցանքի ծանրությանը, դա կատարելու հանգամանքներին, անհրաժեշտ և բավարար լինեն նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար:

Արդարությունը պահանջում է, որ ամեն մի իրավական պատասխանատվություն, ներառյալ քրեականը, անհատականացվի: Չի կարելի բոլոր հանցագործներին «մի արշինով չափել»: Հետևաբար, պետական մարմինները, որ որոշում են պատասխանատվության չափը, պետք է հաշվի առնեն իրավախախտի մեղքի աստիճանը, արարքի վտանգավորության աստիճանը, իրավախախտի անձնական որակները, տարիքը, նախկինում իրավախախտումներ կատարելը և այլն: Այսպես, օրենսգրքում հնարավոր է որպես հանցանք սահմանել մարդու կյանքի դեմ ուղղված մեկ հանցագործություն՝ սպանություն և կիրառման ընթացքում «մեկ արշինով չափել» բոլոր մարդասպաններին: Բայց օբյեկտիվորեն սպանություններն իրարից էականորեն տարբերվում են, օրինակ՝ դիտավորյալ կամ անզգույշ, անհրաժեշտ պաշտպանության ընթացքում կամ այլ հանցագործություն թաքցնելու համար կատարված և այլն: Պահապանելով արդարության սկզբունքի պահանջները, օրենսդիրը, որպես հանցագործություններ, նախատեսել է սպանությունների զանազան տեսակներ, անհատական օրենսդրական կարգավորում նախատեսելով դրանց պատասխանատվության տեսակի և չափերի հարցում: Նույնիսկ մեկ տեսակի հանցագործու-

թյունը, օրինակ, գողությունը, կարող է կատարվել զանազան, իրարից էականորեն տարբերվող իրավիճակներում: Օրինակ՝ կարիքից կամ չափամուկությունից դրդված:

Արդարության սկզբունքի պահանջներից ելնելով, քրեական օրենսգրքում պատիժները սահմանելիս օրենսդիրը մեծամասամբ սանկցիաները չի սահմանում որպես բացարձակ որոշակի, այլ հարաբերական-որոշակի կամ այլընտրանքային:

Բացարձակ-որոշակի սանկցիան պարունակում է կոնկրետ ներգործության միջոցը, սահմանափակում է դատարանի հայեցողությունը, սակայն տեղ չի թողնում անհատականացման համար: Օրինակ՝ «տուգանք 100 հազար դրամ»: Ժամանակակից իրավունքում բացարձակ-որոշակի սանկցիաներ հանդիպում են հազվադեպ:

Հարաբերական-որոշակի սանկցիաներում ազդեցության միջոցը սահմանված է ներքին և վերին սահմաններով, որ թույլ է տալիս այն կիրառել իրավախախտի անձի և կատարած արարքի հանգամանքների հաշվառմամբ: Օրինակ, «ազատազրկում երեքից մինչև տասը տարի»: Հարաբերական-որոշակի են նաև այն սանկցիաները, որոնցում հիմնական ներգործության միջոցի հետ միասին նախատեսված է լրացուցիչ պատժի հնարավորություն, որի կիրառումը թողնված է դատարանի հայեցողությանը: Օրինակ՝ «պատժվում է տուգանքով նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկի չափով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով կամ առանց դրա»:

Այլընտրանքային սանկցիան դատարանին հնարավորություն է տալիս ընտրելու սանկցիայի բովանդակության մեջ ամրագրված ներգործության միջոցներից մեկը: Օրինակ՝ «Պատժվում է ազատազրկմամբ՝ վեց ամսից մինչև մեկ տարի կամ տուգանքով»:

ՀՈԴՎԱԾ 72.

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՍԱՀՄԱՆԵԼԻՍ ԵՎ ՊԱՏԻԺՆԵՐ ՆՇԱՆԱԿԵԼԻՍ ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ

Համաձայն Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի «Ոչ ոք չի կարող դատապարտվել այնպիսի գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին հանցագործություն չի հանդիսացել: Չի կա-

րող նշանակվել ավելի ծանր պարիժ, քան այն, որը ենթակա էր կիրառման հանցանք կատարելու պահին: Արարքի պարժելիությունը վերացնող կամ պարիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ»:

Ինչ է օրինականության սահմանադրական պահանջը:

Ընդհանրապես, օրինականությունը պահանջ է ուղղված հասարակական հարաբերությունների բոլոր մասնակիցներին՝ հանրային մարմիններին, կազմակերպություններին, անհատներին բարեխիղճ, ճշգրիտ և միատեսակ կենսագործել իրավական նորմերի պահանջները:

Օրինականությունը, որպես ընդհանուր իրավական սկզբունք, ամրագրված է նաև ՀՀ Սահմանադրությամբ. «Մարդն ազատ է անելու այն ամենը, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքները և չի հակասում Սահմանադրությանը և օրենքներին: Ոչ ոք չի կարող կրել պարտականություններ, որոնք սահմանված չեն օրենքով»: Այստեղից բխում է, որ բոլորը կրում են այլոց իրավունքները հարգելու և Սահմանադրությունը և օրենքները պահպանելու, կատարելու պարտականություն: Յուրաքանչյուր ոք կարող է անել այն ամենը, ինչը չի արգելված Սահմանադրությամբ և օրենքներով:

Դրան հակառակ, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով: Այսինքն, այս սուբյեկտների համար «արգելված է այն ամենը, ինչը թույլատրված չէ օրենքով»:

Օրինականությունը, որպես ընդհանուր իրավական սկզբունք, իրավական զանազան ոլորտներում դրսևորվում է յուրահատուկ կերպով: Այն, որպես քրեական օրենսդրության սկզբունք, ունի մի քանի կողմ:

Որո՞նք են Սահմանադրության 72 հոդվածի միջազգային իրավական հիմքերը:

Սահմանադրության այդ հոդվածի դրույթները խարսխված են կարևորագույն միջազգային իրավական փաստաթղթերում ամրագրված նորմերի և սկզբունքների վրա: «Ոչ ոք չի կարող դատապարտվել հանցանքի մեջ, ինչ-որ արարք կատարելու կամ անգործության համար, որոնք կատարման պահին հանցանք չեն համարվել ազգային օրենքներով կամ միջազգային իրավունքով: Չի կարող նաև ավելի ծանր պատիժ նշանակվել, քան այն, ինչը կարող էր կիրառվել այդ հանցա-

գործության կատարման պահին» (Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր, հոդվ. 11, 2-րդ մաս):

1966թ. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 15-րդ հոդվածը սահմանում է. «Ոչ ոք չի կարող հանցագործության համար մեղավոր ճանաչվել, եթե գործողության կամ անգործության պահին գործող ներպետական կամ միջազգային իրավունքի համաձայն դա հանցագործություն չի համարվել: Նմանապես, չի կարող նշանակվել ավելի ժանր պատիժ, քան այն, որը կիրառման էր ենթակա քրեական հանցագործություն կատարելու պահին: Եթե հանցագործության կատարվելուց հետո օրենքով ավելի մեղմ պատիժ է սահմանվում, այդ օրենքի գործողությունը տարածվում է տվյալ հանցագործի վրա: Սույն հոդվածում ոչինչ չի խոչընդոտում ցանկացած անձի դատի տալուն և պատժելուն ցանկացած գործողության կամ անգործության համար, որը կատարվելու պահին, ըստ միջազգային հանրության կողմից ճանաչված իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների, հանդիսացել է քրեական հանցագործություն» (1-2 մաս):

Ո՞րն է Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի տեղը սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգում:

Սահմանադրության 72-րդ հոդվածն իրենից ներկայացնում է օրինականության ընդհանուր սկզբունքի կոնկրետացում հատուկ ոլորտում՝ հանցագործություններ սահմանելու կամ պատիժներ նշանակելու: Այդ հոդվածի պահանջները արտացոլում են «չկա հանցագործություն առանց օրենքի և պատիժ առանց հանցագործության» հանրաճանաչ իրավական սկզբունքը:

ՀՀ Սահմանադրությունն այդ սկզբունքն ամրագրել է երկու առանձին դրույթներով՝

ա) ոչ ոք չի կարող դատապարտվել այնպիսի գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին հանցագործություն չի հանդիսացել: Քրեական պատասխանատվություն սահմանող օրենքը հետադարձ ուժ չունի,

բ) չի կարող նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը ենթակա էր կիրառման հանցանք կատարելու պահին: Այլ կերպ ասած, քրեական պատասխանատվությունը խստացնող օրենքը հետադարձ ուժ չունի:

Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սերտորեն կապված է 73-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հետ, որն ազդարարում է. «Անձի իրավական վիճակը բարելավող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, եթե դա նախատեսված է այդ ակտերով»: 72-րդ հոդվածի 3-րդ մասը այս դրույթի կոնկրետացումն է քրեական ոլորտի համար և Սահմանադրության ուժով հետադարձ ուժ է տալիս արարքի պատժելիությունը վերացնող կամ հանցագործության համար պատիժը մեղմացնող օրենքին:

Ինչ է նշանակում՝ չկա հանցանք առանց օրենքի և պատիժ՝ առանց հանցանքի:

Ոչ ոք չի կարող դատապարտվել այնպիսի գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին հանցագործություն չի հանդիսացել: Արարքի հանցավորությունը և պատժելիությունը որոշվում են հանցագործության պահին գործող քրեական օրենքով: Դա նշանակում է. արարքները, որոնք համարվում են հանցագործություն, ուղղակիորեն պետք է նախատեսված լինեն օրենքով՝ քրեական օրենսգրքով: Հակառակ դեպքում արարքը հանցանք չէ և չի կարող հանգեցնել պատժի:

Ստալինյան օրենքները անալոգիայի (սմանեցման) հիման վրա դատարանին թույլատրում էին հանրության համար վտանգավոր արարքները, որոնք ուղղակիորեն նախատեսված չէին օրենքով, համարել հանցագործություն և մարդկանց պատժել, ինչը հանգեցնում էր օրենքի բազմաթիվ խախտումների, կամայականության, անհատների իրավունքների ոտնահարման:

Ներկայումս քրեական իրավունքում անալոգիան արգելված է: Դա նշանակում է, որ կատարված արարքը կարող է հանցագործություն համարվել, եթե դրա հատկանիշները լիովին համընկնում են օրենքում որպես հանցագործություն նկարագրված արարքի հատկանիշներին: Եթե կատարված և օրենքում նկարագրված արարքների հատկանիշները չեն համընկնում, ապա կատարված արարքը չի կարող հանցանք համարվել:

Չկա հանցանք՝ առանց օրենքի սկզբունքի տրամաբանական շարունակությունը՝ չկա պատիժ առանց հանցանքի սկզբունքն է: Այն ազդարարում է, որ մարդու նկատմամբ չի կարող կիրառվել քրեական պատիժ, եթե նա չի կատարել հանցանք:

Ունի՞, արդյոք, հեղադարձ ուժ պատասխանատվությունը խստացնող քրեական օրենքը:

Չի կարող նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը ենթակա էր կիրառման հանցանք կատարելու պահին: Սահմանադրական դրույթն ազդարարում է. «քրեական պատիժը խստացնող օրենքը հետադարձ ուժ չունի»:

Մարդկանց արարքները կատարվում են ինչ-որ մի պահ: Օրենքները ևս ընդունվում ու գործում են ժամանակի մեջ: Մարդը կարող է կատարել արարք, որը տվյալ պահին օրենքով արգելված հանցանք է և պատժվում է տուգանքով: Քրեական գործի քննության ժամանակ կարող է ընդունվել օրենք, որը ավելացնում է տուգանքի չափը: Այդպիսի օրենքը քրեական պատասխանատվությունը խստացնող է: Պատասխանատվությունը խստացնող օրենքը չունի հետադարձ ուժ:

Հետադարձ ուժ չունի նաև պատասխանատվություն սահմանող քրեական օրենքը: Մարդը կարող է կատարել արարք, որը տվյալ պահին օրենքով հանցանք չէ, բայց հանրության համար վտանգավոր է: Եթե հանկարծ ընդունվի օրենք, և այդ արարքը համարվի հանցագործություն, ապա այդպիսի օրենքն անվանում են պատասխանատվություն սահմանող: Օրենքը կարող է տարածվել միայն դրա գործողությունից հետո կատարվող նույնանման արարքների վրա: Այսինքն՝ պատասխանատվություն սահմանող օրենքը չունի հետադարձ ուժ:

Արարքի պարզեցիկությունը վերացնող կամ պարփժը մեղմացնող օրենքն ունի՞ հեղադարձ ուժ, թե՞ ոչ:

Սահմանադրական այս դրույթն ազդարարում է, որ եթե օրենքն արարքն արդեն չի համարում հանցագործություն կամ մեղմացնում է դրա համար սահմանված պատիժը, ապա նրա գործողությունը Սահմանադրության ուժով տարածվում է նաև մինչ այդ կատարված հանցանքների վրա:

Ընդունված քրեական օրենքը համարվում է արարքի **հանցավորությունը (պատժելիությունը)** վերացնող, եթե այդ օրենքով նախկինում հանցանք համարվող արարքը հանվում է հանցագործությունների շրջանակից:

Նոր ընդունված քրեական օրենքը համարվում է **պատիժը մեղմացնող**, եթե նվազեցնում է պատժաչափը, ծանր պատիժը փոխարինում է մեղմով և մի շարք այլ դեպքերում:

ՀՀ քր. օր. 13 հոդ. 1-ին մասը ընդլայնում և մանրամասնում է սահմանադրական դրույթի բովանդակությունը. «Արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակը այլ կերպ բարելավող օրենքը հետադարձ ուժ ունի, այսինքն՝ տարածվում է մինչև օրենքը ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց վրա, այդ թվում այն անձանց, ովքեր պատիժը կրում են կամ կրել են, սակայն ունեն դատվածություն»:

Հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը առավել նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում հանցանք կատարած անձի համար քրեական պատասխանատվության և պատժի նշանակման, քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու կարգի ու պայմանների հարցում:

ՀՈՂՎԱԾ 73.

ՕՐԵՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԱՅԼ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ՀԵՏԱԴԱՐՁ ՈՒԺԸ

Համաձայն Սահմանադրության 73-րդ հոդվածի՝

1. Անձի իրավական վիճակը վատթարացնող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ չունեն:
2. Անձի իրավական վիճակը բարելավող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, եթե դա նախատեսված է այդ ակտերով:

Սահմանադրական այս իրավադրույթի բովանդակության բացահայտնաբերումը համար այն պետք է մեկնաբանել Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, ինչպես նաև 72-րդ հոդվածների դրույթների հետ համակարգային կապերում: Առաջինը սահմանում է, որ «Օրենքները և ենթաօրենսդրական նորմատիվ ակտերն ուժի մեջ են մտնում օրենքով սահմանված կարգով՝ հրապարակվելուց հետո»: Երկրորդը ամրագրում է, որ «Արարքի պատժելիությունը վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ»:

Օրենքների և այլ իրավական ակտերի հետադարձ ուժը հասկանալու համար մեկնակետային նշանակություն ունեն «իրավական ակտ», «իրավական ակտի ուժ», «իրավական ակտի հրապարակում», «իրավական ակտի ուժի մեջ մտնելու պահ», «իրավական ակտի հետադարձ ուժ», «անձի իրավական վիճակը վատթարացնող իրավական ակտ», «անձի իրավական վիճակը բարելավող իրավական ակտ» հասկացու-

թյունները: Նպատակահարմար է առաջին հերթին բացել այդ հասկացությունների իրավական բովանդակությունը, այնուհետև նկարագրել Սահմանադրության 73-րդ հոդվածի կարգավորիչ դերը ՀՀ իրավական համակարգում:

Ինչ է իրավական ակտը և որո՞նք են դրա տեսակները:

Հանրային իշխանության մարմինները հասարակական կյանքի կարգավորումն իրականացնում են իրավական ակտեր ընդունելու միջոցով: **Իրավական ակտը պաշտոնապես ընդունված և հրապարակված պետական (հանրային) փաստաթուղթ է, որը պարունակում է իշխանական կարգադրագիր:** Իրավական ակտերը լինում են **նորմատիվ** (ընդհանուր) և **անհատական**: Նորմատիվ իրավական ակտերն այն պաշտոնական փաստաթղթերն են, որոնք պարունակում են ընդհանուր բնույթի, անձանց անորոշ շրջանակին (երբեմն որոշակի խմբի, բայց ոչ անհատական) ուղղված կարգադրագրեր (իրավունքի նորմեր): Օրինակ, քրեական օրենսգիրքը նորմատիվ ակտ է, որում նախատեսված են արգելված հանրորեն վտանգավոր արարքները (հանցանքները): Դրանց հասցեատերը պետության ողջ բնակչությունն է, բոլոր անհատները, որոնց արգելված է օրենսգրքում որպես հանցագործություն թվարկված արարքների կատարումը: Կոնկրետ անհատին հանցագործության համար դատապարտող դատավճիռն անհատական իրավական ակտ է: Դրա գործողությունը տարածվում է միայն այդ կոնկրետ անհատական անձի (սուբյեկտի) վրա: Դատավճիռը վերաբերում է անհատական-որոշակի անձին:

Նորմատիվ իրավական ակտերն իրենց հերթին լինում են **օրենքներ և ենթաօրենսդրական ակտեր**: Օրենքներն ընդունվում են խորհրդարանի կամ ժողովրդի կողմից (հանրաքվեով), ունեն ավելի բարձր իրավաբանական ուժ: Օրենքներից բացի, մնացած բոլոր նորմատիվ ակտերը կոչվում են ենթաօրենսդրական ակտեր, քանի որ ընդունվում են Սահմանադրության և օրենքների հիման վրա, ուղղված են վերջինների պահանջների կոնկրետացմանը, կատարմանը: Այդպիսին է, օրինակ, կառավարության որոշումը: Եթե ենթաօրենսդրական ակտը հակասում է օրենքին, ապա այն չի կարող կիրառվել, գործում է օրենքը: Դա սահմանադրական հրամայական պահանջ է:

Ինչ է իրավական ակտի ուժը:

Իրավական ակտի ուժը դրա որպես կարգավորիչի գործողությունն է, կիրառումը կյանքում, որով առաջանում են ակտով նախատեսված իրավական հետևանքները: Օրինակ, ինչ-որ արարք համարվում է իրավախախտում և դրա համար սահմանվում է պատասխանատվություն: Նորմատիվ ակտի գործողության պահից սկսվում է դրա իրավական ուժը, իրավական հետևանքի առաջացումը, օրինակ, ինչ-որ մեկին նշված իրավախախտման համար պատասխանատվության ենթարկելը:

Նորմատիվ իրավական ակտերն ստեղծում են ժամանակի մեջ, այսինքն՝ ինչ-որ պահից, որոշակի ժամանակի համար: Դրանք, որպես կանոն, ապագային ուղղված իրավական կարգավորիչներ են: Օրենքը կարգավորում է նորմատիվ իրավական ակտերի գործողության սկզբնական ժամանակային պահի հարցը՝ մի քանի կանոններ սահմանելով:

Ո՞ր պահից են ուժի մեջ մտնում և գործում նորմատիվ իրավական ակտերը:

Այս հարցի կարգավորման ընդհանուր կանոնը սահմանում է, որ նորմատիվ իրավական ակտերը ուժի մեջ են մտնում ընդունումից և հրապարակումից հետո:

Իրավական ակտերն ուժի մեջ կարող են մտնել միայն ընդունումից հետո, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև ընդունման պահից: Այսինքն, առանց ընդունման պատշաճ ընթացակարգի իրավական ակտը չի կարող ուժի մեջ մտնել: ՀՀ Սահմանադրությունը այս պահանջին ավելացնում է երկրորդ՝ «Օրենքները և ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերն ուժի մեջ են մտնում օրենքով սահմանված կարգով հրապարակվելուց հետո»: Չհրապարակված կամ ուժի մեջ չմտած նորմատիվ իրավական ակտերն իրավաբանական ուժ չունեն, այսինքն, դրանք իրավական հետևանքներ չեն առաջացնում և չեն կարող իրավական հիմք ծառայել հասարակական հարաբերությունների կարգավորման համար:

Այսպիսով, իրավական ակտի ուժի մեջ մտնելու հարցը կապված է հրապարակման հետ: Սակայն, առաջանում է հրապարակումից հետո անմիջապես, թե հետաձգված ուժի մեջ մտնելու ժամանակների հարցը: Դրա համար սահմանված են հետևյալ կանոնները:

1. Նորմատիվ իրավական ակտերը կարող են ուժի մեջ մտնել հրապարակման պահից: Հրապարակման պահից նորմատիվ իրավական ակտերի ուժի մեջ մտնելը ապահովում է նոր ընդունված ակտի գործողության և իրավական հետևանքների առաջացման արագությունը: Սակայն այդ եղանակին բնորոշ է նաև թերություն. այն չի երաշխավորում հանրության իրավունքը՝ ժամանակին տեղականալու իրավական կարգադրագրերին: Ուստի իրավական ուժ ձեռք բերելու այս եղանակը չի կարելի համարել համատարած ու լրիվ ընդունելի:

2. Նորմատիվ իրավական ակտերը կարող են ուժի մեջ մտնել դրանցում նախատեսված ժամկետներում: Որպես կանոն, նոր ընդունված նորմատիվ իրավական ակտի համար սահմանվում է ուժի մեջ մտնելու ժամանակը՝ ամսաթիվը: Եթե նոր ընդունված նորմատիվ ակտը բավականին բարդ և ծավալուն ակտ է, ինչի պատճառով հնարավոր չէ այն անմիջապես կիրառել, ապա այն ընդունելու և կիրառելու միջև ընկած ժամանակամիջոցը կարող է լինել երկար:

3. Նորմատիվ իրավական ակտը, որում ուժի մեջ մտնելու ժամկետ սահմանված չէ, ուժի մեջ է մտնում դրա պաշտոնական հրապարակման օրվան հաջորդող տասներորդ օրը: Իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց իրավունքները կամ ազատությունները սահմանափակող կամ պատասխանատվություն սահմանող կամ պատասխանատվությունը խստացնող կամ պարտականություններ սահմանող և փոփոխող կամ պարտականությունների կատարման կարգ սահմանող կամ փոփոխող, իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց գործունեության նկատմամբ հսկողության կամ վերահսկողության կարգ սահմանող կամ փոփոխող, ինչպես նաև դրանց իրավական վիճակն այլ կերպ վատթարացնող նորմատիվ իրավական ակտերն ուժի մեջ են մտնում դրանց պաշտոնական հրապարակման օրվան հաջորդող տասներորդ օրը, եթե այդ նորմատիվ իրավական ակտերով ավելի ուշ ժամկետ նախատեսված չէ կամ եթե օրենքով ուղղակի այլ բան նախատեսված չէ:

Խնչ է նորմատիվ ակտի հեղադարձ ուժը:

Նորմատին իրավական ակտի հետադարձ ուժը նշանակում է նրա գործողության, այսինքն՝ իրավական հետևանքների տարածում այն հասարակական հարաբերությունների վրա, որոնք առաջացել են մինչև այդ ակտի ընդունումը: Դեռ Հին Հռոմում գործում էր «օրենքը

հետադարձ ուժ չունի, այն տարածվում է ապառնի ժամանակի վրա» սկզբունքը:

Այդ ընդհանուր կանոնը գործում է նաև ներկայումս. **Նորմատիվ իրավական ակտը չի տարածում իր գործողությունն այն հարաբերությունների վրա, որոնք առաջացել են մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը:** Այս կանոնը երաշխիք է կայուն իրավակարգի համար: Դրա գործողության ուժով կանխվում է հասարակական հարաբերությունների կամայական կարգավորումն իրավաստեղծի կողմից: Պատմականորեն եղել են դեպքեր, երբ իշխանությունները անցանկալի, ընդիմադիր անձանցից ազատվելու համար օրենքով սահմանել են հանցանքներ, և այդ օրենքների տվել են հետադարձ ուժ: Եթե բոլոր նորմատիվ իրավական ակտերն ունենային հետադարձ գործողություն, ապա կստեղծվեր հասարակական անվստահության մթնոլորտ, կխարխվեր իրավական կարգավորման նկատմամբ հարգանքը:

Սակայն համաշխարհային իրավական միտքը մշակել նաև հատուկ կանոններ, որոնք որոշակի դեպքերում, ելնելով մարդասիրական նկատառումներից, թույլ են տալիս իրավակարգավորում իրականացնելիս օգտագործել նորմատիվ իրավական ակտի հետադարձ ուժը:

Նորմատիվ ակտի գործողությունը տարածվում է մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերությունների վրա, այսինքն՝ ունի հետադարձ ուժ միայն օրենքներով, ինչպես նաև այլ իրավական ակտով նախատեսված դեպքերում: Նորմատիվ իրավական ակտը կարող է հետադարձ ուժ ստանալ իրավաստեղծի (օրենսդիր) կողմից դրա ուղղակի նշման դեպքում: Ակտին կամայականորեն հետադարձ ուժի հաղորդելն անթույլատրելի է, իսկ հաղորդման դեպքում, որպես կանոն, իրավունքի սուբյեկտների վիճակը չպետք է վատանա: Այս մոտեցումից ելնելով, որպես վիճակի վատթարացման անթույլատրելիության երաշխիք, ՀՀ Սահմանադրության 73 հոդվածն ամրագրում է. «Անձի իրավական վիճակը վատթարացնող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ չունեն»: Դա նշանակում է, որ իրավաստեղծ մարմինը չի կարող հետադարձ ուժ տալ անձի իրավական վիճակը վատթարացնող օրենքներին և այլ իրավական ակտերին:

Ո՞ր օրենքները և մյուս իրավական ակտերն են համարվում անձի վիճակը վատթարացնող:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 78-րդ հոդվածը, ման-

րամասնելով սահմանադրական այս սկզբունքը, նախատեսում է, որ «հետադարձ ուժ չի կարող տրվել իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց իրավունքները կամ ազատությունները սահմանափակող, դրանց իրականացման կարգը խստացնող կամ պատասխանատվություն սահմանող կամ պատասխանատվությունը խստացնող կամ պարտականություններ սահմանող կամ պարտականությունների կատարման կարգ սահմանող կամ խստացնող, իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց գործունեության նկատմամբ հսկողության կամ վերահսկողության կարգ սահմանող կամ խստացնող, ինչպես նաև նրանց իրավական վիճակն այլ կերպ վատթարացնող իրավական ակտերին»:

Ո՞րն է անձի իրավական վիճակը վատթարացնող իրավական ակտերի հետադարձ ուժն արգելող սահմանադրական դրույթի նշանակությունը:

Դրա նշանակությունը բազմիցս ընդգծել է ՀՀ սահմանադրական դատարանը, նշելով, որ այդ իմպերատիվ արգելքը «... հանդիսանում է պետական իշխանության նկատմամբ վստահության և իրավական պետության սկզբունքների կարևոր բաղադրատարրերից մեկը: Այդ սկզբունքը միաժամանակ հանդես է գալիս որպես իրավական որոշակիության սկզբունքի ապահովման կարևոր երաշխիք: Օրենքի հետադարձ ուժի մերժման սկզբունքից բխում է այն արգելքը, համաձայն որի՝ անթույլատրելի է այն իրավունքների սահմանափակումը կամ վերացումը, որոնք ամրագրվել են նախկինում գործող նորմերի հիման վրա ... Անձի իրավական վիճակը վատթարացնող նորմերի հետադարձ ուժի արգելման սկզբունքը, իրավական անվտանգության սկզբունքի հետ մեկտեղ, կոչված է ապահովելու լեգիտիմ ակնկալիքների հանդեպ հարգանքը»:

Ո՞րն է անձանց վիճակը բարելավող իրավական ակտերին հետադարձ ուժ հաղորդելու պայմանը:

ՀՀ Սահմանադրության 73-րդ հոդվածի 2րդ մասը հռչակում է. «Անձի իրավական վիճակը բարելավող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, եթե դա նախատեսված է այդ ակտերով»: Դա նշանակում է, որ բարելավվող օրենքն ինքնաբերաբար ձեռք չի բերում հետադարձ ուժ: Իրավաստեղծն ամեն անգամ իրավական ակտ ընդունելիս, եթե նախկինում գործող նորմերի համեմատ ներմու-

ծում է բարելավող դրույթներ, ինքն է որոշում դրանց տալ հետադարձ գործողություն, թե ոչ:

«Վիճակը բարելավող» հասկացությունը կարող է ունենալ տարբեր բովանդակություն օրենսդրության տարբեր ոլորտներում: Քրեական իրավունքում, օրինակ, անձի իրավական վիճակը բարելավող է այն օրենքը, որը վերացնում է արարքի հանցավորությունը կամ հանցանքի առանձին որակյալ հատկանիշները, ընդլայնում է մեղմացնող հանգամանքների շրջանակը կամ սահմանափակում ծանրացնող հանգամանքների շրջանակը, նվազեցնում է պատժի նվազագույն և առավելագույն սահմանազօծերը կամ լրացուցիչ նախատեսում է ավելի մեղմ այլընտրանքային պատժամիջոց, կրճատում է վաղաժամկետ ազատման համար անհրաժեշտ պատժի կրման ժամկետը և այլն:

ՀՈԴՎԱԾ 74.

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆՆ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՄԲ

Համաձայն Սահմանադրության 74-րդ հոդվածի՝ «Հիմնական իրավունքները և ազատությունները տարածվում են նաև իրավաբանական անձանց վրա այնքանով, որքանով այդ իրավունքները և ազատություններն իրենց էությանը կիրառելի են դրանց նկատմամբ»:

Սույն հոդվածի վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ այն ունի հետևյալ սահմանադրաիրավական բովանդակությունը.

1) հոդվածն իր կարգավորման տիրույթով շոշափում է քաղաքացիական հասարակության կարգավիճակը, իրական սահմանադրաիրավական ներուժով օժտելով նրան՝ որպես ժողովրդավարական, իրավական և սոցիալական պետության հասարակական հիմքի:

2) ընդհանրացնում է քաղաքացիական հասարակության բոլոր կազմակերպություններին մեկ միավորիչ հատկանիշով, այն է՝ Սահմանադրությունը հիմնական իրավունքները և ազատությունները տարածում է նաև իրավաբանական անձանց վրա:

3) Սահմանադրությունը հիմնական իրավունքները և ազատությունները տարածում է իրավաբանական անձանց վրա, այնքանով, որքանով այդ իրավունքներն ու ազատություններն իրենց էությանը կիրառելի են դրանց նկատմամբ:

Ինչ տեղ են գրավում կազմակերպությունները քաղաքացիական հասարակությունում:

Քաղաքացիական հասարակությունն իրավական, ազատական-ժողովրդավարական, ինքնակառավարվող պլյուրալիստական, բաց հասարակություն է՝ կազմված ազատ անհատներից, որոնք իրականացնում են իրենց շահերը բոլորի համար հավասար և ընդհանուր օրենքի շրջանակներում: Ազատ մարդը քաղաքացիական հասարակության բարձրագույն արժեքն է: Այս տեսանկյունից մոտենալով Սահմանադրության 2-րդ գլխի կարգավորման առարկային, կարող ենք փաստել, որ այն իր դրույթների մեծագույն մասն իր վերտառության համապատասխան նվիրել է քաղաքացիական հասարակության հիմնական բջի՝ մարդ-անհատի կարգավիճակի կարգավորմանը, նրա ազատությունը իրական դարձնելու համար սահմանադրական երաշխիքներ ստեղծելուն:

Սակայն քաղաքացիական հասարակությունը բարդ համակարգ է, իսկ նրա կառուցվածքը արտահայտում է հասարակության (մարդու) կենսագործունեության համապատասխան ոլորտները, իրենից ներկայացնում է որոշակի բաղադրատարրերի ու հարաբերությունների ամբողջություն:

Եթե փորձենք այսպիսի կառուցվածքային մոտեցում դրսևորել, ապա կարելի է առանձնացնել քաղաքացիական հասարակության սոցիալական, հոգևոր-մշակութային, տեղեկատվական, քաղաքական և այլ համակարգերը: Բոլոր համակարգերի բջիջը մարդն է՝ համակարգի առանձնահատկություններից բխող կարգավիճակով: Միևնույն ժամանակ մարդն ամեն մի համակարգում հանդես է գալիս որոշակի կազմակերպական իրավական ձևերում, միավորումներում, ինչը ևս երաշխավորված է Սահմանադրությամբ: Այդպիսով, քաղաքացիական հասարակության յուրաքանչյուր համակարգ իրենից ներկայացնում է համակարգի բաղադրատարրերի (այդ թվում մասնակից սուբյեկտների) ու նրանց միջև առաջացող հարաբերությունների ամբողջություն: Օրինակ, քաղաքական համակարգի բաղադրատարրերն են պետությունը, քաղաքական կազմակերպությունները:

Սոցիալական համակարգի սուբյեկտներ են մարդկանց օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող ընդհանրությունները՝ ընտանիքը և մարդկանց առանձին խմբերը, խավերը, ազգերը և այլն, որոնք կարող են հանդես գալ նաև միավորված, այսինքն՝ կազմակերպությունների ձևով: Հոգևոր-

մշակութային համակարգը ներառում է հոգևոր-մշակութային արժեքների շուրջ համապատասխան հաստատությունների ու մարդկանց միջև առաջացող հարաբերությունները: Այս համակարգի հիմքում ևս ընկած է բազմազանությունը, այլընտրանքը, գաղափարական (աշխարհայացքի) և կրոնական (խղճի ու դավանանքի) ազատությունը, հոգևոր-մշակութային, կրթական և դաստիարակչական ոչ պետական կառույցների առկայությունը, բազմազան կրոնական կազմակերպությունները: Տեղեկատվական համակարգի մասնակից սուբյեկտներ են պետությունից անկախ գործող հասարակական, մասնավոր կազմակերպությունները, ինչպես նաև ԶԼՄ-ները:

Քաղաքացիական հասարակության տնտեսական համակարգի հիմունքներն են՝ տնտեսական բազմակացութաձևությունը (սեփականության ձևերի բազմազանությունը), տնտեսական գործունեության ազատությունը, ազատ տնտեսական մրցակցությունը: Սակայն, համակարգում կարևոր դեր են խաղում նաև նրա «խաղացողների» կազմակերպական իրավական ձևերը: Անհատ ձեռնարկատիրոջից բացի ձեռնարկատիրական գործունեության սուբյեկտների շարքում հատուկ տեղ են զբաղեցնում առևտրատնտեսական գործունեությամբ զբաղվող կոլեկտիվ կազմավորումները: Կոլեկտիվ ձեռնարկատիրական գործունեության գործընկերների (մասնակիցների) համագործակցության կազմակերպումը հնարավոր է մի շարք կառույցների շրջանակներում, որոնց ընդունված է անվանել ձեռնարկատիրության ձև: Ձեռնարկատիրության ձևը իրավական նորմերի ամբողջություն է, որը կարգավորում է, նախ՝ ձեռնարկատիրության մասնակիցների (գործընկերների) հարաբերությունները ամբողջ ձեռնարկության (կորպորացիայի) հետ, իսկ այնուհետև՝ այդ ձեռնարկության հարաբերությունները այլ կորպորացիաների և ֆիզիկական անձանց հետ:

Այսպիսով, քաղաքացիական հասարակության անհատներն իրենց շահերն ու պահանջմունքներն ազատորեն արտահայտելու և դրանք իրականացնելու համար միավորումներ կազմելու իրավունք ունեն: Այդ իրավունքը ժողովրդավարության հենապուններից մեկն է: Հետևաբար, այն երաշխավորված է օրենքներով, պահպանվում է պետության կողմից:

Քաղաքացիական հասարակության փարաբնույթ կազմակերպությունների միասնականությունը ո՞ր հատկանիշների վրա է խարսխված:

Քաղաքացիական հասարակության բնութագրական գծերից մեկն էլ բազմազան կազմակերպությունների համակարգի առկայությունն է: Դրանք հնարավորություն են տալիս մարդկանց՝ միավորվելու ըստ իրենց նախասիրությունների և արտահայտելու իրենց զանազան պահանջներն ու շահերը (քաղաքական, տնտեսական, հոգևոր-մշակութային և այլն): Ընդ որում, հասարակության տարբեր համակարգերում դրանք ունեն իրենց բնորոշ կազմակերպական իրավական ձևերը, ինչպես նաև իրենց գործունեությունը կարագավորող օրենսդրական ակտերը:

Բոլոր նման կազմակերպություններին բնութագրական է մեկ հատկանիշ՝ նրանք ոչ պետական կազմակերպություններ են, իրենցից ներկայացնում են ինքնակառավարվող քաղաքացիական հասարակության բաղադրատարրեր և հասարակական հարաբերություններում հանդես են գալիս որպես իրավաբանական անձինք: Այդ կազմակերպությունների հատուկ ընդհանրությունը իրավաբանական անձի կարգավիճակն է՝ կազմակերպական իրավական ձևը: Հենց այդ պատճառով ընդհանրացնելով քաղաքացիական հասարակության բոլոր կազմակերպություններին մեկ միավորիչ հատկանիշով, այն է՝ դրանց տրամադրելով իրավաբանական անձի կարգավիճակ, Սահմանադրությունը մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները տարածում է նաև իրավաբանական անձանց վրա:

Ինչ են իրավաբանական անձինք և որո՞նք են դրանց տեսակները:

Մեկնաբանվող հոդվածի իմաստի բացահայտման համար կարևոր նշանակություն ունի այն հարցը, թե ինչ է իրավաբանական անձը և ինչ կարգով է այն իրականացնելու մարդուն և քաղաքացուն բնորոշ իրավունքներն ու ազատությունները:

Իրավաբանական անձ հասկացությունն ամրագրված է Քաղ. օր. 50-րդ հոդվ. 1-ին կետում. «**իրավաբանական անձ է համարվում այն կազմակերպությունը, որը որպես սեփականություն, ունի առանձնացված գույք և իր պարտավորությունների համար պատասխանատու է այդ գույքով, կարող է իր անունից ձեռք բերել ու իրականացնել գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքներ, կրել պարտականություններ, դատարանում հանդես գալ որպես հայցվոր կամ պատասխանող: Իրավաբանական անձը պետք է ունենա ինքնուրույն հաշվեկշիռ**»:

Իրավաբանական անձի այս սահմանման մեջ ընդգրկված են չորս

հիմնարար հատկանիշներ, որոնք անհրաժեշտ են, իսկ բոլորը միասին բավարար, որպեսզի կազմակերպությունը ճանաչվի քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտ, այսինքն՝ իրավաբանական անձ: Այդ հատկանիշներն են՝

- ա) կազմակերպական միասնությունը,
- բ) գույքային առանձնացվածությունը,
- գ) ինքնուրույն քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությունը,
- դ) քաղաքացիական շրջանառությունում իր անունից հանդես գալը:

Որո՞նք են իրավաբանական անձանց տեսակները:

Հասարակական հարաբերություններին մասնակցող բոլոր իրավաբանական անձանց, ըստ դրանց գործունեության նպատակի, օրենսդիրը բաժանում է երկու տեսակի՝

ա) առևտրային կամ ձեռնարկատիրական իրավաբանական անձանց,

բ) ոչ առևտրային իրավաբանական անձանց:

Ոչ առևտրային կազմակերպություն համարվող իրավաբանական անձինք կարող են ստեղծվել՝ հասարակական միավորումների, հիմնադրամների, իրավաբանական անձանց միությունների, սպառողական կոոպերատիվների, օրենքով նախատեսված այլ ձևերով: Առևտրային կազմակերպությունները կարող են ստեղծվել բացառապես Քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված կազմակերպական ձևերով: Առևտրային իրավաբանական անձանց կամ կոլեկտիվ ձեռնարկատիրական գործունեության օրենքով սահմանված կազմակերպական իրավական ձևերն են՝ լիակատար ընկերակցությունը, վստահության վրա հիմնված ընկերակցությունը, սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունը, լրացուցիչ պատասխանատվությամբ ընկերությունը և բաժնետիրական ընկերությունը (երկու տարբերակներով՝ բաց և փակ), ինչպես նաև արտադրական-առևտրային կոոպերատիվը:

Ո՞ր պահից է իրավաբանական անձը ձեռք բերում սահմանադրական հիմնական իրավունքները:

Սահմանադրության 74-րդ հոդվածով իրավաբանական անձին վերագրված սահմանադրական իրավասուբյեկտության հիմնահարցը պետք է կարգավորվի նրա ընդհանուր քաղաքացիական իրավասութեկտության կանոններին համապատասխան: Իրավաբանական անձի իրավասուբյեկտություն հասկացությունը ենթադրում է նրա մոտ իրա-

վունքի սուբյեկտի որակների՝ իրավունակության և գործունակության առկայությունը:

Իրավաբանական անձի իրավունակությունը նրա հնարավորությունն է՝ ունենալ քաղաքացիական իրավունքներ և կրել պարտականություններ: Իրավաբանական անձը կարող է ունենալ իր հիմնադիր փաստաթղթերով նախատեսված գործունեության նպատակներին համապատասխանող քաղաքացիական իրավունքներ և կրել այդ գործունեության հետ կապված պարտականություններ (Քաղ. օր. 52 հ. 1-ին կետ):

Իրավաբանական անձի իրավունակություն ծագում է նրա ստեղծման պահից և դադարում է լուծարման ավարտի պահից: Իրավաբանական անձն ստեղծված է համարվում նրա պետական գրանցման պահից (Քաղ. օր. 50 հ. 3-րդ կետ): Իրավաբանական անձը համարվում է լուծարված, իսկ նրա գոյությունը դադարած, իրավաբանական անձի լուծարման մասին իրավաբանական անձանց պետական գրանցամատյանում գրառման պահից (Քաղ. օր. 69 հ. 1-ին կետ):

Այսպիսով, Սահմանադրությամբ վերապահված սահմանադրական իրավասուբյեկտությունն իրավաբանական անձի մոտ կարող է ծագել նրա ստեղծման պահից, իսկ այդ իրավունքի իրականացման դադարը համարվում է նրա լուծարման պահը:

Ո՞վքեր են իրականացնում իրավաբանական անձանց սահմանադրական իրավունքները:

Իրավաբանական անձը քաղաքացիական իրավունքներ է ձեռք բերում և քաղաքացիական պարտականություններ է ստանձնում իր մարմինների միջոցով, որոնք գործում են օրենքին, այլ իրավական ակտերին ու նրա կանոնադրությանը համապատասխան (Քաղ. օր. 57 հոդվ. 1-ին կետ):

Իրավաբանական անձի մարմինը նրա մի մասն է, որը կարող է լինել մեկ անձ (միանձնյա մարմին) կամ անձանց խումբ (կոլեգիալ մարմին), որը և ձևավորում ու ներկայացնում է իրավաբանական անձի շահերն իրավունքի այլ սուբյեկտների հետ հարաբերություններում՝ առանց դրա համար հատուկ լիազորության: Իրավաբանական անձի մարմնի գործողությունները դիտարկվում են որպես բուն իրավաբանական անձի գործողություններ: Հետևաբար, Սահմանադրության 74 հոդվ. իրավաբանական անձին վերապահված իրավունքները իրավաբանական անձը իրականացնում է իր համապատասխան մարմինների միջոցով:

Քաղ. օր. 57-րդ հոդված 2-րդ կետը նախատեսում է, որ իրավաբանական անձը կարող է քաղաքացիական իրավունքներ ձեռք բերել և քաղաքացիական պարտականություններ ստանձնել նաև իրավաբանական անձի մասնակիցների և ներկայացուցիչների միջոցով: Ընդ որում, դա հնարավոր է միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում: Օրենքը այդպիսի իրավունք տալիս է միայն տնտեսական ընկերակցությունների՝ լիակատար և վստահության վրա հիմնված կորպորացիաների մասնակիցներին: Երկուսում էլ լիակատար ընկերներն իրավունք ունեն գործելու իրավաբանական անձի անունից: Մնացած տեսակի իրավաբանական անձանց մասնակիցները նման իրավունք չունեն և այդ իմաստով չեն տարբերվում այլ անձանցից: Եթե, իհարկե, մասնակիցը ըստ սահմանված կարգի չի ընտրվել իրավաբանական անձի մարմնում:

Այլ անձինք իրավաբանական անձի անունից հանդես գալու իրավունք չունեցող մասնակիցները կարող են հանդես գալ իրավաբանական անձի անունից միայն որպես ներկայացուցիչ: Իրավաբանական անձի ներկայացուցիչը իրավաբանական անձի մարմինը չէ: Ներկայացուցիչներն իրավաբանական անձի հետ գտնվում են աշխատանքային կամ հանձնարարության պայմանագրից բխող իրավահարաբերության մեջ: Այսպես իրավախորհրդատուն տվյալ իրավաբանական անձի հետ գտնվում է աշխատանքային իրավահարաբերության մեջ: Նա այդ իրավաբանական անձի աշխատողն է և իրավունք ունի հանդես գալու որպես նրա ներկայացուցիչը: Օրինակ, իրավախորհրդատուն հանդես է գալիս դատարանում որպես իրավաբանական անձի ներկայացուցիչ և պաշտպանում է նրա շահերը: Իրավախորհրդատուն պետք է ունենա լիազորագիր: Մինչդեռ իրավաբանական անձի մարմինը գործում է առանց լիազորագրի: Օրինակ, եթե դատարան ներկայանա տնօրենը և ցույց տա տնօրենի իր վկայականը՝ դա բավական է, որպեսզի նա մասնակցի գործին:

Եթե իրավաբանական անձը չունի իրավախորհրդատու, կարող է պայմանագիր կնքել փաստաբանի հետ և հանձնարարել պաշտպանելու իր շահերը: Սա նույնպես ներկայացուցչական է, որովհետև փաստաբանը պարտավորվում է պաշտպանել տվյալ կազմակերպության շահերը, իսկ կազմակերպությունը նրան լիազորագիր է տալիս երրորդ անձանց հետ հարաբերությունների մեջ մտնելու համար: Բայց այս ներկայացուցչության հիմքում ընկած է ոչ թե աշխատանքային, այլ հանձնարարության պայմանագիրը:

Հետևաբար, Սահմանադրության 74-րդ հոդվածի համաձայն իրավաբանական անձին վերապահված իրավունքները իրավաբանական անձանց որոշակի տեսակներ կարող են իրականացնել իրենց մասնակիցների միջոցով, իսկ բոլոր տեսակի իրավաբանական անձինք՝ նաև ներկայացուցիչների միջոցով:

Ո՞ր հիմնական իրավունքներն են տարածվում իրավաբանական անձանց վրա:

Սահմանադրությունը մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները տարածում է իրավաբանական անձանց վրա, այնքանով, որքանով այդ իրավունքներն ու ազատություններն իրենց էությամբ կիրառելի են դրանց նկատմամբ:

Ակնհատ է, որ իրավունքների ու ազատությունների մի մասը միանշանակ չեն կարող վերագրվել իրավաբանական անձանց: Իրենց էությամբ իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառելի են Սահմանադրության 2-րդ գլխի հետևյալ հոդվածներում կամ դրանց մասերում ամրագրված իրավունքները՝ 28, 32, 33, 42, 50, 51, 53, 59, 60, 61, 62, 63, և այլն:

Զիշտ է, Սահմանադրությունն ուղղակիորեն չի նշում, սակայն սահմանադրական նորմերի իմաստից բխում է, որ իրավաբանական անձինք համարվում են Սահմանադրությամբ ուղղակիորեն ամրագրված սահմանադրական որոշ պարտականությունների կրող սուբյեկտներ, ինչպես նաև Սահմանադրությունից բխող այլ պարտականությունների կրող սուբյեկտներ: Օրինակ, 34-րդ հոդվածում (անձնական տվյալների պաշտպանությունը) ամրագրված ֆիզիկական անձի իրավունքներից յուրաքանչյուրին թղթակցում են ոչ միայն պետության, այլ նաև իրավաբական անձի պարտականությունները:

ՀՈԴՎԱԾ 75.

**ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑԱԿԱՐԳԵՐԸ ԵՎ
ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԵՐԸ**

Ո՞րոնք են հիմնական իրավունքների ու ազատությունների երաշխիքները:

Մարդու իրավունքները և դրանց պաշտպանության հոչակումը յուրականչուր պետության պարտավորությունն է, սակայն, առավել կար-

նոր է դրանց կենսագործման ապահովումը: Անհրաժեշտ է, որպեսզի հասարակությունը և պետությունը ստեղծեն բարենպաստ պայմաններ՝ մարդու իրավունքները կյանքում իրագործելու համար, ապահովեն դրանց պահպանությունը և պաշտպանությունը, վերացնեն արգելքները, որոնք խանգարում են մարդկանց՝ օգտագործելու իրենց հնարավորությունները: Այլ կերպ ասած, մարդու իրավունքները պետք է լինեն երաշխավորված:

Մարդու իրավունքների երաշխիքները պայմաններ, կառուցակարգեր, եղանակներ ու միջոցներ են՝ ուղղված իրավունքների և ազատությունների կենսագործմանը, դրանց պահպանությանը և պատշաճ պաշտպանությանը: Առանց երաշխիքների մարդու իրավունքները կմնան բարի ցանկություն, պատվիրան և չեն կարող կատարել իրենց հասարակական առաքելությունը: Օրինակ, երկրի օրենքներն ամրագրում են կրթության իրավունքը, սակայն չկա պատշաճ կրթական համակարգ: Կամ համակարգը կա, բայց տնօրենը անհասկանալիորեն հրաժարվում է Ձեզ ընդունել դպրոց:

Որո՞նք են հիմնական իրավունքների ու ազատությունների երաշխիքների տեսակները:

Հիմնական իրավունքների ու ազատությունների երաշխիքները, ըստ գործողության ոլորտի, լինում են՝ ներպետական և միջազգային, ըստ ապահովման եղանակի՝ պետական-իրավական և հասարակական, ըստ ներգործության ձևի՝ ընդհանուր հասարակական պայմաններ (քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական, գաղափարական-կրթական) և իրավական երաշխիքներ (սահմանված են օրենքներով, պարտադիր են, ազդեցիկ և գործուն):

Ներպետական երաշխիքները պետության ներտարածքային համահասարակական պայմանները, օրենքներով ամրագրված կառուցակարգերը, եղանակները, միջոցներն են՝ ուղղված մարդու իրավունքների կենսագործմանը, պահպանությանը, պատշաճ պաշտպանությանը:

Որո՞նք են մարդու իրավունքների իրավական երաշխիքները:

Իրավական երաշխիքները Սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրված մարդու իրավունքներն են, դրանց իրականացման կարգը, պահպանության և պաշտպանության իրավական միջոցները, կառուցակարգերը: Հատկապես կարևոր է պատասխանատվությունը մարդու իրավունքները խախտելիս: Եթե մարդու իրավունքների մյուս երաշխիք-

ներն ուղղված են ընդհանուր բարենպաստ մթնոլորտի ստեղծմանը, կատարում են նախադրյալի դեր, ապա իրավական երաշխիքները կոնկրետ են, ուղղակի, ազդեցիկ ու գործուն:

Իրավական երաշխիքներն իրենց հերթին լինում են **սահմանադրական** (Սահմանադրությամբ ամրագրված) և **ճյուղային-օրենսդրական** (տարբեր ոլորտներ կարգավորող օրենքներով ամրագրված):

Մարդու իրավունքների երաշխավորման գործում մեծ է Սահմանադրության դերը, որը պարունակում է բարձրագույն իրավական ուժ ունեցող երաշխիք-հոդվածներ: Ամենից ընդհանուր երաշխիքը սահմանադրական կարգն է, նրա համընդհանուր ճանաչում գտած սկզբունքներն ու նորմերը և, անշուշտ, դրանց անշեղ պահպանությունը: Սահմանադրական այդ երաշխիքից բխում են հիմնական իրավունքների և ազատությունների ապահովման որոշակի հնարավորություններ մարդկանց համար և որոշակի պարտականություններ՝ պետության համար: **Մարդու իրավունքների ճանաչումը, պահպանությունը, ապահովումը և պաշտպանությունը պետության պարտականությունն է:**

Ո՞րն է Սահմանադրության 75-րդ հոդվածով ամրագրված իրավակարգավորման փեղը հիմնական իրավունքների և ազատությունների երաշխիքների համակարգում:

Այս սահմանադրական կարգավորումը վերաբերում է մարդու իրավունքների օրենսդրական երաշխիքներին: Ամեն մի երկրում օրենսդիր մարմինը ապահովում է մարդու իրավունքների իրավական կարգավորումը և պաշտպանությունը: Նա այդ գործառույթն իրականացնում է հիմնականում օրենքներ ընդունելու միջոցով: Օրենքները կոնկրետացնում են սահմանադրական իրավունքների իրականացման կարգը, սահմանում են լրացուցիչ երաշխիքներ դրանց համար:

Օրենսդիր իշխանության դերը այս հարցում հատկապես կարևոր է նրանով, որ մարդու իրավունքների ապահովման, պաշտպանության հետ կապված գրեթե բոլոր հարցերի կարգավորումը վերապահված է օրենքներին, այսինքն՝ Ազգային ժողովին: Ընդ որում, որպես կանոն, բացառապես օրենքներով են սահմանվում մարդու իրավունքներն իրականացնելու, պաշտպանելու պայմանները և կարգը, իրավունքների սահմանափակումները:

Այս համատեքստում Սահմանադրությունը ամրագրում է հանրային իշխանության պարտականություն, որը առաջին հերթին վերաբերում

է օրենսդիր մարմինն. հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր: Այսպիսով, Սահմանադրությունը օրենսդիրին պարտավորեցնում է ստեղծել հիմնական իրավունքների ու ազատությունների սահմանադրական չափորոշիչների կենսագործման համար անհրաժեշտ և արդյունավետ կառուցակարգ:

Սակայն այդ պարտականության սուբյեկտ են նաև իշխանության այլ մարմինները, ոորոնցից ամեն մեկն իր իրավասության շրջանակում որոշակի դերակատարում ունի հիմնական իրավունքների և ազատությունների օրենսդրական կարգավորման գործընթացում: Օրինակ, Մարդու իրավունքների պաշտպանը տարեկան հաղորդում է ներկայացնում Ազգային ժողով՝ իր գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին: Հաղորդումը, ի թիվս այլնի, կարող է պարունակել օրենսդրական կամ այլ բնույթի միջոցառումների վերաբերյալ առաջարկներ:

Ինչ է հիմնական իրավունքների ու ազատությունների սահմանադրական չափորոշիչների կենսագործման ներպետական կառուցակարգը և որոնք են դրա փարրերը:

Հիմնական իրավունքների ու ազատությունների կենսագործումը, որպես գործընթաց, պետությունից պահանջում է ձեռնարկել օրենսդրական-նորմատիվային և կազմակերպական միջոցներ՝ սահմանադրական նորմերի ժամանակին, համակողմանի և լիակատար իրականացման համար: Դա հավասարապես վերաբերում է սահմանադրական բոլոր նորմերին, այդ թվում՝ ինքնաիրագործելի: Հիմնական իրավունքները և ազատությունները առավել ամբողջական իրացման համար ունեն օրենսդրական կարգավորման կարիք: Սակայն, բացի օրենսդրական կարգավորումից, հիմնական իրավունքների ու ազատությունների կենսագործման համար անհրաժեշտ են համապատասխան իրավասություն ունեցող մարմիններ՝ օժտված կազմակերպական, իրավական, գործառութային ու ինստիտուցիոնալ անհրաժեշտ լիազորություններով:

Այսպիսով, պետությունը պետք է ունենա **մարդու իրավունքների ապահովման (պաշտպանության) սոցիալ-իրավաբանական կառուցակարգ**, որպեսզի ապահովի մարդու իրավունքների (ներառյալ դրա-

նց միջազգային և սահմանադրական չափորոշիչների) հարգման և կենսագործման անհրաժեշտ պայմանները: Այդ կառուցակարգի գլխավոր նպատակը հիմնական իրավունքների ու ազատությունների ապահովումն ու պաշտպանությունն է:

Հիմնական իրավունքների և ազատությունների ապահովման (պաշտպանության) սոցիալ-իրավաբանական կառուցակարգի գլխավոր նպատակից բխում են հիմնական իրավունքների ու ազատությունների ոլորտի **հետևյալ խնդիրները՝** իրավական ամրագրում (ճանաչում), պահպանում, պաշտպանություն, խախտված իրավունքների վերականգնում, բնակչության իրավական մշակույթի ձևավորում: Բոլոր խնդիրների լուծման ընթացքը պետք է լինի ներդաշնակ: Դրանցից մեկի հետ մնալն այնպայմանորեն ազդում է մյուսների արդյունավետության վրա:

Որո՞նք են հիմնական իրավունքների ու ազատությունների սահմանադրական չափորոշիչների կենսագործման օրենսդրական-նորմատիվ փարրին ներկայացվող պահանջները:

Ակնհայտ է, որ հիմնական իրավունքները և ազատությունները առավել ամբողջական և արդյունավետ իրացվելու համար ունեն օրենսդրական կարգավորման կարիք: Դա նախադրյալ է սահմանադրական նորմերի իրավական որոշակիացման, մեկնաբանման ու պարզաբանման, ինչպես նաև կենսագործման միջոցով այն համալիր աշխատանքների համար, որոնք կհանգեցնեն Սահմանադրությամբ ծրագրավորված սոցիալական արդյունքին: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ այդ կարգավորումը մեխանիկական գործընթաց չէ, ինչպես շատ դեպքերում մեզանում դա արվում է:

Որպեսզի նորմատիվ կարգավորումը լինի արդյունավետ և հասցնի սահմանադրական հիմնական իրավունքների ամրագրմամբ հետապնդվող նպատակներին, այն պետք է ներառի՝

- 1) մարդու իրավունքների ու ազատությունների իրականացման սահմանների և եղանակների որոշումը,
- 2) հիմնական իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակման կանոնները,
- 3) հիմնական իրավունքների ու ազատությունների իրացման ռեժիմների տարբերակումը,
- 4) հիմնական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության և պահպանության ընթացակարգի ամրագրումը,

5) հիմնական իրավունքների ու ազատությունների խախտման համար պատասխանատվության և հարկադրանքի այլ միջոցների սահմանումը,

6) հիմնական իրավունքների ու ազատությունների խախտված իրավունքների վերականգնման և պատճառված վնասի հատուցման ձևերի ու չափերի սահմանումը,

7) հիմնական իրավունքների ու ազատությունների իրավունքների հնարավոր խախտումների կանխման և նախականիսման միջոցների թվարկումը⁵:

Հիմնական իրավունքների և ազատությունների օրենսդրական կարգավորման այս պահանջների պահպանման դեպքում մեր Հանրապետությունը կունենա իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր:

ՀՈԴԱԾ 76.

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐՆ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԿԱՄ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ

Ինչպես նշվում է ՀՀ Սահմանադրության 76-րդ հոդվածում՝ «Արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները, բացառությամբ Սահմանադրության 23-26-րդ, 28-30-րդ, 35-37-րդ հոդվածներում, 38-րդ հոդվածի 1-ին մասում, 41-րդ հոդվածի 1-ին մասում, 47-րդ հոդվածի 1-ին մասում, 5-րդ մասի 1-ին նախադասությունում և 8-րդ մասում, 52-րդ, 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, 56-րդ, 61-րդ, 63-72-րդ հոդվածներում նշվածների, կարող են օրենքով սահմանված կարգով ժամանակավորապես կասեցվել կամ լրացուցիչ սահմանափակումների ենթարկվել միայն այնքանով, որքանով դա պահանջում է իրավիճակը՝ արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ պարտավորություններից շեղվելու վերաբերյալ սրանձնված միջազգային պարտավորությունների շրջանակներում»:

Ինչ է մարդու իրավունքների սահմանափակումը:

Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումը Սահմանադրությամբ ամրագրված և սահմանադրված կոնկ-

5 Stѣи Глухарева Л.И. Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). М., 2003, էջ 158:

րետ իրավունքի կամ ազատության բովանդակության նեղացումը, նվազեցումը, բացառումն է պետության կողմից՝ ինչ-ինչ կարևոր շահերից ելնելով: Հասարակության զարգացումն անխուսափելիորեն ծնում է իրադրություններ, որոնք պահանջում են պետությունից՝ սահմանափակել մարդու իրավունքները: Խնդիրը սակայն հանգում է նրան, թե ինչ հիմքերով, ինչ ժամանակով և ինչ շրջանակներում կարելի է և պետք է դա արվի: Այս ոլորտում կամայականությունը և չարաշահումներն անթույլատրելի են: Որպեսզի պետությունը մարդու իրավունքների սահմանափակման հարցում չդիմի կամայականության մշակվել և կիրառվում են որոշակի սահմանադրական չափանիշներ:

Որո՞նք են հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման սահմանադրական չափանիշները:

Սահմանադրության 2-րդ գլխի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ

1) մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները բաժանված են չսահմանափակվող և սահմանափակվող հիմնական իրավունքների ու ազատությունների: Այսինքն, կան իրավունքներ և ազատություններ, որոնք ընդհանրապես ենթակա չեն որևէ սահմանափակման ոչ մի դեպքում: Օրինակ, կյանքի իրավունքը, իրավահավասարության իրավունքը և այլն:

2) Սահմանափակվող հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարելի է անվանել Սահմանադրությամբ սահմանված հիմքերով և միայն օրենքով սահմանափակվող իրավունքներ:

Սահմանափակման ենթակա հիմնական իրավունքների և ազատությունների համար Սահմանադրությունը կոնկրետ իրավունքը կամ ազատությունն ամրագրող հոդվածում նախատեսում է այդ իրավունքի կամ ազատության սահմանափակման հիմքերը և կարգը: Օրինակ, ՀՀ Սահմանադրության 41-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն, մտքի, խղճի և կրոնի ազատության արտահայտումը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով: Այլ ակտով սահմանափակման նախատեսումը բացառվում է: Սահմանափակման հիմքերն են՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակները: Սրանք այն դեպքերն են, երբ իրավակարգին սպառնացող վտանգները հնարավոր չէ չեզոքացնել այլ կերպ, քան այդ իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակմամբ,

3) ՀՀ Սահմանադրությունը սահմանում է նաև մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակման որոշակի ընդհանուր չափանիշներ, այն է՝

ա) սահմանափակման համաչափության սկզբունքը,

բ) սահմանափակման որոշակիության սկզբունքը,

գ) հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները չեն կարող գերազանցել ՀՀ միջազգային պայմանագրերով սահմանված սահմանափակումները:

Ինչ են Սահմանադրությամբ սահմանված հիմքերով և միայն օրենքով սահմանափակվող իրավունքները:

Սահմանափակման ենթակա հիմնական իրավունքների և ազատությունների համար Սահմանադրությունը կոնկրետ իրավունքը կամ ազատությունն ամրագրող հոդվածում նախատեսում է այդ իրավունքի կամ ազատության սահմանափակման հիմքերը և կարգը: Օրինակ, ՀՀ Սահմանադրության 41-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն, մտքի, խղճի և կրոնի ազատության արտահայտումը **կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով**: Օրենքը պետք է հստակ սահմանի այդ սահմանափակումների իրավական ձևակերպումը և ապահովի սահմանափակման անհրաժեշտության պատշաճ հիմնավորումը: Այլ ակտով սահմանափակման նախատեսումը բացառվում է: Այս իրավունքի **սահմանափակման սահմանադրական հիմքերն են՝** պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակները: Սրանք այն դեպքերն են, երբ իրավակարգին սպառնացող վտանգները հնարավոր չէ չեզոքացնել այլ կերպ, քան այդ իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակմամբ:

Ինչ են արտակարգ կամ ռազմական դրությունը:

Հայաստանի Հանրապետության վրա զինված հարձակման, դրա անմիջական վտանգի առկայության կամ պատերազմ հայտարարվելու դեպքերում Կառավարությունը հայտարարում է **ռազմական դրություն**, ուղերձով դիմում է ժողովրդին և կարող է հայտարարել ընդհանուր կամ մասնակի զորահավաք (ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 119):

Սահմանադրական կարգին սպառնացող անմիջական վտանգի դեպքում, օրինակ, զանգվածային անկարգությունների կամ իշխանության մարմինների վրա զինված հարձակումների ժամանակ, Կառա-

վարությունը հայտարարում է **արտակարգ դրություն**, ձեռնարկում է իրավիճակից բխող միջոցառումներ և այդ մասին ուղերձով դիմում է ժողովրդին (<< Սահմանադրություն, հոդված 120):

Սահմանադրության համաձայն, և՛ արտակարգ դրություն, և՛ ռազմական դրություն հայտարարվելու դեպքում, իրավունքի ուժով անհապաղ գումարվում է Ազգային ժողովի հատուկ նիստ՝ որպես գործադիր իշխանության նկատմամբ իրականացվող վերահսկողության ձև: Ազգային ժողովը կարող է պատգամավորների ընդհանուր թվի ծայների մեծամասնությամբ վերացնել ռազմական կամ դրությունը կամ չեղյալ հայտարարել ռազմական կամ դրության իրավական ռեժիմով նախատեսված միջոցառումների իրականացումը:

Ինչ է արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումը:

Արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները, բացառությամբ Սահմանադրությամբ նշվածների, կարող են օրենքով սահմանված կարգով ժամանակավորապես կասեցվել կամ լրացուցիչ սահմանափակումների ենթարկվել միայն այնքանով, որքանով դա պահանջում է իրավիճակը:

Սահմանափակման հիմքերը երկուսն են՝ ռազմական կամ արտակարգ դրությունը: **Սահմանափակման ձևը՝ գործադիր իշխանության մարմնի որոշումն է:**

Ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ գործադիր մարմիններն իրենց ակտերով միջնորդավորում են սահմանափակման կիրառումը կոնկրետ հարաբերություններում: Սակայն, այդպիսի սահմանափակման պայմանները, սահմանափակման գործադիր սուբյեկտներն ու օբյեկտները, եղանակներն ու ժամկետները պետք է հստակորեն սահմանված լինեն օրենքով: Սահմանադրության ուժով ռազմական և արտակարգ դրության իրավական ռեժիմները սահմանվում են օրենքով, որն ընդունվում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ծայների մեծամասնությամբ: Գործադիր մարմինները միայն կիրառում են դրանք:

Ռազմական կամ արտակարգ դրության վերաբերյալ օրենքները նախատեսում են հիմնական իրավունքների ու ազատությունների ժամանակավորապես կասեցնելու (օրինակ՝ հանրահավաքների իրավունք)

կամ լրացուցիչ սահմանափակումների ենթարկելու միջոցառումներ: Գործադիր մարմինները դրանք կիրառում են միայն այնքանով, որքանով դա պահանջում է իրավիճակը:

Օրենքներով նախատեսված հիմնական իրավունքների ու ազատությունների ժամանակավոր կասեցման կամ լրացուցիչ սահմանափակման միջոցառումները պետք է տեղավորվեն արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ պարտավորություններից շեղվելու վերաբերյալ ՀՀ ստանձնված միջազգային պարտավորությունների շրջանակներում:

Ո՞ր իրավունքները չեն կարող սահմանափակվել արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ:

Արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ չեն կարող սահմանափակվել՝ մարդու արժանապատվության իրավունքը. Կյանքի իրավունքը. Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը. Խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը. օրենքի առջև ընդհանուր հավասարության իրավունքը և մի շարք այլ իրավունքներ (ՀՀ Սահմանադրության՝ 23-26-րդ, 28-30-րդ, 35-37-րդ հոդվածներում, 38-րդ հոդվածի 1-ին մասում, 41-րդ հոդվածի 1-ին մասում, 47-րդ հոդվածի 1-ին մասում, 5-րդ մասի 1-ին նախադասությունում և 8-րդ մասում, 52-րդ, 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, 56-րդ, 61-րդ, 63-72-րդ հոդվածներում նշված մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները):

ՀՈԴԱԾ 77.

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՉԱՐԱՇԱՀՄԱՆ ԱՐԳԵԼՔԸ

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 77-րդ հոդվածի՝ «Արգելվում է հիմնական իրավունքների և ազատությունների օգտագործումը սահմանադրական կարգը բռնի տրապալելու, ազգային, ռասայական, կրոնական արելություն բորբոքելու, բռնություն կամ պատերազմ քարոզելու նպատակով»:

Ի՞նչ է իրավախախտումը:

Մարդկային վարքագիծը՝ արտահայտված խոսքով և արարքով, իրավական տեսանկյունից կարող է լինել դրական և բացասական: Եթե

վարքագիծը չի հակասում իրավական կանոներին, ապա այն իրավա-
չափ է: **Իրավաչափ է այն վարքագիծը, որը համապատասխանում է իրավունքի նորմերով սահմանված իրավական պատվիրաններին, կարգադրագրերին:** Իրավական պատվիրաններից շեղվող վարքագի-
ծը իրավախախտում է:

Իրավունքի նորմերը սահմանում են, թե մարդիկ ինչ իրավունքներ ունեն, ինչ գործողություններ պարտադիր պետք է կատարեն կամ էլ ձե-
ռնպահ մնան դրանց կատարումից: Սակայն, մարդիկ կարող են գործել և այլ կերպ: Եթե բնության օրենքները չգիտեն բացառություններ, ապա իրավաբանական օրենքները ենթադրում են իրենց դրույթների խախ-
տում: Օրենսդիրը չի կարող բացառել այդպիսի խախտման հնարավոր-
ությունը:

**Իրավախախտումը իրավագործունակ անհատի մեղավոր վարքա-
գիծն է, որը հակասում է իրավունքին, վնաս է պատճառում հասարա-
կությանը, պետությանը, անհատին և հանգեցնում է իրավական պա-
տասխանատվության:**

Ո՞րն է իրավախախտման և իրավունքների չարաշահման կապը:

Քանի որ օրենքներում, իրավունքի այլ աղբյուրներում կամ օրեն-
քի հիման վրա կնքված պայմանագրերում ինչքան հնարավոր է պարզ,
որոշակի, աներկիմաստ կերպով ամրագրված են արգելքներ, պարտա-
կանություններ, իրավունքներ, ապա իրավախախտում կարող է լինել
երեք ձևով՝

ա) **արգելքների չպահպանում**, օրինակ, քրեական օրենքով գողու-
թյունը, ուրիշի գույքի գաղտնի հափշտակությունը որպես հանցագոր-
ծություն արգելված է, սակայն անձը չի պահպանում այդ արգելքը,

բ) **պարտականությունների չկատարում**, օրինակ, Սահմանադրու-
թյան համաձայն յուրաքանչյուր քաղաքացի պարտավոր է օրենքով
սահմանված կարգով մասնակցել Հայաստանի Հանրապետության պա-
շտպանությանը: Օրենքը սահմանում է, որ արական սեռի 18 տարին
լրացած ամեն մի քաղաքացի պարտավոր է անցնել իսկական զինվորա-
կան ծառայություն: Իսկական զինվորական ծառայության զորակոչից
խուսափելը համարվում է իրավախախտում՝ պարտականության չկա-
տարման միջոցով,

գ) **իրավունքների չարաշահում:** Այս դեպքում օրենքն անձանց համար
սահմանում է ինչ որ հնարավորություն, այսինքն՝ ինչ որ բան անելու իրա-

վունք, օրինակ՝ ստեղծագործելու ազատություն: Այս դեպքում այն անձի կողմից, ում օրենքով տրված է այդ իրավունք-հնարավորությունը, իրավախախտումը կատարվում է իրավունքը չարաշահելու միջոցով: Այդ անձն իրեն տված իրավունքը կամ ազատությունն օգտագործում է դրա նշանակությանը բացահայտ հակասելով, այդ իրավունքն ի չար գործադրելով:

Ինչ է իրավունքների չարաշահումն իրավական լայն իմաստով:

Մարդն ազատ է անելու այն ամենն, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքները և չի հակասում Սահմանադրությանը և օրենքներին: Հիմնական և այլ իրավունքների ու ազատությունների կենսագործման գործընթացում արգելվում է իրավունքների չարաշահումը:

Իրավունքի չարաշահումը լայն իմաստով անձին տրված սուբյեկտիվ իրավունքի օգտագործումն է՝ դրա նշանակությանը բացահայտ հակասելով, այդ իրավունքն ի չար գործադրելով, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունքներին ու շահերին վնաս հասցնելով: Օրինակ, Սահմանադրությունը երաշխավորում է դավանանքի ազատության իրավունք, որի դրսևորումներից է կրոնական կազմակերպություն ստեղծելը: Սակայն դա չի նշանակում, որ դուք կարող եք դավանել ցանկացած կրոն և ստեղծել դավանակիցների կազմակերպություն, որովհետև կան այդ իրավունքի ինչպես ազգային, բարոյական, այնպես էլ իրավական սահմաններ:

Սահմանադրությունը 77-րդ հոդվածում արգելում է հիմնական իրավունքների և ազատությունների օգտագործմամբ այն չարաշահումը, որն ուղղված է սահմանադրական կարգը բռնի տապալելուն, ազգային, ռասայական, կրոնական ատելություն բորբոքելուն, բռնություն կամ պատերազմ քարոզելուն: Սակայն, եթե ավելի խորը մոտենանք Սահմանադրության հիմնական իրավունքներին և ազատություններին նվիրված դրույթների իրավական նշանակությանը, ապա կարելի է ասել, որ Սահմանադրությունն արգելում է հիմնական իրավունքների բոլոր տեսակի չարաշահումները: Այդ արգելքի ոսկե կանոնը ՀՀ Սահմանադրությունը ամրագրել է հետևյալ կերպ. «Մարդն ազատ է անելու այն ամենը, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքները»: Ամեն մի անձի ամեն մի իրավունքից բխում է դիմացինի պարտականությունը՝ հարգել այդ իրավունքը, ձեռնպահ մնալ դրանք ոտնձգող արարքների կատարումից: Ուստի, ազատությունն ավարտվում է այնտեղ, որտեղ սկսվում են ուրիշների իրավունքները:

***Ինչ է հիմնական իրավունքների մրցակցությունը և այդ համադրե-
սությունը՝ չարաշահումը:***

Կոնկրետ իրադրությունում կոնկրետ իրավունքներն ու ազատու-
թյունները կարող են մտնել մրցակցության մեջ: Բոլոր իրավիճակներում
չէ, որ հիմնական իրավունքների ու ազատությունների զուգատեղումը
նշանակում է դրանց հավասարազորություն: Օրինակ, համալսարանա-
կան լսարանում դասի ժամանակ որևէ սուբյեկտ անըդիստ խոսում է:
Դասախոսի դիտողությանը ուսանողը պատասխանում է, որ Սահմա-
նադրությունն իրեն վերապահել է խոսքի ազատության իրավունք, ուրե-
մն ինքը կարող է խոսել: Այս իրավիճակում մրցակցում են կրթության և
խոսքի ազատության իրավունքները: Ո՞րն է առաջնային՝ լսարանի կր-
թություն ստանալու և հետևաբար դասախոսին լսելու, թե՞ շատախոս ու-
սանողի խոսքի ազատության իրավունքը: Ակնհայտ է, որ լսարանում
դասի ժամանակ առաջնային է կրթության իրավունքը, այլ ոչ թե ինչ-որ
մեկի ազատ խոսելու իրավունքը: Ազատ խոսելու իրավունքի իրակա-
նացումը այդ իրավիճակում խախտում է այլոց այդ պահին առաջնային
կրթության իրավունքը: Հետևաբար խոսող ուսանողի վարքագիծն իրա-
վունքի չարաշահում է՝ կատարված ի վնաս ուրիշների: Սակայն դա չի
նշանակում, որ լսարանում ուսանողները չունեն խոսքի իրավունք: Այս-
տեղ այդ իրավունքը գործում է մեկ այլ հարթության վրա՝ լսված լինե-
լու, խոսքով դիմելու, հարցադրումներ անելու, իր կարծիքն ունենալու և
պնդելու, որից նրան չեն կարող զրկել:

***Ինչ է իրավունքների չարաշահումը Սահմանադրության 77 հոդվա-
ծի իմաստով:***

Սահմանադրության 77-րդ հոդվածն արգելում է հիմնական իրա-
վունքների և ազատությունների չարաշահման մի քանի դեպքերը: Այս
հոդվածի կարգավորման առարկան ավելի նեղ է, որովհետև հիմնական
իրավունքների և ազատությունների չարաշահահման բոլոր հնարա-
վոր տարբերակներից հատուկ շեշտվում է այնպիսի չարաշահումը, որն
ուղղված է **սահմանադրական կարգը բռնի տապալելուն, ազգային,
ռասայական, կրոնական ատելություն բորբոքելուն, բռնություն կամ
պատերազմ քարոզելուն:**

Իրավունքների չարաշահման այդ արգելքը նախատեսված է նաև
Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանու-
թյան մասին եվրոպական կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածով: Պետությունը

պարտավոր է իրավական երաշխիքներ ստեղծել սահմանադրական այդ պահանջն իրականացնելու և երկրի սահմանադրական կարգի կայունությունն ապահովելու ուղղությամբ: Դրա երաշխիքը ոչ միայն սահմանադրական նշված արգելքներն են, այլ նաև այդ արգելված արարքները որպես հանցագործություն քրեական օրենսգրքով նախատեսվել և դրանց համար պատիժներ կիրառելը:

ՀՈԴԿԱԾՆԵՐ՝ 78, 79.

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ՀԱՄԱՉԱՓՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՈՐՈՇԱԿԻՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶՐՈՒՆՔՆԵՐԸ

ՀՀ Սահմանադրության 78-րդ հոդվածը սահմանում է, որ՝ «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է պիտանի և անհրաժեշտ լինեն Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար: Սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է համարժեք լինեն սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության նշանակությանը»: Իսկ 79-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հիմնական իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ»:

Որո՞նք են Սահմանադրությամբ ամրագրված հիմնական իրավունքների սահմանափակման եղանակները:

Գոյություն ունի հիմնական իրավունքների սահմանափակման երկու եղանակ՝

ա) Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակներով (հիմքերով) և միայն օրենքով,

բ) օրենքով սահմանված կարգով և ժամանակավորապես գործադիր իշխանության արտակարգ կամ ռազմական դրություն հայտարարող ակտի հիման վրա:

Հիմնական իրավունքների սահմանափակման հարցում 2015թ. Սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում ներմուծված նորամուծություններից են հիմնական իրավունքների սահմանափակման երկու սկզբունքի՝ համաչափության և որոշակիության ամրագրումը: Այդ սկզ-

բունքները կարևոր նշանակություն ունեն հիմնական իրավունքների պաշտպանության համար:

Ովքեր են հիմնական իրավունքների սահմանափակման համաչափության և որոշակիության սկզբունքներից բխող իրավադրույթների հասցեատերերը:

Սահմանադրության 78 և 79 հոդվածների համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանցով ամրագրված նորմ-սկզբունքների իրավունքների և պարտականությունների բաշխման հարցում առկա են որոշակի տարբերություններ: Ընդհանուրն այն է, որ երկու սկզբունք-նորմերի, որպես սուբյեկտիվ հիմնական իրավունքի կրողներ են բոլորը: Պետությունը, Սահմանադրությամբ սահմանված կարգով, կարող է սահմանափակել հիմնական իրավունքները: Սակայն, ամեն ոք ունի իրավունք-ակնկալիք, որ այդ սահմանափակումը կլինի համաչափ և որոշակի: Այս իրավունքին թղթակցում է պետության պարտականությունը՝ դուրս չգալ այդ սկզբունքների շրջանակից: Այս ընդհանուր պարտականությունը կրող կոնկրետ հանրային սուբյեկտները, սակայն, տարբեր են: Սահմանափակման որոշակիության սկզբունքից բխող պարտականության կրողն օրենսդիր մարմինն է, որին, Սահմանադրությունը վերապահելով հիմնական իրավունքների սահմանափակման իրավազորություն, պարտավորեցնում է ապահովել սահմանափակման որոշակիությունը:

Համաչափության սկզբունք-նորմից բխող պարտավորության կրողը համարվում են ոչ միայն օրենսդիրը (կամ ցանկացած իրավաստեղծ), այլև իրավակիրառող մարմինները՝ գործադիր, իրավապահպան, հսկող, վերահսկող և այլն: Այսինքն, հիմնական իրավունքների սահմանափակման համաչափությունը վերաբերում է ոչ միայն օրենսդիրին, երբ նա սահմանում է հիմնական իրավունքների սահմանափակման ընդհանուր օրենսդրական նորմերը (օրինակ՝ նախնական կալանքի վերցնելու կարգը), այլ նաև իրավակիրառողներին, ովքեր օրենսդրական ընդհանուր նորմերի հիման վրա ընդունում են հիմնական իրավունքների սահմանափակման անհատական ակտեր (օրինակ՝ կոնկրետ անձի նկատմամբ նախնական կալանք կիրառելու որոշումը):

Ինչ է հիմնական իրավունքների սահմանափակման համաչափության սկզբունքը և որո՞նք են դրա փարրերը օրենսդրման ոլորտում:

Սահմանադրությամբ ամրագրված հիմնական իրավունքների մի մա-

սը ենթակա է սահմանափակման Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակներին համապատասխան և միայն օրենքով: Օրինակ, Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի առաջին մասի 4-րդ կետը սահմանում է «հանցանքի կատարումը կամ դա կատարելուց հետո անձի փախուստը կանխելու նպատակով» օրենքով սահմանված կարգով անձնական ազատությունից զրկելու հնարավորությունը: Սահմանադրական նորմն ամրագրում է ազատությունից զրկելու կոնկրետ հիմք-նպատակ, որի կիրառման կարգը պետք է սահմանվի օրենքով:

Համաչափության սահմանադրական սկզբունքն օրենսդրին թելադրում է, որ տվյալ դեպքում անձնական ազատության սահմանափակման օրենսդրական միջոցներն ընտրելիս, դրանք պետք է **պիտանի և անհրաժեշտ լինեն** Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար: Օրենսդրի կողմից ընտրված միջոցը պետք է համարժեք լինի սահմանափակվող հիմնական իրավունքի կամ ազատության նշանակությանը:

Եթե օրենսդրի ընտրած միջոցը պիտանի և անհրաժեշտ չէ Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակի համար, ինչպես նաև համարժեք չէ սահմանափակվող իրավունքի կամ ազատության նշանակությանը, ապա օրենսդիր իշխանության գործելակերպը կարելի է որակել Սահմանադրությամբ իրեն վստահված լիազորության չարաշահում: Այլ կերպ ասած, պետությանն արգելվում է ձեռնարկել կամ ընտրել միջոցներ, որոնք չափից շատ են սահմանափակում հիմնական-սահմանադրական իրավունքը:

Այսպիսով, սահմանափակումների չարաշահումն արգելված է: Ենթադրենք, օրինակ, օրենսդիրը սահմանում է անձնական ազատությունից զրկելու նախնական կալանքի կարգ, որը կիրառվում է բոլոր հանցանքների համար՝ անխտիր և պարտադիր: Արդյո՞ք պիտանի և անհրաժեշտ է օրենսդրի տված լուծումը՝ հանցանքի կատարումը կամ դա կատարելուց հետո անձի փախուստը կանխելու նպատակին: Անկասկած, ընտրված միջոցը համարժեք չէ անձնական ազատության որպես սահմանափակվող հիմնական իրավունքի նշանակությանը, որովհետև այն ենթադրում է բոլոր տեսակի հանցավոր արարքների համար մեղադրվող անձանց կալանավորում, ինչը նպատակահարմար չէ ոչ տնտեսապես, ոչ էլ պատժական քաղաքականության տեսանկյունից. արարքների մի մասը նույնիսկ ազատազրկմամբ չեն պատժվում, այլ տուգանքով: Համարժեքությունը թելադրում է, որ եթե Սահմանադրու-

թյամբ սահմանված նպատակին, այսինքն՝ հանցագործի փախուստը կանխելը հնարավոր է այլ ճանապարհներով, ապա հարկավոր է ընտրել արարքին համարժեք միջոցը, օրինակ՝ գրավը, ստորագրությունը չհեռանալու մասին և այլն:

Այսպիսով, համաչափության սկզբունքը օրենսդիրից պահանջում է չխախտել սահմանափակման չարաշահման արգելքը, իսկ դրա համար սահմանափակման միջոցներն ընտրելիս օրենսդիրը պետք է իրականացնի պարզաբանման եռափուլ գործընթաց՝

ա) **պիտանի է**, արդյոք, ընտրված սահմանափակման միջոցն օրինական հասարակական շահերի (նպատակների) ապահովման համար,

բ) **անհրաժեշտ է**, արդյոք, ընտրված սահմանափակման միջոցը դրված հասարակական նպատակին հասնելու համար,

գ) **համարժեք է**, արդյոք, օրենսդիրի ընտրած, թեկուզ և պիտանի ու անհրաժեշտ, սահմանափակման միջոցն այն հասարակական շահին, որը բավարարվում է այդ միջոցի սահմանման օգնությամբ: Այսինքն՝ հանցավորության դեմ պայքարի նպատակը (շահը) նախնական կալանքի համատարած կիրառմամբ պետք է, արդյոք, գերակշռի անձնական ազատության հիմնական իրավունքի նշանակությանը:

Ինչ է հիմնական իրավունքների սահմանափակման որոշակիության սկզբունքը:

Այս սկզբունքը սահմանադրական ձևակերպմամբ պահանջում է, որ «հիմնական իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ»: Սահմանադրական ամրագրմամբ իրավական որոշակիության սկզբունքը դառնում է իրավական ակտերի սահմանադրականության որոշման չափանիշ:

Իրավական որոշակիության պահանջի իրականացման խնդրին բազմիցս անդրադարձել է ՀՀ սահմանադրական դատարանը՝ արտահայտելով իրավական հետևյալ դիրքորոշումը. «որևէ իրավական նորմ չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն չի համապատասխանում իրավական որոշակիության (res judicata) սկզբունքին, այսինքն, ձևակերպված չէ բավարար աստիճանի հստակությամբ, որը քաղաքացուն թույլ տա դրա հետ համատեղելու իր վարքագիծը»: Մեկ այլ որոշմամբ, ՀՀ

սահմանադրական դատարանը ընդգծել է, որ «նորմը չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն ձևակերպված չէ բավարար ճշգրտությամբ, որը թույլ կտա իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց դրան համապատասխանեցնել իրենց վարքագիծը. նրանք պետք է հնարավորություն ունենան կանխատեսել այն հետևանքները, որոնք կարող է առաջացնել սովյալ գործողությունը»:

Իրավական որոշակիության պահանջից շեղումներ են ոչ միայն կոնկրետ օրենքի ոչ հստակ, երկիմաստ ձևակերպումները, այլև երկու տարբեր օրենքների հակասությունը, ինչը պայմաններ է ստեղծում դրանց կամայական մեկնաբանությունների համար, առաջացնում է հակասական իրավակիրառական պրակտիկա:

ՀՈՂԱԾ 84.

ԱՐԺԱՆԱՊԱՏԻՎ ԳՈՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՎԱԶԱԳՈՒՅՆ ԱՇԽԱՏԱՎԱՐՁԸ

«Սահմանադրության 84-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «1. Յուրաքանչյուր կարիքավոր և տարեց մարդ, օրենքին համապատասխան, ունի արժանապատիվ գոյության իրավունք: 2. Նվազագույն աշխատավարձի չափը սահմանվում է օրենքով»:

Որո՞նք են Սահմանադրության 84-րդ հոդվածի նորմատիվ բովանդակության տարրերը:

Սահմանադրության 84-րդ հոդվածը գտնվում է հիմնական օրենքի 3-րդ գլխում՝ «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային ոլորտներում օրենսդրական երաշխիքները և պետության քաղաքականության հիմնական նպատակները»: Այս համատեքստում հոդվածն իրենից ներկայացնում է նորմ-երաշխիք սոցիալական և տնտեսական ոլորտների երկու կարևոր խնդիրների՝ կարիքավոր և տարեց մարդկանց սոցիալական ապահովության, ինչպես նաև աշխատողների օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի ապահովման համար:

84-րդ հոդվածի կարգավորման առարկայի մեջ երկու տարաբնույթ խնդիրների ներառումը պահանջում է դրանք քննարկել առանձին-առանձին: Այդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքներից են՝

ա) կարիքավոր և տարեց մարդկանց արժանապատիվ գոյության իրավունքը,

բ) աշխատողների աշխատանքի դիմաց օրենքով սահմանված նվազագույնից ոչ ցածր աշխատավարձի իրավունքը:

Ինչ է կարիքավոր և տարեց մարդու արժանապատիվ գոյության իրավունքը:

Սահմանադրության 84-րդ հոդվածի առաջին մասը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր կարիքավոր և տարեց մարդ, օրենքին համապատասխան, ունի արժանապատիվ գոյության իրավունք: Այս դրույթն ըստ էության իրենից ներկայացնում է Սահմանադրության 83-րդ հոդվածի (սոցիալական ապահովության իրավունքի) կոնկրետացում:

83-րդ հոդվածը Սահմանադրությամբ սահմանված հիմքերով երաշխավորում է սոցիալական ապահովության իրավունքը: **Սոցիալական ապահովությունը** պետության կողմից մատուցվող գոյության բավարար միջոցների քանակն է այն մարդկանց, որոնք լրիվ կամ մասնակի զրկված են հնարավորությունից աշխատել և ստանալ եկամուտ: Սոցիալական ապահովության **ծավալն ու ձևերը** սահմանվում են օրենքով: Ծավալը, օրինակ՝ կենսաթոշակի գումարը, մեծապես կախված է պետության տնտեսական հնարավորություններից: Շատ են պետության եկամուտները, մեծ է ապահովության ծավալը: Ըստ ձևի, սոցիալական ապահովությունը կարող է լինել **դրամական** (կենսաթոշակ, 'նպաստ' միանվագ և պարբերական) և **բնամթերային**: Վերջինս անվանում են սոցիալական ծառայություն կամ սպասարկում, որը մատուցում է պետությունը (օրինակ՝ սնունդ, խնամք, խորհրդատվություն, աշխատանքի տեղավորում և այլն): Սոցիալական ապահովության իրավունքի սահմանադրական հիմքերից է ծերությունը:

Ծերության դեպքում սոցիալական ապահովության ձևերն են կենսաթոշակը կամ սոցիալական ծառայությունը: Օրենքով սահմանված, տարիքին հասած անձանց կանոնավոր վճարվում է աշխատանքային կամ տարիքային կենսաթոշակ ցմահ: Սոցիալական ծառայության օրինակ է հատուկ հիմնարկությունների ստեղծումը, որոնք զբաղվում են ծերերի խնամքով:

Սոցիալական ապահովության իրավունքի ամրագրման այս ընդհանուր դրույթների համատեքստում Սահմանադրության 84-րդ հոդված 1-ին մասի «կարիքավոր և տարեց» մարդ ձևակերպումն անորոշ է: Այստեղ «և» շաղկապի օգտագործումը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ մարդը պետք է լինի տարեց և միաժամանակ կարիքավոր: Եթե մարդը

տարեց է, ապա Սահմանադրության 83-րդ հոդվածի կարգով ունի սոցիալական ապահովության իրավունք: Նշանակում է 84 հոդվածի 1-ին մասը իրավունքի սուբյեկտին ներկայացնում է լրացուցիչ պահանջ՝ կարիքավորությունը: Նպատակը կարիքավոր և տարեց մարդու արժանապատիվ գոյության համար նոր երաշխիքների ստեղծումն է:

Որո՞նք են կարիքավոր և տարեց մարդկանց արժանապատիվ գոյության իրավունքի երաշխիքները:

Կարիքավոր և տարեց մարդկանց արժանապատիվ գոյության իրավունքի ընդհանուր երաշխիք կարելի է համարել պետության քաղաքականության հիմնական նպատակներից մեկը՝ բարեգործության խթանումը, որը ամրագրված է Սահմանադրության 86-րդ հոդվածի 16-րդ կետում: Այդ նպատակին համապատասխան, պետությունը պետք է խթանի բարեգործությունը սոցիալական ոլորտում՝ սոցիալական և այլ հաստատությունների հիմնադրման, ֆինանսավորման, ինչպես նաև դրանց ֆինանսական անկախության ապահովման միջոցով:

Կարիքավոր և տարեց մարդկանց արժանապատիվ գոյության իրավունքի հատուկ երաշխիք է Սահմանադրության 36-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված պարտականությունը, համաձայն որի «**Չափահաս աշխատունակ անձինք պարտավոր են հոգ տանել իրենց անաշխատունակ և կարիքավոր ծնողների համար**»: Այդ պարտականության մանրամասները սահմանվում են օրենքով: Ներկայումս Ընտանեկան օրենսգրքով սահմանված են ծնողների ապրուստը հոգալու՝ չափահաս զավակների պարտականության կատարման մի շարք ձևեր:

Աշխատունակ չափահաս զավակները պարտավոր են պահել իրենց անաշխատունակ և օգնության կարիք ունեցող ծնողներին և հոգ տանել նրանց մասին: Ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ համաձայնության բացակայության դեպքում օգնության կարիք ունեցող ծնողների համար նրանց չափահաս աշխատունակ զավակներից ալիմենտը բռնագանձվում է դատական կարգով: Անաշխատունակ ծնողների հանդեպ չափահաս աշխատունակ զավակների կողմից հոգատարության բացակայության և բացառիկ հանգամանքների (օրինակ՝ ծնողի ծանր հիվանդություն) առկայության դեպքում նրանք կարող են դատարանի վճռով մասնակից դարձվել այդ հանգամանքներից բխող լրացուցիչ ծախսերը կրելու գործին:

Ամուսինները պարտավոր են նյութապես օժանդակել միմյանց:

Այդպիսի օժանդակությունը մերժվելու և ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ ամուսինների միջև համաձայնության բացակայության դեպքում դրա համար անհրաժեշտ միջոցներ ունեցող մյուս ամուսնուց դատական կարգով ալիմենտ պահանջելու իրավունք ունի՝ անաշխատունակ (ներառյալ տարեց) անապահով ամուսինը:

Նախկին ամուսնուց, որը նյութական բավարար միջոցներ ունի, դատական կարգով ալիմենտի պահանջի իրավունք ունի անապահով ամուսինը, որը կենսաթոշակային տարիքի է հասել ամուսնալուծության պահից սկսած հինգ տարում, եթե ամուսինները տասնհինգ և ավելի տարի գտնվել են ամուսնության մեջ:

Օգնության կարիք ունեցող անաշխատունակ պապերը և տատերն իրենց չափահաս աշխատունակ զավակներից կամ ամուսնուց (նախկին ամուսնուց) ապրուստի միջոց ստանալու անհնարինության դեպքում անհրաժեշտ միջոցներ ունեցող իրենց չափահաս աշխատունակ թոռներից դատական կարգով ալիմենտ ստանալու իրավունք ունեն:

Ինչ է նվազագույն աշխատավարձը և ինչպե՞ս են այն հաշվարկում:

Յուրաքանչյուր աշխատող ունի աշխատավարձի իրավունք: Աշխատավարձն աշխատանքային պայմանագրով նախատեսված աշխատանքները կատարելու դիմաց աշխատողին վճարվող հատուցումն է: Կոնկրետ աշխատողի աշխատավարձը սահմանվում է աշխատանքային պայմանագրով: Արդարացի աշխատավարձի երաշխիքներից է Սահմանադրությամբ երաշխավորված օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի չափը, որից պակաս աշխատողի աշխատավարձը չի կարող լինել:

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 25-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր և իր ընտանիքի առողջության ու բարեկեցության համար բավարար կենսամակարդակի, այդ թվում՝ սննդի, հագուստի, բնակարանի և առողջապահության ու սոցիալական անհրաժեշտ ծառայությունների իրավունք, ինչպես նաև ապահովության իրավունք՝ գործազրկության, հիվանդության, հաշմանդամության, այրիանալու, ծերության կամ իր կամքից անկախ հանգամանքներում գոյության այլ միջոցներից զրկվելու դեպքում»:

Հռչակագրի այդ հոդվածից բխում է, որ **կենսապայմանների կառուցվածքը** ներառում է սնունդը, հագուստը, բնակարանը, առողջապահական ու սոցիալական անհրաժեշտ ծառայությունները: Բավարար

կենսամակարդակի իրավունքի ամրագրումը չի նշանակում, որ մարդը պետությունից կարող է պահանջել, որ իրեն անհապաղ տրամադրեն վերը թվարկված բարիքները: Պետության խնդիրն է մարդու համար սեփական ուժերով իր կենսամակարդակն ապահովելու պայմաններ ստեղծել, վերացնել արգելքներն ու խոչընդոտները: Պետությունը օգնության է գալիս, երբ մարդն ինքնուրույն չի կարող ապահովել նվազագույն կենսամակարդակը:

Որպես կանոն, կայացած սոցիալական պետությունները երաշխավորում են կենսապահովման կամ սպառողական նվազագույն զամբյուղը և նվազագույն բյուջեն: **Սպառողական նվազագույն զամբյուղը** առողջ կենսագործունեության համար մեկ մարդուն մեկ ամսվա ընթացքում անհրաժեշտ սննդամթերքի և ոչ պարենային ապրանքների ու ծառայությունների նվազագույն քանակն է: **Կենսապահովման նվազագույն բյուջեն** այն գումարն է, որն անհրաժեշտ է և բավարար՝ նվազագույն զամբյուղի մեջ մտնող բարիքներն ու ծառայությունները ձեռք բերելու համար:

Կենսապահովման նվազագույն զամբյուղի և նվազագույն բյուջեի որոշումից է կախված բնակչության կենսամակարդակի վիճակի, այդ թվում՝ աղքատության շեմի գնահատումը, **նվազագույն աշխատավարձի**, թոշակի, նպաստի, չհարկվող եկամտի չափերի սահմանումը և այլն:

ISBN 978-99941-0-825-1

9 789994 108251